

ΑΛΒΑΝΙΑ

ΛΑΜΠΡΟΥ ΜΑΛΑΜΑ

Η ΝΥΦΗ ΤΩΝ ΑΕΤΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ

1980

5/3

ΜΙΚΡΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Λ. Μάλαμας γεννήθηκε στο Γραμμένο - Γιαννίνων το 1928. Η πατρική φτώχεια, ο πόλεμος, οι αγώνες, τα βάσανα και οι περιπέτειες, δεν τον άφησαν να σπουδάσει σε καμιά σχολή. Είναι αυτοδίδαχτος. Θεωρείται από τους πιά δυναμικούς, πληθωρικούς κι ακαταπόνητους συγγραφείς. Γράφει σε όλα τα είδη του λόγου. Ολάκερο το έργο-του έχει απλωμένες τις ρίζες-του στον πολύπαθο λαό-μας, που τον λατρεύει με πάθος και από τον οπείο αντλεί τις εμπνεύσεις-του. Φλογερός μαχητής της αλήθειας. Αγώνιζεται τίμια με τη γνωστή στην Ελλάδα και στο εξωτερικό κριτικολογοτεχνική-του Επιθεώρηση «Ελεύθερο Πνεύμα». Αποκαλύπτει, με θάρρος και παλικαριά, καταγράφει, μορφοποιεί, μετουσιώνει και προβάλλει τις ανησυχίες, τα προβλήματα και τα αιτήματα του καιρού-μας. Υπηρέτησε νεώτατος στην Εθνική Αντίσταση. Σαν συγγραφέας και δημοσιογράφος, αλλά και σαν πολίτης «έχει αμετακίνητους στόχους την κοινωνική αλήθεια, τα δίκια του λαού» και την ακέρια λευτεριά-του. Το μεταπολεμικό κράτος και η δικτατορία, τον κατάτρεξε και τον φυλάκισε για τις πολιτικές-του πεποιθήσεις και την εθνική αντιστασιακή-του δράση και απαγόρευσε και τα έργα-του. Είναι από τους πιά βασανισμένους νεώτερους συγγραφείς στην Ελλάδα. Καμιά επίσημη κατεστημένη τάξη και πολιτεία δεν τονε τίμησε. Μα ο λαός που τονε νιώθει κομμάτι απ' την ψυχή-του, τονε τιμάει, τον αγαπάει, και τον διαβάζει με πάθος. Από το 1956 ως σήμερα, δημιούργησε 100 πρωτότυπα έργα. Τύπωσε μόνος-του τα 30 βιβλία, και οι παλιοί κριτικοί τον εκτίμησαν, και εξύμνησαν όλοι το πολυσύνθετο τάλαντό-του. Ο Αρτεμάκης τον αποκάλεσε «σωστή βρυσομάννα». Συνεργάστηκε σε εγκυκλοπαίδειες, περιοδικά και εφημερίδες. Ασκήει με υπευθυνότητα, ευσυνειδησία και αυστηρότητα την κριτική της Λογοτεχνίας και του Θεάτρου. Έργα-του βραβεύτηκαν σε διαγωνισμούς και αναμεταδόθηκαν από ραδιοσταθμούς. Προσκλήθηκε και τιμήθηκε από Βαλκάνιους Συγγραφείς. Έργα-του μεταφράστηκαν σε ξένες χώρες. Έλαβε μέρος σε Συνέδρια Συγγραφέων. Μετέφρασε από την ιταλική γλώσσα Ιταλούς και Αλβανούς ποιητές. Και όπως γράφει ο βιογράφος-του Α. Βαρκός και άλλοι κριτικοί: «ο Λ.Μ. εργάζεται ακούραστα με βασικό γνώρισμα την ανανέωση και είναι μιά αναμφισβήτητη και γενικά παραδεχτή, πηγαία και δημιουργική δύναμη, με μεγάλη προσφορά στα Νεοελληνικά και Προοδευτικά Γράμματα». Σήμερα είναι Αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών Ελλάδας, μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών, μέλος της Ένωσης Συγγραφέων και Δημοσιογράφων Τουρισμού (της FIJET) και μέλος του Συνδέσμου Ιστορικών Συνιστάμενων.

ΑΛΒΑΝΙΑ

Η ΝΥΦΗ ΤΩΝ ΑΕΤΩΝ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ο ανδριάντας του Σκεντέρμπεη στα Τίρανα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΥΛΙΟΥ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Λάμπρος Μάλαμας

Αλβανία

η νύφη των αετών

Έρευνα – Μελέτη
Ιστορία & Τέχνη
Ταξιδιωτικές νότες

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 55923

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 9/9/2014

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

«Ελεύθερο Πνεύμα»
Αθήνα 1980

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

RÉPUBLIQUE POPULAIRE D'ALBANIE

LÉGENDE

- Villes de plus de 100 000 habitants
- ◼ Villes de 50 000 à 100 000 habitants
- ◉ Villes de 10 000 à 50 000 habitants
- Villes de 5 000 à 10 000 habitants
- Villes de moins de 5 000 habitants

TIRANE Capitale d'Etat

- ▬ Frontières d'Etat
- Chemins de fer
- - - Chemins de fer en construction
- Routes
- Voies maritimes

1 : 1 000 000 1 cm = 10 km

0 10 20 30 km

EPIDAMNUS Centres de l'Antiquité	Charbon coke	Chrome	Bitume	Centrales hydro-électriques en construction
◉	Pétrole	Cuivre	Sel	Ports maritimes
	Fer	Nickel	Centrales hydro-électriques	

N I SH MJETE MESIMORË E SPORTIVE
HAMID SHIJAKU - TIRANE

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Το βιβλίο, το απλό τούτο και γνωστότατο σε όλους πράμα, είναι αλήθεια ένα από τα μεγαλύτερα και μυστηριοδέστερα θαύματα του κόσμου... Το βιβλίο είναι ίσως το πιο πολύπλοκο, το πιο εκπληχτικό από τα θαύματα που δημιούργησε ο άνθρωπος στο δρόμο-του για την ευτυχία και την κατάκτηση του μέλλοντος.

Μ. Γκόρκι

Παρτιζάνοι στην Απελευθέρωση 1944.

Αποφθέγματα

που έχουν κάποια σχέση
με το έργο και τον αλβανικό λαό.

Όταν δεν επιθυμείς πολλά, και τα λίγα θα σου φαίνονται πολλά.

Δημόκριτος

Ελεύθερο είναι το εύψυχο, και εύψυχο το ελεύθερο.

Θουκιδίδης

Δε θα θυσιάσω τη λογική-μου, γιατί μόνο αυτή μου δίνει τη δυνατότητα να ξεχωρίσω το καλό από το κακό, το αληθινό από το ψεύτικο... Δε θ' απαρνηθώ την εμπειρία, γιατί είναι πολύ καλύτερη οδηγός από τη φαντασία, ή από την αυθεντία των οδηγών που θέλουν να μου δώσουν... Μόνο αν δείξουμε στον κόσμο την αλήθεια, θα μπορέσει να γνωρίσει τα πραγματικά-του συμφέροντα και τα πραγματικά κίνητρα που θα τον οδηγήσουν στην ευτυχία. Οι καθοδηγητές του λαού, αιώνες τώρα, έπειθαν τους ανθρώπους να 'χουν το βλέμμα-τους καρφωμένο στον ουρανό. Αρκετά! Ας το στρέψουν επί τέλους και πάλι στη γη. Κουράστηκε τ' ανθρώπινο μυαλό ν' ασχολείται με ακατάληπτες θεολογίες, γελοίους μύθους, μ' αδιαπέραστα μυστήρια και παιδαριώδεις ιερουργίες· ας ασχοληθεί με φυσικά πράγματα, με κατανοητά αντικείμενα, απτές αλήθειες και χρήσιμες γνώσεις...

Ιερέας Γιάννης Μεσλιέ (1675-1733)

(Από τη Διαθήκη-του στην ενορία της επαρχίας Ετρεπινύ - Καμπανίας της Γαλλίας)

Η «καθαρή» και «απόλυτη» Τέχνη, η αδιάφορη από την πολιτική και κοινωνική ζωή, η αδέσμευτη, δεν υπάρχει, και δεν υπήρξε ποτέ.

Μπελίνσκη

Η Τέχνη είναι ένα από τα μέσα της πνευματικής προσέγγισης· κι όσο πιά ανώτερο είναι το εκφραζόμενο συναίσθημα, τόσο περισσότερο το έργο διευκολύνει τις πνευματικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους.

Πλεχάνωφ

Η αυτάρκεια, είναι προπύργιο απόρθητο. Οχυρώσου πίσω απ' αυτό.

Σασδής

Η ελευθερία, είναι μια εκλογή και η εκλογή είναι πίστη και συνέπεια.

Μπαζέν

Η αξία ενός έργου Τέχνης εξαρτάται από την ομορφιά των συναισθημάτων που εκφράζει.

Αν το κάθε συναίσθημα που μας κατέχει, μπορεί να τραγουδηθεί από έναν ποιητή, αν μπορεί να είναι γι' αυτόν μια πηγή αληθινής έμπνευσης· αν ναι, τότε αυτό το συναίσθημα είναι πραγματικά ανώτερο.

Ράσκιν

Η ελευθερία των Αλβανών αρχίζει από εκεί που σταμάτησε η καταφρόνια κ' η δυστυχία-τους, στα χρόνια του βασιλιά Ζώγου, καθώς και η βία και το αίμα του ιταλογερμανικού φασισμού.

Η όποια μειοψηφία είναι υποχρεωμένη να υποτάσσεται στην πλειοψηφία.

Λ. Μάλαμας

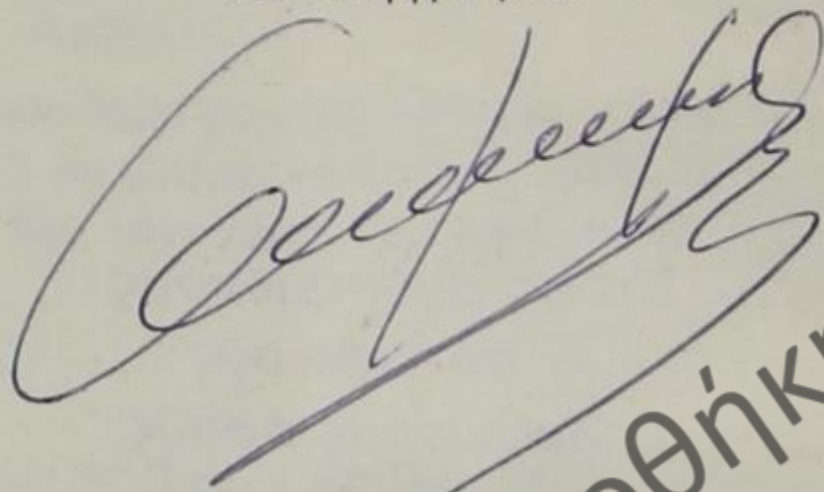
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στους αγαπημένους
κι αδερφικούς
βαλκανικούς λαούς,
για τη φιλία, την
αδερφοσύνη και τη
στενότερη συνεργασία
στην πρόοδο και την Ειρήνη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Απαγορεύεται η ανατύπωση ή η μετάφραση του έργου, ή μέρους αυτού, χωρίς την έγγραφη άδεια του Συγγραφέα
Νόμοι 2387 και 4301

Κάθε γνήσιο αντίτυπο
φέρει την υπογραφή
του Συγγραφέα

Copyright by **Λάμπρος Μάλαμας**

Ελ. Βενιζέλου 188, Γιάννινα, τηλ. 0651 / 22030

Οι καλύτερες φωτογραφίες είναι ανέκδοτες από συλλογή του Συγγραφέα.

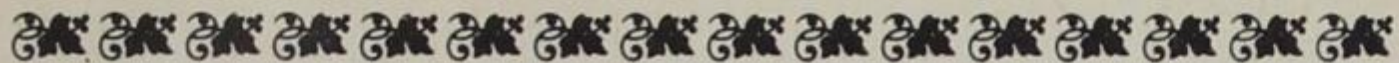
Φωτοστοιχειοθεσία: "ΑΧΤΙΔΑ" ΕΠΕ

Ανδρέα Μεταξά 7, Αθήνα, τηλ. 3637125

Σελιδοποίηση — Αναπαραγωγές — Μοντάζ: «FLASH»

Τζαβέλα 7, Αθήνα, τηλ. 3611238

Μακέτα εξωφύλλου: Γιάννης Κουτσούρης

Μικρή Εισαγωγή

Η Ένωση Συγγραφέων και Καλλιτεχνών Αλβανίας, μας έκανε την τιμή με μια πρόσκληση, να ζήσουμε 22 μέρες στην εργοταξιακή και σοσιαλιστική γειτονική-μας χώρα, σε οικείους τόπους, που τόσο τους αγάπησαν οι παλιότεροι Έλληνες και τους πότισαν με δάκρυα και πόνους, ιδρώτες και αίμα, σε όλους τους απελευθερωτικούς αγώνες, από τους μακραίωνους ζυγούς Ρωμαίων, Τούρκων και άλλων επιδρομέων, ως τα χρόνια του ελληνοϊταλικού πολέμου (1940) και της Εθνικής-μας Αντίστασης.

Στο βιβλίο τούτο, τιμούμε και περιγράφουμε αρχαία, παλιά και νεώτερα πρόσωπα και πράγματα.

Οι σημερινοί Αλβανοί σε κάθε κουβέντα για την όποια πρόοδό-τους, έχουν σαν πρώτο και βασικό γνώμονα, τη συγκριτική του πριν και του τώρα, του χτες με το σήμερα. Είναι πρῶτος, πραγματιστές και φανατικοί πατριδολάτρες. Γοητεύονται με τα όποια τωρινά αγαθά, με τις κατακτήσεις του παρόντος, σε σχέση με τα προπολεμικά μηδαμινά κι ελεεινά...

Η πλειονότητα του λαού-μας, αγαπάει κι εκτιμάει τον αλβανικό λαό· καθώς κι εκείνος τον ελληνικό. Μόνο τα προκαταλειμένα, ουτοπιστικά κι αρνητικά στοιχεία «κομίζουν γλαύκα» 40 ολόκερα χρόνια, και παρασύρονται από ξένα πολιτικά και σκοτεινά συμφέροντα, με την ταχτική των παθών, της μισαλλοδοξίας και του «διαίρει και βασίλευε».

Μειονότητες όλων των λαών, υπάρχουν σε όλες τις χώρες. Τα σύνορα των κρατών καθορίζονται και διαρρυθμίζονται ανάλογα, από τις νικήτριες δυνάμεις των καιρών και σύμφωνα με τα συμφέροντα των ισχυρών, στις μεγάλες στιγμές

της ιστορίας. Παράλληλα επικυρώνονται από ορισμένες διεθνείς συμφωνίες.

Πάνω όμως απ' όλ' αυτά, πιστεύουμε στο ιερό δικαίωμα της αυτοδιάθεσης όλων των μειονοτήτων και των λαών της γης. Άμποτε να δίνονταν αυτό το δικαίωμα, από κείνους που διευθύνουν τις τύχες του κόσμου· και με αυστηρές διεθνείς επιτροπές, να γίνονταν ελεύθερες εκλογές, και ν' αποφαινόταν οι πλειοψηφίες, σε ποιά χώρα θέλουν να υπάγονται και με ποιο σύστημα να κυβερνιούνται. Θα το χειροκροτούσαμε πρώτοι.

Όμως, οι ιμπεριαλιστές σαν αδίσταχτοι υποκριτές, που κόβονται τάχα «γι' ανθρώπινα δικαιώματα»... αρνήθηκαν κι αρνούνται αυτόν το σεβασμό και το μεγάλο δίκιο. Με τον ΟΗΕ-τους... «περί άλλων τυρβάζουν».

Οι χρυσοκάνθαροι κι άπληστοι κερδοσκοποί, με το κυνήγι των πετρελαίων, κ' ύστερα από ήττες στην Απω Ανατολή και αλλού... μακελεύουν τώρα τους λαούς της Μέσης Ανατολής... Ανάβουνε πολεμικές φωτιές... κι ο ΟΗΕ σαν «ευεργέτης» συνέρχεται τάχα να τις σβήσει· ή τρέχει κάποιος Ου-Θαντ ή Βαλτχάιμ, και παίζει το ρόλο του άχαρου διαιτητή.

Πάντως, ό,τι και να γίνεται στον πλανήτη, η πλειοψηφία των Αλβανών, είτε είναι 60, είτε 70, είτε 80 κι 90% υπέρ του Σοσιαλισμού-τους, συμπερασματικά φαίνονται αφοσιωμένοι και δείχνουνε μπέσα και στοργή οι πιο πολλοί στο σύστημά-τους. Γι' αυτό πρέπει: για αδερφούς, φίλους και γείτονες λαούς, να τρέφουμε σεβασμό κι αγάπη, τίμια και καθαρή φιλία. Μόνο έτσι, θα επιλύουμε προβλήματα και θα καλύπτουμε ανάγκες, με πιο πλατιά συνεργασία σε όλους τους τομείς, για την ευημερία των λαών-μας.

Οι παρακάτω σελίδες γράφτηκαν με αυθορμητισμό, αγάπη κι ειλικρίνεια· και δε φιλοδοξούν, παρά να δώσουν μερικές αλήθειες με την παρατηρητική ματιά, και την καλή ψυχή ενός απλού ανθρώπου, Έλληνα πατριώτη και τίμιου συγγραφέα. Αν ωφεληθούν έστω και λίγο, σαν τέχνη, ιστορία και σχετική ενημέρωση, για τα πραγματικά εθνικά συμφέροντα και των δυό λαών-μας, ο γράφων θα νιώσει χαρά κ' ικανοποίηση.

Λ. Μάλαμας
Νοέμβρης 1980

ΕΙΡΗΝΗ

Η πρόσκληση

UNION DES ECRIVAINS
ET ARTISTES D' ALBANIE
TIRANA

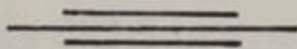
Τίρανα 1-10-79

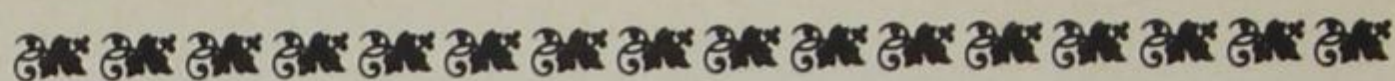
«Αξιότιμε κ. Μάλαμα
Σας ευχαριστούμε από καρδιάς για την πολύτιμη
προσφορά-Σας στα Ελληνοβαλκανικά Γράμματα, με τη θαυ-
μάσια περιοδική-Σας Επιθεώρηση "Ελεύθερο Πνεύμα", και
ιδιαίτερα για την προβολή της αλβανικής Λογοτεχνίας.

Θα ήταν χαρά και τιμή-μας, αν είχατε την ευχαρίστηση
να Σας φιλοξενήσουμε για 2-3 εβδομάδες στη χώρα-μας, με
τη συμμετοχή και της συζύγου-σας, αν είστε παντρεμένος.
Αν επιθυμείτε, γνωρίσατέ-μας τότε μπορείτε να φτάσετε
στα Τίρανα για να Σας υποδεχτούμε στο σταθμό του αερο-
δρομίου. Σας χαιρετούμε εγκάρδια, και Σας περιμένουμε.

Ο Πρόεδρος
Ντρίτερο Αγκόλι

Μ' εξαιρετική τιμή
Ο Γεν. Γραμματέας
Αγκίμ Τσέρκα

Εθνολογικά...

Όλοι οι λαοί της Ευρώπης και της Αμερικής, δεν έχουν ομοιογενή προέλευση.

Είμαστε μωσαϊκά, από ειδολογικά και φυλετικά σπέρματα.

Όταν μιλάμε για εθνότητες, πρέπει να λογαριάζουμε όλες τις διαχρονικές ιστορικές αιμομιξίες.

Οι εκπατριστικές ανάγκες των λαών και οι κοινωνικές εξελίξεις, έχουν ζυμώσει από αιώνες τα διάφορα γένη· κι έχουν συγχωνέψει τα έθνη και τα άτομα σ' ένα ποικιλόμορφο σύνολο, με ίδια λάθη καταγωγής.

Η πληθυσμιακή διαμόρφωση κάθε χώρας έχει και τ' αναμφισβήτητα παραδείγματά-της.

Οι κατά καιρούς μετακινήσεις πολλών μειονοτήτων, από πολεμικά, οικονομικά και συντελειακά αίτια, έχουν προκαλέσει εθνολογικές αλλοιώσεις κι εθνογραφικές ανακατατάξεις.

Π.χ. οι αρχαίοι Έλληνες είχαν κυριαρχήσει στα παράλια της Ιταλίας και Μικρασίας με το εμπόριό-τους. Οι Ιλλυριοί από τα παράλια της Αδριατικής, είχανε κατεβεί και ως την Πελοπόννησο. Σε αντίθετο ρεύμα, οι Κορίνθιοι, μεταλαμπάδευσαν τα φώτα του Αρχαιοελληνικού Πολιτισμού τον 6 π.Χ. αι. και αργότερα με την Επίδαμνο, την Απολλωνία, την Αντιγονεία και το Βουθρωτό στην Αλβανία.

Οι Αρβανίτες από τον Μεσαίωνα και δώθε, έχουνε κατοικήσει στα περίχωρα της Αττικής.

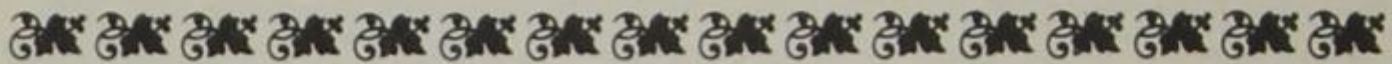
Οι Τούρκοι διαφέντευαν 500 χρόνια τη Χερσόνησο του

Αίμου· και οι Έλληνες είχαν εύκολες μετακινήσεις προς όλα τα Βαλκάνια.

Πολλοί μετανάστευαν προς Αίγυπτο και Βλαχία· αλλά και Ρουμανόβλαχοι βρέθηκαν στην Πίνδο και Σλαυόφωνοι στη Μακεδονία.

Ιταλοί ως το 1940 ήταν στην Πάτρα και στα Δωδεκάνησα· και Έλληνες έχουν μείνει πολλοί στον Πόντο, στον Καύκασο, κι εκατοντάδες χιλιάδες έχουν σκορπίσει στα πέρατα της γης. Αλβανοί είναι πολλοί στη Γιουγκοσλαβία, Ιταλία, Αμερική κ.α. Συνολικά, είναι 5 εκατομ. ομογενείς Αλβανοί σκορπισμένοι σε όλον τον κόσμο: 2 εκατ. στη Σερβία, 1 εκατ. στην Τουρκία, 500.000 στην Ιταλία, 500.000 στην Αμερική, 1 εκατ. στις υπόλοιπες χώρες και 2.650.000 στην Αλβανία σήμερα. Η εθνογραφία-της είναι καινούρια. Δεν ήβρε τίποτ' από τα παλιά. Το νέο καθεστώς, σημείωσε μεγάλη ανασκαφική δραστηριότητα. Ώς τώρα έφτιασε 14 εθνικά Μουσεία και 1811 τοπικά.

Καταγωγές, επιρροές κι επιδράσεις

Οι Αλβανοί, όπως συμπεραίνεται και ιστορικά, έχουν τις ρίζες-τους σε ιλλυρικές φυλές. Τ' όνομά-τους προέρχεται από κει όπως λένε· αλλά, υπάρχει και θέλουν και την άλλη εκδοχή, που τη θεωρούν εξίσου πιθανή, ότι το βάφτισμα «Αρβανίτες» και «Αρβανιτιά» το πήραν από την περιοχή «Άρβανο» και «Αρβανοί» κοντά στην Κρούγια, τον 12 μ.Χ. αιώνα. Έτσι, θέλουνε την πρώτη ετυμολογία, απο τους κατοίκους και τη δεύτερη από συγκεκριμένη εδαφική ονομασία.

Ο γεωγράφος Πτολεμαίος ισχυρίζεται ότι: τ' όνομά-τους οι Αλβανοί τό-χουν από μια αρχαία πόλη που την έλεγαν Αλβανουπολη, κοντά στην Κρούγια. Και πιθανολογεί πως ίσως είναι το σημερινό Ελμπασάν.

Ο δε Στράβων και ο Μολοσσός έγραψαν ότι: οι Αλβανοί προήλθαν από τον Καύκασο, πρωτοκατοίκησαν στην Κασπία, κ' ύστερα κατέβηκαν στη Βαλκανική χερσόνησο, κι ονόμασαν τη χώρα Αλβανία, από τον αρχηγό-τους Άλβα.

Η χώρα τούτη, και σύμφωνα με πλατιές ανασκαφές που επιτέλεσε τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζει τεκμήρια ανεκτίμητου αρχαίου πολιτισμού.

Ο τόπος αυτός, έχει κατοικηθεί από παλαιολιθική εποχή. Αυτό απόδειξαν ορισμένα στοιχεία, απολιθωμένων ζώων, πυριτόλιθων, εργαλείων κ.ά.

Από το 2.700 π.Χ. βρέθηκε ένας συνοικισμός στο Τσάκραν στην Κολώνια· και σε μια παραθαλάσσια περιοχή, λείψανα, που μαρτυρούν μια νεολιθική ζωή, με τ' ανάλογα

χαρακτηριστικά γνωρίσματά-της, σε συνοικισμούς του Μαλίκ και του Τρεν.

Από το 1.200 π.Χ. στην ορειχάλκινη ιστορική περίοδο, ανακαλύφθηκαν επίσης σημαντικά ευρήματα. Σ' αυτά τα χρόνια, ή και λίγο αργότερα, έχουμε στην Αλβανία την κάθοδο των Ιλλυριών. Ήταν μια εθνότητα Ινδοευρωπαϊών, που ζούσαν τότε στη Λουσατία της Πολωνίας. Αυτοί έφεραν και σε μας «το έθιμο της ταφής των νεκρών». Σε παράλιες περιοχές, και ιδιαίτερα κοντά στην Αυλώνα, βρέθηκαν ολόκληρα νεκροταφεία, όπως στη Βάιζα εκείνο «των Τύμβων». Τα ιλλυρικά έθιμα, τα επαληθεύουν και οι τύμβοι, στη μεγάλη πεδιάδα του Ελμπασάν. Ιλλυρία σημαίνει ελαία, ελαιοχώρα, ελαιότοπος, από το ου-ληρία.

Η γλυπτική τέχνη των Ιλλυριών, με τους θεούς των Ελλήνων, είναι μίμηση τεχνοτροπίας και ιδεών, της πανθειστικής μυθολογίας των Προγόνων-μας.

Οι Ιλλυριοί, ήταν περίπου 20 φυλές. Ανάμεσα σ' αυτές και γνωστές δικές-μας: Χάονες, Κεστρίνιοι, Παίονες, Μιρμιντόνες, Μολοσσοί, Αντιτάνες, Αμαντες κ.ά.

Είναι πολλές οι πηγές που πείθουν για τους Ιλλυριούς. Ο Όμηρος στη Β' Ραψωδία της Ιλιάδας, περιγράφει τους Παίονες, σαν δεινούς μαχητές καβαλάρηδες, που είχαν πάρει μέρος και στον πόλεμο της Τροίας.

«Οι τοξοφόροι Παίονες με τον Πυραίχμην ήλθαν, μακρόθεν απ' τον Αξιόν, πλατύρροο ποτάμι, το κυριότερο της γης, κι από την Αμυδώννα.»

(Μετ. Ι. Πολυλά στ. 848-50)

Ο Πόλλο και ο Πούτο στήν «Ιστορία της Αλβανίας» γράφουν:

«Η ελληνική επίδραση, είναι ιδιαίτερα αισθητή στις τέχνες και την πολιτιστική διανόηση, φαινόμενο που είναι αρκετά κατανοητό.»

Ο Δημοσθένης και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς είπαν ότι, τα πιο επαινετικά χαρίσματα κι αγαθά των Ιλλυριών ήταν: «η ελευθερία, η ντομπροσύνη και η φιλοξενία». Έτσι και οι σημερινοί Αλβανοί, σύμφωνα με διαπιστώσεις, κληρονόμη-

σαν πολλά προπατορικά, με δύναμη ψυχής και αντοχής από τα βάθη των αιώνων, όπως: την περηφάνια της φιλοξενίας, τη φιλοτιμία, τη μπέσα της φιλίας, την εγκαρδιότητα, τον έρωτα για την ελευθερία κι ανεξαρτησία-τους, κι ένα σοβαρό και μετρημένο γόητρο αγώνων και θυσιών μ' έναν άκρατο και παθολογικό θα λέγαμε πατριωτισμό που τον έχουνε φωτιά και λάβαρο στη δημιουργική-τους πρόοδο.

Ο Πρόεδρος της Ανθρωπολογικής Εταιρίας της Ελλάδας Άρης Πουλιανός σε ανακοινώσεις-του σ' ένα διεθνές και ιδιότυπο επιστημονικό Συνέδριο που οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Ιστορίας του πανεπιστημίου των Τιράνων το Σεπτέμβρη του 1972 (πήραν μέρος 100 ξένοι επιστήμονες και επισκέφτηκαν εκτός από τους παλιούς και 50 νέους αρχαιολογικούς χώρους), είπε ανάμεσα σ' άλλα και τα παρακάτω:

«Η ανθρωπολογική σύνθεση του λαού της Αλβανίας είναι αυτόχθονης καταγωγής, με δύο βασικά στοιχεία, το μεσογειακό και το ηπειρωτικό... Όμως επιβάλλεται να γίνει συστηματική ανθρωπολογική έρευνα στους σημερινούς κατοίκους για να εξακριβωθεί ποιοί ήταν οι Ιλλυριοί, ποιοί οι Πελασγοί και ποιοί οι Θράκες».

Οι Αλβανοί επιστήμονες, υποστήριξαν ότι:

«είναι άμεσοι απόγονοι των αρχαίων Ιλλυριών που διαμορφώθηκαν σαν έθνος την εποχή του ορείχαλκου, με επιδράσεις στα παράλια από τους Έλληνες της Κέρκυρας και της Κορίνθου».

Πολλοί ξένοι υποστήριξαν ότι οι επιδράσεις ήταν καίριες και μεγάλες.

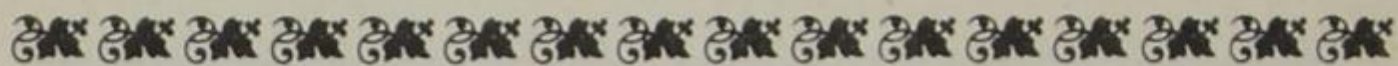
Κατά τη μυθολογία, οι Ιλλυριοί, ήταν Κάρες, Πελασγοί και Λέλεγες. Γι' αυτό και η Αλβανική γλώσσα ριζοκρατιέται από την πελασγική.

Ο Ηρόδοτος λέγει:

«Πελασγοί οι Κάρες πρώτοι την Ευρώπην ώκησαν».

Το όνομα Σκιππετάρ, έμεινε μάλλον από το «σκιππέτο» = όπλο. Επειδή από αιώνες αιώνων οι Αλβανοί, ήταν οπλοφόροι και αρματωλοί.

Η λέξη Σκιπ, σημαίνει και «ντισκιπ;» = μιλάς αλβανικά; Τ' αρχαία ιλλυρικά φύλα, δρούσαν πάνω από τη ζώνη του ποταμού Σκούμπι, στην κεντρική και βόρεια Αλβανία. Ο βυζαντινός άρχοντας Διοκλητιανός την είχε ονομάσει και «Νέα Ήπειρο». Οι επιδρομές όμως των Ρωμαίων επέφεραν πιότερες επιδράσεις και συγχρωτισμούς στους Ιλλυριούς, που δέχτηκαν σχετικό εκλατινισμό, και αργότερα από σταυροφορίες Βενετών και άλλων βόρειων φυλών. Αλλά και σήμερα που έχει τόση ανάμειξη ο πληθυσμός, σ' όλες τις πόλεις της Αλβανίας από τα όρια του Σκούμπι και πάνω, είναι ευδιάκριτοι και πιό εύσωμοι οι Γκέγκηδες· ενώ οι Τόσκηδες, οι Λιάπηδες και οι Τσάμηδες, ξεχωρίζουν σαν πιό μικρόσωμοι. Καταστροφικές και βαρβαρικές φυλές που ρήμαξαν τη χώρα μετά την παρακμή της ρωμαιοκρατίας και τον Ιουστινιανό, υπήρξαν οι Γότθοι, του Τωτίλα οι Βυσιγότθοι, Οστρογότθοι, Νορμανδοί, Βούλγαροι, Ούζοι, Ουγούζοι, Ούνοι, Σλάβοι κ.ά. Μα από τις τέφρες και πάλι αναστιόταν η δυναμική αντοχή και η διαιώνιση των ιλλυρικών στοιχείων, ίσαμε τον μεσαίωνα και δώθε. Έτσι και οι αιμομιξίες είχαν γίνει αναπόφευχτες, όπως π.χ. και οι Έλληνες βασιλείς: ο Πύρρος των Μολοσσών και ο Φίλιππος των Μακεδόνων παντρεύτηκαν ο πρώτος τη Βιρκένα κόρη του Ιλλυριού βασιλιά Βαρδίλη και ο δεύτερος την Ιλλυρίδα Αυδάτα.

Επιδρομές και αναδρομές στην ιστορία

Το 627 π.Χ. οι Κορίνθιοι και οι Κερκυραίοι κατάχτησαν όλα τα παράλια, και ίδρυσαν τις αποικίες της Απολλωνίας και της Επιδάμνου, κοντά στο Ντούρρες (Δυρράχιο) κι ανάπτυξαν έναν αρχαιοελληνικό πολιτισμό, με λαμπρή καλλιτεχνική ζωή.

Διάφορα εκείνων των εποχών, κατάλοιπα, βρίσκει κανείς στα Μουσεία του Δυρραχίου, της Απολλωνίας και της Αυλώνας.

Έτσι, ο ελληνικός πολιτισμός, μπαίνει κι απλώνεται και σ' όλη την ιλλυρική ενδοχώρα. Σε κάθε αρχαία πόλη απ' αυτές, ζούσαν τότε πάνω από 50.000 ψυχές.

Και οι τρεις είχαν γίνει σπουδαία πολιτιστικά κέντρα. Την Απολλωνία την έλεγαν και «πόλη των αγαλμάτων». Σ' αυτή, είχαν και φιλοσοφική και ρητορική σχολή, που ο Κικέρων την είχε χαρακτηρίσει «Μεγάλη και Σπουδαία πόλη».

Το 436 στο Δυρράχιο (Ντούρρες) άναψε ένας εμφύλιος πόλεμος, ανάμεσα στην άρχουσα τάξη της ολιγαρχίας, και στη νέα τάξη των εμπόρων και των εργαζομένων.

Οι Κορίνθιοι τότε, τάχτηκαν με τους εξεγερμένους, που ζητούσαν κι αυτοί μερτικό εξουσίας. Μα οι Κερκυραίοι υποστήριξαν την αριστοκρατία.

Έπειτα στην ελληνιστική εποχή, για ένα χρονικό διάστημα, τις δύο πόλεις τις είχε κυριέψει ο Μακεδόνας βασιλιάς Κάσσανδρος.

Αλλά, σύντομα τις διαδέχτηκαν οι Ιλλυριοί, που ανάπτυξαν ένα δικό-τους εμπορικό κράτος, κι έκοψαν και το

νόμισμά-τους την «ιλλυρική δραχμή». Οι Ιλλυριοί με τον ελληνικό πληθυσμό αφομοιώθηκαν και απόλαυσαν ισότιμα τα δικαιώματά-τους.

Έντονα σημάδια σε τέχνες και νόμους, σε λαμπρότερη πολιτισμική εξέλιξη, άφησε και η μακρόχρονη ιλλυρική περίοδος, με νέες διαστάσεις και ιδιότυπο ύφος στις τέχνες, στον καιρό του Ιλλυριού βασιλιά Γλαυκία που υπεράσπιζε γενναία την Απολλωνία, κι απόκρουε τους άλλους επιδρομείς.

Ο Γλαυκίας ετοίμασε την «Ηπειρωτική Συμμαχία» με τον μέγα Πύρρο τον γιό του Αιακίδη, από το «Κοινό των Μολοσσών», και τον ανέβασε στο θρόνο, για να βασιλέψει 25 χρόνια και να δημιουργήσει το μεγάλο πολιτισμό στην Ήπειρο και Αλβανία, που κατάστρεψε το 167 ο ύπατος της Ρώμης Αιμίλιος Παύλος με τις 75 πόλεις.

Έπειτα, η ρωμαϊοκρατία, επέβαλε τα δικά-της αυστηρά πολιτικά ήθη, αλλοιώνοντας τον ιλλυρικό πληθυσμό· αλλά όχι χωρίς αίμα και θυσίες.

Οι Ιλλυριοί με ατρόμητες αντιστασιακές εστίες και πολλές λαϊκές εξεγέρσεις, έδιναν και στους Ρωμαίους πολλά μαθήματα τιμωρίας και αυτοχθονής φιλοπατρίας.

Ο Στράβων αναφέρει ότι:

«όλες οι ζεστές παραλιακές περιοχές σ' αυτή τη χώρα, ήταν καλυμμένες από αμπέλια κι ελιές».

Κατακτητές ήταν και οι Ρουμάνοι τους πρώτους μ.Χ. αιώνες.

Μα η βυζαντινή λαίλαπα, δεν άφηνε τίποτε όρθιο και στην Αλβανία. Νορμανδοί, Ούννοι, Γότθοι, Βησιγότθοι, Οστρογότθοι, εξαπόλυαν σφαγές, ρεμούλες και καταστροφές, και *«γαία πυρί μηχθείτω».*

Αιώνες και η Αλβανία χωρισμένη σε ηγεμονάτα, πριγκιπάτα και δεσποτάτα, που έφταναν ως τα νότια της Ηπείρου και της Ακαρνανίας, τα λεηλατούσαν οι βάρβαροι και οι λογής σταυροφόροι. Αυτοί συγκρούονταν αδιάκοπα με τους ντόπιους φεουδάρχες που υπεράσπιζαν τα τιμάρια-τους.

Στα 1190, ιδρύεται το πρώτο αλβανικό πριγκιπάτο, με

πρωτεύουσα την Κρούγια καρδιά του παλιού Άρβανου.

Από τα 1440 ως το 1468 που ήταν και το τέλος-του, ο μέγας εθνικός ήρωας των Αλβανών Γεώργιος Καστριώτης (Σκεντέρμπεης) ύψωσε το λάβαρο τ' αγώνα για την εθνολογική συσπείρωση, την ευρωπαϊκή αναγνώριση, και την εθνική αυτονομία.

Μα όταν υποδουλώθηκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία, 500 ολόκληρα χρόνια, ο εξισλαμισμός νόθεψε πολύ την εθνική ταυτότητα των Αλβανών.

Γύρω στα τέλη του 17ου αιώνα, ο Σέρβος πατριάρχης Αρσένιος, ξεσήκωσε 37.000 σερβικές οικογένειες από το Κοσσυφοπέδι και τις πήρε στα βόρεια μέρη. Τότε, στις αρχές του 18 αιώνα, βρήκαν και οι ορεινοί Αλβανοί την ευκαιρία και κατοίκησαν σ' αυτή την κοιλάδα. Πολλοί μετακινήθηκαν και σ' άλλες γειτονικές χώρες, όπως και στη νότια Ιταλία. Έτσι βρίσκονται σήμερα οι μεγάλες αλβανικές μειονότητες στο Κόσσοβο της Γιουγκοσλαβίας και στην Ιταλία.

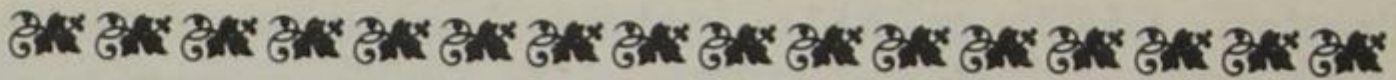
Η νεώτερη κίνηση για εθνική ανεξαρτησία, άρχισε το 1875, με το Σύνδεσμο της Πρισρένης. Για τη συσπείρωση και την ενότητα των Αλβανών, αγωνίστηκαν πολύ ο Σ. Φράσερι και Α. Φράσερι πρωτοπόροι και πυρήνες στη γλώσσα και στα γράμματα της εθνικής αλβανικής αναγέννησης, και του νεοαλβανικού διαφωτισμού· καθώς επίσης αργότερα στις αρχές του 20 αιώνα και οι ποιητές: Νόλι, Ράντα, Ντορα ντ' Ίστρια, Μιγκέني κ.ά. που με αδιάκοπη πνευματική και πατριωτική δράση κατάφεραν να συνειδητοποιήσουν και στους ευρωπαϊκούς κύκλους την υπόθεση της εθνικής ανεξαρτησίας της Αλβανίας.

Έτσι ο μακροχρόνιος αγώνας των Αλβανών για την εθνική-τους αποκατάσταση δικαιώνεται το Νοέμβρη του 1912, όταν ο «πατέρας της αλβανικής ανεξαρτησίας» Ι. Κεμάλ κάνει την πρώτη κυβέρνηση στη Βλόρα (Αυλώνα) και ιδρύει το πρώτο σύγχρονο κράτος της πατρίδας-του. Αυτό όμως, δεν είχε και μεγάλη διάρκεια, γιατί η Αλβανία δεν έπαψε ποτέ να είναι και πεδίο συγκρούσεων για τα συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Οι Γερ-

μανοί του Κάιζερ, οι Γάλλοι, Ιταλοί κι Αυστριακοί την περιέπλεξαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι Γάλλοι μάλιστα είχαν και κατοχή στην Κορυτσά το 1918. Από τότε κι ώς το 1924 ξέσπασαν από τον αλβανικό λαό πολλές δημοκρατικές επαναστάσεις, που στοίχισαν 70.000 νεκρούς, σε σύνολο πληθυσμού μόνο 800.000 τότε. Οι Αλβανοί πολέμησαν ηρωικά τους ξένους ιμπεριαλιστές και τους ντόπιους υπηρέτες-τους. Ο Φ. Νόλι έγινε και πρόεδρος της δημοκρατικής Κυβέρνησης το 1924.

Όμως δεν προλάβανε να βγει η χώρα απο το τέλμα της καθυστέρησης και του αναχρονισμού, και το 1925 ο Αχμέτ Ζώγου εγκαθιδρύοντας τη μοναρχία και τη δικτατορία-του, βύθισε την Αλβανία στο σκοτάδι, στο χάος, στην αμορφωσιά, την ανέχεια, τη φτώχεια και τη δυστυχία, ώς το 1939, που την κατέλαβαν οι Ιταλοί...

Έλληνες και Αλβανοί

Οι γνήσιοι Έλληνες κ' οι γνήσιοι Αλβανοί είναι φίλοι κι αδερφοί. Είναι κοινή η φυλετική-μας ιλλυρική καταγωγή. Από το 1.500 π.Χ. αφότου οι προπάτορες Ιλλυριοί κατοίκησαν στα παράλια της Αδριατικής και στην κοιλάδα της Δωδώνης, από τότε και μέχρι σήμερα, πέρα από τα μειονοτικά γένη, οι φυλές-μας στο πέρασμα των χρόνων και σε πλατύτερες διαστάσεις, με όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και τα πολιτιστικά στοιχεία του ιστορικού-τους βίου, έχουν ανάλογα συγχρωτιστεί και συγχωνευτεί.

Ο αλβανικός και ο ελληνικός λαός έζησαν κι αγωνίστηκαν μαζί, και σ' όλα τα νεώτερα χρόνια των απελευθερωτικών αγώνων. Λαοί υποδουλωμένοι - αδούλωτοι, πάλευαν σαν ανήμερα θηριά, κι έκοβαν με χέρια και με δόντια τις αλυσίδες κάθε σκλαβιάς Τούρκων, Ιταλών και Ναζήδων.

Από γενιά σε γενιά, με το τουφέκι στο χέρι, σε όμοια πολιτικοκοινωνική μοίρα, αλληλοβοηθούμενοι αδερφικά για την αποτίναξη όλων των ζυγών, δημιούργησαν μια κοινή απελευθερωτική ιστορία, πέρα απ' όποιες διαβαλκανικές μειονοτικές διαφορές. Μα καθώς οι λαοί και η ζωή προχωρούν κατά μπρος, κάθε ολιγορία, επιφύλαξη και υστερία στην υπόθεση της ειρήνης, της πλατιάς συνεργασίας και της αδερφοσύνης των λαών, μειώνει την πρόοδο και την ευτυχία-τους. Η Αλβανία και η Ήπειρος, ήτανε χώρες συγγενικές κι αδερφικές, ίσαμε το 1944, και σε τέτοια γεωγραφική θέση, σαν ενωμένες, που τις αποκαλούσαν «La terra d' Epiré» (Η γη της Ηπείρου). Συγγενικές λοιπόν καταγω-

γές, στενές οικονομικές συνεργασίες, πολιτιστικές και γενικά βιωματικές αλληλεπιδράσεις κι επιρροές και κοινά μέτωπα λυτρωτικών αγώνων, δημιούργησαν τέτοιες ενότητες και μνήμες τόπων - χρόνων - γεγονότων, που στεριώθηκε στις ψυχές των δύο λαών το οικοδόμημα μιας αιώνιας φιλίας, πέρα απ' όποιες πολιτικές σκοπιμότητες.

Το πόσο πολύτιμοι στάθηκαν οι συμμαχικοί και αδερφικοί ελληνοαλβανικοί αγώνες, ενάντια στους Τούρκους, πριν από την απελευθέρωση της Ηπείρου και της Αλβανίας (1913) και το πόσο οι Αλβανοί στάθηκαν αλληλέγγυοι σε όλους τους δικούς-μας αγώνες, το βεβαιώνει ιδιαίτερα αυτό, και ο ιστορικός-μας Ι. Λαμπρίδης, όπου ο βετεράνος αγωνιστής και διαφωτιστής του μειονοτικού ελληνικού πληθυσμού Μίλτος Κυργιάννης ή «΄Αι-Κοσμάς» όπως τον αποκαλούσαν εκεί το 1943-45, τον χαρακτηρίζει: «γνήσιο αγωνιστή πατριώτη». Γράφει λοιπόν ο Λαμπρίδης το 1912 στην εφημερίδα-του «Αγών»:

«Ημίν τοις Έλλησιν ούτε αι ιστορικά παραδόσεις, παλαιοί τε και νέαι, επιτρέπουν, ούτε οι ευγενείς περί του μέλλοντος φιλοδοξίαι, να αρνηθώμεν την νομιμότητα των αλβανικών αιτήσεων».

Τα αλβανικά αιτήματα ήταν να μην εξαιρεθούν από τους άλλους βαλκανικούς λαούς στο ζήτημα της λευτεριάς και της εθνικής-τους ανεξαρτησίας. Κι έγραφαν στην εφημερίδα-τους «Αλβανικός Αστήρ» το 1896:

«Ημείς οι Αλβανοί ζητούμεν το δικαίωμα να ζήσωμεν, ζητούμεν την ειρήνην εν ταις εστίαις ημών αιτήματα φυσικώτατα και δίκαια...».

Και ο Λαμπρίδης συνεχίζει:

«Η γενναία χώρα ήτις έδωκε τον Σκενδέρβη και ης οι αγώνες απετέλεσαν το κύκνειον άσμα της Ιλλυρικής Χερσονήσου της χώρας αυτής, οι κάτοικοι είναι οι ενδεδειγμένοι συναγωνιστές του Ελληνισμού, ού μόνον εκ της κοινότητος των ιστορικών περιπετειών, ού μόνον εκ της συγγενείας του αίματος, αλλά, και εκ της

γεωγραφικής θέσεως και της ταυτότητος των κινδύνων...».

Σε άλλο φύλλο του «Αγώνα»-του ο Λαμπρίδης εξαίρει τη συμπαράσταση των Αλβανών στους δικούς-μας αγώνες. Στις 25/5/1910 γράφει:

«Οι Αλβανοί (στα Γιάννινα) απέσχον του συλλαλητηρίου που οργανώθη από τους Τούρκους εναντίον της Κρήτης».

Και σε άλλο φύλλο στις 23/3/1911 τονίζει:

«Κατάπληξιν ενεποίησεν η ορμητική έκρηξις της εν Αλβανία επαναστάσεως, η ραγδαία των επαναστατών προέλασις και η υπ' αυτών κατάληψις 10 πύργων...».

Ο Μ. Κυργιάννης στην εφημερίδα «Παληπειρωτική» εξυμνεί τα όσα γράφει ο «βασιλόφρων και συντηρητικός αλλ' αντικειμενικότατος» (όπως τον χαρακτηρίζει) αγωνιστής Λαμπρίδης υπέρ της ελληνοαλβανικής συνεργασίας στον κοινό αγώνα, και τα κατορθώματα των Αλβανών που ήταν «και υπέρ ημών». Για τα συλλαλητήρια που οργάνωσαν οι Τούρκοι εναντίον-μας, γράφει:

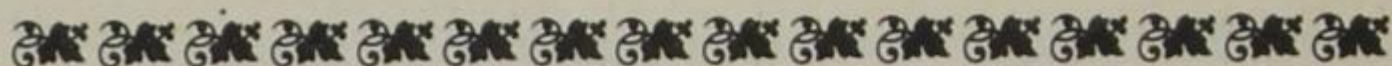
«Οι Αλβανοί δεν πήραν μέρος σε όλες τις πόλεις της Αλβανίας. Ο Λαμπρίδης έβλεπε καθαρά, πως κάθε πάλη των Αλβανών και των άλλων γειτόνων, ήταν αφέλεια για τους Έλληνες. Οι Αλβανοί πάλαιψαν τους Τούρκους όσο λίγοι βαλκανικοί λαοί. Εικοσιπέντε χρόνια τους πολεμούσε ο Σκεντέρμπεης. Δεν πρέπει να ταυτίζουμε τους Αλβανούς με τον τυχοδιώκτη Ομέρ-Βρυώνη, με τους μισθοφόρους Αρβανίτες (όπως ήταν και οι του Ξενοφώντα) και με τους λεγεωνάριους Αλβανούς του Μουσολίνι το 1940. Ο Δολιανίτης Λαμπρίδης και οι άλλοι ηγέτες του υπόδουλου Ελληνισμού, αγωνίστηκαν να εξασφαλίσουν στην αναμενόμενη τότε αναμέτρηση με τους Τούρκους, τη συμμαχία των ανδρείων και αξίων πολεμιστών Αλβανών. Το ίδιο έκαναν οι Σουλιώτες έξω από τα Γιάννινα το

1821, όπως και ο Κολοκοτρώνης στην Τριπολιτσά. Το 1847, έχουμε την επανάσταση του Γιάννη Λέκα που σκοτώνει μέσα στα Δολιανά 7.000 Τούρκους. Τότε ο Γεννάδιος αγωνίστηκε να συμβιβάσει τον Κωλέτη και το Μαυροκορδάτο για κοινή αντιμετώπιση του προβλήματος της Ηπείρου, της Αλβανίας, και του Μαυροβουνίου... Ο Λαμπρίδης αγωνίστηκε κατά θαυμάσιο τρόπο για την ελληνοαλβανική συνεργασία, που τόσο την ήθελε ο Χαρίλαος Τρικούπης αργότερα, ο Ποντίσης που δολοφονήθηκε, και ο ήρωας του Βούρκου της Ελληνικής Μειονότητας Λευτέρης Τάλιος...».

Ο Σ. Σπυρομήλιος έγραφε:

«Αισθανόμεθα προς τους Αλβανούς ενδιαφέρον συγγενείας πραγματικών... Και εντεύθεν η συγγένεια αίματος αναγνωρίζεται...».

Έπειτα λοιπόν από τόσα και τόσα παραδείγματα και προπάντων τη συναγωνιστική και αδερφική σύμπνοια και συνεργασία που είχαμε στα νεώτερα χρόνια του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ με τις Τσέτες, στα χτυπήματα ενάντια σε Ιταλούς και Γερμανούς καταχτητές, τα 10 απ' τα καλύτερα στελέχη που έστειλαν οι δικοί-μας και πλαισίωσαν το κίνημά-τους, και τη συγκινητική βοήθεια που πρόσφεραν μ' όλη τη φτώχεια-τους στους άτυχους κατοπινούς αγώνες-μας οι Αλβανοί, πώς να μη τους τιμήσει και να μη τους αγαπήσει ο φιλότιμος Έλληνας, ο αντικειμενικός κριτής, ο δίκαιος πατριώτης; *«Το αίμα νερό δε γίνεται»*. Πώς να μή θαυμάσουμε και να μην πονέσουμε ένα λαό που αιώνες αγωνίζονταν για τη λευτεριά και για την ύπαρξή-του; Και πως μπορείς να μην πεις σήμερα τα καλά-σου λόγια, όταν εργάζεται σκληρά, νοικοκυρεμένος, για την καλύτερη προκοπή-του, την ειρήνη και το μέλλον;

Αντίσταση και απελευθέρωση

Η Αλβανία, από τον περασμένο αιώνα, είχε τον κόσμο της μικτόν, ετερόκλητο, και εθνολογικά μισοδιαλυμένο. Μα σαν μικρή, όμορφη και συμπαθέστατη χώρα στη μασχάλη της Αδριατικής, προκάλεσε πολλές φορές κατά καιρούς, το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο ενδιαφέρον. Είναι όμως αλήθεια αυτό που λέει κι ο εθνικός-μας Παλαμάς ότι:

«Η μεγαλοσύνη των λαών δε μετριέται με το στρέμμα με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται και με αίμα».

Έτσι, από το 1940 και δώθε, σε υποδειγματική πλειονότητα, ο αλβανικός λαός, στάθηκε πάντα άξιος και αγωνιστικός, σκληρός και δημιουργικός. Έχει εκατόμβες θυσιών σε ήρωες και μάρτυρες, που τους τιμάει σ' όλη τη χώρα με ωραία περιποιημένα μνημεία, γιορτές και τραγούδια.

Ο αρχαίος Δημοσθένης έλεγε:

«Για τους Ιλλυριούς, είναι πιά ευχάριστο νά 'ναι ανεξάρτητοι κι ελεύθεροι παρά υποταγμένοι».

Και ο Σπυρομήλιος το 1914 γράφει:

«Εις όλας τας εποχάς και εις όλους τους πολέμους, οι Αλβανοί επολέμησαν ανδρείως, και έχυσαν το αίματων αφθόνως».

Οι Αλβανοί λοιπόν περήφανοι για την καταγωγή-τους, δεν άφησαν μέχρι σήμερα ποτέ το όπλο από τα χέρια-τους.

Η ελευθερία των Αλβανών, αρχίζει από εκεί που στα-

μάτησε η καταφρόνια και η δυστυχία-τους, ο ζόφος, η βία και το αίμα στα χρόνια του Ζώγου και του ιταλογερμανικού φασισμού.

Όλοι οι ήρωες του λαού-τους πεθαίνανε παλικαρίσια και περήφανα. Λίγα παραδείγματα:

Ο Θεμ. Γκερμένης υπέροχος αγωνιστής, κι επαναστάτης, όταν τον πήγαιναν οι Γάλλοι το 1917 στη Θεσ/νίκη για εκτέλεση, τον ρώτησαν ποιές είναι οι στερνές-του επιθυμίες. Και τους απάντησε:

*«1) Να μ' αφήσετε να φορέσω την εθνική-μου στολή.
2) Να μη μου δέσετε τα μάτια και να τραγουδώ, και
3) Να δώσω μόνος-μου το παράγγελμα "πυρ" στους εκτελεστές-μου».*

Η Φάτω Μπερμπέρη 14 χρονών πληγωμένη στο στρατόπεδο του Π. Μελά της έλεγαν οι Ούννοι να πατήσει το παρτιζάνικο καπέλο με τ' αστέρι-της, κι εκείνη τους έφτυνε.

Ο Τζώρζ Μαρτίνης έπεσε με το μαντολίνο, πλάι-του.

Ο Σουκιουρί Ίσμι 19 χρονών είπε στην κρεμάλα:

«Όσους νέους επαναστάτες κι αν κρεμάσετε, η νεολαία είναι σαν το τριφύλι που αδιάκοπα φυτρώνει πιο πυκνό».

Ένας άλλος νέος που τον οδηγούσαν οι Ιταλοί για τουφεκισμό, γιατί πυροβόλησε το βασιλιά Εμμανουήλ Γ', τον ρώτησαν τι θα ήθελε στα υστερνά-του, κι εκείνος απάντησε:

«Μια τσατσάρα, να χτενίσω τα μαλλιά-μου για να πεθάνω πιο όμορφα και πιο ωραία!».

Η Περσεφόνη Κοκδήμα, ηρωίδα του λαού, από το Αργυρόκαστρο, 20 χρονών, ορκίστηκε:

«Αποφάσισα ν' αρματωθώ, να γίνω παρτιζάνα, και να ορμήσω ενάντια στους Ιταλούς και Γερμανούς φασίστες για τη λευτεριά του λαού-μας».

«Ο πόλεμος θέλει γαίμα πατριώτη... Η λευτεριά δεν έρ-

χεται με δίχως γαίμα», μου λέει μια 50χρονη Λαμπινίκου από τη Δρόπολη.

Με τους παρακάτω κοροϊδευτικούς στίχους υποδέχτηκαν οι Αλβανοί, στις 7 Απρίλη 1939 τους Αλπίνους του Μουσολίνι, όταν έκαναν την απόβαση με 700 αεροπλάνα, 53 πολεμικά πλοία και 50.000 στρατό:

*Generale Gutsoni
quel figlio di puttana
Con tutti Mascalzoni
Martsava su Tirana*

*(Ο αρχιστράτηγος Γκουτσόνι,
εκείνος ο γιός της π...
με όλα τα καθάρματα,
θα προελάσουν για τα Τίρανα(!)).*

Το 1941 όλοι - όλοι οι κομμουνιστές στην Αλβανία ήταν μόνο 200. Αλλά, 60 και μόνο χρειάστηκαν, γερά και φωτισμένα στελέχη για να δημιουργήσουν απ' άκρο σ' άκρο στη χώρα, το δικό-τους ΕΑΜ και τον ΕΑΣ (Εθν. Απελ. Στρατό). Το κίνημα άρχισε απο τους τσαγκαράδες της Κορυτσάς.

Εκεί βρισκότανε και ο Ενβέρ...

Μια πρώτη διαδήλωση, στοίχισε 36 νεκρούς.

Σιγά σιγά δημιουργήθηκαν οι πρώτοι κομματικοί πυρήνες.

Μια φωτεινή και δραστήρια ηγεσία ξεπετιόταν και ξεσήκωνε το λαό. Το ψυχικό κλίμα ήταν πολυώριμο και κατάλληλο για να δεχτεί το σπόρο της Αντίστασης, της απελευθέρωσης και του Σοσιαλισμού.

Ο βασιλιάς Ζώγου, είχε αρπάξει όλο το χρυσό... και είχε δραπετεύσει. Το λαό τον μάζιζε ασφυχτικά η πείνα, η αμορφωσιά, η αρρώστια κι ο θάνατος.

Οι Ιταλοί φασίστες συμπεριφέρονταν σκληρά.

Ο φίλτατος Αλέξης Τσάτσης διακεκριμένος ποιητής κι ελληνιστής, παλιός αγωνιστής, με χιούμορ ανεξάντλητο μας λέει:

«Οι Παρτιζάνοι 1944»

Μαυσολαίο προς τιμή της 1ης Ταξιαρχίας Παρτιζάνων ανάμεσα Λιμπράζντ και Πρένιαση (έργο του γλύπτη Περική Τσουύλη)

—Ο Ντούτσε ήταν γελοίος δικτάτορας, και είχε μεγάλα καταχτητικά όνειρα. Διατυμπάνιζε το σύνθημα: «*Aggiamo e antate*». Δηλαδή (οπλιζόμαστε, και προχωρείτε) (!) Οι άλλοι βέβαια να προχωρούν... γιατί αυτός δεν τολμούσε να το κουνήσει από τη Ρώμη. Φόρτωνε αράδα στους κοκορόφτερους όλη την ψεύτρα δόξα-του (!).

Μα οι περισσότεροι Ιταλοί, από το φόβο της Αντίστασης του λαού εδώ, ήταν

*«i fasistes sone boni
per manzare macaroni
per cacare pantalonì»(!)*

Όταν στο Δυρράχιο ένα παλικάρι ο Βασίλης Λιάτσης πυροβόλησε στο δρόμο το βασιλιά της Ιταλίας... ο Χότζα είπε:

*«Η ηρωική πράξη του Λιάτση, είναι η απαρχή της
αλβανικής Επανάστασης»*

Εκείνο τον καιρό, η μυστική αστυνομία, ζήτησε τον Ενβέρ Χότζα από τον ίδιο τον Χότζα, καθώς δεν τονε γνώριζε. Μα ο Ενβέρ τους παραπλάνησε λέγοντάς-τους «*περιμένετε να τον φωνάξω νά 'ρθει*». Έτσι τό 'σκασε από την πίσω πόρτα ενός ποτοποιείου που δούλευε, και βγήκε στα βουνά.

Το Κίνημα της Αντίστασης δεν άργησε να φουντώσει. Ηγέτες όπως ο Μεχμέτ Σέχου (Σιέου) που είχε πολεμήσει εθελοντικά και στον Ισπανικό με το Γαριβάλδη κατά του Φράνκο), ο Ισνί Κάπο, ο Πέζα, ο Λιέτσι, ο Μωυσίου, κ.ά. αποδύθηκαν σε γενναίο άνισο κι αδιάκοπο αγώνα μ' επικεφαλής τον Χότζα. Ξεσήκωσαν τον πεινασμένο κι αδούλωτο λαό. Τον οργάνωσαν στις τσέτες και στο Κόμμα.

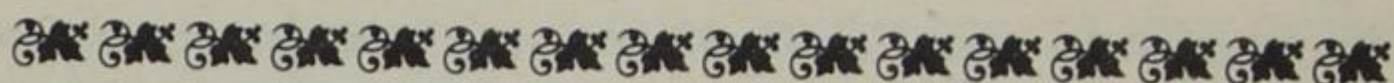
Οι Ναζήδες εκδικήθηκαν με 10.000 όμηρους στα φοβερά στρατόπεδα του Μπούλκες και του Νταχάου...

Μα το αλβανικό παρτιζανάτο όταν ισχυροποιήθηκε γερά, αντεκδικήθηκε θανάσιμα τους Ιταλούς, τους Γερμανούς και τους Μπαλίστες. Η αλβανική αντίδραση με τους

εθνοπροδότες και δοσίλογους ήταν πεισματική και με μεγάλη δύναμη. Οι Γερμανοί με τους ντόπιους φασίστες, με 45.000 άντρες, βάλθηκαν να εξουδετερώσουν τις 20.000 τότε αντάρτες του ΕΑΣ. Κι όχι μόνο δε μπόρεσαν να καταφέρουν πλήγματα στις τσέτες, αλλά ο Χότζα με τον Σέχου διέταξαν το Μάη του 1944 γενική αντεπίθεση και κατατρόπωσαν κι αποδεκάτισαν τους εχθρούς. Τον Οκτώβρη του '44, η δύναμη του ΕΑΣ έφτασε στις 70.000, (οι 6.000 ήταν γυναίκες) και πάλαιψαν γενναία κ' υπεράνθρωπα με τους καταχτητές για την απελευθέρωση των πόλεων. Στα πεδία των μαχών οι Ούννοι άφησαν συνολικά 26.000 νεκρούς, δεκάδες χιλιάδες τραυματίες και 20.800 αιχμάλωτους. Το περισσότερο πολεμικό-τους υλικό, το κυρίεψαν οι παρτιζάνοι. Σε 1.125.000 περίπου, του τότε πληθυσμού-τους, οι Αλβανοί έδωσαν 28.000 νεκρούς. Στη μεγάλη μάχη για την απελευθέρωση των Τιράνων, οι χιτλερικοί εκμηδενίστηκαν από 3.000 που ήρθαν για βοήθεια, έμειναν μόνο 150 άντρες. Η Αλβανία είχε τότε πλέξει στο αίμα πέρα ως πέρα. Στον αγώνα του ΕΑΣ βοήθησε και μια ιταλική ταξιαρχία έθελοντών, που είχε συγκροτήσει ο Αντ. Γκράμσι. Όμως, το ΣΑΜ και ο ΕΑΣ, είχαν ενώσει και διαφωτίσει το λαό, για να πάρει τις τύχες στα χέρια-του. Οι ευφυείς και ανένδοτοι επαναστάτες ηγέτες, αρνήθηκαν τα παζαρέματα και τη «συμμαχία» των δόλιων Εγγλέζων, και τους έδιωξαν. Είχε ανοίξει και η όρεξη του Τίτο για εδαφικό συρρίκνωμα της Αλβανίας... Αλλά, κι αυτός αντιμετώπιστηκε ανάλογα...

Έτσι, ο απελευθερωτικός αγώνας στις τελευταίες φάσεις-του, πήρε μορφή επαναστατική, που λύτρωσε τον ταλαίπωρο και άξιο αλβανικό λαό.

Στις 2/12/45 έγιναν εκλογές σ' όλη την Αλβανία, και το Δημοκρατικό Μέτωπο που ήταν μέσα-του πυρήνες οι αντιστασιακοί και οι κομμουνιστές, έλαβαν το 93%. Στις 11/1/46 συνήλθε η Συνταχτική Συνέλευση και ανακήρυξε τη «Λαϊκή Δημοκρατία», κατάργησε τη μοναρχία και το Μάρτη τον ίδιο χρόνο εψήφισε το νέο Σύνταγμα, που είχε πίο πριν συζητηθεί πλατιά και εγκριθεί από την πλειοψηφία του λαού.

Πρώτες βάσεις, Στάλιν και αντιδράσεις

Τα πρώτα χρόνια της νίκης, μετά το 1945, για τους Αλβανούς που δεν είχαν μήτε ασπιρίνη, και μήτε κόκο ζάχαρη, στάθηκαν πολύ πικρά και βασανιστικά. Ιδιαίτερα για κείνους που ανέλαβαν υπεύθυνα να θέσουν τις βάσεις του νέου καθεστώτος. Σήκωναν το βαρύτερο φορτίο της ζωής-τους. Ήταν τραχύς ανήφορος, ώσπου να φτάσουν στο σκοπό-τους. Η προκοπή του σήμερα, τους είναι ικανοποιητική, μέσα σε 30 χρόνια, αφού ξεκίνησαν απ' το μηδέν.

Δεν είχαν τίποτα· μήτε προπολεμικά, μήτε και μετά το θρίαμβο της επανάστασής-τους. Όλη η χώρα ήταν ένα τέλμα απέραντο κι ασφυχτικά γεμάτο από μικρόβια, λιμούς και πεθαμούς. Είχαν όμως ψυχή και θέληση δυναμική. Σκαριά γρανίτινα πολύχρονης σκληραγωγίας. Πίστη ακλόνητη στου Σοσιαλισμού τα ιδεώδη. Σ' ένα Σοσιαλισμό προσχεδιασμένο, γνήσιο, με γενικό εξηλεκτρισμό, όπως αξίωνε ο Λένιν.

Στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι, το 1946, ο Χότζα, με τον απολογισμό-του, συγκλόνισε τη διεθνή κοινή γνώμη.

Ο Στάλιν αγαπούσε πολύ τον Χότζα. Σ' ένα πρώτο επινίκιο Συνέδριο στη Μόσχα, αρχηγών φίλων και σύμμαχων χωρών, τον πήρε από τα δεξιά-του. Αλλά, κι ο Ενβέρ έκανε εξυγίανση στη χώρα-του. Καθάρισε τις αγριάδες και τ' αγκάθια σύμφωνα με τη σκληρή γραμμή του «πατερούλη» και προστάτη-του. Έτσι ο Χότζα έγινε το χαϊδεμένο παιδί του Στάλιν. Κι εκείνος μ' αλληλεγγύη και συνέπεια τονε βοήθησε πολύ. Καυχόταν αλλά και συμβούλευε:

«Βοηθάμε και θα βοηθήσουμε την Αλβανία, αλλά πρέπει να περπατάει με τα δικά-της πόδια...».

Έδωσε λοιπόν τα μέσα για την αποξήρανση των κάμπων, για την τιθάσευση των ποταμιών, για την αξιοποίηση του ορυκτού-της πλούτου, για τα θεμέλια της βαριάς-της βιομηχανίας. Οι πρώτοι Αλβανοί τεχνικοί επιστήμονες και διανοούμενοι· στελέχη που μεταλαμπάδευσαν από την ΕΣΣΔ στους Σκιππιτάρηδες τα φώτα, σπούδασαν στη Μόσχα. Κι όλα τ' αναγνωρίζουν, του Στάλιν τα ευεργετήματα, και τον έχουν αδερφωμένον με το Λένιν, στην κορφή, και προτομή σε κάθε πόλη.

Ο ανδριάντας του Λένιν στα Τίρανα.

Βουνά οι δυσκολίες και οι δυσκινησίες στις αρχές, όπως άλλωστε και σ' όλα τ' άλλα νεοσύστατα και νεοπαγή σοσιαλιστικά καθεστώτα.

Παρακαλούσαν οι φωτισμένοι τους άξεστους χωριάτες να μπουν σε Συνεταιρισμούς και σε κοπερατίβες να δουλέψουν όλοι, ν' αλληλοβοηθηθούν για να προκόψουν. Μα τίποτα. Πολλοί άξεστοι χωριάτες που δεν είχαν μνηθεί στις ιδέες της επαναστατικής αλλαγής, δειλοί και καιροσκόποι, ή τεμπέληδες και αδρανείς, στάθηκαν για πολλά χρόνια εμπόδια και άρνηση. Δε δέχονταν ούτε κουβέντα να συνηνοηθούν. Είχαν το φόβο μη χάσουνε τη στείρα και γελοία ατομική-τους ιδιοκτησία, τη φτώχεια και την ψείρα-τους και μούνε στη συλλογική ευθύνη στη δουλειά και προκοπή των όλων. Άλλοι πάλι, αφομοιωμένοι με την αθλιότητα, δεν ξεσυνήθιζαν εύκολα να βγουν από τη λάσπη και δεν κοιμόνταν σε πάτωμα ή κάτω από ταβάνι, γιατί ένιωθαν ασφυξία, μη πέσει απάνω-τους και τους πλακώσει.

Πάντως για τους πολλούς Αλβανούς που είχαν δοκιμάσει στο πετσί-τους βαρύτερη την αφόρητη δυστυχία του ξέφρενου κι απάνθρωπου δυνάστη Ζώγου, που τους άρπαζε τη μπουκιά από το στόμα, και την έκανε χρυσάφι και το φυγάδευε, ή που δεν τους έδινε δουλειά, ψωμί και δικαιώματα, παρά τους φόρτωνε με φυλακές, αρρώστιες και θανάτους, αυτοί, όσα κι αν στερήθηκαν στην αρχή, προσαρμόστηκαν εύκολα, γιατί, δε μπορούσαν να ξαναγυρίσουν σε φριχτές καταπιέσεις και στερήσεις του παρελθόντος.

Η παλιά κατάσταση, όσο κι αν βράδυσε, σιγά - σιγά όμως και σίγουρα περνούσε στο αντίθετό-της.

Έτσι, η βασική ελευθερία και η πληρότητα των απαραίτητων σήμερα αγαθών-τους στο νά 'χουν όλοι δουλειά, ψωμί, στέγη, παιδεία, γιατρούς, φάρμακα, καλά γηρατειά και ψυχαγωγία, αρχίζει από κει που σύντριψε με την ψυχή, με τα στήθια, και τους αγώνες-του, ο λαός, κάθε τυραννικό-του παρελθόν. Και προχωρεί στη νέα-του ζωή, με πειθαρχία, φιλοπατρία κι εθνική αξιοπρέπεια.

Όλα στην Αλβανία, αρχίζουν από το λαό και για το λαό. Αυτός υπόφερε, τα πάνδεινα. Πάλεψε λιονταρίσια, και νίκη-

σε, και τους τρεις εχθρούς-του. Έχυσε ποτάμια αίμα. Και τέλος διάλεξε το σύστημά-του, πώς θα κυβερνηθεί καλύτερα, πώς θα χορτάσει ψωμί, φαί και γράμματα· και γλέντια και θεάματα.

«Η ελευθερία είναι κι αυτή μια εκλογή, και η εκλογή απαιτεί πίστη και συνέπεια».

Όπως λέει κι ο Γάλλος συγγραφέας Μπαζέν.

Η όποια τυχόν μειοψηφία, είναι υποχρεωμένη να υποτάσσεται στην πλειοψηφία.

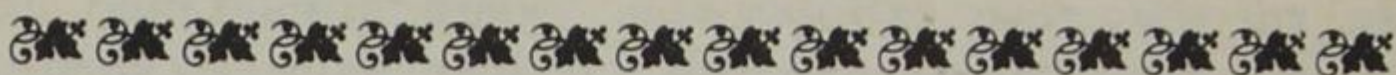
Όπως πολλοί Έλληνες πιστεύουν σε ξεπερασμένες αστικοδημοκρατικές αρχές, ή αρκούνται θεωρητικά μόνο σε σοσιαλιστικές ιδέες, έτσι και οι περισσότεροι —καθώς φαίνεται— Αλβανοί πιστεύουν ακράδαντα, φανατικά, στον απολυτρωτή θεό-τους Ενβέρ Χότζα, στους ηγέτες και στο Κόμμα-τους· και δημιουργούν συλλογικά μια νέα σκιππιτάρισσα πατρίδα. Το παν γι' αυτούς, για κάθε πρόοδο, είναι η πίστη, η αγάπη κ' η δουλειά. Έτσι ενωμένοι κι αφοσιωμένοι στα ιδανικά-τους, πορεύονται στο καλύτερο αύριο, στον τόπο που ορίζουν, και τον ποτίζουν με άφθονο ιδρώτα και μόχτο.

Το παιδί με το λιοθήρι.

Γυναίκες στη συγκομιδή.

Το καθεστώς και οι σχέσεις-του με την ΕΣΣΔ και τον Τίτο

Τι είναι σήμερα το καθεστώς της Αλβανίας; Θα μπορούσε να απαντήσει εύκολα κανείς, ότι είναι σοσιαλιστικής μορφής, έμμονης και ανεχτικής αυτονομίας.

Νομίζουμε πως είναι εμπαιγμός και διαστροφή της αλήθειας (γι' αυτό και άδικο) να μιλάμε για δικτατορίες και δημοκρατίες όπου δη, αφού οι λέξεις εδώ, έχουν πολύ κακοποιηθεί, κι έχουνε χάσει το νόημά-τους. Η κάθε χώρα έχει προβλήματα κι αδυναμίες, κι αντικαθεστωτικές μειοψηφίες, (μικρές μεγάλες άσχετα). Το άξιο σπουδαίο και ζηλευτό είναι, ποιά χώρα έχει τα λιγότερα προβλήματα και τις μικρότερες ανάγκες, μα και τα βασικά αγαθά για όλους τους πολίτες. Βέβαια, δεν υπάρχει κράτος χωρίς νόμους και φυλακές. Ας μη κομπάζουν οι επιτήδριοι, κ' οι αφελείς για «δημοκρατία» που έγινε η πιό κακοπαθημένη και καπηλεμένη λέξη στον καιρό-μας. Ο Φουλμπράιτ είχε το θάρρος να πει στους Αμερικανούς ιθύνοντες και στο λαό-του:

«Κύριοι, οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι, στις Ην. Πολιτείες έχουμε δικτατορία».

Την Αγγλία όλα τα χρόνια την κυβερνάει ένα μόνιμο καταστημένο, εναλλασσόμενο σε δυό ανώδυνα και όμοια κομματικά σχήματα, που προέρχονται απο πολιτικά και οικονομικά «τζάκια». Στη Γαλλία, πάντα ως τώρα, εξουσία ασκεί ο ντεγκωλισμός (άκρα δεξιά) με τις βαθιές-του ρίζες· και στην Ελλάδα από το 1822 η ίδια παράταξη είναι στην αρχή. Θα μπορούσαμε το νόημα μιας σωστής δημοκρατίας, να το

συνοψίσουμε σε μια σχετική έννοια του Β. Ουγκώ: Δημοκρατία = οικονομική ισότητα, και πολιτισμός ψυχής. Αυτά τ' αξιώματα, ίσως να βρίσκουν περισσότερη ανταπόκριση κι ενσάρκωση στα σοσιαλιστικά συστήματα. Εκεί δηλαδή που οι δικτατορίες είναι των πολλών απέναντι στους λίγους· και όχι στις καπιταλιστικές, που οι δικτατορίες είναι: ή με μάσκες και μαντύες, ή γυμνές, των ολίγων σε βάρος των πολλών· είτε οικονομικές είτε πολιτικές, το ίδιο είναι. Γιατί όπως λέει κι ο Λένιν: «Πολιτική είναι: Η συμπυκνωμένη έκφραση της οικονομίας». Ο Χότζα λοιπόν, πέρασε κι αυτός από σκληρές φάσεις, αντιδράσεις, και συνομωτικές σε βάρος-του καταστάσεις... Κι αφότου έχασε τον Στάλιν, αντιμετώπισε πολλές και βαριές δυσκολίες, κι έκανε τις ανάλογες εκκαθαρίσεις-του... Εκείνα όμως τα γεγονότα και οι κυριότεροι ιστορικοί σταθμοί, που σημάδεψαν την πορεία των εξωτερικών σχέσεων, στην εξέλιξη του καθεστώτος της Αλβανίας, ήταν 1) Η επικουρική δεκαετία μετά το 1945 του Στάλιν.

2) Η ρήξη με τον Νικήτα Χρουστσώφ, η διακοπή των σχέσεων με την ΕΣΣΔ.

Και 3) Ο εναγκαλισμός της Κίνας και η απολάκτισή-της.

Τα πρώτα σύννεφα στον αλβανοσοβιετικό ορίζοντα σχέσεων, που σκίασαν την ομαλή πορεία-τους και προκάλεσαν το ρήγμα (χωρίς βέβαια να κλονίσουν και τα θεμέλια που είχαν στεριωθεί με το Στάλιν στη συνείδηση του αλβανικού και σοβιετικού λαού από το 1945 ως το 1955), παρουσιάστηκαν εντονότερα και μαύρα, σα νά 'κρυβαν μέσα-τους τη θύελλα, λίγον καιρό μετά το ανέβασμα του Χρουστσιώφ στην εξουσία. Στο βούρκωμά-τους συντέλεσε η αμείλιχτη και άδικη καταδίκη της πολιτικής γραμμής του Στάλιν. Σχεδόν από το 1957, που ο επιπόλαιος αναθεωρητής ηγέτης, αφόρισε την δήθεν προσωπολατρεία και το επαναστατικό έργο του Στάλιν. (Κι ας χάρη σ' αυτό αναδείχτηκε κι έφτασε ως την κορυφή). Στο 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, τα Κόμματα της Κίνας και της Αλβανίας όμως, σαν ευεργετημένα απο τον Στάλιν αντέδρασαν. Ο Χρουστσιώφ θέλησε να φυσήξει σαν ο δαίμονας τον καινούριο άνεμο

των αλλαγών, ρίχνοντας καταλαλιά στο παρελθόν, που μ' αυτό ήταν τόσο στενά δεμένοι με βαριές δοκιμασίες και νίκες οι λαοί των ανατολικών χωρών. Έτσι για να δημοκρατικοποιήσει τάχα πίοτερο τη ζωή-τους και να καταδικάσει τα λάθη των άλλων, που και ο ίδιος ευθύνονταν γι' αυτά. Έγερ' από το περιβόητο 20 --του Συνέδριο, ετοίμασε τις διάδοχες «αντισταλινικές» καταστάσεις, που μάτωσαν τα βέλη πολλούς... καθώς «τά 'κανε θάλασσα» μ' όλους. Έτσι πήραν τα σκάγια-του και την Αλβανία, που εκείνος ήθελε να τη μετράει όχι με την αξία της ψυχής και της συμμετοχής των θυσιών-της στους απελευθερωτικούς αγώνες, αλλά, με πληθυσμιακά νούμερα κι εδαφικές πήχες... και να την αγνοεί.

Δεν την ανέγραφε ούτε στο μανιφέστο των 81 σοσιαλιστικών κρατών και κομμουνιστικών κομμάτων και αγνόησε ακόμα και την ύπαρξή-της σαν σοσιαλιστική χώρα, σε μια επιστολή προς το Κ.Κ. Κίνας στις 5/11/60. Από τότε, άρχισε δριμύτερα «να κακολογεί το Κόμμα Εργασίας της Αλβανίας». Και διότι στη Σύσκεψη των Κομμουνιστικών Κομμάτων στο Βουκουρέστι στις 20/6/60, ο Χότζα όχι μόνο δεν ταυτίστηκε με τη γραμμή του Χρουστσιώφ και γενικά με τις παρεκλίσεις-του και την καταδίκη του Κ.Κ. Κίνας, αλλά την αποκάλυψε και «διεθνή φράξια» τη συνομωτική προετοιμασία της σύσκεψης, αλλά και τον ίδιο το Χρουστσιώφ *«ακροβάτη των πανηγυριών και ταχυδαχτυλουργό. Εξωμότη, που όλο το νερό του Βόλγα δε φτάνει να ξεπλύνει τα αμαρτήματά-του»*.

Οι Αλβανοί ηγέτες, σύμφωνοι με την ορθόδοξη θεωρία του Μαρξισμού - Λενινισμού, ζητούσαν έπειτα την παραδοχή των λαθών του Χρουστσιώφ, την αυτοκριτική-του και ίση, δίκαιη κι αξιόπρεπη μεταχείριση. Μα εκείνος τους κερνούσε *«δηλητήριο πασπαλισμένο με λίγη ζάχαρη»*.

«Τα προσωπικά μίσση και η εκδίκηση του Χρουστσιώφ και της συντροφιάς-του, δε μας φοβίζουν. Είμαστε πεπεισμένοι ότι ο δρόμος-τους είναι λαθεμένος. Ο Χρουστσιώφ κ' οι οπαδοί-του, φέρουν μεγάλη

ευθύνη απέναντι στο στρατόπεδό-μας και στο Μαρξισμό - Λενινισμό. Με τη στάση-τους προξένησαν διάσπαση στους κόλπους του στρατοπέδου-μας».

Απαντούσε ο Χότζα, και σαν περήφανος Δαβίδ επέκρινε τον αλλοπρόσαλο Γολιάθ για «ρεβιζιονισμό, σεχταρισμό και δογματισμό» και ότι έκανε «παραχωρήσεις αρχών στους ιμπεριαλιστές» τότε, με τα θαυματικά και διασκεδαστικά συνυπαρξιακά-του ανοίγματα. Κι ο Αλβανός πρόεδρος δήλωνε απερίφραστα στους χρουστσιωφικούς:

«Μα γιατί να είμαστε ενάντια στο Κ.Κ. Κίνας; Ποιά είναι η γραμμή του Κόμματός-μας σ' αυτό το ζήτημα; Εμείς είμαστε υπέρ της ειρηνικής συνύπαρξης, μα ο Λένιν όταν μιλούσε για συνύπαρξη, δε μας συμβούλευε να φιλιόμαστε και ν' αγκαλιαζόμαστε με τους εκπρόσωπους της μονοπωλιακής αστικής τάξης (!)».

Έτσι ακολούθησε κ' η ψυχρή και σχεδόν αυστηρή συμπεριφορά των διπλωματικών υπαλλήλων της ΕΣΣΔ στα Τίρανα και των στρατιωτικών-τους στη βάση της Αυλώνας και αλλού· σχέσεις όχι συμμαχικές και αδερφικές, αλλά «πατρώνων» σε υφιστάμενους. Κάποτε μάλιστα . . . πάνω σε βαριές ανάγκες των Αλβανών για ψωμί και σιτάρι που ζήτησαν από την ΕΣΣΔ, ο Χρουστσιώφ τους ειρωνεύτηκε με τα λόγια πως: «Όσο αλεύρι και ψωμί καταναλώνουνε όλοι Αλβανοί... στη χώρα-μας το τρώνε τα ποντίκια».

Έτσι, η οργη κ' η αγανάκτηση των Αλβανών μεγάλωνε, κι αγόρασαν περήφανα το σιτάρι με το λιγοστό-τους τότε απόθεμα χρυσού.

Τον Απρίλη του 1957, σε μια Σύσκεψη αντιπροσωπειών των Κομμουν. Κομμάτων στη Μόσχα, ο Χρουστσιώφ θυμωμένος κι έξαλλος είπε στους Αλβανούς:

«Διακόπτουμε τις συνομιλίες· δε μπορούμε να συνενοηθούμε με σας. Εσείς θέλετε να μας οδηγήσετε στο δρόμο του Στάλιν!».

Ο τότε σοβιετικός πρωθυπουργός, αποκαλούσε τους Αλβανούς «θερμόαιμους» γιατί, συζητούσε ταχτικά με τον

Τίτο και τον καλόπιανε, επικρίνοντας τον Στάλιν, ότι τάχα, λάθεψε απέναντί-του... Ενώ περιφρονούσε τους Σκιππιτάρηδες που είχαν διαφορές με τους Γιουγκοσλάβους· και ο Ενβέρ χαρακτήριζε τον Τίτο «πράχτορα του ιμπεριαλισμού και υπηρέτη της παγκόσμιας μπουρζουαζίας».

Ο Χρουστσιώφ είχε πάρει με το μέρος-του και δύο ανώτερα στελέχη του Κόμματος Εργασίας της Αλβανίας, τον Κώτσιο Τάσκο και τη Λιρί Μπελισιόβα. Μα ο Χότζα και οι άλλοι τους έβγαλαν γρήγορα από τη μέση...

Το καλοκαίρι και το χινόπωρο του 1960, ήταν η αποφράδα χρονιά που τίναζε σιγά - σιγά τις σχέσεις Αλβανίας - ΕΣΣΔ μπουρλότο στον αέρα. Ο Ενβέρ είπε ότι ο «Νικητόφκα» γι' αυτές τις σχέσεις δεν κρατούσε «βαμβάκι αλλά μπαρούτι».

Έπειτα ο Χρουστσιώφ, με όλη την επιπολαιότητά-του, έκανε και απόπειρα ανατροπής των Χότζα - Σέχου κλπ. με τον αντιναύαρχο Τέμι Σέικο και την ομάδα-του. Είχε αφιχθεί με την κουστωδιά-του στα Τίρανα και περιόδευσε Αυλώνα - Δέλβινο - Σαράντι, όπου του επιφυλάχτηκε καλή υποδοχή. Μα επιδιώκοντας επίμονα την «αποσταλινοποίηση» και στην Αλβανία, είχε με τον Σέικο την τορπίλα έτοιμη. Τα ζιζάνια στο οικοδόμημα των σχέσεων δούλευαν πιά κρυφά, σαν τα σαράκια. Τότε ζήτησε με την κηδεμονευτική-του αναίδεια να κάνει και πολεμική βάση στο Σαράντι, για να επιβλέπει, όπως είπε, την Ελλάδα και να ελέγχει από πιά κοντά και τη νότια πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Πάνω σ' αυτή την αξίωση, συνάντησε την οργίλη αντίδραση κι αντίρρηση του Χότζα και της αλβανικής κυβέρνησης και η απάντηση, ήταν περίπου τούτη:

«Οι Έλληνες είναι φίλοι-μας, καλοί γείτονες, κι αδερφικοί οι λαοί-μας. Μαζί πολεμήσαμε και τους Τούρκους και τους Ιταλογερμανούς φασίστες. Κακό στην Ελλάδα δε θέλουμε να κάνουμε ποτέ. Είμαστε φιλειρηνικός λαός και οικοδομούμε την πατρίδα-μας».

Το όχι-τους στάθηκε αντρίκιο και περήφανο. Και άλλο ένα ΟΧΙ αντέταξε ο Χότζα, σε προτάσεις του Χρουστσιώφ,

για εδαφικές παραχωρήσεις προς τον Τίτο και την Ελλάδα. (Υπόσχεσή-του στον Σοφ. Βενιζέλο στην Κριμαία).

Όλα λοιπόν εκείνα τα επιπόλαια χρουστσιωφικά φερσίματα, τα τόσο πρόχειρα κι αφυχολόγητα, σε κάθε ευκαιρία, άναβαν πίο πολύ τον εθνικισμό των Αλβανών ηγετών, που όχι μόνο συρρίκνωμα δε δέχονταν ποτέ στο έδαφός-τους, αλλά προσπαθούσαν να συσπειρώσουν το λαό σε αναγέννηση και οικοδόμηση του Σοσιαλισμού-τους, όπως τους είχε καθοδηγήσει και ο Στάλιν.

Ο Τίτο επωφθαλμιούσε με διάφορους τρόπους μετά την απελευθέρωση, να καταβροχθίσει ένα μεγάλο τμήμα της Αλβανίας, ή να την κάνει σοσιαλιστική κοινοπολιτεία υπό την αιγίδα-του. Άλλωστε, είχε προηγηθεί και η αποστολή του Βουκμάνοβιτς Τέμπο στη διάρκεια του αγώνα για συμφωνία σχετική... και ο Ενβέρ τον είχε διώξει άπραχτον.

Ο Χρουστσιώφ λοιπόν, ζητούσε πράγματα όχι απλώς μειωτικά για τους Αλβανούς (που τους είχε ο Στάλιν «μη στάξει και μη βρέξει») αλλά, απαράδεχτες γι' αυτούς αξιώσεις.

Ο Τίτο είχε αποπειραθεί και το 1948 να διεισδύσει με 3 μεραρχίες «μπαμπέσικα» και τάχα να τους προφυλάξει απο μας τους Έλληνες. Οι Αλβανοί όμως, ξέρουν καλά ότι ο ελληνικός λαός σέβεται πάντα τα καθορισμένα σύνορα της πατρίδας-του και τα υπερασπίζεται με κάθε θυσία. Έτσι σέβεται και την εδαφική ακεραιότητα των γειτόνων-του και από το 1945 και δώθε δεν έχει κάνει σε κανέναν τέτοια πρόκληση. Επιθυμεί νά 'χει με όλους καλές και φιλικές σχέσεις. Όταν προκύπτουνε διαφορές, αυτές πιστεύει πως είναι καλό κι ευεργετικό να επιλύονται ειρηνικά.

Είχε βέβαια και ο Στάλιν επισημάνει τα πονηρά σχέδια του Τίτο, και προειδοποίησε τον Χότζα, να μη δεχτεί τους δόλιους ελιγμούς-του.

Τέλος, οι Αλβανοί ηγέτες, έδιωξαν «άρον - άρον» από την Αυλώνα τον Χρουστσιώφ, και διέκοψαν αυτόματα όλες τις σχέσεις-τους με την ΕΣΣΔ και το Σύμφωνο Βαρσοβίας, ξεκαθαρίζοντας και τον Τ. Σέικο και τη συνομωσία-του...

Από τότε, πέρασαν βέβαια 20 ολάκερα χρόνια. Οι

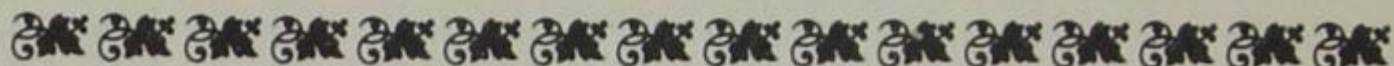
Σοβιετικοί ηγέτες αντιλήφθηκαν και καταδίκασαν τα λάθη του Χρουστσιώφ μόνο σε επίπεδο ηγετών και στελεχών. Μα οι Αλβανοί βάζουν ακόμα εναντίον-τους, γιατί επιμένουν σε δημόσια αποκήρυξη των χρουστσιωφικών λαθών. Έτσι, κρατάνε τα παλιά-τους πείσματα, ενώ σε όλα τα σχολεία-τους διδάσκουνε υποχρεωτικά τη ρώσικη γλώσσα. Αυτές οι αντινομίες είναι σήμερα σημεία των καιρών-μας! Πάντως ο αλβανικός λαός, αγαπάει και νιώθει φίλο το σοβιετικό λαό. Κι όσα κι αν λέγονται σε βάρος της σημερινής σοβιετικής ηγεσίας, από υπεύθυνα αλβανικά χείλη, πρέπει να είναι πρόσκαιρα γιατί, πολύ παρατάθηκε αυτή η διάσταση. Πρέπει αμφότεροι «να ρίξουν νερό στο κρασί-τους». Ζήτημα γοήτρου βέβαια, σκοπιμότητας και ηθικής τάξης, και για τους μεν, και για τους δε. Πάντως αυτά τα πείσματα βλάπτουν· και ίσως να μην πάνε πολύ μακριά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Οι λόφοι που γίνονται περιβόλια.

Ταξίδι και υποδοχή

Είν' ένα δροσερό και ηλιόλουστο μεσημέρι του Οχτώβρη που μπαίνουμε από τα Γιάννινα στ' αεροπλάνο για τα Τίρανα. Πετάμε πάνω από το Ιόνιο και την Κέρκυρα, και σε μια ώρα κιόλας, αντικρύζουμε κάτω, το νιόσπαρτο κι απέραντο κάμπο της Μουζακίας. Είναι ο μεγαλύτερος της Αλβανίας. «Το αμπάρι-της» όπως τον λένε. Πριν το 1945 ήταν τσιφλίκια των μπέηδων που μέσα-τους στέναζαν οι δύστυχοι κολίγοι, στη λάσπη, στο κουνούπι και στη βδέλα. Τώρα, χλοΐζουν πάνω-του οι πράσινοι τάπητες, σα να τους στρώνουν ανοιχτές αδερφικές καρδιές, να περάσουν οι καλόδεχτοι φίλοι.

Προσγειωνόμαστε και κατεβαίνουμε. Σ' εγκάρδια υποδοχή παραγοντες της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών, και του υπουργείου Εξωτερικών. Μετρημένη η κίνηση στ' αεροδρόμιο. Με μια «Βόλβο» τελειότατου τύπου αναχωρούμε για τα Τίρανα, που απέχουν 27 χλμ. Αφήνουμε τον αεροσταθμό με τους πολλούς και γοητευτικούς ανθόκηπους και περνάμε μια διαδρομή από λωτόδεντρα που κρέμονται χρυσάφια πορτοκάλια οι καρποί-τους. Οι περιέργειες, πουλιά που φτερουγάν από το νου και την καρδιά, μ' εντατική λαχτάρα γύρω. Σαν νά 'ναι σ' άνοιξη λουλουδιασμένοι οι τόποι, κι όλο μας έρχονται ευδαίμονες μοσχοβολιές από τα περιβόλια.

—Σας νιώθουμε φίλους και δικούς-μας, σα να σας ζούμε όλα τα χρόνια πλάι-μας και μέσα στην ψυχή-μας. Μας λένε οι συγγραφείς και η Φατίμε Αφεζόλη, επιτετραμένη του

υπουργείου εξωτερικών, μ' ένα πλατύ κι ευγενικό χαμόγελο.

—Οι Έλληνες κ' οι Αλβανοί, τους απαντώ, είναι λαοί ποιητικοί κι αδερφικοί, κ' οι ποιητές σ' όλο τον κόσμο, μόνο μια γλώσσα ξέρουν και νιώθουνε, τη γλώσσα της καρδιάς.

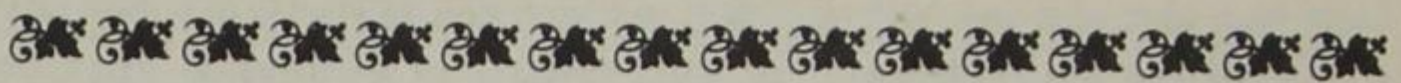
—Εμάς μας αρέσει, κάλιο νά 'χουμ' ένα φίλο, παρά ένα τσιφλίκι, τονίζει ο Τσάτσης.

Ανασαίνω κι ο Οχτώβρης λες κι έγινε Μάης και μου φέρνει με τ' αγέρι τα πρώτα ευχάριστα μύρα.

Φτάνουμε στην πρωτεύουσα... Κι όλες τις μέρες απλώνουμε τα μάτια των ψυχών, με φλογερή τη δίψα-μας, για γνωριμίες. Έρευνες, μελέτες. Το ξενοδοχείο «Ντάιτι» είναι φερώνυμο τ' αντικρυνού βουνού και χτίστηκε άνετο κι επιβλητικό παλάτι για τον Τσιάνο, από τους Ιταλούς το 1940. Τό 'χουμε σαν ορμητήριο. Απ' αυτό διακλαδίζουμε τις εξορμήσεις-μας σε πόλεις και χωριά, παντού.

Με τη Διοίκηση της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών έξω από το μέγαρό τους στα Τίρανα.

Γενικές εικόνες και «πουν-φυσίκ»

Η Αλβανία έχει καλούς κι ασφαλτοστρωμένους δρόμους, όπου στα πλαϊνά σε γοητεύουν οι αλέες. Λεύκες, στεφανωτές σα νύφες ντροπαλές, που θαρρείς και χαιρετούνε μ' ελαφρές υποκλίσεις τους διαβάτες, με λουσμένα τα χλωμάτους φύλλα απ' του χινόπωρου τις αύρες.

Όπου σταθείς κι όπου γυρίσεις στη γειτονοπούλα χώρα, αντικρύζεις οργασμούς δουλειάς και πινακίδες και αφίσσες που δεσπάζουν τα συνθήματα: «*Parti Enver*», «*Lavdi PPSH*» (Δόξα στο Κόμμα Εργασίας Αλβανίας), «*Η Αλβανία γρανιτένιος βράχος*», «*Η Γεωργία είναι πρόβλημα όλου του λαού*». «*Το Κόμμα και ο λαός είναι βαθιά ενωμένοι*». «*Lavdi MARXIZMIT - LENINIZMIT*». «*Η γυναίκα μεγάλη δύναμη της σοσιαλιστικής κοινωνίας*», «*Αλβανία υψώσου και άνθισε*», «*Το Κόμμα μπροστά κι ο λαός στο πόδι*». «*Η άμυνα της πατρίδας είναι το πρώτο καθήκον*». «*Αγρυπνούμε - δουλεύουμε - μαθαίνουμε*» κ.ά.

Αυτά τ' αξιώματα τά 'χουν εγκολπωθεί μικροί - μεγάλοι και προσπαθούν να τα εφαρμόζουν με πάθος, αφοσίωση και σύμπνοια. Βλέπει κανείς εδώ κι εκεί ωραιοστόλιστα μνημεία και τύμβους ηρώων. Τιμούνε τους νεκρούς στο έπακρο, κι υποδειγματικά. Οι τρεις υψηλοί στόχοι των Αλβανών σήμερα, είναι: η γενική μόρφωση, η βαριά βιομηχανία και η αγαπημένη-τους Γεωργία. Εργάζονται με όλα τα μέσα. Εκεί που δε φτάνει το τρακτέρ, οργώνει το αλέτρι. Εύκολα δε μπορείς να πεις βλέποντας τον αγρότη με τ' αλέτρι-του, πως είναι αρχέγονος και καθυστερημένος τρό-

πος καλλιέργειας· ή το ζεμένο βόδι κι άλογο σε κάρο και ταλίκα. Κι αλήθεια πώς να το πεις, αφού φκιάχνουνε δικάτους τρακτέρ, και γρήγορα θά 'χουνε μάλιστα και φορτηγά αυτοκίνητα;

«Τον Αλβανό τον έμαθε η ίδια η ζωή, να δουλεύει με όλα τα μέσα και να ζει με τις δυνάμεις-του περήφανα».

Μας λέει ο συγγραφέας και καθηγητής Φαντίλ Κράγια στη Σκόδρα. Τελευταία, πίστεψαν πίο φανατικά οι πίοτεροι Αλβανοί στην ιδέα: έθνος, εργασία, Σοσιαλισμός, ηγεσία και λαός και μάλιστα *«με ισχυρό εθνικιστικό αίσθημα»*. Τα ιδανικά του Σοσιαλισμού τά 'χουν ενστερνισμένα οι πίοτεροι Αλβανοί, γιατί όπως έγραψε στον Τύπο του Σικάγου των ΗΠΑ και ο καθηγητής της Ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Ιλλινόις Νικόλας Πάνος, *«Τρεις δεκαετίες κομμουνιστικής διακυβερνήσεως άλλαξαν ριζικά τη Χώρα των Σκιππιτάρηδων»*. Τονίζουμε βέβαια, πως οι περισσότεροι Αλβανοί είναι ενθουσιασμένοι και πιστοί, γιατί δε μπορεί να μην υπάρχουν και δειλοί κι επιφυλαχτικοί και ύποπτοι και άπιστοι. Μα εμείς παραδεχόμαστε και σεβόμαστε τις πραγματικές πλειοψηφίες.

Βλέπουμε παντού, γκρούπες ή τράστ συλλογικής δουλειάς, σε δρόμους, εργοστάσια, οικοδομές, περιβόλια και χωράφια. Έχουν και τα μαζικά πλάνα εργασίας, την ευγενική-τους άμιλλα, τα ομαδικά τα γλέντια, τις χαρές-τους.

Ο πρόεδρος της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών Ντριτερό Αγκόλι, μας λέει σεμνά και μετριόφρονα:

«Έχουμε πολλές ελλείψεις και αδυναμίες. Θέλουμε ν' αναπτύξουμε τη βαριά-μας βιομηχανία. Ν' αυξήσουμε την παραγωγή-μας σε ατσάλι. Έχουμε το μεγάλο εργοστάσιο στο Ελμπασάν. Θα φκιάσουμε και άλλα. Πρέπει να μας εντοπίσετε πολλές αδυναμίες, για να τις διορθώσουμε...».

Παρατηρούμε παντού, σε καλαμπόκια, βαμπάκια, τρύγους, περιβόλια και σπαρμούς, από τα 15 ως τα 55 χρόνια,

να δουλεύουν· άλλος πιό λίγο, άλλος πιό πολύ, μα πάντα αλληλοβοηθούμενοι, χωρίς κανένα μάλωμα, με χωρατά και με αγάπες. Όλοι από το μαθητή ίσαμε τον υπουργό, ρυθμίζουν ανάλογα και το μήνα της φυσικής δουλειάς-τους. Είναι υποχρεωτική η «πούν-φυσίκ» όπως τη λένε. Κάνουν όλοι την άσκησή-τους, όπου επιθυμεί ο καθένας. Η επιλογή του είδους της δουλειάς γίνεται κατά προτίμηση. Πάνε ως και τα μικρά σχολιαρούδια στα χωράφια, να εξοικειώνονται με το τσαπί και με το φτυάρι, ν' ανακατέβουν το χώμα, ν' αγαπάνε τη γη-τους. Δουλεφταράδες μ' ανοιχτή καρδιά, κόβουνε φέτες ταρατσες και πεζούλες τα βουνά, ξεστηθιάζουν τις ράχες και βγάζουν τα κόρφια-τους έξω να βυζάξουν τα δέντρα το μεστό και πολύχρονο γάλα. Πορτοκαλιές, ελιές, μηλιές, κερασιές, συκιές, αχλαδιές, μυγδαλιές, κ.ά.

Δέχονται όλοι την κριτική και τις παρατηρήσεις και κάνουν αυτοκριτική από τις επικρίσεις για κάθε αδυναμία-τους, σαν το ψωμί που τρώνε. Ζητούν επίμονα την κάθε παρατήρηση, για να διορθώνουν σφάλματα κι ελλείψεις, ή να τελειοποιούν την όποια ποιότητά-τους.

Οι νεολαίοι στην Αλβανία εργάζονται όλοι και μελετούνε. Δεν είναι αργόσχολοι σε καφενεία, μπιλιάρδα, «ντισκοτέκ» και λέσχες παιχνιδιών.

Η δουλειά με προαίρεση, ζήλο και θέληση, γίνεται κι εθελοντική. Ο νέος Αλβανός, δεν χαραμίζει την άλκιμη δύναμή-του. Τη διαθέτει στη δουλειά και στη μόρφωση, ευχάριστα και περήφανα, για τον εαυτό-του και για το σύνολο, για την πατρίδα-του και για το μέλλον των παιδιών-του.

Η διαμόρφωση της νέας κοινωνίας

Στην Αλβανία δε βλέπεις πουθενά μόδα εξαλλοσύνης, ούτε βιτρίνες εκμαυλιστικές. Εδώ πρυτανεύει το καθήκον της ηθικής διάπλασης· το «γνώθι σ' αυτόν» και το «γνώθι» των άλλων. Δυό μεγάλες αρετές διακρίνουν τον Αλβανό: Η κάποια σωστή καλλιέργεια (κουλτούρα), η δίψα γι' αυτή, και η απλότητα.

Η κατά βάθος ανθρωπιστική αλβανική κοινωνία, είναι ιδιαίτερα αξιόλογη για έρευνα και μελέτη. Σήμερα έφτασε τα 2.650.000 πληθυσμό· και το 45% είναι απο 1 ως 15 χρονών. Έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό γεννητικότητας στην Ευρώπη 3,5. Οι Αλβανοί εκπαιδεύονται και τρέφονται όλοι μ' ένα νέο σοσιαλιστικό πνεύμα, αυστηρής εθνικής ανεξαρτησίας. Καλλιεργούν την αγωνιστική αντιστασιακή παράδοση. Πιστεύουν στον εαυτό-τους. Λατρεύουν την ηγεσία-τους. Χαίρονται και καμαρώνουν ό,τι δημιουργούν οι ίδιοι. Καυχιούνται για όποια επιτυχία σημειώνουν σήμερα, απέναντι στο τίποτα της προπολεμικής χλιοστερημένης ζωής-τους. Φαίνεται μια νέα κοινωνία, μονιασμένη, σοβαρή και πεπεισμένη για το καλύτερο μέλλον. Τιμούν τους ήρωες και μάρτυρες της Αντίστασης και τους έχουν πάντα νοερά και ψυχικά παρόντες. Στολίζουν τα μνημεία-τους. Τους προσκυνούν και τους δοξάζουν. Την άνοιξη με τα πολλά λουλούδια τους γιορτάζουν παλλαϊκά. Στεφανώνουν τους τάφους με άνθη και τους νοτίζουν με δάκρυα. Αποκαλύπτουν έτσι το νέο ψυχικό πολιτισμό-τους. Θέλουν τον πλούτο να τον έχουν στην ψυχή, γιατί ξέρουν πως αυτός ο πλούτος είναι μεγάλη δύναμη.

Ένας αντικειμενικός παρατηρητής, διαπιστώνει ότι: Το καθεστώς του Ενβέρ και του Κ.Ε.Α. επέμεινε και επιμένει, στην αλλαγή της ανθρώπινης φύσης. Και είναι φανερό, ότι, άρχισαν από καιρό ν' αντικαθρεφτίζονται οι αρετές του νέου ανθρώπου, καθώς αχτινοβολεί μια έντονη ηθική διάπλαση και συνειδητοποίηση αυτής της κοινωνίας. Η γενική και καλή μόρφωση σε όλους, κι από τους πιο πολλούς η τήρηση των αρχών της δικαιοσύνης, δεν αφήνει περιθώρια ν' αντιληφτεί κανείς, όπου κι αν πάει, μια κρυφή ή φανερή πορνεία. Παλιά υπήρχε ανοιχτή κι εκμεταλλεύσιμη. Σαπίλα και διαφθορά βασίλευε επί Ζώγου. Τώρα, παντρεύονται όλοι νέοι, και γεννοβολούν παιδιά, για ν' αυγατίσουν και το έθνος. Τα πολυαγαπάνε τα παιδιά, και σέβεται ο ένας την υπόσταση του άλλου. Οι λέξεις ατομική πολυτέλεια κι επίδειξη στην Αλβανία είναι άγνωστες. Γυρίζοντας σχεδόν σ' όλες τις πόλεις και σε χωριά-της, δεν είδαμ' άνθρωπο μ' εγωισμό κι αλαζονεία. Έχουν ζηλευτή σεμνότητα και μετριοφροσύνη. Είναι ποτισμένοι μ' αγνή, φιλική κι αδερφική αγάπη. Σμίγουν πρωί και βράδυ και φιλιούνται. Τό 'χουν ωραίο έθιμο. Πάγια πολιτική-τους η ενότητα, η ομόνοια κι ομοφωνία στη δουλεία, στην ανάπτυξη, στην καλύτερη και πριότερη παραγωγή και σε κάθε θεαματική φολκλορική ζωή. Λένε ότι ο Σκέντέρμπεης τους άφησε μια μεγάλη ευχή: να είναι όλοι πάντα σφιχτά ενωμένοι. Τιμούν τη φιλία με κάθε θυσία. Αρκεί να καταλάβουν και να σε νιώσουν φίλο, ειλικρινή, και πάρε την ψυχή-τους.

Είναι φιλύποπτοι, έχουν καχυποψία, όμως, χωρίς μνησικακία.

Λατρεύουν με φανατισμό κάθε τι το λαϊκό. Λιοψημένα μέτωπα. Σκληραγωγημένα κορμιά. Χρώματα μελαψά και κόκκινα. Νεύρα ισορροπημένα, δυνατά. Όλα τούτα τρέφουν μέσα-τους, μια υπομονετική ζεστή καρδιά, τη νέα αλβανική ψυχή, τη νέα κοινωνία. Αυτές οι τραχιές σιλουέτες, κρύβουν βαθιά μια στέρια γνώση, μια γρανιτένια θέληση. Όλα για την εξύψωση της σοσιαλιστικής-τους πατρίδας. Δουλεύουν αθόρυβα για τ' απαραίτητα, έξω απ' τα περίσσια. Αν και πολλών τους περισσεύουν χρήματα, κι έχουν κι

αποταμίευση.

Το χρήμα δεν τ' αγάπησαν και δεν τους έχει κυριέψει. Το βλέπουν έτσι απλά σα μέσο συναλλαγής και συντήρησης. Το πνεύμα αυτό της αδιαφορίας του παρα και της χουβαρδοσύνης, τό 'χουν από παράδοση και το καλλιεργούνε.

Έχουν ένα νοικοκυριό ισότιμο από βασικά αγαθά που χρόνο το χρόνο μεγαλώνει. Μπορεί να ιδείς ακόμα και μπαλώματα σε ρούχα αγροτών, ή και απόμαχων γερόντων. Όμως, δεν τους νοιάζει και δεν ακούς παράπονο. Ταυτίζει το παλιό και τιμημένο ρούχο της δουλειάς, με το κοινό σοσιαλιστικό-του ιδεώδες, τη σύγκριση του στερημένου χτες, με εθνική κι «ενβέρικη» περφάνια στο ασφαλιστικό παρόν. Ο Ενβέρης-τους είναι το ίνδαλμά-τους, λαοπατέρας, εθνοπατέρας και ποδηγέτης, για το χορταστικό-τους σήμερα, για το ελπιδοφόρο αύριο. Η όποια πρόοδος είναι δική-τους, τη χρωστάνε στον Ενβέρ, τον Σέχου, και στο Κόμμα, στα μπράτσα και στο μόχτο-τους, στη συντροφική πίστη και στη δύναμή-τους. Κάθε λόγος του Χότζα, γίνεται ευσυνείδητη πράξη κ' έργο.

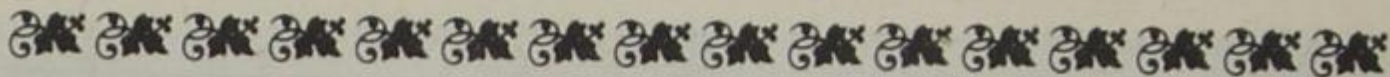
Τελευταία, παρουσιάζουν εμπιστοσύνη με την αυτόχθονη ανάπτυξη, στη βαλκανική συνεργασία και Ειρήνη.

Τίρανα. Μικρές απόψεις.

Ανδριάντας του Στάλιν μπροστά στην πλατεία εργοστασίου υφαντουργίας στα Τίρανα.

Το πρώτο δείπνο

Το πρώτο βράδυ σε μια μεγάλη σάλα στο Ντάιτι, το πλούσιο δείπνο είναι έτοιμο. Όλα γύρω πλέουν σε ρόδινα και τριανταφυλλένια φώτα. Τι ευλογημένη ώρα! Στοχάζομαι. Εδώ οι σύντροφοι της αγνής αγάπης, γίνονται μόνοι-τους θεοί, κι ανεβάζουν ψυχικά τον άνθρωπο στον έβδομο ουρανό, με πρόσωπο υπέρλαμπρης χαράς κι ευδαιμονίας. Πιστεύω πως με τις ίδιες ιδιότητες και τους ίδιους σκοπούς είμαστε ένα αρμονικό κι ομόψυχο σύνολο. Εδώ, σα σμίγει το πνέμα των λαών, σμίγουν τα χρόνια κ' οι αγώνες, τα ιδανικά, τα όνειρα κ' οι αιώνες. Η διοίκηση της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών μας περιβάλλει ευλαβικά σα να φαντάζεται πως είμαι ένα δυναμογόνο κύτταρο από τον ήλιο της ποιητικής Ελλάδας. Όλα τα μάτια στρέφονται απάνω-μου, κι όλα τα χείλη κρέμονται απ' τα δικά-μου. Κοιτάζω ένα γύρω ο ταπεινός και τούτη η πανδαισία, μου φαίνεται σαν όνειρο εξωτικό, σαν αναστάσιμο τσιμπούσι! Αρχίζουν οι προπόσεις. Σηκώνω πρώτος το ποτήρι με φλογερή τη δίψα των λαών, γι' αγάπη, ειρήνη και φιλία του σύμπαντος κόσμου. Κ' οι ευχές-μας υψώνονται πέρα απ' τους ωκεανούς, σε όλες τις πατρίδες· και θρονιάζονται καλόδεχτα, κι ευχάριστα μέσα στις καρδιές των απλών και τίμιων ανθρώπων.

Νυφούλες των αετών από το κρατικό μπαλέτο.

Ακολουθούν τα σταυρωτά τσουγκρίσματα των ποτηριών κ' οι ευχετήριοι διάλογοι.

—Η ένωση των λαών, αποτρέπει τα σχέδια των πολεμοκάπηλων ρεβανσιστών.

—Εμείς οι συγγραφείς σφυριλατούμε αυτή την ενότητα.

—Ζήτω η πιστή φιλία.

—Ενότητα και πάλη, για πρόοδο μεγάλη.

—Ζήτω η Ελλάδα.

—Ζήτω η Αλβανία.

Μας δένει γερά κι ακατάλυτα η κοινή αντιστασιακή-μας ιστορία!

—Θέλουμε στενότερες φιλικές σχέσεις.

—Αγαπάμε τους Έλληνες και κάθε τι που αφορά το λαό-σας.

—Θέλουμε μπέσα για μπέσα την καλή γειτονία.

—Με τη σημαία της ειρήνης και της αδερφοσύνης ψηλά, ξεδιπλωμένη.

—Όχι, ποτέ βάση στρατιωτική στην Αλβανία ενάντια στην Ελλάδα. Είπε το 1960 ο Χότζα στο Χρυσισιόφ.

—Οι Έλληνες είναι αδέρφια-μας και δεν τους υποβλέψαμε ποτέ.

Ο Αλέξης έχει καταλύσει πρώτος κιόλας το πρώτο πιάτο και την κούπα-του, και παίρνει το λόγο.

—Αιντε, καλοσωρίσατε στην πατρίδα-μας. Να περάσετε καλά και να μας ξανάρθετε. Εμείς θέλουμε φιλία κι αδερφοσύνη.

Όπως βλέπετε τώρα, εμείς βαδίζουμε μόνοι-μας και ξεπερνάμε τις δυσκολίες, με τη δουλειά και τον αγώνα-μας. Δε χρωστάμε δεκάρα σε ξένους. Δε θέλουμε χρέη και μπερδέματα. Έχουμε το «δούναι - λαβείν» με μέτρο, αξιοπρέπεια και περηφάνια. Δεν δεχτήκαμε βοήθεια μήτε στους σεισμούς από κανέναν. Κάλιο μόνοι, με πλιότερη δουλειά και περήφανοι, παρά να χρωστάμε και να λέμε υποταχτικά την «καλημέρα», για τ' απαίσια συμφέρα... Δε θέλουμε λόγια υποκρισίας και κολακείας. Είναι άλλοι εκείνοι που τα ανέχονται παρά τη θέλησή-τους. Ο λαός-μας έχει μεγάλη φιλοτιμία και παροιμιακή παραδοσιακή φιλοξενία. Όταν ζητήσει

κανείς από Αλβανό 50 λέκια, εκείνος που θα τα δώσει λέει:
—Στενοχωρούμαι. —Γιατί; τονε ρωτάει αυτός που τα ζητάει.
—Διότι χρειάζεσαι 100, και ντρέπεσαι να μου τα ζητήσεις, άιντε πάρτα.

Ο πρόεδρος της Ακαδημίας-μας Αλέξη Μπούντας αφηγείται κι άλλο ένα:

Επί Τουρκίας, κρεμούσαν έναν Αλβανό, κι ο δικαστής τον ρώτησε:

—Έχεις ποτέ στενοχωρηθεί περισσότερο στη ζωή-σου από τώρα και σε ποιά στιγμή του βίου-σου;

—Έχω στενοχωρηθεί, μα όχι τώρα.

—Όχι τώρα που σ' εκτελούνε; Άμ πότε;

—Μάλιστα, όχι τώρα. Τότε που στενοχωρέθηκα περισσότερο στη ζωή-μου ήταν, όταν ήρθε ένας ξένος στο σπίτι-μου και δεν τον περιποιήθηκα όσο έπρεπε!

Ο Αλέξης έβγαζε σαν ατέλειωτο μετάξι τις λέξεις και τα παραδείγματα, τρώγοντας και πίνοντας με κέφι ανεξάντλητο. Νιώθω βαθιά τα πάθη και τα βάσανα, μα και μαζί τους άθλους και τις αρετές ετούτου του λαού, και την Αλβανία σαν ένα μικρό αστέρι λαμπερό μες στην υδρόγεια σφαίρα. Ο Τσάτσης ξομολογεί μια πεθυμιά και μιαν ανάμνησή-του.

—Αγαπώ την Ελλάδα και το λαό-της. Θέλω άλλη μιά φορά να την επισκεφτώ. Έχω από το 1948 να 'ρθώ, και τον αγωνιζόμενο λαό τον έχω στην καρδιά-μου. Από τότε που ήρθα με ειδική αποστολή του ΟΗΕ στα βουνά, να μεσολαβήσουμε στο Δημοκρατικό Στρατό για ανακωχή και συμφιλίωση. Τότε στα Γιάννινα γνώρισα έναν λεβέντη φοιτητή που τον έλεγαν Θωμά Ζάχο!... Πριν τον εκτελέσουν τους έβγαλε λόγο κι έκλαιγαν κρυφά, τα εκτελεστικά όργανα. Θυμάμαι εκεί κι έναν άλλο αγωνιστή που τον έλεγαν Σπύρο Καινούργιο. Μού 'μεινε στη μνήμη και στην καρδιά-μου. Ήταν πολύ αξιοθαύμαστος ήρωας και μάρτυρας του λαού-σας. Τον είχαν αιχμάλωτο, και τους μιλούσε παλικαρίσια, όλη την πικρή αλήθεια για τον εμφύλιο πόλεμο!... Μα εκείνοι τον εκτέλεσαν!...

Η Φατίμε συνεμπαίνει φιλοφρονητικά στην κουβέντα και κόβει τον Αλέξη από τις πικρές αναμνήσεις.

—Τώρα, εδώ ας μη θυμόμαστε θλιβερά περασμένα. Σήμερα φροντίζουμε τις εξωτερικές σχέσεις-μας να είναι πολύ αγαθές. Ας αφήσουμε το χτες. Κι ας μη ταραζούμε τη γαλήνη των νεκρών. Είμαστε οι ζωντανοί και πρέπει να συνεργαστούμε για να πάμε μπροστά. Μας συνδέουν πολλά κοινά συμφέροντα. Θαυμάζουμε το πνέμα της αρχαίας Ελλάδας, κι εκτιμάμε τους νεώτερους Έλληνες συγγραφείς. Θέλουμε συνεργασίες και ανταλλαγές.

Της απαντώ, πως κι εμείς αγαπάμε τον αλβανικό λαό και τους πνευματικούς οδηγητές-του. Ευχόμαστε και στο μέλλον οι Αλβανοί συγγραφείς να γίνουν από τα φωτεινότερα αστέρια στο λογοτεχνικό ουρανό της Ευρώπης. Τα έργα-τους να ζήσουνε χιλιάδες χρόνια, μαζί με το νέο σοσιαλιστικό και λαϊκό πολιτισμό-σας.

Αντεύχονται υπέρ του ελληνικού λαού και των τίμιων και άξιων αγωνιστών-του... και υπέρ του Ενβέρ, του Σιέου, του Λένιν και του Στάλιν...

—Κάποτε —λέει ο πρόεδρος Αγκόλι— βρέθηκα στο Κογκό, κι ένας Έλληνας, από διαισθητική ομόγεννη έλξη με πλησιάζει και με ρωτάει:

—Έλληνας είσαι;

—Αλβανός, του λέω.

—Έ, είμαστε ξαδέρφια.

—Και βέβαια είμαστε. Του ξαναλέω με χαρά, και φιληθήκαμε.

Έπειτα παίρνουν σειρά ο Φεήμ Ιμπραήμ Γραμματέας της Ένωσης των Μουσικών, ένας εξαιρετος νέος με γελαστή φυσιογνωμία. Μιλάει με γνώση και λαχτάρα για τις μουσικάνικες μορφές, τους κανόνες και την πρόοδό-τους... και για να δεχτούνε με προσκλήσεις και ανταλλαγές ό,τι καλύτερο εκφράζει σήμερα την παραδοσιακή και νεώτερη ελληνική μουσική, με φλογερή διάθεση και ανοιχτές αγκάλες στην πατρίδα-τους. Με το ίδιο πνέμα μιλάει στη συνέχεια και ο Κουιτήμ Μπούζα, με σπουδαία μόρφωση στα εικαστικά θέματα και Γραμματέας στην Ένωση των ζωγράφων και γλυπτών...

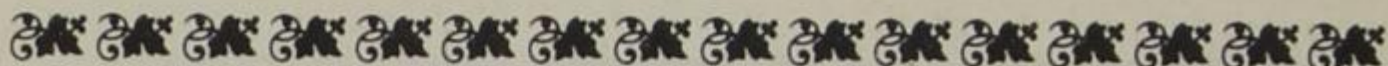
Ο Αγκόλι με πλατιά μόρφωση, αναφέρει πάλι ένα συγ-

κριτικό παράδειγμα για την πρόδο-τους.

—Το 1912, πέρασαν από το Φίερ, (εκεί που είναι σήμερα το μεγάλο υδροηλεκτρικό εργοστάσιο με 400.000 κιλοβάτ) δύο περιηγητές Ευρωπαίοι, ειδικοί μηχανικοί, και είπαν χαρακτηριστικά, πως, για να γίνει κάποτε αυτό το έργο, πρέπει να ενωθούν και να δουλέψουν όλοι οι Ευρωπαίοι. Έτσι, λοιπόν, στα χρόνια τούτα, το φκιάσαμε μόνοι-μας, αυτο το γιγάντιο επίτευγμα.

Έτσι, από το εξαίσιο πρώτο δείπνο κιόλας πανηγυρίζει μέσα-μας η ομόθυμη κι ομόνοη συμμετοχή για όλα τα ενδιαφέροντά-μας.

Μερικοί Συγγραφείς

Αν τους γνωρίσετε θα θαυμάσετε τούτο το λαμπρό, το μικρό και διαλεχτό, το μονιασμένο κι αδιαίρετο πνευματικό βασίλειο. Οι πióτεροι Αλβανοί συγγραφείς έχουν βαθιά ριζωμένη στην ψυχή-τους την πίστη στα ιδεώδη της τέχνης του λαού. Μιας τέχνης που σκοπόν έχει τη γενική και ηθική διαπαιδαγώγηση της νέας κοινωνίας. Μια τέχνη από τη ζωή και για τη ζωή. Μ' άλλα λόγια, πιστεύουν ακράδαντα κι αγωνίζονται εντατικά πάνω στις γραμμές του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού. Είναι επιμελείς και προσεχτικοί. Πολλοί μιλούν από 5-6 γλώσσες. Οι πιο παλιοί είναι γεμάτοι γνώσεις. Καλοζυγιάζουν σεμνά κι αθόρυβα τα πρόσωπα και τα πράγματα, για να τ' αποτιμούν σωστά. Παρουσιάζουν μian αξιόπαινη αίσθηση του μέτρου στα ειδολογικά δημιουργήματα της τέχνης-τους και σιγά - σιγά, ανοίγουνε καινούριους δρόμους στην εθνική-τους Λογοτεχνία.

Όλοι-τους είναι αυστηροί, μα και γελαστοί κι εγκάρδιοι. Σκληρές κι ευάντοχες ιδιοσυγκρασίες. Θέλουν να βρίσκονται πάντα κοντά στο λαό· να τον καθοδηγούνε. Εμπνέουν την άμιλλα, το πείσμα και την αυτοπεποίθηση στην προκοπή-τους. Διαμορφώνουν με τα έργα-τους, τη νέα ατομική, ομαδική και κοινωνική συνείδηση, που αποτελεί και την προϋπόθεση κάθε σιγουριάς και προόδου για το σήμερα και το αύριο. Φιλοδοξούνε να οικοδομήσουν ενωμένοι, με το λαό, όλοι μαζί, μια ονειρική κι ευτυχισμένη Αλβανία για τα παιδιά και για τ' αγγόνια-τους, μια πραγματική και ζηλευτή νύφη των αετών, που νά 'χει την πολιτισμένη

θέση-της ανάμεσα στις άλλες βαλκανικές χώρες: καμαρωτή και πέρφανη νεραϊδόφυη της Αδριατικής. Σήμερα σ' όλες τις πόλεις της Αλβανίας που είναι εγκαταστημένοι αυτοί οι φορείς του πολιτισμού, επιτελούν με απέραντη αγάπη και συνέπεια στην πραχτική δουλειά, το αξίωμα του Ενβέρ «γκιού με γκιού με πόπολιτ» (Γόνα με γόνα με το λαό). Με την ποίηση, την πεζογραφία, το Θέατρο, τις διαλέξεις και την πλατιά-τους διαφώτιση. Διασιδώνουν με φλογερές ψυχές τα ζωογόνα κρόσια του ήλιου στα ιδιότυπα και λαϊκά αραβουργήματά-τους, για την κοινή χαρά και την αγνή παλλαϊκή ευδαιμονία. Προσέχει ο καθένας το ύφος και το ήθος-του, την πνοή και το καθήκον πάνω στην αγωνιστική και δημιουργική-του διάσταση. Είναι όλοι-τους φωτισμένοι, σεμνοί κι ευγενικοί, περίεργοι, πολυμαθείς και λεπτολόγοι.

Στη θύμηση αυτών των μορφών, αγαπάς πίο πολύ τον αδερφό αλβανικό λαό. Η κάθε συντροφιά-τους με πνέμα και κρασί και μούσα, σου δίνει χαρά κι εμπιστοσύνη. Όσους εγνώρισα, οι πίοτεροι είναι μικροσωμοί, μα με σπινθηροβόλα μάτια, ψημένο κόκκινο πετσί και νου γεμάτον «γνώθι» του εαυτού και του «πλησίον». Ξέρουν κι εχτιμούν. Τον ψυχικό και τον κοινωνικό-τους βίο τον θέλουνε αβίαστο, φυσιολογικό. Δε δείχνουν πόζες. Δε θορυβούνε ποτέ για τον εαυτό-τους. Έτσι, απλοί και καταδεχτικοί, κρατάνε τα χρυσά κλειδιά και σου ανοίγουν την πόρτα της καρδιάς-σου. Μα κι όλος ο λαός απ' άκρο σ' άκρο στη σκιππιτάρικη πατρίδα, τους εκτιμάει, τους σέβεται, τους κρυφοκαμαρώνει.

Ας μας συχωρέσει η μετριοφροσύνη-τους, λίγα λόγια για όσους γνωρίσαμε κι έτυχαν εκείνες τις μέρες στα Τίρανα.

Ο Αλέξης Τσάτσης βετεράνος αγωνιστής και φτασμένος ποιητής και δημοσιογράφος, πολυταξιδεμένος, πολύτροπος νους, με 6 γλώσσες, σπουδαίος ελληνιστής, δεινός μελετητής, βιβλιοφάγος θά 'λεγα, με καταπληχτική ευρυμάθεια. Ακούραστος στα 65-του και πανταχού παρών, ο πίο έγκυρος γνώστης των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών. Η ποίησή-του είναι συμπυκνωμένη, αδρή και ρεαλιστική, γεμάτη ουσίες και συγκινητικές πεμπουσίες από την περα-

σμένη και την τωρινή αλβανική ζωή. Μια τέχνη αξιωματική, ηθοπλαστική και βέρα αγωνιστική. Αλλά και σε παρέα ο Τσάτσης είναι ανεξάντλητος σε χιούμορ και απολαυστικός από πλούσια εμπειρικά παραδείγματα του βίου. Πίνει σε κάθε γεύμα την κούπα το ρακί, και γοργοφάγος πάντα κι ορεξάτος, χάφτει μάνι - μάνι τα φαγιά-του, σμίγει τα κρασιά και τα κυλάει κι αυτά εφραντικά μες στο λαρύγγι, για ν' ανάβει με κέφι τ' ατέλειωτα χωρατά-του· και τα μάτια-του πετούνε φλόγες αγάπης και θυμοσοφίας. Τονε θαυμάζω για τα γενναία φαγοπότια-του και τον κεντρίζω: πως εμείς δε θα κορέσουμε εύκολα μήτε τις τωρινές πνευματικές και δημιουργικές-μας πείνες, αλλά, μήτε και του στομαχιού τις προπολεμικές...

Ένας άλλος παλαίμαχος συγγραφέας του λαού-του είναι κι ο πεζογράφος Σεφχέτ Μουσαράι. Κοντός, ξερακιανός, με ψυχή δυναμική, γαλήνιο βλέμμα και στοχασμό βαθύ. Πίνει κάθε μέρα απλά και ταπεινά τους συνηθισμένους καφέδες-του στο «Ντάιτι» και γράφει. Έχει ερωτευτεί τούτο το παλάτι του Τσιάνου κι έγινε αξεκόλλητος και σεβαστός απ' όλους για τον ήπιο χαρακτήρα-του και την κοινωνική κι επαναστατική γραφή-του. Με τόσο λίγες βέβαια συναντήσεις, είναι δύσκολο να διαγράψει κανείς το χαρακτήρα-του.

Παλαίμαχα, γερά σκαριά κ' οι δυό, του παράνομου Τύπου στον παλιό αγώνα, ο Τσάτσης και ο Μουσαράις· επισκέφτηκαν μαζί μια μέρα τον Ενβέρ και τον συλλυπήθηκαν για το χαμό της μάνας-του... Κι εκείνος με βαθιά σκέψη και βουρκωμένα μάτια τους είπε:

«Τα πρώτα και γλυκύτερα αγαθά στη ζωή είναι η μάνα κ' η πατρίδα».

Ο πρόεδρος της Ένωσης Συγγραφέων και καλλιτεχνών Ντριτερό Αγκόλι είναι ένα υπέροχο σε ψυχή και πνέμα «παλικάρι», όπως του αρέσει να προσφωνεί τους άλλους, με την υπέροχη τούτη ελληνική λέξη. Βουλευτής, συγκροτημένος και φωτισμένος πνευματικός άνθρωπος, πολυταξιδεμένος και σπουδαγμένος και στη Μόσχα. Διαπρεπής ποιητής, εκπρόσωπος του νέου αλβανικού λυρισμού. Με γαλήνια και

Με τον πρόεδρο της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών Αλβανίας, Ντριτερό Αγκόλι, τον Γεν. Γραμματέα Αγκίμ Τσέρκα, τον συγγραφέα Βεμπί Μπάλια, τον ελληνιστή ποιητή Αλέξη Τσάτση, τον δ/ντή του περιοδικού «Νεντόρε» Νταλιάν Σιάπλο κ.ά., στην αίθουσα της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών στα Τίρανα.

μελαχρινή μορφή, χαμογελαστός και καλόψυχος άνθρωπος. Σε σκλαβώνει η υποδειγματική σεμνότητά-του. Έχει φλογερούς καημούς και όνειρα για το ρυθμό και τον αγώνα της προόδου.

Ένας αγαθός, ωραίος κι ευγενικός είναι και ο Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Αγκίμ Τσέρκα. Κοντός και στρομπουλός, αλλά με μεγάλη καρδιά, άσβηστο κι αδιάκοπο γλυκό χαμόγελο στα χείλη. Ένα ευτυχισμένο κι αιώνιο γελαστό παιδί! Αγνή κι ολόζεστη κουβέντα, από καρδιά, που σε κερδίζει με το πρώτο. Νέος και δουλεφτάρης στα γράμματα. Διηγηματογράφος με γερή στόφα, με τέχνη ζωντανή και ρεαλιστική.

Ο διευθυντής του περιοδικού «Νεντόρε» (Νοέμβρης) Νταλιάν Σιάπλο, σπουδαίος συγγραφέας και ιστορικός· αξιόλογη πνευματική προσωπικότητα, με πολλά εφόδια. Μια εξαιρετική φυσιογνωμία που κρίνει αντικειμενικά και εύστοχα τα πράματα.

Ένας άλλος αυστηρός και αυτοκυρίαρχος τύπος στη Διοίκηση της Ένωσης είναι και ο Βερμπή Μπάλια. Καθηγητής πανεπιστημίου, φιλόλογος, βουλευτής, φωστήρας και στα ιστορικά. Εξυμνεί την αδερφοποιτή ηθική δύναμη και θέληση και την αλληλεγγύη της αυτοθυσίας των δυό λαών-μας στους μακροχρονούς της λευτεριάς αγώνες.

Ο Ισμαήλ Κανταρέ είναι ένας από τους διαπρεπέστερους συγγραφείς της νεώτερης εθνικής αλβανικής λογοτεχνίας. Ήμερος και προσεχτικός μ' έναν αγέρα αριστοκράτη, με πλούσιο έργο και μεταφρασμένο σε πολλές χώρες, με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, κι αυτός και η ποιήτρια γυναίκα-του με τη γλυκειά μορφή-της.

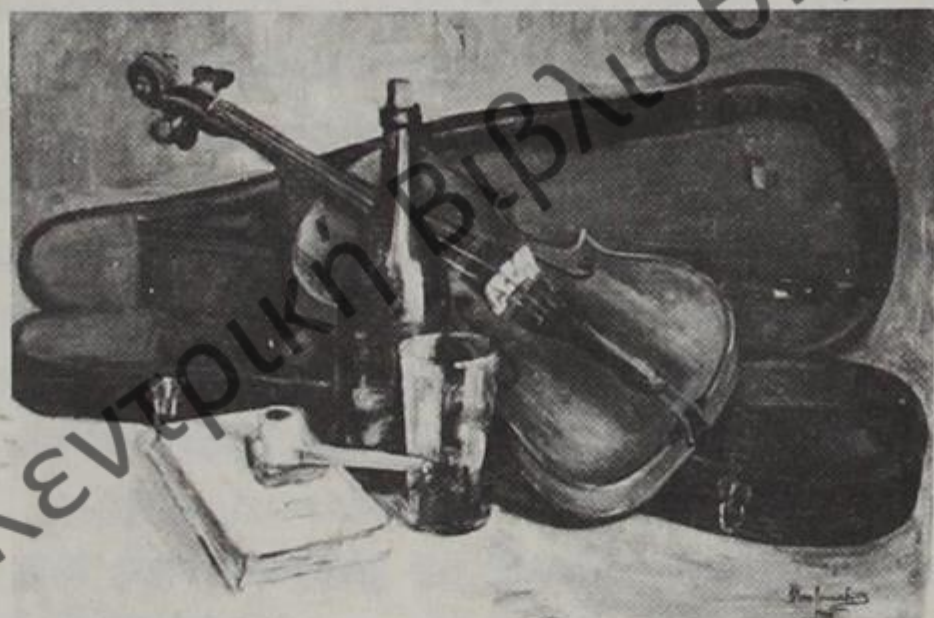
Ο Λάμπρος Ρούτσης νέος γνωστός στη χώρα-του ποιητής και μεταφραστής, δουλεύει ακούραστα με φαντασία και πάθος και στον περιοδικό Τύπο. Προχωρεί σταθερά με φρόνηση και αφοσίωση ευλαβική στα γράμματα. Συχνά επιζητάει κι ανέκδοτα και σου χαρίζει ένα πλατύ χαμόγελο ευδαιμονίας.

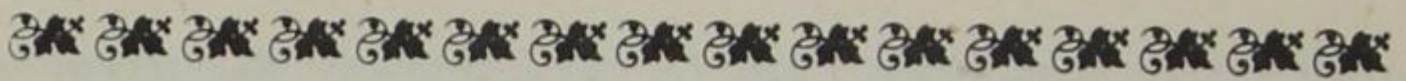
Ποιητική αξία με ήθος και συνείδηση είναι και ο νέος και δημιουργικός βάρδος ο Φατός Αράπης. Αρχηγός κι οδη-

γητής στους νεοσσούς ποιητές, εκτιμιέται απ' όλους για τα αδρά χαρακτηριστικά της τέχνης-του και σαν γερός ποιητής μ' εξέχουσα δημιουργική επίδοση και πνευματική δράση.

Ανήσυχος, με φλογοβόλα μαύρα μάτια ανάμεσα στους παλιότερους είναι κι ο νέος καλός λογοτέχνης Ζηλιά Τσέλια. Ελπιδοφόρο κριτικό μυαλό. Όταν με πρωτοείδε, μου είπε αυθόρμητα:

—Σ' ευχαριστώ που ένα διήγημά-σου «Τα δάκρυα μιας αυγής» με συγκλόνισε και με ενέπνευσε ένα από τα πιο αγαπημένα-μου ποιήματα...

Στο Εθνικό Μουσείο

Όπου κι αν πάμε στα Τίρανα, με πλημμυρίζουν οι νέες εικόνες και παραστάσεις και με γεμίζουνε συγγραφικές σοδειές. Η κάθε μέρα είναι γεμάτη εντυπώσεις, κρίσεις και συγκρίσεις. Κ' η κάθε νύχτα βάσανο ψυχής και νου. Να κοσκινίζει η μνήμη να ξεκρίνει τις πιο σημαντικές λεπτομέρειες που λείπει κι ο Γκαίτε, τις πιο αξιόλογες και όμορφες στιγμές του βίου, που φεύγουν και δεν ξαναγυρίζουν. Παλεύω λοιπόν νυχτόημερα να τις αποταμιεύω στο ταμείο της μνήμης κι όσες προφταίνω να τις μετουσιώνω σε τέχνη, για ανθρωπιάς παιδεία και ωφελιμότητα. Μα τι να πρωτοσημειώσω και τι να πρωτοειπώ; Πλήμμυρες οι εμπνεύσεις από το κάθε τι σε πρωτόειδητη φύση, σε νέα ζωή και κοινωνία.

Πρωί και πάμε στο Εθνικό Μουσείο στις 17 Οχτώβρη. Το χινόπωρο τραβάει ζεστό με βλάστησες και μύρα. Η εργατιά παντού, κινείται με τη σιωπηλή-της αξιοπρέπεια, σε βιομηχανικά περιδαίρια παραγωγής και πειθαρχίας. Εργάτες που αρμονίζουν μέσα-τους ένα υποταγμένο στη λογική και στη συνέπεια επίμονο πάθος για κοσμογόνια προκοπή κι εθνοπερήφανα φώτα. Δε βλέπεις εδώ χρυσοστόλιστους γαλονάδες, παραταϊσμένους κοιλαράδες και χοντρόλαιμους παπάδες. Φάλαγγες εφηβείας, αραδαριές από μαθητικές ποδιές και παλικαρόπουλα σπουδών, ποδοβολάν τα πρωινά στους πεντακάθαρους δρόμους.

Το Εθνικό-τους Μουσείο το στεγάζουνε σ' ένα χτίριο της ιταλικής μυστικής αστυνομίας. Τότε που στην αντικατασκοπία-τους, δούλευαν μέσα-του κ' οι πρώτοι

μπολσεβίκοι. Μπροστά η οδός των Προχωμάτων, που είχαν γίνει μεγάλες μάχες. Φκιάχνουν βέβαια άλλο καινούριο μέγαρο που θα στεγάσουν τα πολλά μουσειακά-τους αποθησαυρίσματα. Στο προαύλι τούτο, έχουν παραταγμένα ναζιστικά κανόνια.

—Η Αλβανία —μας λέει η δ/ντρια— γίνεται σιγά σιγά χώρα σπουδαίων Μουσείων. Θα περνούν σ' αυτά και θα διδάσκονται οι σημερινές και οι μελλούμενες γενιές. Στο οικοδόμημα που φκιάχνουμε θα συγκεντρώσουμε και τα νεώτερα ενδιαφέροντα. Ακόμα και το πιό μικρό χωριό στη χώρα, έχει κι ένα μικρό Μουσείο. Το Κόμμα και η κυβέρνηση δίνει μεγάλη σημασία στην παράδοση, σε πολλές ανασκαφές. Όλα είναι κτήματα του λαού και πρέπει να τ' αξιοποιεί και να τα χαίρεται. Η πατρίδα-μας ήταν το πρώτο θύμα του ιταλικού φασισμού, όταν στις 7/4/39, έκαναν οι μουσολινικοί την αποβίβαση. Μα ο λαός-μας αντιστάθηκε όσο μπόρεσε. Ο Ζώγου κ' η μαφία-του δραπέτευσαν με όλο το χρυσάφι...

Αρχίζουμε από τις κάτω αίθουσες. Στηλώνω τα μάτια-μου εδώ κι εκεί και παίρνω με τη σειρά όλα τα εκθέματα. Στολές, ρούχα, φωτογραφίες και διάφορα προσωπικά αντικείμενα πολλών ηρώων του λαού.

Εδώ, ο πρώτος ήρωας Μούγιο Ουτσινάκο που έπεσε στο Δυρράχιο. Και ο Βασίλης Λιάτσης που πυροβόλησε τον βασιλιά Εμμανουήλ.

Στοιχεία για τον ίδιο το Χότζα, πώς παραπλάνησε την ιταλική αστυνομία, όταν ήταν ακόμα άγνωστος στη φυσιογνωμία-του γι' αυτούς.

Βλέπουμε πολλά τεκμήρια από το μεγάλο αγώνα. Το πώς ιδρύθηκε το Κόμμα με τα 60 πρώτα μέλη. Μέσα σ' αυτούς κ' οι συγγραφείς Τσάτσης και Μουσαράι. Αυτοί οι δυό χαλκέντεροι στάθηκαν και ιδρυτές του παράνομου Τύπου. Βλέπουμε φωτογραφίες, αμφιέσεις και ταυτότητες του Ενβέρ. Τον Κεμάλ Στάφα, το βιολί-του, την ψαλίδα που έκοβε τα σύρματα του εχθρού κι άλλα-του αντικείμενα. Αγαπημένος ηγέτης της Νεολαίας και πρώτος οργανωτής-της. Έπεσε στον αγώνα στις 5 Μάη του 1942. Τώρα, αυτή τη μέρα τη γιορτάζουν κάθε χρόνο, για όλους τους ήρωες.

Εικόνες από τη θεαματική Σπαρτακειάδα.

Τιμούν και οι ποιητές συγκινητικά αυτούς τους αθάνατους νεκρούς. Παραθέτουμε ένα τετράστιχο του Τσάτση:

*«Απλέ αδερφέ-μου δε σε λησμονώ
για λευτεριά Συ βγήκες στο βουνό
κι είχες σκοπό για προκοπή
το μέλλον και μια γίδα ασπρουδερή...»*

Ένας νέος ο Σουκιουρί Ισμής, 19 χρονών. Παλικάρι. Όταν πήγε ο παπάς να τον μεταλάβει πριν την εκτέλεση. Του είπε με περιφρόνηση:

«Ποιός είσαι συ, δεν σε αναγνωρίζω. Φύγε από δω. Την ψυχή-μου δε μου την παίρνει κανένας θεός, αλλά, ο φασισμός».

(Θυμίζει Μπελογιάννη). Και τα στερνά-του λόγια πάνω στην κρεμάλα που έχουμε γράψει και σ' άλλη σελίδα στην αρχή:

«Όσους να χαλάσετε από μας... η Νεολαία είναι σαν το τριφύλλι! Όσο και να κόψετε... τόσο πιάτο φουτρώνει!».

Ένας άλλος που είπε αγέρωχα στο δήμιό-του:

«Μη μου δένεις τα μάτια, δεν είμαι Τούρκος. Είμαι Αλβανός, γεννημένος στην Αλβανία. Θέλω να ιδώ τις σφαίρες με τα μάτια-μου!».

Αρματωσιές παρτιζάνων. Προσωπικά κειμήλια του Ενβέρ και υποθήκες-του σαν τούτη:

«Δεν έχουμε όπλα; Θα τα πάρουμε από τον εχθρό».

Πιστόλια που οι βετεράνοι τ' αγώνα εκτελούσαν τους προδότες. Στα 1942 το Δεκέμβρη ήτανε κιόλας 2.000 παρτιζάνοι. Εδώ κ' η συντρόφισσα του Ενβέρ Ναζμία Χότζα. Μια μεγάλη αφίσσα αφιερωμένη στους αθάνατους νεκρούς αγωνιστές με τα παρακάτω λόγια σ' έναν ανώνυμο:

«Σύντροφε, πάνω στον τάφο-σου αφήσαμε μια τρύπα, για να βλέπεις το μίσος που έχουμε για τον

εχθρό. Κ' ύστερ' από Σένα, εμείς συνεχίσαμε να τον κυνηγούμε. Είχαμε φτώχεια, πείνα και ξυπολησιά, χιόνια, βροχές κι άλλα κακά. Μα πολεμούσαμε, με φλόγα στην καρδιά. Κι όταν κερδίσαμε και φέραμε τη νίκη μαζί-μας ήσOUNA σύντροφε κι εσύ».

Ο Βόιο Κούσης 20 χρονών πολεμιστής που διακρίθηκε σε τάνκς εχθρού και σ' ένα σπίτι, σαν το δικό-μας, το Κάστρο του Υμηττού. Τα βιβλία, τα τετράδια, το πιστόλι και το μαντολίνο-του. Ο Τζωρτζ Μαρτίνης που έπαιζε κιθάρα και στις γιάφκες... Το χωριό Μπορόβα, που έγινε ένα ολοκαύτωμα 117 άμαχων από την εκδίκηση των Ούννων, όταν τους χτύπησαν οι παρτιζάνοι εκεί, για να μη περάσει μια μεραρχία-τους στην Ελλάδα και κάνουν κακό στους Έλληνες.

Ο Ενβέρ σαν Α' Γραμματέας του Κόμματος, ο Σέχου σαν πρωθυπουργός, κι ο Χατζή Λέσης πρόεδρος Δημοκρατίας.

Τα ρούχα της Μαργαρίτας και του Χρήστου Τουτουλάνη. Σφραγίδες και καταστατικά του αγώνα. Μίσος κατά του φασισμού. Μακέτα φυλακής που τρύπησαν 26 μελλοθάνατοι κομμουνιστές και πήγαν στο αντάρτικο (θυμίζει τους 29 στις φυλακές των Βούρλων). Ο ήρωας Σουκιουρί Αλιμέρκος. Ένα έργο σε χαλκό του γλύπτη Δημήτρη Γκάνη, με τρεις μορφές, δυό αξιωματικοί φασίστες, ανακρίνουν έναν περήφανο μπολσεβίκο.

Στο Β' όροφο, ένα κανόνι. Το πριόνι που ο ήρωας Παντελής Κωτσάκης όταν τού 'κοβαν τα δυό πόδια ρώτησε το γιατρό: «Θα μπορώ να πολεμώ τους φασίστες;». Ασύρματοι· εδώ και τα πρώτα τυπογραφικά μηχανήματα του Κόμματος. Η αμίμητη αλληλεγγύη που είχαν οι φιλότιμοι παλιοί αγωνιστές. Ο ένας έδινε γουλιά νερό στον άλλον, και η γουλιά έμεινε αρούφητη από τήν αφόρητη δίψα, για ν' απομείνει και για τον άλλον!

Σκαρίφημα της μεγάλης επιχείρησης των χιτλερικών που είχαν 3.000 νεκρούς και 2.000 αιχμαλώτους. Ενώ οι παρτιζάνοι είχαν μόνο 100 νεκρούς. Μα οι Ναζήδες λυσσασμένοι εκδικούνταν τους άμαχους. Για μια νύχτα σκότωσαν

84 πατριώτες. Κι από τους αντάρτες δεν έβρισκαν ποτέ ησυχία.

Τ' όπλο, το πουλόβερ κ' η πένα του γνωστού λαϊκού ποιητή Μέμο Μέτο. Ο οργανωτής των αγωνιστών στη φυλακή Αλή Ντέμης. Ο Βασίλης Σιάντος, περίφημος πολεμιστής. Βιβλία ηρώων του Μαρξ και Λένιν τρυπημένα απο τις σφαίρες. Φωτογραφία του Ενβέρ στο Α' Συνέδριο στο Νότο τις 8/8/44.

Η ηρωίδα πολυβολήτρια Ζόνια Τσιούρα που έπεσε στον αγώνα. Ένας χάρτης που δείχνει τους 10.000 Αλβανούς στα χιτλερικά στρατόπεδα. Στο Νταχάου σήκωσαν παντιέρα, και στο Μπούχενβαλντ τους έβαζαν ξύλινα πατούμενα δυσβάσταχτα τσόκαρα, και όποιος έπεφτε τον εκτελούσανε για γούστο. Ένα χάρτη καταστατικών δικαιωμάτων. Οι εφημερίδες και τα περιοδικά των ανταρτών «*Η Φωνή του Λαού*» και «*Η Φωνή των Παρτιζάνων*», «*Ο Πολεμιστής της Λευτεριάς*», «*Εμπροσθοφυλακή*», η «*Αδερφοσύνη*» της 19 μεραρχίας που είχε και πολλούς Έλληνες της μειονότητας. «*Η Ηχώ της Πέζας*» κ.ά.

Διαβάζω ένα σύνθημα: «*Η αντιφασίστρια γυναίκα της Αλβανίας, με το αίμα της κέρδισε τα δικαιώματά της*» (Χότζα).

Τα Τίρανα απελευθερώθηκαν στις 17 Νοέμβρη του 1944, ύστερ' από σφοδρές μάχες που έδωσαν οι παρτιζάνοι με 3.000 Ναζήδες και όλους τους μπαλίστες που ήταν στην πρωτεύουσα. Απ' όλους τους εχθρούς γλύτωσαν μόνο 150, οι άλλοι όλοι εξοντώθηκαν. Τότε απελευθερώθηκε (27-11-44) όλ' η Αλβανία. Οι Αλβανοί παρτιζάνοι βοήθησαν και στην απελευθέρωση 7 σερβικών πόλεων.

Ντοκουμέντα, από τη βοήθεια και τη συμμετοχή του Σέχου και των εθελοντών-του, στον αγωνιζόμενο λαό της Ισπανίας το 1936, και από την ταξιαρχία του Αντώνη Γκράμσι με τους Ιταλούς εθελοντές που προσχώρησαν στο ΚΕΑ. Φωτογραφία της Περσεφόνης Κοκδήμα. Του Χότζα στο Παρίσι το 1946 στο Συνέδριο Ειρήνης. Ένας πίνακας της Κατοχής, όπου σ' ένα εκατομμύριο πληθυσμό, όπως τονίσαμε και παραπάνω, οι Αλβανοί είχαν 70.000 παρτιζά-

νους, 28.000 νεκρούς, 12.600 τραυματίες, 10.000 όμηρους και 35.000 σε καταναγκαστικά έργα. 70.000 Ιταλο-γερμανοί νεκροί, περισσότεροι τραυματίες και αρκετοί αιχμάλωτοι. Το αυτόματο του ανηψιού του Γκαίριγκ φον Έσ-σεν, που έλεγε ότι, δεν φεύγει ποτέ από τα Τίρανα, μα στο τέλος άφησε και την κεφαλή-του, και πολλά άλλα.

Κατεβαίνουμε γι' αναχώρηση, και μπαίνουνε παραταγμένα σχολιαρούδια να διδαχτούνε τα καθέκαστα.

Ο Ενβέρ Χότζα παρτιζάνος στον αγώνα του ΕΑΜ και του ΕΑΣ.

Οι συγγραφείς από δεξιά: Αγκόλι, Μουσαράι, Μπάλια και Σιάπλο.

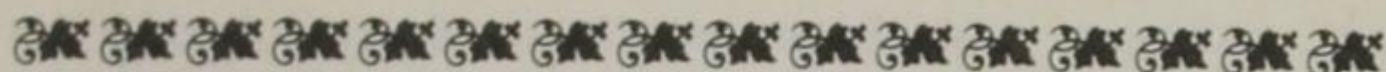
Από αριστερά Ισμ. Κανταρέ, Λ. Μάλαμας, η ποιήτρια κ. Κανταρέ και ο Αλέξης Τσάτσης.

Κοπέλες γυμνασίου με ανθοστέφανα στα χέρια.

Τίρανα. Το νέο φερώνυμο και μεγαλόπρεπο ξενοδοχείο.

Φιλία, Λογοτεχνία και Θέατρο

Τη δεύτερη μέρα στην αλβανική πρωτεύουσα ομάδες συγγραφέων και καλλιτεχνών, μας υποδέχτηκαν εγκάρδια στο μέγαρό-τους. Υψώσαμε τα ποτήρια κι ευχηθήκαμε ολόψυχα για στενότερες σχέσεις και φιλίες των λαών. Ήπιαμε και σταυρωτά για την αδερφοσύνη Ελλήνων κι Αλβανών. Ο γράφων πρότεινε κι «ενός λεπτού σιγή» για τους ηρωικούς νεκρούς της Ελληνικής κι Αλβανικής Αντίστασης κατά του ιταλογερμανικού φασισμού, και δάκρυσαν όλοι!

Σε συνέχεια, τους τόνισα ανάμεσα σ' άλλα ότι: Οι λογοτέχνες και οι καλλιτέχνες, δεν είναι μόνο πλάστες μηχανικοί και θεράποντες των ψυχών, αλλά κρατάν την ευτυχία των λαών στην πένη και στο λόγο-τους, στην τιμιότητα, την ηθική και την αληθεία. Αγρυπνούν κι αγωνίζονται για τα ίδια ζωντανά ιδανικά, την ακέρια λευτεριά και την παγκόσμια ειρήνη, την εθνική ανεξαρτησία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Ο ελληνικός λαός έχει στην καρδιά-του τον αλβανικό λαό.

Χειροκροτούνε όλοι και συνεχίζω πως:

Οι δημιουργοί και οι φορείς του ανθρωπιστικού πολιτισμού, είναι οι προάγγελοι της συμφιλίωσης, της ομόνοιας, της αναδημιουργίας και της ειρήνης του κόσμου. Η Λογοτεχνία δεν είναι μόνο ένα από τα βασικά κι αναπτυξιακά για το χαρακτήρα-μας πνευματικό μέσο κι αγαθό, παρά η σωστή κι αληθινή ψυχομάνα των εξοικειωμένων μ' αυτή ανθρώπων, που τους προσφέρει παρηγοριά και φώτιση, στοργή και ζεστασιά και γνώση· και σαν απόλυτη κι αιώνια αξία της

ζωής, πολύτιμη τροφοδότη στη δουλειά, στην άμιλλα και στην ευημερία. Γιατί, «η Τέχνη —όπως έλεγε κι ο Μπαλζάκ— είναι η συμπυκνωμένη φύση» η πεμπουσία της ανθρώπινης αξίας, «Λιμάνι ευτυχίας των ανθρώπων», καθώς είπε κι ο Σταντάλ.

Σαν παίρνει το λόγο ο πρόεδρος Αγκόλι, λέει ανάμεσα σ' άλλα και τούτα:

—Χαιρόμαστε κι εμείς μ' όλη-μας την καρδιά και όλος ο αλβανικός λαός που τιμήσατε την πρόσκλησή-μας και ήρθατε στη χώρα-μας. Αυτό, όπως είπατε θα συντελέσει στη βαθύτερη και πλατύτερη γνωριμία των λαών-μας που επιθυμούν να ζήσουν με ειρήνη και στενή φιλία και συνεργασία. Σας ευχαριστούμε εξ ονόματος όλου του λαού για την τιμή και την προβολή της αλβανικής Λογοτεχνίας στο έξοχο περιοδικό-σας «Ελεύθερο Πνεύμα». Είναι μεγάλη-μας τιμή ο ερχομός-σας εδώ. Αυτού του είδους οι επαφές, μας ενθουσιάζουν, και μας δίνουν σίγουρα πληρέστερα στοιχεία για τις παραπέρα μεταφράσεις και ανταλλαγές των έργων-σας και των δικών-μας έργων. Πολύ επιθυμούσαμε να γνωρίσουμε τον Καζαντζάκη, πριν τον μεταφράσουμε. Πολλά ωφελούμαστε από την προσωπική-μας γνωριμία για τους λαούς-μας και την εξελιχτική πορεία των τεχνών-μας. Επειδή, πολύ σωστά είπατε φίλτατε Μάλαμα εμείς οι συγγραφείς είμαστε οι εκφραστές του ψυχικού κόσμου, της ιστορίας και του αισθητικού και αγωνιστικού βίου των λαών, θέλουμε να πιστεύουμε πως, εμείς οι σκαπανείς του πνεύματος και της τέχνης, που απεικονίζουμε και τα πραγματικά προβλήματα των λαών-μας, θα συντελέσουμε στην παραπέρα σύσφιξη των φιλικών-μας σχέσεων... Ξαναπαίρνω το λόγο:

—Σας βεβαιώνω αγαπητοί φίλοι, πως οι λαοί-μας πιστεύουν κι επιθυμούν φλογερά να οικοδομήσουμε μονιασμένοι αυτο το πεντάμορφο κι απέραντο παλάτι της χιλιόποθητης αδερφοσύνης που οραματίστηκαν οι πρόγονοί-μας, και το καθορίζει η ίδια η ιστορία-μας.

—Κι εμείς πιστεύουμε, βαθύτατα, σ' αυτή την αδερφοσύνη. Μας λέει ο συγγραφέας Βεμπή Μπάλια, και συνεχί-

ζει: Εμείς, αυτή την αδερφοσύνη, τη στηρίζουμε στους κοινούς απελευθερωτικούς αγώνες και στα παραδείγματα της ιστορίας. Θα σας πω ένα: Όταν στο 1821 περικυκλώθηκε ο Κολοκοτρώνης από τους Τούρκους στο Μοριά, βρέθηκε κοντά-του ένας δικός-μας Αλή Φαρμάκης, και του είπε:

—Τώρα τι θα κάνουμε αρχηγέ, που μας κύκλωσαν οι Τούρκοι; Κι ο Γέρος του Μοριά τ' απάντησε:

—Αλή, εσύ μη νοιάζεσαι. Θα ξελογαριαστώ εγώ με δαύτους. Εσύ αν θες, μπορείς να φύγεις, να γλυτώσεις. Κι ο Αλής έσκυψε, του φίλησε το σπαθί και του καυχήθηκε και του ορκίστηκε αυτοθυσία κοντά-του.

—Όχι, δεν φεύγω. Θα πεθάνω κι εγώ μαζί-σου.

Μίλησε ο Μπάλια και μ' άλλα παραδείγματα για την αλληλεγγύη κι αδερφοσύνη των λαών-μας. Και πως 15χρονος το 1945 βρέθηκε σε μιά τσέτα και θυμάται και το τραγούδι-μας: «*Εμπρός ελασίτες αδέρφια και πάλι...*».

Ο Φατός Αράπης, μας είπε εντυπώσεις από πρόσφατο ταξίδι-του στην Τουρκία και πως οι Τούρκοι έχουν πολιτικοποιηθεί. Ο πρόεδρος μίλησε με φιλοσοφική διάθεση για την πρόοδο και τις εξελίξεις των λαών και των τεχνών. Και ο Γεν. Γραμματέας για την αξία και τη σημασία των επισκέψεών-μας...

Είπαμε κι άλλα πολλά... Μας τόνισε ανάγκες για μουσικά θέματα και ο Φεήμ Ιμπραήμ. Ύστερα τους ρώτησα πώς λειτουργεί η Ένωσή-τους, και μ' ενημέρωσαν:

Έχουνε 1.250 μέλη. Σ' αυτή υπάγονται όλ' οι λογοτέχνες, γλύπτες, ζωγράφοι, ηθοποιοί, μουσικάνοι και φωτογράφοι. Ο μισθός-τους είναι 800 με 1.000 λέκια το μήνα. Απ' αυτούς, οι 600 είναι συγγραφείς και οι άλλοι 600 αντιστοιχούν στις άλλες κατηγορίες των τεχνών. Η Διοίκησή-τους έχει 17 στελέχη με πρόεδρο τον ποιητή Ντριτερό Αγκόλι, και Γεν. Γραμματέα τον πεζογράφο Αγκίμ Τσέρκα. Οι διάφοροι κλάδοι έχουν από ένα γραμματέα. Για όλα τα είδη τέχνης, έχουν και ειδικές επιτροπές. Εκτός από το Δ/κό Συμβούλιο των 17 μελών, που συνεδριάζει 3 φορές το χρόνο, υπάρχει μιά μεγάλη επιτροπή απο 60 μέλη, που συνέρχεται και κανονίζει τα προγράμματα. Ο ποιητής Φατός Αρά-

της είναι υπεύθυνος για τους νέους. Για να γίνει ένας λογοτέχνης μέλος στην Ένωση, πρέπει να έχει δύο αξιόλογα βιβλία και μια κάποια διαπιστωμένη και γνωστή πνευματική δράση. Από τους 600 συγγραφείς, μόνο 10 παίρνουν σύνταξη και 25 λέγονται ελεύθεροι, να πληρώνονται και να γράφουν στα σπίτια-τους. Όλοι επιφορτίζονται με πολλές διαλέξεις, για να υψώνουν πνευματικά και καλλιτεχνικά το επίπεδο του λαού. Σ' ένα μυθιστόρημα 200 σελίδων ο συγγραφέας-του, θα πάρει χρήματα ίσα με 3 μισθούς. Ένας ποιητής όταν δημοσιεύει σ' εφημερίδες και περιοδικά ποιήματά-του, πληρώνεται 1½ λέκ το στίχο. Τα μέλη της Ένωσης έχουν και ξεχωριστά δικαιώματα αμοιβής από την τηλεόραση. Σ' όλη την Αλβανία έχουν πνευματική και καλλιτεχνική αποκέντρωση. Στη Σκόδρα και στο Δυρράχι π.χ. είναι από 80 ως 100 συγγραφείς, ενώ στις άλλες πόλεις αντιστοιχούν λιγότεροι, και στα Τίρανα γύρω στους 250. Το ίδιο συμβαίνει και με τους άλλους κλάδους. Έχουν 2 μεγάλους εκδοτικούς οίκους. Ο οίκος «Ναίμ Φράσερι» τυπώνει τη Λογοτεχνία. Το τιράζ αρχίζει από 15.000 στα λογοτεχνικά και φτάνει τις 100.000. Και ο άλλος εκδοτικός οίκος εκδίδει ξεχωριστά, τα πολιτικά βιβλία. Ο «Φράσερι» τυπώνει 11 εκατομ. δεκαεξασέλιδα το χρόνο. Τα βιβλία που εκδίδονται συνολικά ετήσια στην Αλβανία, αντιστοιχούν με 4 στον κάθε κάτοικο. Κάθε χρονιά παράγουν 18 καλλιτεχνικά φιλμ υπέροχης ποιότητας, ταινίες μεγάλου μήκους, εκτός από τις πολλές μικρές.

Όπως μας βεβαίωσε ο υφ/ργός Α. Κόντος, εκλογές γίνονται ταχτικά κι ανάλογα με τα προβλήματα. Έχουν 8 κεντρικά δραματικά Θέατρα και 18 επιθεωρησιακά. Αυτά είναι κρατικά και σ' όλες τις πόλεις, και εκατοντάδες ερασιτεχνικά παντού. Στα Τίρανα είναι 4 μεγάλα: δραματικό, κωμικό, κωκλοθέατρο κι ένα Θέατρο που έχει η Ανώτατη Σχολή Καλλιτεχνών. Καθώς και Όπερα, και Τσίρκο. Το εισιτήριο έχει 2 ως 3 λέκια.

Οι Αλβανοί αγαπούν πολύ τα βιβλία, τη μουσική και το Θέατρο. Μιλήσαμε με τον Βασίλη Αριστεΐδη, δ/ντή του Λαϊκού Θεάτρου.

—Επιθυμούμε πολύ ν' ανεβάσουμε ελληνικά έργα στο Θέατρό-μας. Ελπίζουμε σύντομα, να έχουμε μια καρποφόρα συνεργασία και στον τομέα της θεατρικής ζωής, με τους φίλους κι αδελφούς Έλληνες. Μας είπε.

Το επικροτήσαμε και το ευχηθήκαμε...

Το ίδιο βράδυ παρακολουθήσαμε μια σπουδαία παράσταση με έργο του Φρ. Σίλλερ. Το έργο του μεγάλου Γερμανού συγγραφέα, του ποιητή της ελευθερίας «Ραδιουργία κι έρωτας» (Λουίζα Μίλλερ) που μαστιγώνεται η ετσιθηλική συμπεριφορά, η αυθαιρεσία και η διαφθορά των αρχόντων...

Γνωρίσαμε τη βετεράνα της πρόζας Βιολέττα Μαγούση, και την Ντρίτα Αντζίραη. Όλοι-τους μορφωμένοι και γλωσσομαθέστατοι, ευγενικοί κι ευκατάδεχτοι. Ο ηθοποιοί έχουν τον ίδιο μισθό με τους συγγραφείς. Με τον Αλεξάντερ Πρόσι γινήκαμε φίλοι. Μας είπε χαρακτηριστικά:

«Το θέατρο είναι ένα νέκταρ, που σαν το δοκιμάσεις, θέλεις πάντα να πίνεις και να μη χορταίνεις...».

Όλες οι άλλες πόλεις και τα χωριά έχουν τα δικά-τους θέατρα.

—Οι λογοτέχνες για να γράψουν ένα έργο παίρνουν 3 και 4 μήνες άδεια, και αποφασίζει η Ένωση να πάνε και σε Σπίτια Ανάπαυσης, που τώρα φκιάχνουνε δικά-τους. Σ' αυτά τρώνε και πίνουν με μόνο 10% πληρωμή. Στο Θέατρο, είδαμε κι άλλο έργο με τίτλο «35 μέρες μετά την απελευθέρωση» που χτυπούσε την αστυφιλία και τις αστικές συνήθειες στον έρωτα. Το παίζανε φοιτητές του πανεπιστημίου. Είχαν ωραία σκηνογραφία, απλή, λιτή, μπρεχτική, και καλή διδασκαλία, με το μήνυμα της νίκης των γνήσιων αισθημάτων της νεολαίας και της ισότιμης αποκατάστασης-τους σε όλους τους τόπους της δουλειάς που έχει ανάγκη η πατρίδα. Γνώρισα και τον κριτικό Αγιούκ Μάτο, και τον πρώην Δ/ντή του Θεάτρου και τώρα στη Λαϊκή Επιτροπή Κουλτούρας Ζήρα Άιρο. Εκεί και τον γέρο-λεβέντη τον παλιό αγωνιστή του ισπανικού πολέμου Βελή Ντίντη. Αγκαλιαζόμαστε κ' οι δυό και νιώθω σα να σμίγουμε την Αντίσταση, κατά του φασι-

σμού και των τριών λαών, ελληνικού - αλβανικού και ισπανικού.

Η Ένωση εκδίδει ταχτικά την πολυσέλιδη εβδομαδιαία φιλολογική εφημερίδα «Ντρίτα» που θα πει φως, το «Νεντόρε» (Νοέμβρη) μεγάλο μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό και την τρίμηνη περιοδική έκδοση «Αλβανική Φιλολογία». Έχουν καθιερωμένο τον Οχτώβρη σαν «μήνα της Λογοτεχνίας», που γίνονται κάθε μέρα πνευματικές εκδηλώσεις, διαλέξεις, απαγγελίες κλπ. Όταν βγαίνουν περιοδείες πληρώνονται τα εκτός έδρας. Σε 26 αριθμούν οι μικρότερες Ενώσεις στις άλλες αλβανικές πόλεις. Στα 1945 που πρωταΐδρύθηκε η μεγάλη Ένωση, είχε μόνο 70 μέλη.

—Σήμερα, μας λέει ο πρόεδρος Αγκόλι, πρέπει ο κάθε άνθρωπος να ξέρει να χειρίζεται τα πάντα. Και η Λογοτεχνία και η Τέχνη οφείλει να τρέχει με τον ίδιο ρυθμό. Ο συγγραφέας πρέπει να είναι πάντα κοντά στο λαό, και μαθητής και δάσκαλός-του. Γιατί, σε κάθε 10 χρόνια, σύμφωνα και με στατιστική της Ουνέσκο, διπλασιάζονται οι γνώσεις σε όλο τον κόσμο.

—Πολλά θα είχαμε να ωφεληθούμε από τις μεταξύ-μας γνωριμίες εμείς οι συγγραφείς, ιδιαίτερα για τις μεταφράσεις, τα καλά έργα, και τους λαούς-μας, γιατί όπως σωστά είπατε, εμείς «εκφράζουμε την ψυχή και την ηθική δύναμη των ανθρώπων· είμαστε οι πλάστες και θεράποντες». Αντιπροτείνει και συναινεί και ο Γεν. Γραμματέας Τσέρκα. Και συμπληρώνει κι ο καθηγητής δ/ντής του «Νεντόρε» Νταλιάν Σιάπλο:

—Θέλουμε να πιστεύουμε, πως εμείς, οι σκαπανείς του πνεύματος που εκφράζουμε και τα πραγματικά προβλήματα της κοινωνίας, ότι πολύ θα συντελέσουμε στην παραπέρα σφυριλάτηση των φιλικών-μας σχέσεων, και των πνευματικών και καλλιτεχνικών-μας ανταλλαγών.

Σχολιαρούδια σε δρόμο.

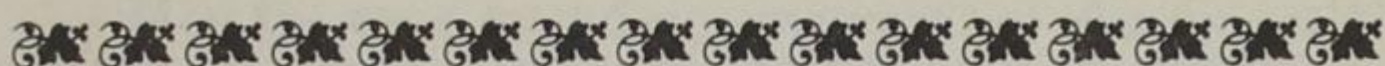
Η νότια πλευρά του Παλατιού Πολιτισμού στα Τίρανα.

Το Λαϊκό Θέατρο στα Τίρανα.

Η κεντρική λεωφόρος με το μοναδικό τζαμί στην αλβανική πρωτεύουσα.

Μικροί διάλογοι

Ένα δειλινό βγαίνω μονάχος-μου περίπατο στα Τίρανα. Μπαίνω σ' ένα πάρκο. Βρίσκω το δικηγόρο και συγγραφέα από την Ελευσίνα Βαγγέλη Λιάπη. Γύριζε από τη Δρόπολη.

—Πήγα σ' ελληνόφωνα χωριά —μου λέει— μπήκα σε σπίτια μόνος-μου, τους πούλησα σκόπιμη αντίδραση· μα δε μπόρεσα να βγάλω από κανέναν μια πίκρα. Κουβέντα την κουβέντα, ψυχολογούσα κι εκμέεσα σαν το χειρούργο τα λόγια απ' την ψυχή-τους. Τους παράσταινα το διπλωμάτη, άλλαζα βιολί και πρόσωπα. Μα καμιά δυσαρέσκεια. Απορώ τι σόι ομόφωνος και βλογημένος λαός είναι τούτος; Αγκαλιάζω στη Γοραντζή έναν πενηντάχρονο Βασίλη και του λέω με μαεστρία και προσποίηση:

—Εδώ σ' αυτό τόν τόπο δεν έχετε τα που πρέπει στη σύγχρονη ζωή...

—Κάνετε λάθος, μου απαντάει. Ό,τι θέλουμε τα έχουμε. Δε νιώθω δυσκολίες. Και δε με νοιάζει ο τόπος-σου. Αν εδώ θά 'τανε καθεστώς γειτόνων, στα χωριά δε θά 'χαμε ανθρώπους.

—Έχετε δικαστήρια; Μαλώνετε μεταξύ-σας;

—Γιατί να μαλώσουμε; Τι έχουμε να χωρίσουμε;

—Έ, άνθρωποι είσαστε, δεν πέφτετε σε παραπτώματα;

—Πασκίζουμε νά 'μαστε όλοι αγαπημένοι και το πετυχαίνουμε. Αφού όλοι μαζί δουλεύουμε κι αντάμα μοιραζόμαστε του μόχτου τ' αγαθά-μας· και διαφορές δεν έχουμε. Έ... άμα συμπίπτει σπάνια κανά μάλωμα, έχουμε τα λαϊκά-μας δικαστήρια.

Αφήνω το Βαγγέλη και σεριανίζω μόνος-μου. Βλέπω μια γριά με το λευκό τουρμπάνι στο κεφάλι-της, το ρουτί και την ποδιά, παλιά γνωστή φορεσιά. Μου μύρισε Πωγώνι, Δρόπολη ή Βούρκο. Την πλησιάζω, κι ανοίγουμε διάλογο.

—Όρη Μάκω.

—Όρσε γιόκα μ'.

—Είσαι Ελληνίδα;

—Είμαι εδώ στην Αλβανία. Τούτ' είν' η πατρίδα-μου.

—Πούθε είσαι η αφεντιά-σου;

—Από την Ελλάδα.

—Πώς κ' ήρθες εδώ στα Τίρανα;

—Ήρθα να σας δω, να σας χαρώ. Ποιό είναι το χωριό-σου;

—Είμαι από τη Δρόπολη, κι από τη Δερβιτσιάνη.

—Γνωρίζεις τον τάδε από κει, τι γίνεται;

—Εγώ έχω χρόνια εδώ στα Τίρανα.

—Πώς λέγεσαι;

—Πλιάκα.

—Έχεις παιδιά;

—Έχω τέσσερα.

—Έ, πώς περνάτε;

—Έχουμε απ' όλα τα καλά. Να μας ζήσει ο Ενβέρης-μας...

Τη χαιρετάω και πάω παραπέρα και στρίβω σ' ένα άλλο πάρκο και σταματώ στην τύχη έναν περίπου συνομήλικο που βάδιζε μόνος-του. Του μιλώ πρώτα ιταλικά. Μου λέει:

—Έλληνας είσαι;

—Ναι, του κάνω μ' εγκαρδιότητα, κι εσύ;

—Εμείς είμαστε Αλβανοί.

—Μα αφού μιλάς καλά τα ελληνικά;

—Εμείς οι μειονοτικοί τη γλώσσα-μας μιλάμε. Αυτό μάλιστα θέλει κι ο Ενβέρης-μας να μιλάμε τη δικιά-μας γλώσσα, να κάνουμε τους γάμους και τα γλέντια-μας μ' όλα τα παλιά-μας έθιμα, όπως από πάπου προς πάπου, αλλά να είμαστε υπήκοοι Αλβανοί. Να μας ζήσει κι ο Ενβέρης και το Κόμμα. Είμαστε όλοι το ίδιο, έχουμε νοικοκυριό, και ζούμε όλοι καλά.

—Μου λες και τ' όνομά-σου αγαπητέ, να γίνουμε και φί-
λοι;

—Δημήτρη Γιάννη με λένε.

—Πού ήσουνα στην Κατοχή;

—Ήμουν αντάρτης στην Τσέτα του Παντελή Μπότσαρη
στη Χειμάρρα...

—Σ' ευχαριστώ, γειά χαρά-σου.

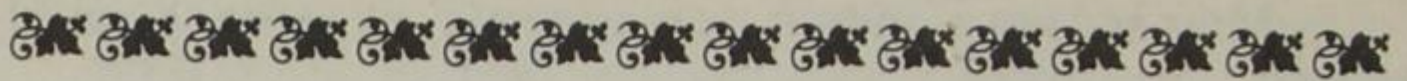
Πάω παραπέρα, γυρίζω σ' ένα δρόμο κεντρικό. Σε μια
γωνία πουλάει παγωτά ο Τιμολέων Κόντης Χειμαρριώτης.
Τονε σιμώνω, τον χαιρετώ και του μιλώ «ιταλιστί»: με κατα-
λαβαίνει που είμαστε ομογενείς. Στη Γαλλία μετανάστης 28
χρόνια. Ξυράφι μυαλό. Έχει 5 παιδιά. Μιλάει 4 γλώσσες.
Είναι συνταξιούχος. Έχει 1.000 λέκια το μήνα. Πουλάει και
τα παγωτά-του, εδώ στην άκρη σ' ένα κιόσκι.

—Μη ψάχνεις —μου λέει— για νά 'βρεις εύκολα εδώ
παράπονο και πίκρα. Δουλεύουν όλοι κι αγαπιούνται κι
έχουνε μπέσα στον Ενβέρη, που άλλη μάνα δεν τον κάνει.
Είμαστε όλοι ευχαριστημένοι.

Μ' αυτά τα λόγια του Κόντη, μου 'ρχεται πάλι στη μνή-
μη ο λόγος του Δημόκριτου:

*«Όταν δεν επιθυμείς πολλά
και τα λίγα σου φαίνονται πολλά».*

Με κερνάει και φεύγω.

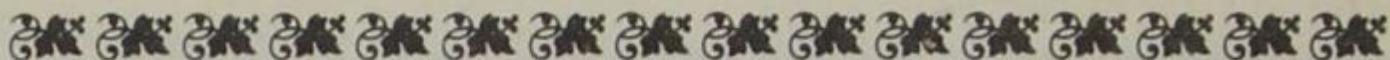

Ψυχογραφικές νότες

Οι Αλβανοί, δεν είναι μονάχα ένας λαός για μας φιλικός, αγαπητός και φιλότιμος, παρά και για τους άλλους, από την ιστορική-του διαδρομή και την εθνική-του υπόσταση, σκληρογυμνός, εργατικός, αντρίκιος, αγωνιστικός και περήφανος. Γνώρισε πολλές και καταπιεστικές δουλείες, βαριές αρρώστιες, πείνες κι αφόρητες δυστυχίες. Όμως, όσο πονεμένος κι αν είναι, άλλο τόσο υπομονετικός κι ευάντοχος. Ο πόνος κ' η πίστη να σταθεί πάνω στη βαλκανική-του γωνιά αυτοδύναμος, κι ανεξάρτητος και με το τουφέκι «παρα-πόδα», τονε τρέφουν και τον δυναμώνουν. Είναι ένας λαός που δε συγχωρεί εύκολα και τ' όποιο μικρό κακό του κάνεις. Μισεί θανάσιμα την προδοσία. Λατρεύει με πάθος τη λευτεριά-του, και είναι έτοιμος για κάθε θυσία. Οι Αλβανοί είναι φιλόξενοι κι ειλικρινείς, αισθαντικοί μα και σκληρόκαρδοι, χιουμορίστες γελαστοί, αλλά και πεισματάρηδες. Υπολογίζουν με το μέτρο του σεβασμού και της ευλάβειας, την ηθική. Τα πολλά παθήματα κ' οι ιδεολογικές αντιφάσεις άλλων πρόσκαιρα φίλων λαών, τους σφυριλάτησαν την πίστη στην αυτονομία, αλλά και τους εντατικοποίησαν παράλληλα την επαγρύπνηση και την καχυποψία. Έχουν τη σεμνοπρέπεια και ζητούν την παρατήρηση σε όποια αδυναμία, παρά την όποια εξύμνηση ή και την κολακεία σε κάθε επιτυχία-τους. Πιστεύουνε στον εαυτό-τους, στις δημιουργικές-τους δυνάμεις και στο μέλλον. Αποδείχτηκαν παλικάρια στις μάχες της λευτεριάς, του ψωμιού και μιας κάποιας οργανωμένης προκοπής. Μοιάζουν αετοί

να τρων τα νύχια στα βουνά, ερωδιών λεφούσια μες στους κάμπους. Οι Αλβανοί σήμερα είναι άνθρωποι που αγαπούν ομοιόβαθμα τη θεωρία και την πράξη. Θέλουν να είναι πιο καρτερικοί και πιο έντιμοι μέσα στο γόητρο της ολιγάρκειας της σύμπνοιας, της εθνικής ενότητας κι ομόνοιας, κι ας έχουν και αργοπορίες κι επιφυλάξεις. Τα ροζιασμένα χέρια τους, αφήνουν τα τσαπιά, τα φτυάρια, τους τόννους και τις μηχανές, και δαχτυλοκουματίζουν τα γλυκολαλήματα των οργάνων-τους. Και φλερτουράνε τις ψυχές, με τ' απαράμιλλα κλαρίνα-τους και τ' αηδονόλαλα βιολιά-τους.

Ξεχνούν τις πίκρες του παρελθόντος, με τους ενθουσιασμούς και τις επιτυχίες του παρόντος. Μέσα στην τραχιά δουλειά στην αυτοπειθαρχία, στην ηθική συνείδηση και στον αγώνα για τη γενική-τους πρόοδο, βρίσκουν οι Αλβανοί την ευτυχία-τους. Μέσα στην ψυχή-τους έχουν θρονιασμένες ζωντανές τις ηρωικές και μαρτυρικές μορφές των πεσόντων συντρόφων. Τους γιορτάζουν ταχτικά και τους ανθοστολίζουν για να τους νιώθουνε πάντα αναστημένους: και να βυζαίνουν αέναα το ιδανικό γάλα της αυτοθυσίας, από τους φωτεινούς κρουνούς των μαυσωλείων, που αχτινοβολούν τα θαμαστά-τους αντραγαθήματα. Νιώθουν όχι μεταφυσικά, αλλά μνημονικά και τιμητικά πως οι σκιές των ηρώων αγωνιστών της λευτεριάς τους παραστέκουν. Οι Αλβανοί, σαν ανταρτομάνες κι αδούλωτες ψυχές στα περασμένα, αυτοπειθαρχούνε τώρα σαν άτομα και σα σύνολα για τη δημιουργία, την τιμή του λαού και της πατρίδας. Με πολλές άλλες αρετές έχουν και το μέτρο σε όλα, τη σύνεση, το σωστό στην κουλτούρα, την απλότητα και τη μετριοφροσύνη.

Σε Έκθεση λαϊκής κουλτούρας

Μια μέρα στα Τίρανα, πάμε με τον Αλέξη σ' ένα μοντέρνο κτίριο που στεγάζει ένα πολυθάμαστο αποθησαύρισμα λαϊκών τεχνών πριν την απελευθέρωση. Είναι μια συλλογή με πλούσια παραδοσιακά στοιχεία. Υπεύθυνος εδώ, είναι ένας Πουλίμ Καρκανάκης από το Αργυρόκαστρο. Πουλίμ θα πει περιστέρης. Εγκαινιάστηκε το 1976. Έχει ως τώρα πάνω από 1 εκατομ. επισκέπτες. Ο Ενβέρ την παίνεψε, κι έδωσε οδηγίες για τη νέα εθνογραφία.

«Πρέπει —είπε— να φκιάσουμε ολόκληρο εθνογραφικό χωριό γύρω από τα Τίρανα, που να μην υπάρχει σ' άλλη χώρα».

Η έκθεση είναι πλουτισμένη με λογιαστές χειρωνακτικές τέχνες. Κεντητά, υφαντά, βαμπακερά και μάλλινα. Τσουρέκια πλεχτά, πολύχρωμα. Πολυθρόνες, μαξιλάρια, κιλίμια, τάπητες κλπ. Βλέπουμε μια κουμπούρα του Βοναπάρτη, που την είχε κάνει δώρο στον Αληπασά. Κι ο Αλής την έδωσε σε τεχνίτη και τηνε στόλισε με ασήμι. Κι όταν ρωτήθηκε πού είναι η κουμπούρα... τους απάντησε πως την έκανε πύμορφη, γιατί, είναι πύ αναγκαίο να πολεμάμε ομορφότερα. Διαβάζω ένα σύνθημα:

«Στην αρμύρα έχει βρέξει τη μπουκιά του ψωμιού-του ο λαός. Αλλά, το ξύλινο πιάτο, τό 'χει σκαλίσει τόσο όμορφα, που δεν παίρνει άλλο». (Ενβέρ Χότζα)

Οι Αλβανοί, όλα τα πράματα τα θέλουν όμορφα. Η τάση

για την αίσθηση του καλού και του ωραίου τους φέρνει σε μια ευγενική άμιλλα.

*«Εμένα μ' αγαπάει πióτερο ο λαός μου γιατί, μού
'φκιασε τη ρόκα ομορφότερη»*

έγραψε μια χωριατοπούλα.

Εδώ έχουν και διάφορα λαϊκά μουσικά όργανα παλιού καιρού. Ένα τέμπλο από την Ελεούσα της Πρεμετής, που το δούλεψαν 3 γενιές: παπούς, πατέρας και γιός. Διάφορα αντικείμενα, από τα πιό περίφημα των λαϊκών τεχνών, της Κόσοβας. Ός το 1913 το Κοσυφοπέδι ήταν αλβανικό. Αλλά, μ' ένα Συνέδριο πρεσβευτών του Λονδίνου, δόθηκε στη Σερβία. Θωρούμε караβάνια και παλιά καράβια, σάκκους (τσάκια) και τροβάδια· και λαϊκά κι αρχοντικά σπίτια από Αργυρόκαστρο, Μπεράτι κι άλλες πόλεις. Το «Κάστρο» όλα τα παλιά χρόνια, ήταν το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της νότιας Αλβανίας, όπως ήταν της κεντρικής το Ελμπασάν· και όπως μετά το Βουκουρέστι στα Βαλκάνια η Σκόδρα. Ταβάνια σκαλιστά από τεχνίτες της Ντίμπρας, μεσανταράδες και σκαλιστά χωρίσματα. Κοσοβίτικα κιλίμια, κασέλες, γιλέκα, φουστανέλες, σεγκούνια, χρυσόπλεχτα, όλο ξόμπλι, φαντασία και σοφία και χάρη, με το εθνικό σύμβολο του δικέφαλου «σκιπόνια» παντού. Ένας Ιταλός ρώτησε τον Καρκανάκη:

—Γιατί, εσείς οι Αλβανοί έχετε τόση λατρεία στο δικέφαλο;

—Διότι, ο αετός είναι πουλί που θέλει να ζει λεύτερα και περήφανα. Τ' απάντησ' εκείνος.

Κι ένας Αλβανός από την Ιταλία συμπληρώνει:

—Εγώ προσθέτω κι ένα άλλο, ότι ο αετός ξέρει να χτυπάει τον εχθρό κέρια, στην κατάλληλη ώρα και στιγμή.

Εδώ έχουν κι ένα σοφρά (τάβλα) που εκφράζει την ενότητα της φαμίλιας και την ενότητα του έθνους. Γλυπτά και σκαλιστά τζάκια, από το 18 και 19 αιώνα, χαλκώματα, ρόκες και άλλα αντικείμενα των ορεσίβιων.

Ένας γέρος μας λέει πως, οι ρόκες είναι όμορφες, γιατί τις φκιάσαμ' εμείς για τις αρραβωνιαστικές-μας, να ζωντα-

• νέψουμε καλύτερα την ομορφιά και την αγνή αγάπη-μας.

Ενδειχτικούς χάρτες και άλλα ταμπλώ με ανάγλυφα σιδηροδρομικά δίκτυα. Το 95% της γης που καλλιεργείται με τρακτέρ και το 5% με αλέτρια κι άλλα μέσα. Οι Αλβανοί έχουν συγκεντρώσει εδώ 130 είδη λαϊκές φορεσιές με διάφορες παραλλαγές. Υπολογίζουν πως έχουν συνολικά 500. Καθιστικά, σπίτια, οντάδες με τζάκια, στάνες με πρόβατα και κυπροκούδουνα, αργαλειούς και φυσικά περιβάλλοντα. Μακριά γυναικεία φορέματα που τα λένε «Τζιουμπλέτες», παλιακά χειροποίητα, που μετά το θάνατο του Σκεντέρμπεη έχουν τα ζωνάρια-τους μαύρα. Κάπες και σκούρα ταλαγάνια από τη βόρεια χώρα· κι από τη νότια άσπρα καπιά και βελέντζες και μαγγάνια με νεροτριβιές. Καταπληχτικά στρωσίδια και χαλιά. Ποικίλοι συνδυασμοί χρωμάτων κι αισθητικού γούστου των ανθρώπων του λαού. Κεντισμένα πασούμια και καλτσούνια, πλεμιά. Χειροποίητοι μύλοι για αλέσματα τροφών, αλλά και μπαρουτιών σε θαυμαστή λαϊκή εφευρετική τεχνολογία. Ρόδες από μαγγανοπήγαδα. Εργαλεία, φουσερά κ.ά. Πολλά επίχρυσα κι ασημένια κοσμήματα, από τη Σκόδρα, το Μπεράτι, το Ελμπασάν. Τουφέκια, καριοφύλια, τσεφτέδες, αμόνια, φουσερά, ζώνες και φουσεκαριές.

—Η εθνογραφία είναι σπουδαία επιστήμη του κοινωνικολαϊκού-μας βίου, λέει ο Πουλίμ Καρκανάκης.

2.000 τεκμήρια έχει η έκθεση τούτη. Οι ξένοι τα θαυμάζουν ιδιαίτερα.

Ο Λόρδος Βύρων όταν είχε έρθει στο Τεπελένι στις αρχές του 19 αιώνα και ο λαός του επιφύλαξε άκρα υποδοχή και φιλοξενία... ο Μπάυρον αποθεώθηκε από τις αλβανικές χρυσοκέντητες φορεσιές που τις εξύμνησε μ' ένα ωραίο ποίημα. Και είπε ανάμεσα σ' άλλα:

«Είμαι σίγουρος, πως δεν υπάρχουν τέτοιες λαϊκές φορεσιές σε όλη την Ευρώπη».

Τότε του χάρισαν μία, και βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο του Λονδίνου. Όπως θα ιδείτε και μόνοι-σας, η Σκόδρα, Πριζρέν, Μπεράτι κι Αργυρόκαστρο είναι οι πόλεις = Μουσεία.

—Στο Μπεράτι, συνεχίζει ο Πουλίμ, είναι η πόλη με τα 1.000 παράθυρα τόνα πάνω στ' άλλο. Έχουμε πολλά σπίτια = Μουσεία σ' όλη τη χώρα. Αλλά και 20.000 τεμάχια που δεν τα στεγάσαμε ακόμα.

Ο Αλέξης προσθέτει κάτι για το Μπάυρον, που εξυμνεί τις αρετές των Σκιππιτάρηδων.

—Το πόσο είμαστε φιλόξενοι και δε λογαριάζουμε το χρήμα τό 'πε κι ο περίφημος Άγγλος ποιητής, που αγάπησε πολύ το λαό-μας. Σας λέω ένα παράδειγμα:

Ένας φτωχός Αλβανός, όταν ο Βύρων πήγε στο σπίτι του, έσφαξε το μόνο και στερνό κοκόρι που είχε. Όταν έφαγε ο ποιητής, έβγαλε να το πληρώσει. Μα ο φιλότιμος Σκιππιτάρης του είπε:

«Εγώ σε θέλω, να με θέλεις, κι όχι να με πληρώσεις».

Στοχάζομαι: πόσο ψυχικό μεγαλείο κρύβει τούτος ο απλός και βαθύς αλληλέγγυος κι ανθρωπιστικός λόγος της αγάπης! Κι ο Μπάυρον κατασυγκινημένος είπε χαρακτηριστικά:

«Έ μά την αλήθεια, δεν ξέρω άλλο μέρος στον κόσμο, που να μη δίνουν σημασία στο χρήμα. Όπου κι αν πάω, ίσως να μη βρω άλλη χώρα που να μη πιστεύουν στον παρά».

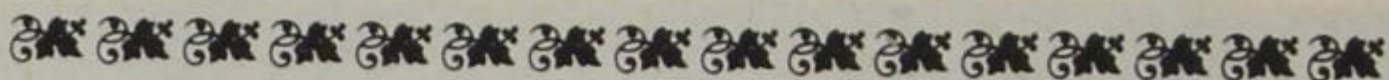
Μια γωνιά στα Τίρανα.

Γυμναστικές ασκήσεις λυκειαπαίδων.

Χορευτικά των Τιράνων που περιόδευσαν την Ελλάδα.

Η γεωργική ανάπτυξη

Η πείνα, η αμορφωσιά κ' η αθλιότητα που μάστιζαν τους Αλβανούς αγρότες, τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα-μας, τους έκαναν να διψούνε τόσο για γράμματα, που έγραφαν το 1908 το Δεκέμβρη στο Αργυρόκαστρο αφορισμούς. Τους τύπωναν και τους μοίραζαν και σ' άλλους αγρότες της περιοχής. Ένας από κείνους έλεγε:

«Από την αναφαγιά, μπορεί να πεθάνουν 20-30 άτομα, όμως από την αμορφωσιά, πεθαίνει όλη η πατρίδα. Η μόρφωση εξευγενίζει τον άνθρωπο και χαρίζει προόδους στο έθνος-του».

Αυτά τ' αξιώματα τά 'λεγαν και τα ποθούσαν, τά 'χαν όνειρο οι αγρότες τότε. Μα σήμερα, χορταίνουν όλοι ψωμί και γράμματα. Μόνο 30 τρακτεράκια είχανε το 1938. Τώρα, οργώνουν και σπέρνουν τη γη-τους 2 και 3 φορές το χρόνο, με 20.000 τρακτέρ και πάνω, και 3.000 θεριζοαλωνιστικές μηχανές. 2.305.000 στρέμματα, έχουν αποξηρανθεί από το 1946 συστηματικά και δόθηκαν στο λαό και στην καλλιέργεια. Με πρώτον και μεγαλύτερο σε έκταση, σπορά και ευφορία τον πρώην βαλτόκαμπο της Μουζακίας, και δεύτερον τον επίσης παρόμοιο της Κορυτσάς, που σήμερα έχει και δεξαμηνές να ποτίζονται 9.000 εκτάρια.

Τούτ' η ξακουστή πεδιάδα προπολεμικά, είχε μόνο 1 τρακτέρ· και τώρα είναι διατεθειμένα γι' αυτήν 1.300. Τα 7.000 εκτάρια, ήταν βάλτος που αποξηράνθηκε (όπως μας λέει ο συγγραφέας Α. Μάρας), έπειτα από την εκτέλεση στο

Μαλίκι 4 μηχανικών πρακτόρων, που σαμποτάριζαν και απότρεπαν την αποξήρανση. Στα χωριά αυτού του κάμπου είναι 26 κοπερατίβες και 2 μεγάλες κρατικές γεωργικές επιχειρήσεις. Η μία είναι παραγωγής γάλακτος και κρεάτων και η άλλη σιτηρών κ.ά.

Αποδοτικοί είναι και οι υπόλοιποι κάμποι: του Μπερατιού, της Χειμάρρας, της Σκόδρας, του Δυρραχίου, του Ελμπασάν, του Πόγραδετς, της Δρόπολης, του Βούρκου, του Σαραντιού, της Αυλώνας, του Φιέρ, τους Λούσνιας, και της Κρούγιας. Αλλά, και οι πιότεροι λόφοι στην Αλβανία σπέρνονται ή φυτεύονται περιβόλια, αμπέλια, ελιές, μηλιές, αχλαδιές, κερασιές, δαμασκηνιές, πορτοκαλιές, λεμονιές, κλπ.

Η παραγωγή της ηλεκτρικής ενέργειας, τους δίνει μεγάλη ώθηση σε όλα· ιδιαίτερα και σε θερμοκηπικά προϊόντα. Εξαιρετικά αναπτυγμένη είναι και η κτηνοτροφία-τους.

Σε όλα τα παραγωγικά ενδιαφέροντα της Γεωργίας, καταρτίζουν τα προγράμματά τους. Γι' αυτό, έχουν και επάρκεια για τ' απαραίτητα κουμάντα. Όστε, αν σε άλλες χώρες αβέβαιες και χτυπημένες από τον ακατάσχετο πληθωρισμό, ξεσπάσει μια βαρύτερη κρίση, και πεινάσουν... οι Αλβανοί θα μείνουν απρόσβλητοι από πείνα.

Η Γεωργία είναι συνυφασμένη με τη βιομηχανία. Παντρεμένες και οι δύο, έχουν αλλάξει τη γενική φυσιογνωμία της Αλβανίας. Χαίρεται κανείς να βλέπει τα σιτάρια, τα καλαμπόκια, τα κηπευτικά και τα πολλά-τους φρούτα. Κάθε γεωργική σοδειά, δίνει χαρά κι αισιοδοξία.

Ο κάθε αγρότης ως το 1945, δεν είχε τίποτα. Σήμερα η Πολιτεία του προσφέρει παράλληλα με την ένταξή-του σε κοπερατίβα, δωρεάν 1 στρέμμα γης, 10 πρόβατα, ή μια αγελάδα, και όσα θέλει ορνίθια, παπιά και γουρουνόπουλα.

Η ευσυνείδητη γεωργική δουλειά αναμορφώνει κάθε τόπο. Βουνά ολόκληρα τα ξεχερσώνουνε αράδα. Οι φιλεργατικοί Σκιππιτάρηδες, δεν θέλουν να βλέπουν τη γης ανεκμετάλλευτη. Τό 'χουν κοινό σκοπό να την εξημερώσουνε απ' άκρη σ' άκρη.

Απ' τις μηλιές και τις πορτοκαλιές, σε πιάνουν οι εφτά

χαρές. Αλλά, και από τα σύκα του Μπερατιού, τους λωτούς της περιφέρειας Τιράνων - Δυρραχίου, και τη μαρμελαδοποιία του Ελμπασάν.

Προσέχουν τις ατέλειες και τις αδυναμίες. Θέλουν ν' αυξάνουν ποσότητες, να τελειοποιούν ποιότητες. Όλοι οι επιστήμονες της Γεωργίας εδώ, βρίσκονται στις επάλξεις των καλλιεργειών. Δεν έχουν θέση στα γραφεία...

Όλ' οι αγρότες είναι οργανωμένοι σε κοπερατίβες 3 βαθμών. Α', Β' και Γ' κατηγορίας. Χωρίζονται ανάλογα με την έκταση της γης, πολλά χωριά μαζί ή και ολίγα. Οι Β' βαθμού, όταν φτάνουν σ' ένα σημείο υψηλής παραγωγής, παύουν να είναι κοπερατίβες, διευθυνόμενες από τους ίδιους τους αγρότες, και μεταβάλλονται σε κρατικές. Αυτό γίνεται για την ταχύτερη παραγωγική άμιλλα, και απαλλάσσονται από τη γραφειοκρατία και τις ευθύνες. Φτάνουν σε επίπεδα πρώτης βαθμολογίας.

Όλα τα νερό-τους, τά 'χουν τιθασεμένα, στην υπηρεσία της γεωργικής και ενεργειακής ανάπτυξης.

Από τό Σαράντι ως το Βουθρωτό, έχουν ανασκάψει οι φοιτητές μεγάλες εκτάσεις, ολόκληρες περιοχές από ελοτόπια και στερφοράχια. Μέσα σε 10 χρόνια, έχουνε βάλει 100.000 πορτοκαλιές και 50.000 ελιές. Πορτοκάλια πολλά λογιών και μανταρίνια και λεμόνια, που τρυγάν εδώ και 6 χρόνια τώρα.

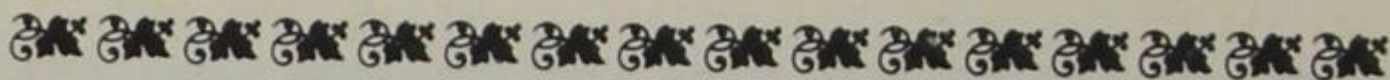
Πάνω από τη λίμνη του Βουθρωτού οργώνουν αδιάκοπα τους λόφους, και προγραμματίζουν να φυτέψουν άλλες 300 χιλιάδες δέντρα. Όλη αυτή η περιοχή, ως το 1968, ήτανε βοσκοτόπια και τώρα, με την εθελοντική δουλειά μεταμορφώθηκε.

Μα όσα κι αν γράφει κανείς για τη γεωργική ανάπτυξη της Αλβανίας, ο αγροτικός λαός-της αξίζει κάθε έπαινο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Εσωτερικό λαϊκού αρχοντικού.

Αυτάρκεια - εργασία - βιομηχανία

Οι Αλβανοί, παρουσιάζουν σήμερα, σε βασικά και απαραίτητ' αγαθά, μίαν αξιόλογη αυτάρκεια.

Σύμφωνα με τις παραγωγικές και βιομηχανικές-τους δυνατότητες, κανονίζουνε την κάθε εξαγωγή και κατανάλωσή-τους.

Δεν έχουν μόνο γενικό εξηλεκτρισμό, αλλά, πουλάνε ρεύμα και στη Γιουγκοσλαβία και σε εμάς. Έχουν εμπορικές σχέσεις και συναλλαγές με 52 χώρες. Στις περισσότερες με «κλήριγκ». Περιορίζουν το συνάλλαγμα. Δε χρωστάνε δεκάρα πουθενά. Οι τιμές αμετάβλητες από το 1948.

Αρμόδιος υπουργείου μας είπε, σαν υπεύθυνος και του Κόμματος:

—Ο καθένας στον τόπο-του, στο σπίτι-του, και... ίσος προς ίσον. Μου δίνεις, σου δίνω, και χαρές μεγάλες. Κάλιο νά'χουμε δυσκολίες μόνοι-μας και να τις ξεπερνάμε, με τη δουλειά και τον αγώνα-μας, παρά, να μπλέκουμε με δάνεια και χρέη. Πρόσφατα μας έπληξε ο σεισμός στη Λέζια 1.700 σπίτια. Βοήθεια δεν δεχτήκαμε από κανέναν. Και αποκαταστήσαμε μονάχοι-μας όλες τις ζημιές μέσα σε 5 μήνες. Τα σπίτια έγιναν καλύτερα απ' ότι ήταν πρώτα.

—Δε θέλουμε προστάτες. Μου είπε ένας υποδιευθυντής εργοστασίου στα Τίρανα. Βαδίζουμε μόνοι κι ανεξάρτητοι. Όταν χρωστάς στον ξένο, σκύβεις το κεφάλι υποταχτικά. Του λες την «καλημέρα» ντροπαλά, και τον ανέχεσαι παρά τη θέλησή-σου, ακόμα και την όποια καρπαζιά...

Οι Αλβανοί δείχνουνε κάποιαν αυταπάρνηση, και μια

βαθιά πεποίθηση στη δύναμή-τους.

Περιζώνουν δρόμους, πάρκα και πόλεις μ' έξοχες δεντροστοιχίες. Παρατηρείς παντού να σκύβουν τα κορμιά αραδιαστά και μαζικά και να δουλεύουν όλοι-τους συνειδητά. Οι μηχανές οργώνουν, δίπλες - δίπλες τη γη, κι άλλες θερίζουν τον πλούσιο καρπό. Σκληρές οι όψεις κ' οι παλάμες, σαν το γρανίτη των βουνών-τους. Σκληρίζουν και τα τρυφερά χέρια των κοριτσιών και των παιδιών-τους από τα 17-τους χρόνια. Θαυμάζεις τέτοια νιάτα, εργατικά! Να χερακώνουν τόννους σ' εργοστάσια σμιλεύοντας τα σίδερα, κι όλο σπουδάζοντας, να τρέφουν όνειρα κάθε μελλοντικής σοδειάς. Τώρα κινούνται μόνο με τα δικά-τους μέσα της παραγωγής, κι ας είναι και της άργητας. Λατρεύουνε την οικογένεια. Αλλά, παντρεύονται και με την εργασία. Τρώνε με τα νύχια-τους τις πέτρες και τα σίδερα, για ν' ανεβούν ψηλότερα, σαν οι περήφανοι αετοί που αγαπάν και τους τραβάν τα ύψη.

Δεκάδες χιλιάδες εργάτες, είναι στις επάλξεις των έργων σε φάμπρικες βαριάς κι ελαφράς βιομηχανίας.

Το Ελμπασάν είναι η καρδιά της Αλβανίας με τα χαλυβουργικά-της συγκροτήματα, κι αναφλεβίζει το αίμα της γεροσύνης, τη δύναμη του ατσαλιού· και θωρακίζει όλη τη χώρα. Η καταπράσινη κοιλάδα του Ελμπασάν, με τα ψηλά φουγάρα-της, το Σκούμπι ποταμό και την καινούργια πόλη, είναι σωστό πανόραμα, απ' τα γύρω-της βουνά, που τ' έχουν τρυπήσει οι φοιτητές κι άνοιξαν πολλά τούνελ για τα τραίνα-τους, πάλι μ' εθελοντική δουλειά.

Στα Τίρανα ξεχωρίζουν οι τρανές μονάδες του «Κομπινάτ» και του «Ζιν Ενβέρ». Ένωσαν 3 τμήματα σ' εκείνο που κατασκευάζουνε τρακτέρ και δουλεύουν 5.000 εργάτες. Το πρώτο τρακτέρ έγινε στις 16-10-78.

Ένα από τα παλιά και αξιόλογα εργοστάσια είναι και το ανταλλαχτικών αυτοκινήτων...

Μέσα σε δυό χρόνια, όπως μας είπαν, προβλέπουν σίγουρα, πως θα τελειοποιούν και φορτηγά αυτοκίνητα. Πολλοί νέοι δουλεύουν τα ωράριά-τους και σπουδάζουν παράλληλα και στο πανεπιστήμιο. Το 25% των στελεχών, είναι

Σπίτια στο Μπεράτι.

εργάτες που έχουν ολοκληρωμένη κι ανώτερη μόρφωση.

Στην πρωτεύουσά-τους δημιούργησαν ποικίλη βιομηχανία, όπως π.χ. νηματουργίας, υφαντουργίας, υαλουργίας, επιπλοποιίας, κονσερβοποιίας και άλλων τροφίμων. Στην Κάτω Κρούγια έχουν καμινάδες τσιμεντοποιίας και κεραμοουργίας. Στη Σκόδρα, την περίφημη βιομηχανία με τα χάλκινα καλώδια.

—Κατασκευάζουμε 92 τύπους καλωδίων, άριστες ποιότητες. Κάνουμ' εξαγωγή σε 20 χώρες. Αγοράζει ακόμα κ' η Αμερική. Οι πρώτες ύλες είναι όλες από τις πηγές του ορυκτού-μας πλούτου (που έχουμε κοντά στη Λέζια). Μας πληροφορεί η χαριτωμένη μηχανικός Μαρίτα Ντούση.

Η Σκόδρα έχει μεγάλη ιστορία. Τα παλιά χρόνια ήταν το πρώτο εμπορικό κέντρο στα Βαλκάνια μετά το Βουκουρέστι.

Πάμε στα διυλιστήρια του Μπάλς. Μια απέραντη περιοχή ανάμεσα στο Φιέρ κι ως το Τεπελένι, που ρέει σ' ελάχιστα μέτρα βάθος, ο πολύτιμος μαύρος χρυσός. Αυτός που έκανε τους Κινέζους να ρίξουν σκαλοπάτι πριν λίγα χρόνια στα Βαλκάνια και στην Ευρώπη. Το πετρέλαιο είναι κι αυτό σα βασιλιάς των άλλων ορυκτών της Αλβανίας, σωστός πλούτος για τη χώρα, και βασική κινητήρια δύναμή-της.

Στην Αυλώνα έχουν επίσης βιομηχανία τανίνης, χλωρίνης, σόδας, λαμπτήρων, τερνίτη, αλεύρων, ζυμαρικών, σιγαρέτων, κεραμοποιίας κ.ά.

Το γραφικό Αργυρόκαστρο που έγινε πρόσφατα το μεγαλύτερο φολκλορικό φεστιβάλ στα χρονικά της Αλβανίας, χορών, στολών, και τραγουδιών, έχει εργοστάσιο πλεκτών και έτοιμων ρούχων, που εργάζονται 3.000 γυναίκες.

Ονομαστή είναι και η ξυλουργική βιομηχανία του Μπερατιού, και το νέο εργοστάσιο τηλεοράσεων στο Δυρράχιο.

Άλλες μονάδες έχει και το Φιέρ, η Λούσνια, η Καβάγια, η Ρογκοζίνα, όπως κονσερβοποιίας, σαπυνοποιίας, σχοινοποιίας, σιδηρουργίας κ.ά.

Αν πάμε κατά την ανατολική και βόρεια Αλβανία, όλα προς τα εκεί, έχουν μίαν άλλη φυσιογνωμία, σαν ευρωπαϊκή. Πηγαίνοντας από το Ελμπασάν στην Κορυτσά,

συναντάμε την καινούρια κι όμορφη ρωμαντική πολιτειούλα Λιμπράζντ· και παραπάνω σ' ένα λεκανοπέδιο την Πρένιαση, με τα ορυχεία κι εργοστάσια του χρώμιου, που τη λένε και «πόλη των μιναδόρων».

Έξω από το Πόγραδετς έχουν συγκρότημα μεταλλουργίας και στο Μαλίκι ζαχαροποιίας. Η Κορυτσά απασχολεί πάνω από 10.000 εργάτες.

—Όσα έδινε η πόλη-μας επί Ζώγου, με μια καχεκτική και υποτυπώδη βιομηχανία σ' ένα χρόνο... τώρα τα παράγει σε 4 μέρες μόνο...

Μας ενημερώνει ο συγγραφέας Αντώνης Μάρας, και συνεχίζει:

—Πριν την απελευθέρωση, ο κόσμος είχε στα μυαλά του βαθύ σκοτάδι. Οι χωριάτες ήταν άξεστοι, κοιμόνταν σε υγρές καλύβες. Χρειάστηκε συστηματική κι επίμονη διαφώτιση από τους καθοδηγητές. Το Κόμμα ήταν νέο. Πηγαίναμε και τους μιλούσαμε για ένωση... Κι έστεκαν σε απόσταση, μέσα από τους φράχτες, αρνούνταν και να μας πλησιάσουν... μη τους κολλήσει η σωτηρία της ενότητας! Έπρεπε να επιτελέσουμε το σκοπό-μας με ευγένεια και λεπτότητα, και προπάντων να δημιουργήσουμε καλές τις πρώτες βάσεις, για να τους κερδίσουμε με το αποδοτικό παράδειγμα. Έτσι κι έγινε, μας αφηγείται ο ρωμιός κωσταντινοπολίτης.

Το εργοστάσιο της ξακουστής ταπητουργίας έχει τον τίτλο «Ήρωας της σοσιαλιστικής εργασίας». Δουλεύουν 2.300 εργάτριες και βγάζουν τα περιζήτητα χαλιά της Κορυτσάς. Άνοιξε το 1947 με 7 υφαντουργίνες και 2 αργαλειούς. Τώρα έχει 300 ειδικούς αργαλειούς, που πλέκουν τους ολόμαλλους τάπητες κι όλα τ' αραβουργήματα. Σ' ένα νηματουργίας δουλεύουν 4.000 εργάτες και το 80% είναι γυναίκες. Πιό πέρα, ένα άλλο γνωστό εργοστάσιο που εξάγει εργαλεία κάθε είδους, τέλεια σε μέτρα ακριβείας.

Η δ/ντρια Δόρκα Λάκο, παλιά παρτιζάνα, μας ξεναγεί στο μεγάλο εργοστάσιο ενδυματολογίας που εφοδιάζει όλη την Αλβανία, κάνει κι εξαγωγή έτοιμων ρούχων, και μας λέει:

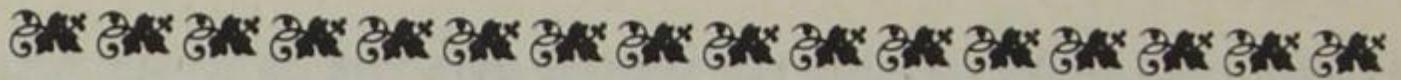
—Τις μέσες τεχνικές σχολές που χρειαζόμαστε, τις

έχουμ' εδώ μέσα, καθώς και κέντρα υγιεινής με όλους τους γιατρούς.

Η Κορυτσά έχει και άλλες μονάδες, υποδηματοποιίας, ζάχαρης και αλευροποιίας.

Αλβανοπούλες με λαϊκές φορεσιές.

Από τα υπάρχοντα και μη

Είναι βραδάκι 21 του Οχτώβρη στα Τίρανα.

Οι πλατείες, τα πάρκα, οι λεωφόρες, τα κέντρα, οι λέσχες πολιτισμού, τα Θέατρα και η Όπερα, είν' όλα γεμάτα από κόσμο κάθε ηλικίας. Άλλοι απολαμβάνουν θέαμα κι ακρόαμα κι άλλοι κάνουν τον περίπατό-τους. Πολλοί τρώνε και πίνουνε σε μπαρ, ζαχαροπλαστεία κι εστιατόρια που έχουν και μέσα στα μεγάλα-τους ξενοδοχεία και στο κεντρικό μέγαρο κουλτούρας. Ντυμένοι απλά, σεμνά και καθαρά, με δίχως μόδες και ψευταρχοντικούς καλλωπισμούς.

Προσέχουν την καθαριότητα, την ατομική και τη δημόσια υγεία, σαν τα μάτια-τους. Δεν ακούς βρισιές, μαλώματα, κλεψιές, έγκλημα, ή άλλο μικρό κοινωνικό κακό. Γιατί αλήθεια να μαλώσουν αφού δεν έχουνε διαφορές; Δεν τους χωρίζουν μίσση κερδοσκοπίας κι ανταγωνισμού, αφού δεν υπάρχει η εκμετάλλευση απο τον ένα στον άλλον.

Βλέπεις έναν κόσμο να δημιουργείται, και χαίρεσαι τ' άτομα π' αγαπιούνται και φιλιούνται σαν τα ήμερα πουλιά. Ένα σύνολο καλόψυχο, που δείχνει σαν αταξικό. Ρίχνουμε ολούθε βλέμματα συμπάθειας. Μας κοιτούν ορισμένοι περίεργα. Ίσως να μοιάζουμε ξεκομμένοι τουρίστες στον τόπο-τους, που δεν είναι και τόσο συνηθισμένοι να βλέπουν, γιατί επιτρέπουν το πιότερο, ομαδικόν και ελεγχόμενο τουρισμό, από επιθυμητές χώρες και λαούς, κύρια της Δυτικής Ευρώπης. Από πρώτη όψη, οι περισσότεροι Αλβανοί, φαίνονται σοβαροί κι αμίλητοι σε ξένους. Αλλ' άμα τους πλησιάσεις, τους μιλήσεις και τους χαμογελάσεις, σου αντα-

ποδίνουνε καλόκαρδα τη φιλοφρόνησή-τους. Νιώθουν πως είσαι φίλος-τους. Κι άμα κατέχεις το κλειδί της φιλίας, ανοίγεις την πόρτα της καρδιάς-τους. Σ' αγαπούν, σ' εμπιστεύονται, σε τιμούν πολύ, και σε περιποιούνται. Στα πρόσωπά-τους διακρίνεις το αίσθημα της σιγουριάς, μια κάποια ξενοιασιά και φρονιμάδα. Δεν έχουν γιωταχί και μήτε όλοι τηλεοράσεις. Έχουν προγραμματίσει να μη κάνουν εισαγωγές άρτιων τηλεοπτικών συσκευών, αλλά να καλύψει το δικό-τους εργοστάσιο στο Δυρράχι τις ανάγκες όλων (παράγει 20.000 το χρόνο). Μέσα σε 4 με 5 χρόνια, υπολογίζουνε να έχουν όλοι. Ψυγεία όμως έχουν και πλυντήρια, οι περισσότεροι.

Υπάρχουν βέβαια κι ανάγκες, ελλείψεις και προβλήματα. Αυξάνει ραγδαία ο πληθυσμός-τους και τους γεννιούνται και στεγαστικά ζητήματα. Αλλά, χτίζουν συνεχώς και βολεύονται, έστω και χωρίς μεγάλη άνεση. Δεν έχουν ακόμα πολλά και καινούρια λεωφορεία και φορτηγά. Όμως εξυπηρετιούνται και με τα τρένα-τους, και με τα δίτροχά-τους. Κι έχουν φυσικότερη υγεία και ζωή. Δεν ξεκαινούργισαν ακόμα όλα τα σπίτια σε πολλά χωριά, όμως τιμούν και τα παλιά και τ' έχουν παστρικά και νοικοκυρεμένα. Δεν έχουνε πολλοί τηλέφωνα. Μα αυτές οι ελλείψεις συμπληρώνονται σιγά σιγά, με τον καιρό. Αυτού του είδους οι εγκαταστάσεις γίνονται με αργό ρυθμό. Βαθιάν απήχηση έχουν τα παραδοσιακά λαϊκοδημοτικά τραγούδια, και οι καταπληκτικοί ταλεντούχοι μουσικοσυνθέτες και οι μουσικοί-τους οργανοπαίχτες και καλλιτέχνες σ' όλους τους τομείς. Δεν είδαμε φανταχτερές βιτρίνες. Όλα τα λούσα τα περίσσια τα υποτιμούν και δεν τα θέλουν. Προτιμούν το φιλοσοφημένο πνέμα της νέας κοινωνικής ηθικής και γενικής σεμνότητας. Γι' αυτό και είδη πολυτελείας τ' έχουν σκόπιμα σε υψηλές τιμές.

Στην κεντρικότερη λεωφόρο 21ης Μαΐου που διασχίζει την αλβανική πρωτεύουσα, δεσπόζει ο πελώριος ανδριάντας του μεγάλου εθνικού-τους ήρωα Σκεντέρμπεη μπροστά σε πάρκο, πλάι σ' ένα μοναδικό τζαμί που κράτησαν εδώ. Πίσω απ' το τούρκικο τέμενος, είναι το Λαϊκό Θέατρο που

παίζει τώρα τη «Λουίζα Μίλλερ». Πιο κάτω αντικρουστά, μπρος από έλατα ομπρελωτά, ο Λένιν και ο Στάλιν, σε χάλκινη τέχνη και βάθρα υψηλά. Οι πιότεροι κάτοικοι γεμίζουν τις άκρες των πάρκων και των λεωφόρων με τα ποδήλατά-τους και τα μηχανάκια-τους. Μα έχουν κι ατμόσφαιρα υγιεινή, με δίχως καυσαέρια. Εδώ κι εκεί, ανοίγουμε κουβέντα με γερόντους και μεσήλικες. Στους 4 Αλβανούς, σχεδόν οι 3 μιλούν ιταλικά κι ένας οπωσδήποτε ελληνικά. Οι νέες γενιές βέβαια είναι γλωσσομαθέστερες με σύστημα, κύρια σε ρούσικα και γαλλικά κι εγγλέζικα. Είμαστε πάντα περίεργοι και ψυχολογούμε και συζητούμε μήπως αποσπάσουμε παράπονο ή και δυσαρέσκεια τουλάχιστο γερόντων από το καθεστώς, μα δεν το κατορθώνουμε. Πρωτητους κουβέντα ολουνών «να ζει ο Ενβέρης-μας σαν τα ψηλά βουνά» και «ζούμε πολύ καλά, δε μας λείπει τίποτα», και το «ας είναι καλά ο Ενβέρης-μας και το Κόμμα». Οι λέξεις «σιούμ μιν» (πολύ καλά) και «σιούμ μπουκούρ» (πολύ όμορφα) είναι στην άκρη των χειλιών των περισσότερων Αλβανών. Κομπολόι στη γλώσσα-τους αυτές οι λέξεις και η «μπουκουρία» (ομορφιά) και «πούνε μάδε» (δουλειά μεγάλη). Ξαναγυρίζουμε δυό τρεις φορές στο παλάτι κουλτούρας και στο νέο ξενοδοχείο «Τίρανα» που έχει μοντέρνες γραμμές και πρωτότυπες αρχιτεκτονικές δομές και τέχνες, αισθητικές χαρές και απολαύσεις.

Είναι γεμάτο κόσμο. Ρωτάμε το διευθυντή του ξενοδοχείου.

—Μα όλα τούτα δεν τα φκιάσατε για τον τουρισμό;...
Και η απάντηση:

—Ά, εδώ τα χαίρεται ο λαός-μας πρώτα - πρώτα όλα τα δημιουργήματά-του. Κι έτσι πρέπει.

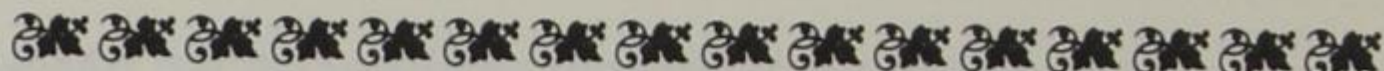
Σ' όλα τα ξενοδοχεία της Αλβανίας, νιώθει κανείς όλες τις ανέσεις. Όλα τα δωμάτια ύπνου ευρύχωρα, σωστά διαμερίσματα. Το καθένα με πλατύ σαλόνι ραδιοτηλεόραση και μπαλκόνι. Και οι ελκυστικές σ' αυτά, φανταχτερές βιτρίνες, με ιδιόμορφες και γνήσιες λαϊκές τέχνες, μπιμπελά διάφορα, υφαντά και ταπητουργικά, όλο φαντασία, ξόμπλι, χρώμα κι αρμονία. Σε γοητεύει το πυκνό λεπτουργικό σχήμα, η έμ-

πνευση και η υπομονή των λαϊκών επινοήσεων για αλλαγή μορφών και σφραγίδα τελειότητας. Ο Μπάουρον είχε πει όταν έμεινε στο Τεπελένι:

«Είμαι αποθωμένος από τις λαϊκές-σας τέχνες, τα πλεχτά, τα υφαντά, τα χρυσοκέντητα, είμαι σίγουρος πως δεν υπάρχουν πουθενά στην Ευρώπη».

Και ο καθηγητής των ΗΠΑ Νικ. Πάνος θα γράψει:

«Οι Αλβανοί ηγέτες, αφότου κατέλαβαν την εξουσία, επεδίωξαν να πραγματοποιήσουν τρεις βασικά σκοπούς. Πρώτον – προσπάθησαν με κάθε τρόπο να διατηρήσουν και να δυναμώσουν την εξουσία-τους επί της χώρας. Δεύτερον – αγωνίσθηκαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Αλβανίας. Τρίτο – κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να εκσυγχρονίσουν την Αλβανία σύμφωνα με το Λενινιστικό - Σταλινικό Σοβιετικό πρότυπο. Επωφελούμενοι από τις διενέξεις, που δημιουργήθηκαν στο κομμουνιστικό στρατόπεδο από το 1948 και κατόπι, οι Αλβανοί ηγέτες κατώρθωσαν να επιτύχουν πλήρως τους δύο πρώτους από τους σκοπούς τους. Αλλά το Αλβανικό Κόμμα Εργασίας πέτυχε σε μικρότερο βαθμό την πραγματοποίηση του τρίτου σκοπού του.

Ελληνοαλβανικό «κλήριγκ»

Έτυχε να βρισκόμαστε στα Τίρανα αρχές Νοέμβρη του 1979, όταν υπογράφηκε η νέα εμπορική συμφωνία με «κλήριγκ» (ανταλλαγή προϊόντων) ανάμεσα στις δύο χώρες για το 1980. Ανώτεροι υπάλληλοι του υπουργείου Εμπορίου εκφράσανε –σε συζήτηση με τον γράφοντα– ανησυχίες ως αναφορά την ανανέωση παρόμοιας συμφωνίας για το 1981, αφού η δέσμευση της Ελλάδας στην ΕΟΚ δεν της επιτρέπει ελεύθερες κι ανεξάρτητες συμβάσεις με «κλήριγκ».

Πάντως, τα προϊόντα που πήραμε τον τρέχοντα χρόνο από την Αλβανία είναι τα παρακάτω:

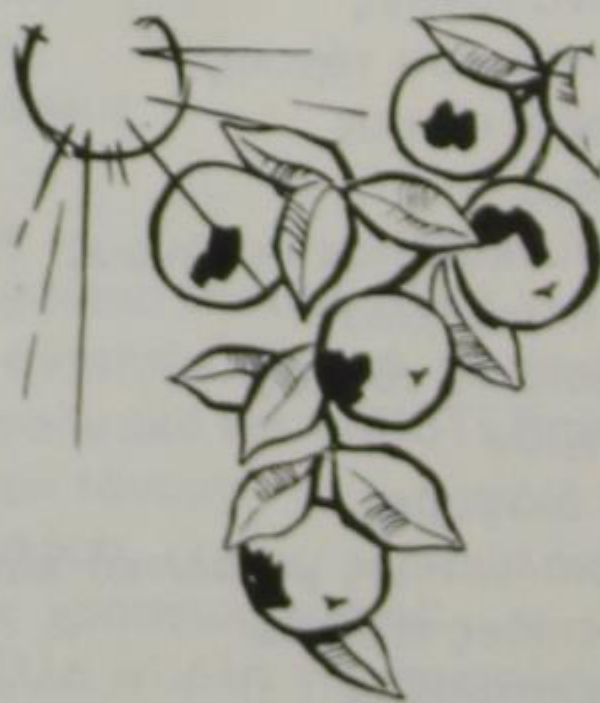
1. Άσφαλτο χύμα τόνους	40.000
2. Βενζίνη τόνους	15.000
3. Ντίζελ τόνους	15.000
4. Αραβόσιτο τόνους	20.000
5. Χρωμίτη	P.M.
6. Θεϊον, τόνους	800
7. Ηλεκτρική ενέργεια εκατομ. KW	200
8. Καλώδια και σύρματα χάλκινα τόνους	100
9. Χαλκό ηλεκτρολυτικό και AMISTER τόνους	200
10. Σιδηροχρώμιον τόνους	2.000
11. Εργαλεία διάφορα	
12. Είδη οικιακής χρήσεως εμαγιέ.	
13. Πλαστικά φύλλα α' ύλη για παραγωγή πλαστικών τόνους	50
14. Ουρία τόνους	2.000

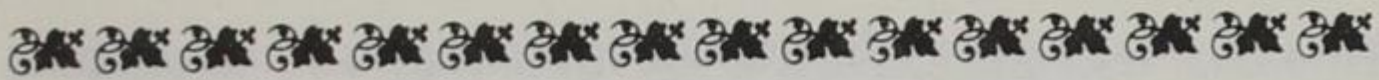
15. ΝΑΤΡΙΟΝ τόνους	100
16. Ανθρακικό νικέλιο τόνους	200
17. Προϊόντα ξυλείας (παρκέτα κλπ.)	
18. Δέρματα ακατέργαστα μικρών ζώων σε τεμ.	50.000
19. Λαχανικά σε κονσέρβες τόνους	100
20. Λαχανικά αποξηραμένα τόνους	50
21. Λαχανικά αποξηραμένα	
22. Κονσέρβες μυδιών τόνους	10
23. Αιθέρια έλαια	
24. Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά	
25. Είδη λαϊκής τέχνης	
26. Πίπες καπνιστών	
27. Διάφορα	

Η Αλβανία από μας πήρε:

1. Σίδηρο μπετόν τόνους	6.000
2. Σίδηρο προφίλ τόνους	3.000
3. χαλυβδοσωλήνες τόνους	4.000
4. Λευκοσίδηρο τόνους	400
5. Χαλυβδοταινίες τόνους	200
6. Λαμαρίνες τόνους	2.000
7. Σύρματα γαλβανισμένα τόνους	230
8. Συρματόσχοινα τόνους	400
9. Προϊόντα αλουμινίου τόνους	600
10. Αλουμίνιον φόιλ τόνους	100
11. Καλώδια χιλιόμ.	20
12. Ηλεκτρόδια συγκολλήσεως τόνους	100
13. Κοχλίες και περικόχλια	
14. Πυρίμαχα προϊόντα τόνους	2.000
15. Εφόδια κυνηγίου	
16. Αρματούρες διάφορες	
17. Πώματα εμφιαλώσεως μεταλλικά και εκ φελού	
18. Ξυριστικές λεπίδες τεμάχια	5.000
19. Υλικά υποδηματοποιίας	
20. Εντομοκτόνα, παρασιτοκτόνα	
21. Υδροχλωρικών οξύ τόνους	1.000
22. Νιτρικό οξύ τόνους	45

23. Διοξείδιο μαγγανίου (πυρολουστικόν και ηλεκτρολυτικόν) τόνους	200
24. Διάφορα είδη κόλλας, περιλαμβανομένου και VINOVIL	170
25. Φάρμακα	
26. Αέρια διάφορα	
27. Πολυστερόλη M3	900
28. Πλαστικά δέρματα M2	20.000
29. Πλεξιγκλάς M2	4.400
30. Σπάγγοι σιζάλ τόνους	140
31. Χάρτη τυπογραφικό και έτερα είδη χάρτου τόνους	120
32. Βαμβάκι τόνους	2.500
33. Νήματα νάϋλον, πολυστερικά, συνθετικά και μάλλινα	
34. Κλωστές ραφής (μουλινέ κλπ.)	
35. Όρυζα αναποφλοίωτος τόνους	4.000
36. Σιτάρι σκληρό τόνους	20.000
37. Μηχανήματα κι εξαρτήματα	
38. Ελαστικά αυτοκινήτων	
39. Διάφορα	

Σκιππιτάρικα νιάτα και Σπαρτακειάδα

Τ' αρβανίτικα νιάτα, ξέρουν κι αρμέγουνε από παρθένα χωμάτα το μέλι των καρπών-τους. Ομαδικά τσαπιά σαν τα μαγγάνια σε παλιές νεροτριβιές και σαν τους δάρτες των σταχυών πάνω στ' αλώνισμά-τους, σκάφτουν και δέρνουνε τις δίπλες της γης, κ' οι μηχανές και τα δρεπάνια θερίζουνε την πλούσια σοδειά. Σκληρές οι απαλάμες κ' οι όψεις, σαν τους γρανίτες των βουνών-τους, με την ευσυνείδητη δουλειά-τους, εξασφαλίζουν το παρόν κι οικοδομούν το μέλλον.

Σκληρίζουν τα 17χρονα χέρια των παλικαρόπουλων, και τα τρυφερά χερόπουλα από τις νιές αλβανοπούλες. Δουλεутάρικα νιάτα που δημιουργούν, σπουδάζοντας, ένα ρόδινο αύριο. Νιάτα όλο πίστη και σφρίγος και δύναμη που συγκυρίζουν τους τόρνους, δαμάζουν τη φύση, και τρέφουν τα όνειρα και τους καημούς, με αργούς αλλά σίγουρους αναπτυξιακούς ρυθμούς και θυσίες. Νιάτα όλο αγνές αγάπες και ζήλο στην τίμια δουλειά, που τρων με τα νύχια τα σίδερα, παντρεμένα με την όμορφη «μπούκουρ» πατρίδα και φύση.

αετοί και περιστέρες του Ενβέρ που κεντάν με τα ράμφη των ψυχών βρυσιμιές για το μέλλον χαρές, στην ιδρωπότιστη μάνα-τους γη. Όταν ζευγαρώνονται σαν τα πουλιά, για να πλέξουνε φωλιές κι αγαπημένες φαμιλιές, φιλούνε με ξέχωρη λατρεία τα ευλαβικά-τους μαυσωλεία, και δακρύζουν τα μάτια-τους σαν τ' ανθοβλάσταρα του Μάη! Αποποιούνται τις υποκριτικές θρησκείες, τους ψεύτικους θεούς.

Φαίνεται πως κάνουν θρησκεία την αδερφοσύνη, τη δουλειά και την παιδεία, για μια γενική μελλοντική ευδαιμονία.

Στις 24 Οχτώβρη, σαν καλεσμένοι, βρισκόμαστε στις εξέδρες πλάι στην ηγεσία και στο διπλωματικό σώμα στο εθνικό Στάδιο των Τιράνων. Έχουν τη Σπαρτακειάδα τους. Ένα πανθέαμα σπάνιο, πρωτόφαντο, αποθεωτικό. Τα μαθητικά και φοιτητικά νιάτα σ' επιδείξεις, πειθαρχημένα κι αρμονικά χαράζουν τις συντεταγμένες της αισιοδοξίας και τρέφουν τις ελπίδες της προόδου. Σαν κουρδισμένα ελατήρια αλλάζουν τους αυτόματους σχηματισμούς. Νέοι όλο σφρίγος και δύναμη, πίστη στο εθνικό-τους σήμερα, στο καλύτερο σοσιαλιστικό-τους αύριο. Οι Ευρωπαίοι διπλωμάτες θαυμάζουν και χειροκροτούν τις πολύχρωμες και πολύμορφες φάλαγγες των λουλουδιών, τα γράμματα που σχηματίζουν τα κορμιά και τ' αξιώματα για το λαό και για την πίστη. Οι Αλβανοί πανηγυρίζουν τέτοιες ώρες αυτό το υπερθέαμά-τους, και καμαρώνουνε περήφανα τα άλκιμα τα νιάτα-τους.

Οι παρατάξεις κ' οι γραμμές στο γήπεδο, αλλάζουν χρώματα, σχήματα και συνθήματα τόσο γοργά, σα λάμπεις κι αστραπές, σαν σε λαμπρή ατμόσφαιρα γλυκά ουράνια τόξα. Κι άλλοι αντιθωρούνε στην εξέδρα τον αγαπημένο-τους Ενβέρ, σα να σκέφτονται ότι, παρά τα 70 χρόνια-του, είναι ακόμα ένας σπαθάτος λέβεντας!

Όλα ετούτα τα στοχάζεται κανείς την ώρα που βλέπει στα Τιράνα ν' αποθεώνεται ο Χότζα!... απόλο το λαό. Ο Ενβέρ με τον Σιέου κι άλλα κομματικά και κυβερνητικά στελέχη. Κάθονται πλάι-τους και όλοι οι επίσημοι. Μα παραδίπλα κι εμείς οι καλεσμένοι ξένοι. Ο λαός πυκνώνει, καμαρώνει και ζητοκραυγάζει τη δυναμική και φωτισμένη αθλητική-του νεολαία, κι όλο παραληρεί, με ιαχές ασίγαστες. Χειροκροτά η ηγεσία. Η εξέδρα πλημμυρίζει στ' άνθια. Νιώθουν κ' οι ξένοι μιαν αρίφνητη χαρά, που τους έλαχε τούτη η Σπαρτακειάδα, να ξετυλίγεται, θριαμβικά, μπροστά στα έκπληχτα τα βλέμματά-τους. Κύματα - κύματα η καλοαθλημένη νιότη, σε ποικιλόμορφα σύνολα αρμονικά, και σχήματα - σχήματα από αυτόματες εναλλαγές, κι από

ανθρώπινα σαν κουρδισμένες μηχανές κορμιά, σ' ένα υπέρτατο θέαμα ομορφιάς, γεμάτο λεχτικά και σίγουρα μηνύματα.

Κοιτάζω μιά το Χότζα και μιά τις χρωματικές φωτεινάδες, τις αεικίνητες γραμμές. Ραίνουν με άνθη τον Ενβέρ και τον Σιέου· κ' οι ηγέτες δακρυσμένοι, τραγουδούν με το λαό μαζί. Όλοι ζητοκραυγάζουν, χαίρονται και λαχταρούν ενδόμυχα κάθε τέτοιο μεγαλείο να κρατάει πιά πολύ. Μόνο οι Κινέζοι διπλωμάτες λοξοκοιτάζουνε βουβοί και βλοσυροί, κι όλοι-τους κι ο καθένας είναι κι ένα ψυχρό κρυψίνοο σκαρί. Πάντως οι ανοιχτόκαρδοι ξένοι παρατηρητές βαθμολογούν με άριστα τούτη την οργανωμένη κι ασκημένη στην εντέλεια εφηβική αθλοπαιδεία!

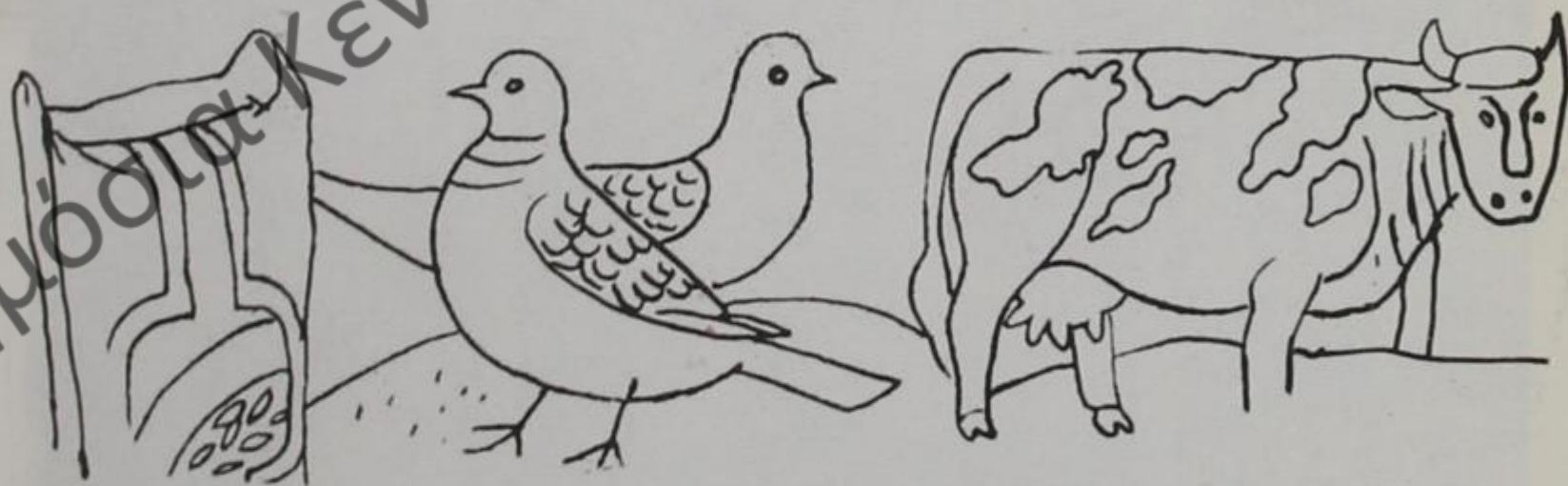
Αλβανίδες στρατιωτίνες σε παρέλαση.

Ποικιλόμερφες φολκlorικές φορεσιές.

Εικόνες από την αγροτική ζωή.

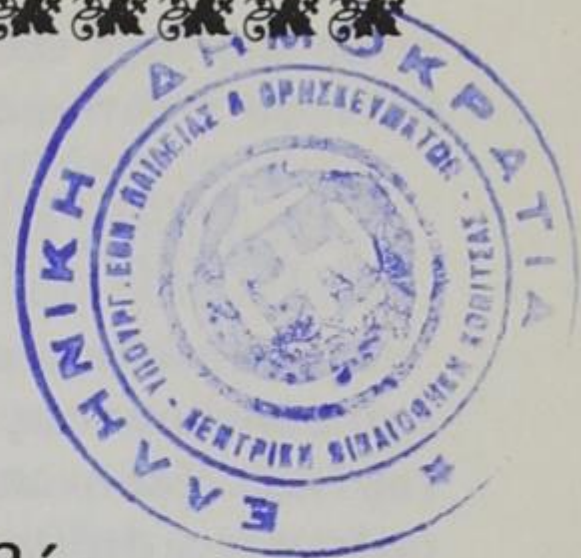

Εργάτες σε βαριά βιομηχανία.

Εργοστασιακό συγκρότημα.

Ποιός είναι ο Ενβέρ

Ο Χότζα είναι παιδί της Αντίστασης και της νέας πατριωτικής κι εθνικής οντότητας των Αλβανών. Είναι η ενσάρκωση της επαναστατικής αλλαγής του λαού-του, η γενναία αντιστροφή της αποτελεσματικής και άθλιας πραγματικότητας του Ζώγου, στο δρόμο της σοσιαλιστικής δημιουργίας και προόδου.

Ένας γνήσιος λαϊκός ηγέτης, μοιάζει πολύκλωνο και καρποφόρο δέντρο, που απλώνει τις ρίζες-του, μέσα στις συνειδήσεις των γενεών. Βέβαια, οι καρποί των απολαύσεων του αλβανικού λαού, είναι το πολύμοχθο αποτέλεσμα των αγώνων και θυσιών-του· αλλά, και της οδηγήτριας πνευματικής δύναμης, πείρας και ακτινοβολίας των ηγετών-του. Ένας λαός πάντα ευθύνεται για τον ηγέτη-του. Κι ένας γερός και αξίος λαϊκός ηγέτης, αγρυπνάει, αναλώνεται και θυσιάζεται για το λαό-του. Ο ηγέτης είναι το δέντρο, και ο λαός το χώμα, η φουσκή που τονε τρέφει. Έτσι, μ' όποιες και όσες ουσίες θα τραφεί τόσους και τέτοιους καρπούς θα κάνει. Κι όσο κι αν παν ψηλά τα κλώνια-του, οι ρίζες-του είναι στη γη και στο λαό, και γίνονται ένα με τα προβλήματα, τις επιδιώξεις και τα χαρίσματά-του.

Σ' ένα χώμα, ανάλογα επιδεχτικό, ό,τι σπείρεις θα θερίσεις. Οι αρετές ενός πατριώτη ηγέτη, διαμορφώνονται και σφυριλατούνται μέσα σε μακρόχρονους αγώνες, και σε βαριές δοκιμασίες.

Οι λαοί έχουν πάντα την ανάγκη τέτοιων ηγετών, σε όλες τις επαναστατικές και αναγεννητικές φάσεις της

ιστορικής-τους εξέλιξης και της διαδοχικής άνθισης του κάθε νέου πολιτισμού-τους.

«Στην πολιτική, για να μη γελιέται ο ηγέτης, πρέπει να κοιτάζει πάντα μπροστά», έλεγε ο Στάλιν.

Οι ικανοί και μεγάλοι ηγέτες, γίνονται πολικοί αστέρες, που οδηγούν τους λαούς σε επιτυχίες και νίκες. Τέτοιοι ηγέτες που ξεσήκωσαν λαούς στα χρόνια-μας, ονομαστοί ποδηγέτες, στάθηκαν αρκετοί, όπως π.χ. ο Λένιν, ο Στάλιν, ο Χο-Τσι-Μίνχ, ο Μάο, ο Δημητρώφ, ο Βελουχιώτης, ο Λουμούμπα, ο Κάστρο, ο Χότζα, ο Νέττο, ο Μεγκίστου, ο Χομείνι κ.ά.

Σπλάχνο από τα σπλάχνα του λαού-του ο Ενβέρ, αίμα από κείνο το λιγοστό της προπολεμικής δυστυχίας των καταπιεσμένων Αλβανών, αδρό, γλυκό προζύμι από τα μύρια δάκρυα και βάσανα των αδερφιών και των πατέρων-του· γεννήθηκε στο Αργυρόκαστρο το 1909 και ζυμώθηκε με τον πικρό-τους πόνο, την ατσάλενα ηθική αντοχή, την πεισματάρα, αναπαλλοτρίωτη κι αλύγιστη σοσιαλιστική αρχή της ευσυνείδητης κι αδούλωτης αγωνιστικής αλβανικής ψυχής. Πήρε πτυχία φιλόλογου καθηγητή, και σπούδασε και στο Παρίσι. Δίδαξε μόνο σ' ένα ιδιωτικό λύκειο της Κορυτσάς, μα τον απέλυσαν και τον κατάτρεξαν. Εκεί δημιούργησε και τους πρώτους αγωνιστικούς πυρήνες. Βρέθηκε στην κατάλληλη ιστορική στιγμή στην πατρίδα-του, σαν αναπάντεχος «από μηχανής θεός» για τους πολυβασανισμένους Αλβανούς, προορισμένος κι απ' τη φύση-του δυναμικός κι ανήσυχος. Τον διαμόρφωσε και η κατάσταση το περιβάλλον κι ο αγώνας. Εγκολπώθηκε το Μαρξισμό - Λενινισμό, κι οραματίστηκε μέσα-τους, το μέλλον και την ευτυχία του λαού-του κι έζωσε τ' άρματα, συγκρότησε τις «τσέτες» και ίδρυσε το Κόμμα στις 8-11-41. Αγκάλιασε ευφυέστατα και τους αστούς στο απελευθερωτικό αντιφασιστικό μέτωπο και πύκνωσε το Κίνημα του ΕΑΜ και του ΕΑΣ. Απόκρουσε περήφανα τους Άγγλους. Νίκησε τους Ναζήδες, κι ένωσε τον αλβανικό λαό. Εξόντωσε τους όσσι-λογους, τους ζωγικούς, και όλους τους αντίπαλους. Απαλλο-

τρίωσε τη γη, και τη μοίρασε στους αγρότες. Κρατικοποίησε τα πάντα. Ενέπνευσε ή και επέβαλε στο λαό την πειθαρχία της δουλειάς, και τον οδήγησε σε κανάλια ιστοιμίας. Έκανε τους ευφυείς ελιγμούς-του, κι έβαλε γερά θεμέλια στο καθεστώς. Κατάργησε τους βαθμούς των αξιωματικών στο στρατό. Άνοιξε παντού σχολεία. Καταπολέμησε τον αναλφαβητισμό, και προχωρεί στη διάπλαση του νέου, ηθικού κι ευσυνείδητου κοινωνικού ανθρώπου. Ο λαός τον εμπνέει πάντα. Κι αυτός έχει αφομοιώσει το λαό σ' όλες τις πτυχές του βίου και της ύπαρξής-του. Καθιέρωσε και για τους άλλους ηγέτες και τα στελέχη-του, το αξίωμα «Γκιού με γκιού με πόπολιτ» (Γόνα με γόνα με το λαό). Ασπάζεται απλούς ανθρώπους, πονάει κι αγαπάει, κλαίει και χαίρεται και τραγουδάει μαζί-τους. Τιμάει τους ήρωες και μάρτυρες. Επισκέπτεται τα μνημεία και τους ανδριάντες. Χαϊδεύει δακρυσμένος και φιλεί το χώμα και τα μάρμαρα που συμβολίζουν τις μορφές-τους, τους τάφους που σκεπάζουν τα τιμημένα κόκαλά-τους. Δουλεύει ακαταπόνητα, συλλογικά και με τους άλλους ηγέτες. Ξυπνάει κάθε πρωί, και πρώτα πρώτα μελετάει την αλληλογραφία του λαού-του. Επιζητεί να του γράφουνε παραίτημα, λάθη κι αδυναμίες. Σαράντα χρόνια σε σκληρούς και βασανιστικούς αγώνες, έκανε ασφαλώς κι ο ίδιος λάθη. Όσοι ηγέτες είναι δημιουργοί, αναμορφωτές κι επαναστάτες, τα λάθη είναι αναπόφευχτα. Μα φτάνει να δέχεται την κριτική, να κάνει αυτοκριτική και να διδάσκεται απ' αυτά.

Όσους ρωτάμε, όλοι μας τον εκθειάζουν. Τον είχαμε και γνωστό από την Εθνική Αντίσταση.

Αγωνίζεται να λάμψει η Νέα Αλβανία σαν ένα αυτόνομο και ξέχωρο αστέρι στον πλανήτη.

Ο Σοφοκλής-μας έλεγε:

«Όλοι οι άνθρωποι μπορεί να πέσουνε σε σφάλματα».

«Ουδείς αλάθητος», είπε και ο Λένιν.

Ο Χότζα οικοδομεί μια νέα κοινωνία, που βρίσκεται ακόμα στο «γίγνεσθαι». Μα όπως έχει ειπωθεί από πολλούς

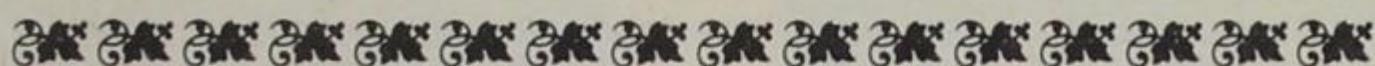
φιλόσοφους, «αλάθητος είν' εκείνος που δεν κάνει τίποτε». Καί «το μεγαλύτερο σφάλμα στη ζωή, είναι, να μην κάνεις τίποτε».

Ο Ενβέρ έγιν' ένα ίνδαλμα λαϊκής λατρείας στη χώρα-του, το ίδιο το ψωμί του λυτρωμού, της ομορφιάς και της αγάπης του λαού-του.

Έγραψε πολλά βιβλία με γλαφυρό ύφος, ποιητικές παρομοιώσεις και κρυστάλλινη σαφήνεια. Έχει τεράστια μόρφωση. Μιλάει πολλές γλώσσες (γαλλικά, ρούσικα, ιταλικά). Έχει μεγάλη μνήμη. Συνομιλεί με τους συγγραφείς και τους αποκαλεί με τα μικρά-τους ονόματα. Με οικειότητα κι αδερφοσύνη. Τους λέει:

*«Εσείς οι συγγραφείς έχετε τη δυνατότητα να κά-
θεστε στο ίδιο τραπέζι με το λαό, να σας ανοίγει την
καρδιά-του, να σας αποκαλύπτει το βάθος των πόνων
και των προβλημάτων-του. Εσείς μπορείτε να μας
βοηθάτε, δημοσιεύοντας όλα τα βαθύτερα ενδιαφέ-
ροντα του λαού».*

Αυτά είναι λίγα απ' τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του χαρακτήρα της ζωής και της δράσης του Αλβανού πρωτογέτη.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

Ένα δειλινό με τον Αλέξη και τους άλλους μπαίνουμε στ' αμάξι, και πάμε για το «Βορρέζατ Ντσμόρβε» (Κοιμητήριο των πεσόντων), κατά νοτιά της πόλης των Τιράνων. Διασκίζουμ' ένα ήμερο δάσος.

Αμέτρητα πουλάκια κελαηδούνε γλυκά τ' άδολα ερωτικά-τους τραγούδια. Ο ήλιος είναι στο γέρμα-του και κοκκινίζει τις κορφούλες στ' αντικρυνά βουναλάκια. Είναι κάποιες λυρικές στιγμές που αιχμαλωτίζουν την ψυχή-μας. Βλέπουμε καταπράσινα λοφάκια και τοπία που σε μαγεύουν. Καθόμαστε σ' ένα εξοχικό κεντράκι και πίνουμε καφέ.

Ο Αλέξης αναπολεί και θυμάται το Βάρναλη, το Ρώτα, τον Κορδάτο, τη Ρίτα κ.ά. όταν κάποτε νιότεροι σε μέρες καλές κάνανε συντροφιά κι απαγγέλανε στίχους σε πλακιώτικη ταβέρνα της Αθήνας... Τού 'ρχονται στη μεγάλη-του μνήμη κ' οι προπολεμικές πείνες της Αλβανίας, κι αφηγείται το πώς παρακαλούσαν τους κηφήνες εκδότες του Ζώγου, να τους γράφουν σελίδες ακέρειες, για 3 λέκια μονάχα. Κ' ύστερα μας λέει για την παρανομία-του... Αλλά και για τη φιλία, που τη νιώθει σαν το μεγαλύτερο θησαυρό της ζωής. Το ρίχνει τότε - τότε και σε ευτράπελα ανέκδοτα... και ψυχαγωγούμαστε ωραία.

Φεύγουμε... Κι έπειτα από λίγη ώρα φτάνουμε στο Λόφο των Ηρώων. Μια ασίδα στην πύλη του Ηλύσιου Πεδίου γράφει:

«Αιώνια η δόξα των πεσόντων για την Πατρίδα».

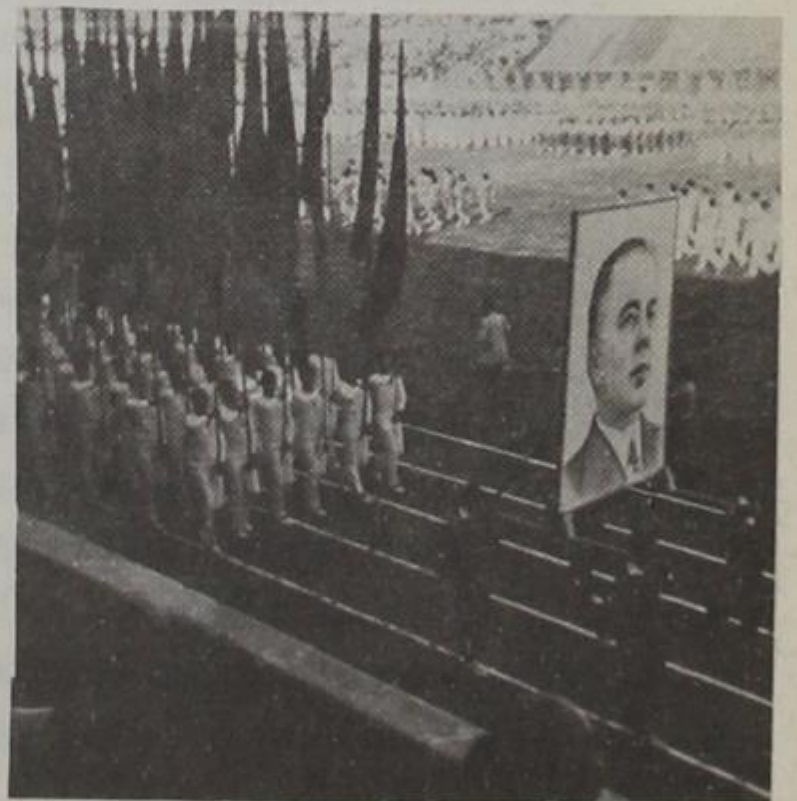
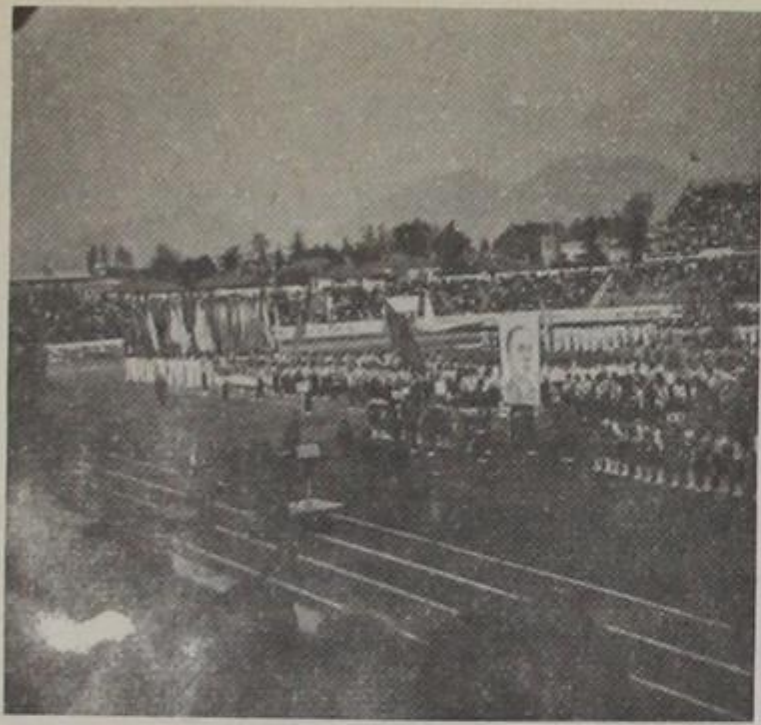
Περιφερόμαστε μ' ευλάβεια τους τάφους. Ρίχνουμε λίγα λουλούδια σαν ελάχιστο φόρο τιμής για όλους τους αγωνιστές της Αντίστασης στο φρέσκο μνήμα του κορυφαίου αντιστασιακού ηγέτη Ισνί Κάπο. Στέλνουμε τα θερμά συλλυπητήριά-μας μ' ένα συγγενή-του, που στέκει σιωπηλός και περίλυπος πλάι στη μαρμάρινη πλάκα. Προχωρούμε σε μιά περίοπτη προβλήτα. Αντικρύζουμε ΒΑ. το βουνό Ντάιτι και γύρω - γύρω όλο το λεκανοπέδι της πόλης. Προσανατολίζομαι γερά. Βοριότερα η Κρούγια. Νοτιότερα, τα βουνά του Ελμπασάν Πετρέλια και Κράμπα' και δυτικά οι λόφοι του Σαούκ. Η πρωτεύουσα βυθισμένη στο πράσινο. Βγάζουμε φωτογραφίες.

Με την απελευθέρωση είχε μόνο 40.000. Τώρα έχει 260.000 κατοίκους. Ό,τι προπολεμικά έπιναν σε νερό, σήμερα το πίνουν σε γάλα.

Κι έπειτα απόνα νοερό και ψυχικό προσκύνημα... αναχωρούμε και κατηφορίζουμε στην πόλη. Περνάμε τη Λεωφόρο των Ηρώων του Λαού, και του Στάλιν που είναι σ' αυτές το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία Καλών Τεχνών, το μέγαρο του Κόμματος, κι όλα τα υπουργεία.

Το βραδάκι ξαναγυρίζουμε σ' ένα Κέντρο Νεολαίας, στη νότια μεριά, πάνω απόνα μεγάλο πάρκο στον πρώην άγιο Πρακόπη. Είναι ένα ωραίο χτίριο με ιδιότυπη τεχνική, με ρέστοραν γεμάτο κόσμο και άκρα περιποίηση. Ποιητικά φαγητά και πιάτα, ολογεμάτα, σερβιρισμένα όμορφα και με ανάλογη δημοτική μουσική και κλαρίνα.

Ο Σωτήρης κάθεται μαζί-μας, αλλά, σαν οδηγός, κρατάει την αυτοπειθαρχία-του, δείχνει τον ηθικό ακέριο χαρακτήρα-του, και πίνει μόνο μιά πορτοκαλάδα. Όταν οδηγεί, δεν βάζει γουλιά πιετό στα χείλη-του. Γιατί —λέει— με το πιετό μπορεί να στραβοτιμονιάσει και να πάρει καμιά φορά ζωή στο λαιμό-του. Όταν δουλεύει, πιετό δε συνηθίζει. Με τον Αλέξη τρώμε - πίνουμε και συζητούμε. Του λέω πως η κοινωνία-τους φαίνεται νηφάλια και δύσπιστη. Ζυμώνεται με το αξίωμα του Μένανδρου: «*Νάφε και μέμνασο απιστείν*» και με τις φυσικές και απαραίτητες επιθυμίες του

Εικόνες από τη θεαματική Σπάρτακειάδα.

Επίκουρου. Πως πρέπει νά 'χουμε ψυχική γαλήνη κραταιά, για γερή υγεία και μακροζωία. Πως ο Στάλιν στάθηκε ευφυής και χώρισε τις δυό Γερμανίες... αλλιώς δεν ξέρουμε αν οι Αριανοί, έτσι και ήταν ενωμένοι, καπιταλιστικοί, αν δε θα γίνονταν θρασύτατοι νέοι κατακτητές Ευρώπης.

Ο Αλέξης θυμήθηκε πάλι τη μάνα-του, που όταν κάποτε είχε αρρωστήσει ο Στάλιν, επέμεινε μ' όλη την απλοϊκότητα, τη φιλοτιμία και τη μητρική σποργή, να του στείλει βδέλες που είχε φυλαμένες σ' ένα μπουκαλάκι, καθώς άκουγε απ' τις εφημερίδες το δελτίο της υγείας-του.

Είπαμε για πολλά και διάφορα θέματα. Όπως για τους παρτιζάνους Αλβανούς στο Κόσοβο της Γιουγκοσλαβίας για την κατάσταση και τους μετανάστες στη Δυτική Γερμανία. Για τη φιλία ανθρώπων και λαών κλπ.

Με την αφορμή της φιλίας ο Αλέξης μας λέει:

— Άιντε, θα σας πω ένα νόστιμο να γελάσετε. Μια φορά, κι έναν καιρό, σ' ένα πανηγυρισιο γιόμα, κι όπως καθόταν όλοι γύρω απ' το τραπέζι, ξέφυγε απόναν πισινό ένας ντροπιαστικός πόρδος, και τον άκουσαν όλοι οι συνδαιτημόνες. Απ' αυτούς, άλλοι γέλασαν, κι άλλοι κρέμασαν το κεφάλι από ντροπή. Ο πορδαλός επισήμανε, αυτούς που γέλασαν, κ' ήταν εχθροί-του. Μα όσοι έσκυψαν το κεφάλι με ντροπαλοσύνη κι αμηχανία, ήτανε φίλοι-του. Έτσι, απευθυνόμενος στον πισινό-του, λέει με καυχησιά:

— Σ' ευχαριστώ κώλε-μου που μ' αξίωσες με την πορδή-σου να καταλάβω τους φίλους-μου, να ξεχωρίσω τους εχθρούς-μου.

Ακολουθούνε γέλια.

* * *

Την άλλη μέρα το πρωί, επισκεφτήκαμε τον 49 βρεφοκομικό Σταθμό στα Τίρανα που έχουν συνολικά 53 παρόμοιους Σταθμούς και κάθε 200 κάτοικοι αντιστοιχούνε κι από έναν. Σαν βρισκόμαστε δίχως άργητα στον περίβολό-τους, μας υποδέχονται οι νηπιοκόμες και νηπιαγωγοί με λουλούδια και γλυκά.

Η διευθύντρια Μούζαφερ Σιέου, που έχει 28 χρόνια

υπηρεσία, μας ενημερώνει για τα 90 τροφιμάκια-τους από 2 μηνών μέχρι 3 χρονών. Το προσωπικό φτάνει τις 22 γυναίκες, που παίρνουν γύρω στα 500 λέκια μισθό κι εκπαιδεύονται σε ειδικές μέσες σχολές. Η κάθε μικρομάνα, αφήνει το μωρό-της κι έρχεται κάθε 3 ώρες και το θηλάζει. Τ' ανατρέφουν μ' επιστημονικό διαιτολόγιο. Για το κάθε παιδί, οι γονείς πληρώνουν από 50 ως 100 λέκια το μήνα.

Επισκεφτόμαστε τα βρέφη κατά ηλικία. Οι νηπιοκόμες τ' αγαπούν και τα περιποιούνται με μεγάλο μεράκι. Οι παιδίατροι κάθε βδομάδα τα περνάν από ειδικό «τσεκάπ» φροντίζοντας κι επιβλέποντας την πιστή εφαρμογή των κανόνων της υγιεινής. Στα πρώτα χρόνια —τονίζει η διευθύντρια— οι μάνες είχαν τις επιφυλάξεις-τους. Μα τώρα παρακαλούνε. Από τα 2 ως τα 3 χρόνια που αρχίζουν τα μικρά και τραγουδούνε, χορεύουν και παίζουν, εντοπίζονται οι τάσεις και τα φυσικά-τους ταλέντα. Έπειτα τα πηγαίνουν σε άλλους παιδικούς Σταθμούς, που τους λένε «Κήπους μικρών παιδιών». Εκεί τα κρατούν ως τα 6 και μεγαλώνοντας, τα προετοιμάζουν για τα σχολεία.

Τα χαιρόμαστε όλα με τη σειρά, που μας χαμογελούνε αγνά, λευκά περιστεράκια στις σειρές του κάθε-τους κοιτώνα.

Θαυμάζουμε ιδιαίτερα την καταπληχτική μικρούλα Βαλμπόνα Ασήμη, δυόμιση χρονών, κόρη ενός απλού εργάτη, που μας παίζει θεατρικό νούμερο και μας τραγουδάει με τη σοπράνα λυγερή φωνούλα-της και μέ καταπληχτική δεξιότητα. Είναι ένα κοριτσάκι θαύμα!

* * *

Έπειτα πηγαίνουμε στο μεγάλο εργοστάσιο «Ζιν Ενβέρ» νοτιοανατολικά και λίγο έξω από την πόλη. Ένας παλιός παρτιζάνος εκτελεί χρέη υποδ/ντή και μας κατατοπίζει:

—Εδώ στήσαμε το πρώτο κομπινάτ το 1948, κύρια με λάφυρα πολέμου. Δεν είχαμε τίποτε. Στο πρώτο Συνέδριο του Κόμματος αποφασίσαμε και θέσαμε τις βάσεις. Αλλά, ήταν πολύ μικρές. Το αναπτύξαμε σιγά σιγά, και βγάσαμε

ανταλλαχτικά που χρειαζόμαστε για τις γεωργικές και βιομηχανικές-μας ανάγκες. Κατόπι επεχταθήκαμε και φκιάσαμε κι άλλα εργοστάσια. Τό πρώτο κομπινάτ έμεινε για εξαρτήματα αυτοκινήτων· τα νεώτερα για γενική κατανάλωση και κάλυψη αναγκών. Μα το 1978 τα ενώσαμε και τα 3 συγκροτήματα κι έγιναν όλα ένα. Εδώ μέσα, έχουμε και μέση τεχνολογική σχολή. Πολλοί εργάτες δουλεύουν και φοιτούν και στο πανεπιστήμιο. Περισσότεροι από 20% των στελεχών-μας ήταν εργάτες, κι έχουν τελειώσει το πανεπιστήμιο από δω. Έχουμε δώσει λόγο στο Κόμμα και στην κυβέρνηση, ότι το 60% των εργατών πρέπει να τελειώσουν τη μέση εκπαίδευση. Έχουμε εργάτες που πληρώνονται περισσότερο από διευθυντές και υπουργούς. Αλλά, τα μισθολογικά τα ισορροπούμε. Οι αμοιβές είναι σε 6 κατηγορίες και αρχίζουν απο 500 λέκια έως 1.000. Έχουμε και τα πλάνα δουλειάς, σύμφωνα με την απόδοση. Όταν περνάει το πλάνο τη νόρμα, παίρνουμε πιότερα. Τα ρούχα, τα παπούτσια και το γάλα εδώ μέσα είναι δωρεάν. Κι όποιος θέλει να πάει στη σχολή-του, δουλεύει 3 μέρες τη βδομάδα από 3 ώρες. Οι εργάτριες όταν είναι έγκυες, παίρνουνε 5 μήνες άδεια, με όλες τις αποδοχές-τους. Γι' αυτό έχουμε καθεστώς εργατικής τάξης, να δικαιώνονται οι εργάτες. Οι Κινέζοι μας έφεραν πίσω. Έφυγαν βουβοί και θυμωμένοι. Μας πρόδωσαν και σαμποτάρισαν το εργοστάσιό-μας που το είχαμε από το 1966 για να παράγουμε τρακτέρ. Συνεργαζόμαστε και μ' άλλα εργοστάσια. Ώς τώρα έχουμε ρεκόρ το 95% σε ανταλλαχτικά αυτοκινήτων και στο τέλος του 1980 το 100%. Εδώ θα φκιάχνουμε σύντομα τα φορτηγά-μας αυτοκίνητα. Έχουμε πολλά προβλήματα και ανάγκες, αλλά, αυτά αφορούν εμάς αποκλειστικά. Από δω και πέρα, θα κατασκευάζουμε σειρές από τρακτέρ, σύμφωνα με τις ανάγκες-μας. Μπήκαν μεγάλα καθήκοντα, και δουλεύουν 5.000 εργάτες. Όπως βλέπετε προχωρούμε μόνοι-μας αργά και σταθερά. Στα πρώτα χρόνια ήταν πολύ σκληρός αγώνας. Η πατρίδα-μας το 1945 δεν ήταν παρά, έν' απέραντο κι ασφυχτικό τέλμα πείνας, αγραμματοσύνης, σκοταδιού, ελονωσίας, και θανάτου. Παρακαλούσαν οι φωτισμέ-

Ανδριάντας στο κοιμητήριο των ηρώων έξω από τα Τίρανα.

νοι τους άξεστους να ενωθούν και να οργανωθούν σε συνεταιρισμούς, μα οι αναλφάβητοι «ξύλα απελέκητα», φοβότανε μη χάσουνε τη φτώχεια και την ψείρα-τους.

—Έχετε δίκιο, του λέω. Όταν αφομοιώνεται κανείς με την πανάθλια ζωή, δεν ξεσυνηθίζει εύκολα να βγει από τη λάσπη.

—Μάλιστα, συμφωνεί. Δέν ξέρανε οι φουκαράδες από σανιδένιο πάτωμα. Ένιωθαν φόβο κι ασφυξία. Φοβόταν μη και τους λύτρωνε η Επανάστασή-μας.

—Εμείς λέμε μια παροιμία: *«Βάζουμε το γύφτο σε παλάτι, κι αυτός ζητάει τα κάρβουνα»*, του κάνω.

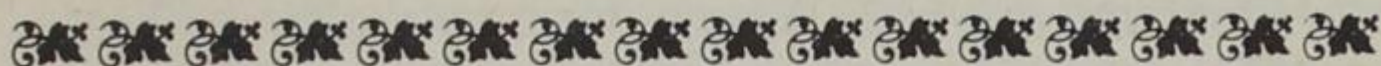
—Σύμφωνοι, έτσι την ξέρουμε κι εμείς, μου απαντάει.

—Πού έχετε σπουδάσει; τον ξαναρωτώ.

—Στην Τσεχοσλοβακία και στην ΕΣΣΔ...

Πάει ν' αλλάξει θέμα. Στέκει για λίγο σκεπτικός, σιωπηλός. Τον προλαβαίνω σα να θέλω να του τονώσω τη μνήμη σε παρελθόν καλών σχέσεων. Μα η ώρα περνάει, τον αποχαιρετούμε κι αναχωρούμε.

Η συνεργασία με την Κίνα και η διακοπή-της

Κάθε ενήλικος Αλβανός πολίτης, είναι κι ένας πειθαρχημένος στρατιώτης για τη δουλειά και για την άμυνα της χώρας. Ξέρει να χειρίζεται το όπλο-του, και τι θα κάνει όταν υπάρξει ανάγκη για κινητοποίηση και άμυνα. Έχουν πατριωτικό φανατισμό που τον καλλιεργούνε σ' όλους. Είναι πάντα έτοιμοι να υπερασπιστούν το πατρίό-τους έδαφος. Όπου κι αν γυρίσεις, τα πολυβολεία-τους σε κοιτούν με στόματα ανοιχτά. Η αρχή του Ταλεϊράνδου «*ετοιμάσου για πόλεμο αν θέλεις την Ειρήνη*» και σύμφωνα με τις αξιώσεις του Λένιν στο «*Κράτος κι επανάσταση*» για περιφρούρηση των κατακτήσεων και των σοσιαλιστικών αγαθών, έχει γίνει συνείδηση εθνική και χρέος σε κάθε Αλβανό. Αλλά και η άποψη του Στάλιν, και του Μάο, η διαπίστωση πως κάθε κοινωνική και ριζική αλλαγή, απορρέει μόνο από τις κάννες των τουφεκιών, βρίσκει στους σημερινούς Σκιππιτάρηδες την απόλυτη έκφρασή-της.

Έτσι αναγκάστηκαν το 1960, (μετά τη διακοπή των σχέσεων και τη σφοδρή-τους παραξήγηση με τον Χρουστσιώφ...) για κατοχύρωση των «κεκτημένων» και εξασφάλιση της άμυνάς-τους, για να βοηθηθούν ανάλογα και στην ανάπτυξή-τους, κι αγκάλιασαν ζεστά τους Κινέζους. Αυτό έγινε με πανηγυρικό τρόπο.

—Ο Μάο και ο Τσου Εν Λάι στην αρχή έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον. Γιατί αποχτούσαν γέφυρα στην Ευρώπη... Μου λέει ένας παράγοντας της Κουλτούρας και του Κόμματος, και κάνω διάλογο μαζί-του.

—Εσείς πήγατε στην Κίνα;

—Μάλιστα. Έμεινα 3 χρόνια.

—Σπουδάζατε;

—Εμείς οι συγγραφείς όπου κι αν πάμε σπουδάζουμε. Προπάντων μελετάμε το λαό και τα πράγματα. Προσπαθούμε να μπαίνουμε βαθύτερα σ' αυτά.

—Σας έστειλε το Κόμμα;

—Ναι, πήγα σαν ανταποκριτής της «Ζέρι Πόπουλιτ».

—Πώς είδατε τους Κινέζους;

—Οι Κινέζοι είναι πολύ εγωιστές, είναι κλειστοί τύποι, βλοσυροί, κρυψίνοοι, και σκοτεινοί. Είναι σαν το κρεμύδι. Βγάζεις τόνα τσόφλι, και δεν ξέρεις πιά μέσα... πόσα άλλα έχει. Οι Κινέζοι παράσταναν Σοσιαλισμό και είχαν από τότε διευθυντές στα εργοστάσια τους παλιούς εργοδότες και κεφαλαιοκράτες που τους έπαιρναν το 10% επί των κερδών. Τώρα είναι λεύτεροι, στην Κίνα οι εκμεταλλευτές, οργιάζουν οι ιμπεριαλιστές και παίρνουν όσα κέρδη θέλουν. Ακόμα και το σύνθημά-τους: «*σφήστε όλα τα λουλούδια ν' ανθίσουν, κι όλα τα πουλιά να κελαηδίσουν*» ήταν αντιδραστικό, γιατί δεν ενσάρκωνε τις αρχές του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού. Μιλούσαν ριηγέτες-τους για Σοσιαλισμό, αλλά, ήταν πολύ συμβατικοί και υποχωρητικοί στους καπιταλίστες. Μ' άλλα λόγια υποκριτές· που ενώ κι ο Στάλιν τους βοήθησε στην αρχή... αυτοί «*αντί του μάνα σου δίνουνε χολή*». Δεν έχουν καμιά μπέσα.

—Εσάς σε τι σας ωφέλησαν όλα αυτά τα χρόνια που τους είχατε εδώ;

—Εμείς δεν ωφεληθήκαμε και πολλά πράγματα. Πήραμε βέβαια ό,τι μας χρειαζόνταν... Αλλά, τη δική-τους πείρα και τεχνική δεν μας τη μετάδιναν. Είναι σκληροί, σωβινιστές, κι αγέλαστοι, δείχνουν σα να μην έχουνε καρδιά και ανθρωπιά. Αυτοί ωφεληθήκανε περισσότερο απο μας. Μας πήραν —αντί κάποιας οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας— 3 εκατομ. τόννους πετρέλαιο και πίσσα, και 2 εκατομ. 700 χιλ. τόννους σιδηροχρώμιο, που μας τα κανόνιζαν με αμερικάνικα δολάρια να ξοφληθούν σε 25 χρόνια. Πιστώσεις, ασύμφορες για μας.

—Οι Κινέζοι περισσότερο μας έβλαψαν παρά μας ωφέλησαν. Ήθελαν νά 'ναι ηγεμόνες και κηδεμόνες. Όσοι έρχονταν κι έμεναν κατά διαστήματα εδώ, πληρώνονταν αδρά και καλοπερνούσαν. Αλλά τις γνώσεις-τους, τις είχαν μόνο για τον εαυτό-τους. Δεν υπολόγιζαν ότι: τούτη η γης είναι δική-μας και είχαν υποχρεώσεις απέναντί-μας. Τους διώξαμε. Έφυγαν με το καλό. Τους φερθήκαμε ευγενικά κι ανώτερα. Τώρα θα πάμε πιά σίγουρα μπροστά, με τις δικές-μας τις δυνάμεις.

Μας λέει ο συγγραφέας και Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Αγκίμ Τσέρκα.

—Πόσοι Κινέζοι ήταν εδώ;

—Δύο με δυόμιση χιλιάδες, όχι παραπάνω. Κι όλοι ήταν ειδικοί τεχνικοί. Αλλά, κηφήνες κι αμίλητοι. Μας έβλεπαν όχι σα φίλους, μα σαν άποικους. Και τους είχαμε στα καλύτερα σπίτια και στα ξενοδοχεία-μας. Όμως στάθηκαν αχάριστοι...

Ένας άλλος υπεύθυνος εργοστασίου, μας πληροφορεί σχετικά:

—Οι Κινέζοι μας πρόδωσαν. Κι έφυγαν σαν κλέφτες. Τους είχαμε αντιληφθεί και συχαθεί. Συχνά, δεν μας ενημέρωναν σε τίποτα. Μας πούλησαν μηχανήματα και μας τ' άφησαν κλειστά και σαμποταρισμένα. Έτσι έφυγαν τον Ιούλιο του 1978. Μα ξαλαφρώσαμε από δαύτους. Εμείς, άμεσα στείλαμε δικούς-μας τεχνικούς στη Γαλλία. Πήραν ειδική εκπαίδευση, και τα χειριζόμαστε όλα εντάξει μοναχοί-μας. Στη φευγάλα-τους μάλιστα οι Κινέζοι, θέλησαν να μας θίξουν το αίσθημα της ανθρωπιάς και της φιλοξενίας, που σε μας, είναι πασίγνωστο κι απ' την παράδοσή-μας. Επιφυλάσσονταν να τρώνε φαγητά, μπας και τους φαρμακώσουμε(!) Είχαμε μια σύμβαση, μια συνεργασία μαζί-τους περίπου 20 χρόνια. Αλλά τη διαλύσαμε κι απαλλαχτήκαμε. Και φταίχτες είναι εκείνοι. Μας άνοιξαν πληγές, όπως όταν βάζεις ένα καρφί στον τοίχο, κι ύστερα το βγάζεις κι αφήνεις την τρύπα ανοιχτή.

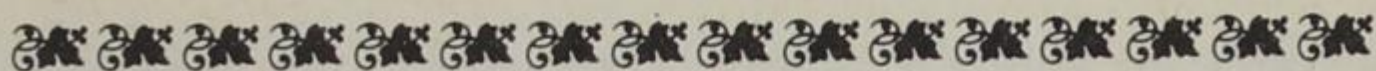
—Βάση πολεμική είχανε φτιάξει οι Κινέζοι εδώ;

—Βάσεις όχι, σε κανέναν δεν επιτρέπουμε στο έδαφος-

μας. Ο λαός-μας είναι ειρηνικός. Αλλ' αν κανείς μας πειράξει... έχουμε και τα βουνά-μας... και δεν θα μπορέσει να ξεφύγει ζωντανός. Τώρα ο Ενβέρ' κυκλοφορεί το δίτομο ημερολογιακό έργο-του που ξεσκεπάζει το δόλιο κι επιζήμιο ρόλο των ρεβιζιονιστών και σοσιαλιμπεριαλιστών Κινέζων.

Σε παιδικό Σταθμό.

Στιγμιότυπα και παραδείγματα

Ένα βραδάκι στο ξενοδοχείο, χαίρομαι τον ελευσίνιο φίλο και συνταξιδιώτη λόγιο Βαγγέλη Λιάπη με τα καλά-του αρβανίτικα και την κυρά-του την Κατίνα. Με στέρεη μόρφωση και παρατηρητικό ταλέντο στην έρευνα και τη μελέτη της λαογραφίας και της υπαίθριας καρποφόρας γης. Ο Λιάπης λατρεύει τη γη και τα δέντρα με πάθος· και τα περιποιείται με σύστημα. Συνταξιούχος δικηγόρος, αλλά ευτυχισμένος περιβολάρης στην Αττική, τύπος εγκάρδιος ποιητικός θυμίζει αγρότες του Ησίοδου και του Μένανδρου. Περιόδεψε όλη την Αλβανία κι είναι γιομάτος χαρές και παραδείγματα, απ' την αγροτική ζωή και τη μεθοδική ευφορία.

—Κάτσε να σου μολογήσω. Μου λέει. Όταν τον περασμένο μήνα είχαμε ξαναπεράσει από το Μπεράτι... χόρτασαν τα μάτια της ψυχής-μου συκιές. Απέραντες εκτάσεις, βουνά από συκεώνες. 800.000 ρίζες αφθονία το σύκο το μπερατινό, λύριζε στον ήλιο το μέλι κρεμάμενο από τον αφαλό! Με καταπλήσσει τούτος ο δουλευτάρικος λαός και προβλέπω σε μερικές δεκαετίες... θα μετατρέψει όλα τα βουνά και τους κάμπους-του σ' ένα σωστόν επίγειο παράδεισο! Επισκέφτηκα κοπερατίβες Α', Β' και Γ' βαθμού. Χωρίζονται ανάλογα με την έκταση της γης και τη συμμετοχή των αγροτών. Κάθε χωριό έχει σπίτι πολιτισμού, με μουσείο, τηλεόραση, βιβλιοθήκη, αίθουσα ομιλιών, θέατρο και μουσικοχορευτικό συγκρότημα. Δουλεύουν όλοι και χαίρονται. Τα πολλά τα χέρια σπέρνουν παντού, κι ευδοκιμούν

οι τόποι. Οι Αλβανοί αγρότες είναι μεστοί από συνείδηση, αφέντες και θεοί στη γη-τους. Χαρά σε όσους λυτρώνονται από φαντάσματα, σκοτάδια και προλήψεις. Έχουν τις λαϊκές επιτροπές που συνεδριάζουνε στο μήνα και στο δίμηνο. Εκλέγονται απ' το λαό και ταχτοποιούν επί τόπου τα ζητήματά-τους.

Ο Βαγγέλης αφηγείται διάφορα περιστατικά στιγμιότυπα από την περιοδεία-του. Ένας σερβιτόρος έρχεται με τον αρχιμέτρ, τον Σούλιο και παρακαλεί να μας σερβίρει ό,τι αρέσουμε.

—Εδώ δεν κάνουμε άλλη δουλειά από το να σερβίρουμε, να τρώνε οι φιλοξενούμενοί-μας πολλά και ό,τι θέλουν. Εδώ δεν υπάρχουν διακρίσεις.

—Κοίταξε φιλότιμο! λέει ο Βαγγέλης.

Ο ευγενέστατος Σούλιος χαμογελάει. Καταλαβαίνει ελληνικά μα δεν τα πολυμιλάει.

—Άκου φίλε-μου παραδείγματα με τους περσινούς σεισμούς: Τά 'φκιασαν όλα μόνοι-τους σε 5 μήνες μέσα. Οι κάτοικοι ρωτήθηκαν πού και πώς θα χτίζονταν, ανάλογα με τις επιθυμίες της πλειοψηφίας. Πλήρη αποκατάσταση των σεισμοπαθών, με συντονισμένη, πειθαρχημένη εργασία. Γύρισα παντού σε χωριά. Οι αγρότες είναι εργατικοί και φιλότιμοι. Έχουν ευκολίες, και δωρεάν παιδεία, υγεία και περίθαλψη. Πήγα σε κοπερατίβες και διαπίστωσα πως οι Α' και Β' βαθμού ανήκουν στο λαό. Οι Γ' βαθμού φτάνουν σε σημεία υψηλής στάθμης και παραγωγής, όταν γίνονται κρατικές. Αντιμετωπίζουν και πολεμούν αποτελεσματικά τις αδυναμίες της ανθρώπινης φύσης, με τη διαφώτιση στον τόπο της δουλειάς. Όποιος πέφτει σε παράπτωμα ή δεν κάνει καλά τη δουλειά-του, τον επισημαίνει κάποιος, τον γράφει σ' ένα πινάκιο με την υπογραφή-του, συνέρχονται σε ολομέλεια, κάνουν τις παρατηρήσεις-τους, την καλόπιστη κριτική και αυτοκριτική-τους, και διορθώνονται. Η βαρύτερη ποινή είναι η ομαδική, η κοινή περιφρόνηση και η μικρότερη το πρόστιμο. Στις πόλεις έχουν πολλές τομεακές επιτροπές που αντιπροσωπεύουν το λαό και φροντίζουν τα προβλήματα, καθώς κι επιτροπές λαϊκών δικαστηρίων. Ο

κάθε δικαστής γνώστης των νόμων, είναι δημόσιος υπάλληλος κι έχει το μισθό-του. Οι λαϊκοί δικαστές είναι άμισθοι κι εκλέγονται κάθε 15 μέρες.

Στα σπίτια δεν προσφέρουν καφέ χωρίς ζάχαρη, γιατί νομίζουν σύμφωνα με το παλιό έθιμο, ότι, σε ποτίζουνε φαρμάκι. Η αλβανική ψυχή από παράδοση, προσέχει τη φιλοτιμία και τη φιλοξενία σαν τις ευλαβικότερες αρετές.

— Έλα στο σπίτι-μου, μου είπε μια γριά, να σου φκιάσω να φας και να πιείς ό,τι έχω...

Κι εγώ της αποκρίθηκα:

— Ευχαριστώ πολύ γιαγιά. Να ζήσεις, σαν τα ψηλά βουνά.

— Δεν πειράζει γιόκα-μου να ζήσω τόσο εγώ. Ας κόβει χρόνια από μέ και να τα δίνει του Ενβέρη.

Σ' ένα χωριό, άκουσα το παρακάτω ερωτικό τραγούδι:

*«ία τ' τ' ζ' γκα ντόρα
γκα μαράζι τσ' στ' μόρα».*

*(Έλα να σου πιάσω λίγο το χέρι
να μου φύγει ο καημός που δε σε πήρα)*

Και συγκινήθηκα βαθιά, γιατί θυμήθηκα στην Ελευσίνα έναν γέρο Φίλπα Πέπα που το τραγουδούσε στ' αρβανίτικα και τό 'ξερε κι ο πατέρας-μου από τον περασμένο αιώνα.

Ρώτησα, συνεχίζει ο Βαγγέλης, έναν αγρότη το γιατί σκάφτουν και μοχθούνε με τ' αλέτρια, αφού έχουνε μπόλικα τρακτέρ κι εργοστάσιο κιόλας που τα φκιάχνουν; Και η απάντηση:

—Θέλουμε να κάνουμε τους νέους να ενωθούνε με τη γη, να ιδρωκοπήσουνε πάνω σ' αυτή, και να την αγαπήσουν.

Πόσο δίκιο, σκέφτηκα, έχει ο Αλβανός αγρότης, που εδώ μου θύμισε κι εμένα στιχουργικό αξίωμα του Βάρναλη:

*Απάνω απ' τη δική-σου γης
π' αληθινά αγαπάς,
γείρε και μάθε να χτυπάς
να κόβεσαι, να ιδρωκοπάς.»*

Σ' ένα χωριό της Κορυτσάς, μπήκαμε σ' ένα περιβόλι. Ο γεωπόνος μας φιλεύει απόνα μήλο. Το κόβει η Κατίνα η Λιά-παινα, βρίσκει μέσα ένα σκουλήκι. Τσίκνωσε τη μύτη και παρατηρεί το γεωπόνο:

—Γιατί έχει σκουλήκι το μήλο-σας;

Εκείνος τα χρειάστηκε. Πιπέρωσαν μάγουλα κι αυτιά. Ήρθε σ' αμηχανία. Και ξαναλέει η Κατίνα με προσποιητό αυστηρό ύφος.

—Πέστε-μου γιατί;

—Διότι... άργησε το ειδικό αεροπλάνο να ραντίσει την τέταρτη φορά τα δέντρα-μας.

—Γιατί ν' αργήσει τ' αεροπλάνο το ψέκασμα; Στο χέρι-του ήταν; Ποιός ευθύνεται;

—Έ, αυτό δεν ξαναγίνεται. Αναγνωρίζουμε τα λάθη-μας. Τι θέλετε; Θα κάνουμε αυτοκριτική και θα διορθωθούμε. Άλλη φορά θα προλαβαίνουμε.

Κι έπειτα συνεχίζει τα προσποιητά πειράγματα ο Βαγγέλης.

—Βρε, δουλειά είν' αυτή που σ' έριξαν και κάνεις εδώ, κοτζάμ επιστήμονα; Καθεστώς είναι αυτό του Ενβέρ ή βά-σανο;

Κι ο γεωπόνος δεν κρατιέται.

—Μάλιστα «ζότη» (κύριε). Ο Ενβέρ είναι ο σωτήρας του λαού-μας, κ' η Αλβανία η αγαπημένη-μας πατρίδα, από τή μία άκρη ως την άλλη.

Δέχτηκε την κριτική για τα μήλα. Κατάλαβε πως είμαστε φίλοι. Χαμογελάσαμε, δείχνοντας την αγαθή-μας πρόθεση· τον συγχαρήκαμε και φύγαμε.

—Όταν πάω σ' έναν τόπο —λέει ο Βαγγέλης— σκοπός-μου είναι να βλέπω πιό βαθιά και πιό πλατιά το νέο φυσικό κι ανθρώπινο τοπίο. Πρέπει να στρέφουμε τα μάτια του νου και της ψυχής για να γνωρίζουμε το μέσα κόσμο των ανθρώπων. Γιατί μόνο έτσι μπορεί νά 'χουμε ακέριες εικόνες. Στην Αλβανία ο άνθρωπος κ' η ζωή-του θεωρούνται αλλά και προσέχονται σαν τα πολυτιμότερα αγαθά! Αυτό το διαπίστωσα κι από ένα απλό κι ασήμαντο παράδειγμα:

Μια μέρα, περπατούσα μόνος-μου στη μεγάλη λεωφό-

ρο Στάλιν στα Τίρανα. Στην αρχή του μεγάλου πάρκου στο πανεπιστήμιο, ο δρόμος είναι ανηφορικός. Βλέπω εκεί μια στρατιωτική υπηρεσία και στην πόρτα-της ένα Σκοπό. Τρία πιτσιρικά έπαιζαν μ' ένα πατίνι απ' την κορφή της ανηφορίας και κυλούσαν και τα τρία κολλητά στον κατήφορο. Ο στρατιώτης τα παρατήρησε να φύγουν, μα εκείνα το χαβάτους. Έτσι, σε μια στιγμή, έπεσαν με φόρα και τα τρία στην ασφαλτο. Το μικρότερο είχε χτυπήσει πολύ. Τρέχει ο Σκοπός τ' αρπάζει στην αγκαλιά-του και το πάει στην υπηρεσία-του. Κι έπειτ' από λίγο βλέπω το μικρό τραυματία με καλοδεμένο το κεφάλι, να τον κρατάει στα χέρια-του ο φαντάρος. Τον ρώτησα πού τον πάει; Και μου απαντάει:

—Ευτυχώς δε χτύπησε πολύ, όπως είπε ο γιατρός. Μα πρέπει να τον πάω σπίτι-του, να πω στους δικούς-του ό,τι παραγγέλει ο γιατρός, για να μην ανησυχούνε.

Άλλο ένα παράδειγμα: Αλληλεγγύη, φίλε-μου, μέχρι αυτοθυσίας: Όταν τον Απρίλη του 1979 έγινε ο σεισμός στη βόρεια Αλβανία, σ' ένα χωριό της Σκόδρας, η 14χρονη Μαργαρίτα Λέζε, με τις αδερφούλες-της, πετάχτηκε όξω από το σπίτι. Όμως ευτύς θυμήθηκε πως στο διπλανό του γείτονα, ήτανε η μωρούλα Νταφίνα Δάφνη μόλις 2 χρονών. Ορμάει λοιπόν μέσα και την αρπάζει να τη γλυτώσει, αλλά, πριν βγει η Μαργαρίτα, μια ισχυρότερη δόνηση ισοπέδωσε το σπίτι και θάφτηκαν κ' οι δυό μες στα χαλάσματά-του. Όταν τις ξέθαψαν από τα ερείπια, βρήκαν τη Νταφίνα σφιγμένη στην αγκαλιά της Μαργαρίτας. Κι έτσι αγκαλιασμένες τις έθαψαν, όπως τις βρήκε ο θάνατος.

Μα το κοινωνικό κι ανθρωπιστικό καθήκον με τους σεισμούς, έφτασε ακόμα και στα ζώα. Αυτό το είδαμε σ' έναν πίνακα ζωγραφικής του καλλιτέχνη Πιέρι Σέλντια. Μια ζωντανή αναπαράσταση της ηρωίδας Λίζας Γκίνη, που έτρεξε πάνω στο φοβερό εγκέλαδο ν' ανοίξει πόρτες από σταύλους, για να σωθούν οι αγελάδες της κοπερατίβας... κι εκεί τη βρήκε ο χάρος.

Έν' άλλο παράδειγμα ιδανικής αγάπης κι άμιλλας για την ισοτιμία. Το χάρηκα στο Αργυρόκαστρο μ' ένα νέο σερβιτόρο το Σωτήρη στο Ξενοδοχείο. Πιάσαμε φιλία. Τον ρώ-

τησα για τη ζωή-του. Το βράδυ που κουβεντιάζαμε, ήρθε κ' η μνηστή-του.

—Πώς τα πας με το κορίτσι-σου, τότε θα παντρευτείτε; τονε ρωτώ λίγο αδιάκριτα.

—Έ, θ' αργήσουμε λιγάκι. Μου απαντάει ευγενικά. Πρέπει να τελειώσουμε κ' οι δυό το πανεπιστήμιο. Σπουδάζουμε πολιτικές και οικονομικές επιστήμες. Το κορίτσι-μου πάει στον 3 χρόνο, και δουλεύει στο εργοστάσιο πλεκτών, κι εγώ στο 2... κι όπως με βλέπεις εδώ, σερβιτόρο. Εκείνη πήγε πριν από μένα γι' ανώτερες σπουδές, κι εγώ δε μπορούσα να την αισθάνομαι πιό ψηλά. Έτσι, μελέτησα αρκετά, και μπήκα στο πανεπιστήμιο. Τώρα είμαστε ισότιμοι για την παιδεία και οι δυό.

Κείνο το βράδυ έφερε και μήλα από το σπίτι-του και μου είπε:

—Πάρτα, είμαι ευτυχής που σου προσφέρω κάτι ασήμαντο, αλλά με πολλή αγάπη και φιλία.

Άλλη μια μέρα στο Πόγραδετς, μετά το γεύμα, στη βεράντα του ρέστοραν απολάμβανα το πανόραμα της Όχριδας!

Εκεί με πλησίασε ένας νέος από το διπλανό τραπέζι.

—Σας παρακαλώ, πάρτε ένα τσιγάρο από τα δικά-μας, είναι ωραία. Κατάλαβα ότι τώρα θα θέλατε να καπνίσετε ένα τσιγάρο.

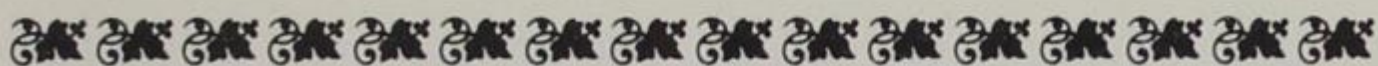
Το πήρα, τον ευχαρίστησα, του ζήτησα να καθήσει να τον γνωρίσω.

—Εγώ Σας γνωρίζω. Είμαι από το βορρά. Εργάζομαι στη Σκόδρα στο μεγάλο εργοστάσιο χαλκού. Τώρα έχω την άδειά-μου και ήρθα να την περάσω εδώ στο Πόγραδετς. Εκτός από τη δουλειά-μου (είμαι τεχνίτης μηχανικός) σπουδάζω και Χημεία στο πανεπιστήμιο.

Καπνίσαμε μαζί και δεύτερο τσιγάρο. Πόση ευτυχία να κουβεντιάζεις με τέτοια δημιουργικά κι εξιδανικεμένα νιάτα!

Αυτά κι άλλα παραδείγματα μας αφηγούνται οι Λιαπαίοι, και παραγγέλουμε το δείπνο...

Πίνουμε το αγνό κρασί, κι ακολουθεί χορός και γλέντι...

Μουσικές και εικαστικές τέχνες

Όλα τα έργα λογοτεχνών και καλλιτεχνών στην Αλβανία, δίνονται στο λαό με βάση το Σοσιαλιστικό Ρεαλισμό, το σωστό διαπαιδαγωγικό-τους ρόλο, τον ωφελιμισμό, τη νέα ηθική συνείδηση. Λες κι ακολουθούν τ' αξιώματα του Σωκράτη και του Χριστού, να μη κάνει κακό ποτέ ο ένας στον άλλον. «*Ο εσύ μισείς, ετέρω μη ποιήσεις*». Κι όπως θά 'λεγε κι ο Β. Ουγκώ, «*Και στην τέχνη, ο σκοπός αγιάζει τα μέσα*».

Έτσι και στη μουσική. Εργάζονται με ζήλο και καλλιέργούν την τέχνη εκείνη, που βγαίνει από τ' αγωνιστικά και συγκινησιακά βιώματά-τους. Όλα τα τραγούδια κ' οι χοροί, αντιστοιχούν στα γνήσια αισθήματά-τους. Διαπλάθουν τον ψυχικό-τους κόσμο, με τις εθνικολαϊκές-τους οντότητες και ιδιομορφίες.

Ο γραμματέας των μουσικών στην Ένωση, Φεήμ Ιμπραήμ, καθηγητής και συνθέτης, υποδιευθυντής στην Ανώτατη Σχολή Μουσικής, επιδίωξε επίμονα μια συνέντευξη μαζί-μας. Λεπτή ευγένεια κι αδιάκοπο χαμόγελο, όπως υπαγορεύει η ίδια η ιδιότητά-του, καθώς η μουσική ημερεύει κι εξευγενίζει τις ψυχές, μας είπε πολλά. Ανάμεσα σ' άλλα και τα παρακάτω:

—Στην Αλβανία, έχουμε 8 μεσαίες σχολές Μουσικής: Τίρανα, Κορυτσά, Ελμπασάν, Αυλώνα, Δυρράχιο, Σκόδρα, Ρεσκόπια, Αργυρόκαστρο. Στα 8 χρόνια του σχολείου, εντοπίζονται, επιλέγονται και φοιτούν πολλοί σ' αυτές τις σχολές· άλλα 4 χρόνια, μαθαίνουν όργανα. Από τα 1.250

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Από τον τόμο: Η ζωή στην Κόνιτσα κατά την περίοδο της Κατοχής

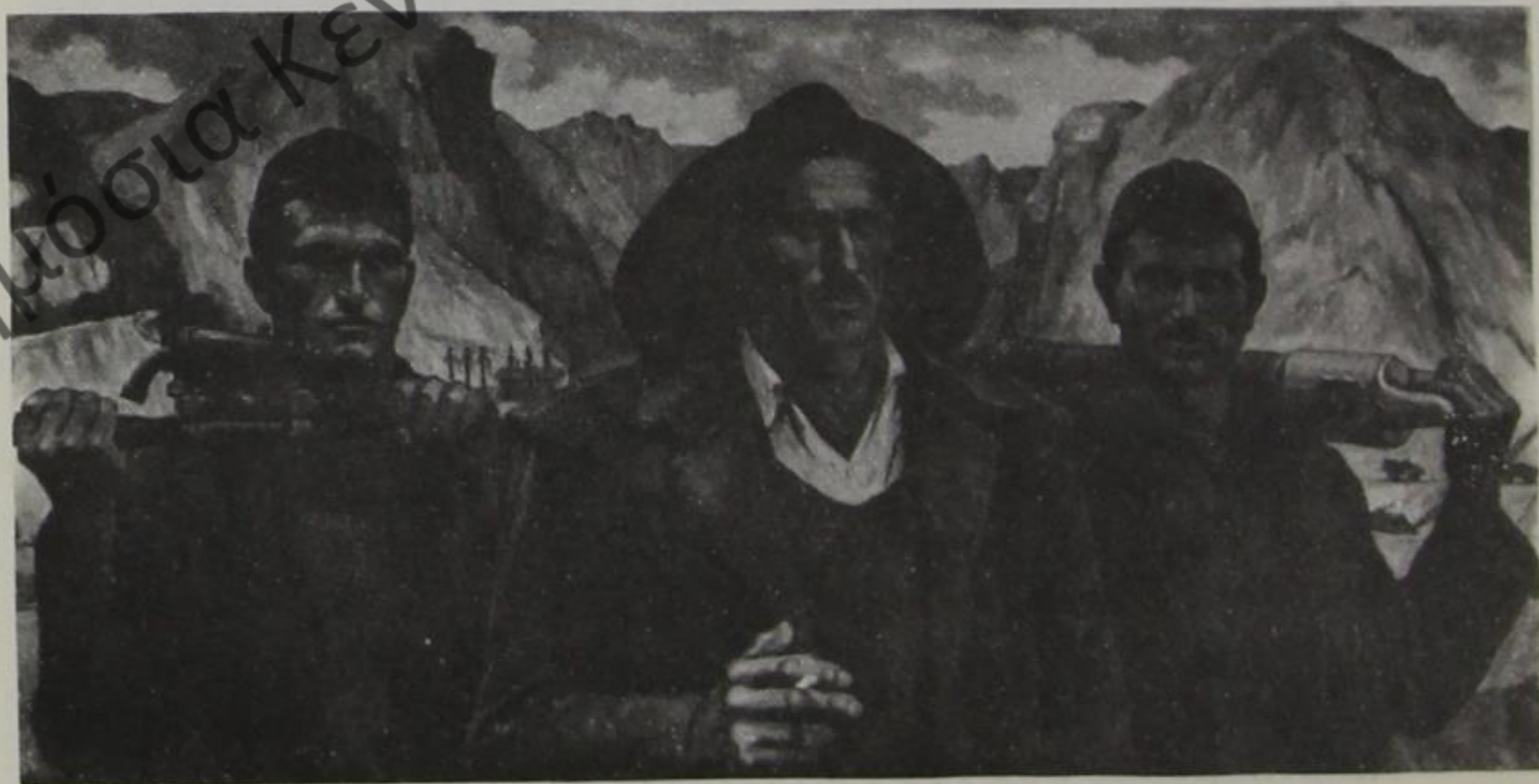
μέλη που έχει συνολικά η μεγάλη Ένωση, της μουσικής είναι 270, συνθέτες, μαέστροι και κριτικοί. Και στην ανώτατη σχολή, υπάρχουν όλα τα όργανα. Η φοίτηση είναι 4 χρόνια, κι ο χρόνος εξάσκησης για το δίπλωμα. Έχουμε και ειδική σχολή για τα κλαρίνα. Σήμερα, αντί 80 και 100 μαθητές που περιμένουμε, παρουσιάζονται 600 και 700. Χαιρόμαστε έναν εντατικό οργανισμό στη μουσική-μας ζωή· ακόμα και στις λέσχες των μικρών πιονιέρων. Στην Ορχήστρα του περασμένου Μάη με τις γιορτές, είχαμε 150 πιονιέρους βιολίστες, από 3 μέχρι 10 χρονών. Στα Τίρανα έχουμε 2 κρατικές Ορχήστρες. Η μία στην Όπερα και η άλλη στην Τηλεόραση, και 4 Φιλαρμονικές. Προγραμματίσαμε ν' ανοίξουμε κι άλλες σχολές, καθώς και σύστημα επιλογής για όλα τα ταλέντα· από τους εργάτες, τους αγρότες κι απ' όλο το λαό. Εμείς αγαπάμε πολύ και το λαό-σας, και μας αρέσουν όλα τα ελληνικά τραγούδια. Έχουμε και τη μειονότητα που διακρίνεται σ' αυτά. Ο ελληνικός λαός έχει πλούσια και μεγάλη ψυχή. Εκτιμούμε το Θεodorάκη και το Χατζιδάκη. Ο Ιάννης Ξενάκης είναι μεγάλος μουσικός! Αλλά, δεν ξέρω κατά πόσο είναι πολύ Έλληνας ή όχι. Γιατί παρουσιάζονται ορισμένα γερά δικά-σας ταλέντα, μ' εξτρεμιστικές τάσεις. Έχετε μεγάλη παράδοση και πολλούς συνθέτες. Αλλά, δεν τους ξέρουμε όλους. Επιθυμούμε κι επιδιώκουμε στενότερες επαφές και συνεργασίες και στον τομέα της μουσικής. Ήρθε εδώ η Μαρινέλα και η Μαρίζα Κωχ, τις θαυμάσαμε και τις χειροκροτήσαμε. Περίοδεψαν και στη χώρα-σας δικά-μας συγκροτήματα.

— Έχουμε, βλέπετε, και στη μουσική κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, του επισημαίνω ιδιαίτερα. Κι εμείς θαυμάσαμε και καταχειροκροτήσαμε τα δικά-σας μουσικοχορευτικά, όλ' οι Έλληνες που είχαν την τύχη να τ' απολαύσουν. Μέσω της Τέχνης ανοίγονται δρόμοι.

— Το διαπιστώνουμε και σας ευχαριστούμε. Συνεχίζει: Εμάς οι μουσικοί-μας είναι όλοι ενθουσιασμένοι. Ο βασικός μισθός ενός μέλους της Ένωσης, είναι 800 με 1.000 λέκια. Παίρνουμε και άδειες με αποδοχές και δάνεια. Κι όταν ένας βγαίνει περιοδεία, δικαιούται τα εκτός έδρας. Η Όπερα και

Φοιτητές σε πανεπιστημιακό περίβολο γυμνάζονται στα όπλα.

Ο Υδατοφράχτης του Δρίνου.
(Έργο του ζωγράφου Νετζμεντίν Ζαϊμή)

το Μπαλέτο περιοδεύουν και στις επαρχίες-μας. Τα μεγάλα όργανα, μας τα παραχωρεί η Πολιτεία δωρεάν. Το κράτος, μας κάνει πολλές ευκολίες κ' είμαστε υποχρεωμένοι να δουλεύουμε. Το κρατικό βραβείο είναι του «*άξιου καλλιτέχνη του λαού*». Έχουμε μεταξύ-μας ευγενική άμιλλα κι αλληλεγγύη. Δεν παραλείπω να σας πω ότι: το μεγαλύτερο φεστιβάλ στη χώρα-μας έγινε την περασμένη άνοιξη στο Αργυρόκαστρο! Ήταν ένας πρωτοφανής μουσικοχορευτικός κ' ενδυματολογικός πολιτιστικός θρίαμβος! Θα γίνεται στην ίδια πόλη κάθε 5 χρόνια. Χρωστάμε πολλά ακόμα στο λαό.

Μ' αυτά τα λόγια του υπεύθυνου των μουσικών της Αλβανίας πιανίστα και συνθέτη καθηγητή της Μουσικής Φεήμ Ιμπραήμ, νιώσαμε ακόμα πιά ζεστότερα και ψηλότερα μια δροσερή χινοπωριάτικη νύχτα, στο «παλάτι του Τσιάνου» στα Τίρανα.

Οι ζωγράφοι και οι γλύπτες στην Ένωση είναι 200. Μας ενημερώνει ο γραμματέας τους ο Κουιτήμ Μπούζα. Έχουν μια μέση σχολή ζωγραφικής και γλυπτικής, και μια ανώτατη, που φοιτούν και οι ζωγράφοι και οι γλύπτες. Ο αλβανικός λαός έχει πολύ εξοικειωθεί με τις εικαστικές τέχνες: και οι καλλιτέχνες όταν κάνουν εκθέσεις, πουλάνε με ευχέρεια τα έργα-τους...

Παρακολουθήσαμε τέτοιες στην Κορυτσά, στα Τίρανα, στο Σαράντι και υπήρχε συνωστισμός από αθρῶα προσέλευση του φιλότεχνου κοινού, όλων των ηλικιών, σε λέσχες κουλτούρας που οι Αλβανοί έχουν 4.700 σε όλη τη χώρα, καθώς επίσης και πολλές πινακοθήκες.

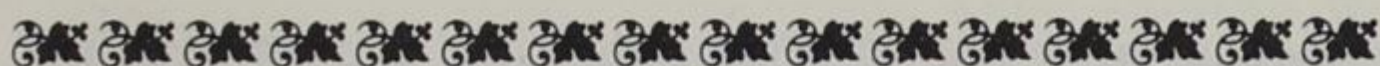
Τιμούν παραπολύ τους καλλιτέχνες. Ιδιαίτερα και το λαϊκό ποιητή-τους Μέμο Μέτο που έπεσε στον αγώνα, όπως και τον ηρωικό και μάρτυρα αρχηγό της νεολαίας-τους Κεμάλ Στάφα.

Με τον υφυπουργό Παιδείας και Πολιτισμού Α. Κόντο, δεύτερο από αριστερά, πλάι στο Γεν. Γραμματέα της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών. Δεξιά ο Αλ. Τσατσης και άλλοι δ/ντές του υπουργείου.

Σχολείο στα Τίρανα.

Στο υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Ήταν ένα γκρίζο πρωινό από ελαφρά ομίχλη στα Τίρανα. Κι όσο ανέβαινε ο ήλιος ψηλότερα, τό 'κανε πιά ξανθό, καθώς σκορπούσε ολότελα τ' αραχνιασμένα πέπλα-της.

Είμαι σε μια βεράντα του «Ντάιτι» και καμαρώνω κι αναπνέω μύρα 'πό δέντρα και λουλούδια. Κάτω στη μεγάλη σάλα με περιμένουν οι φίλοι ξεναγοί για μια επίσκεψη στο υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού. Με περιβάλουν μ' αγάπη και προθυμία, σε κάθε εξυπηρέτηση. Τους ανταποδίδω με αυθόρμητα κι ειλικρινά λόγια και χαμόγελα τις ευχαριστίες-μου σε κάθε φιλοφρόνησή-τους. Χαίρομαι που διαπιστώνω δίψα και διάθεση για μεταφραστικές συνεργασίες πάνω στην ελληνική κι αλβανική Λογοτεχνία· μα και λαχτάρα για πιάτερες ανταλλαγές σε κάθε τομέα της κουλτούρας. Ελπίζω πως μπορεί να γίνουν τα προπούμενα. Τα θέλουν και τα οραματίζονται με την καρδιά-τους οι λαοί-μας. Σκέφτομαι πως πρέπει να λησμονηθεί κάθε κακή ανάμνηση από τα περασμένα, και να ξεπεραστεί κάθε εμπόδιο, μπροστά στο χαρούμενο μέλλον που είμαστε σε θέση να οικοδομήσουμε για όλους.

Σε λίγο βρεθήκαμε στο υπουργείο. Μας υποδέχεται ο υφυπουργός Αναστάσης Κόντος (μηχανικός και λογοτέχνης). Είναι υπεύθυνος στα θέματα κουλτούρας και πολιτισμού. Έχει στη συνάντησή-μας και άλλους δ/ντές του υπουργείου πλάι-του, όπως την Άφκα Γαμπέτα, δ/ντρια των βιβλιοθηκών, τον Αναστάση Κουρεμένο δ/ντή στο τμήμα κριτικής κι αισθητικής των μουσικών εκδηλώσεων, κ.ά.

Μπαίνουμε στην πλατιά σάλα υποδοχής, κι ο υφ/ργός μας καλοσωρίζει μ' ένα λογίδριο γεμάτος ευφράδια, εγκαρδιότητα κι ευγένεια. Έτσι ανάμεσα σ' άλλα είπε και τούτα:

—Καλώς ήρθατε στη χώρα-μας. Είχαμε υπόψει-μας την προσωπικότητά-σας, τη συγγραφική-σας αξία και δράση. Γι' αυτό και πήραμε την τιμή και σας προσκαλέσαμε. Σας ευχαριστούμε που μας τιμήσατε, καθώς και για όσα καλά λόγια γράψατε για μας. Ο αλβανικός λαός, σας θεωρεί έναν καλό-του φίλο. Σας ξέρουμε πως είστε ένας τίμιος κι ανθρωπιστής συγγραφέας, ποιητής, πεζογράφος, δραματουργός, κριτικός, δοκιμιογράφος κλπ. και έχετε γράψει πολλές δεκάδες έργα και το τόσο σπουδαίο περιοδικό-σας. Ξέρουμε ότι αγωνίζεστε σκληρά και προσφέρετε πολλά στις τέχνες και στα γράμματα, για το λαό-σας, αλλά και για μας και για τους άλλους βαλκανικούς λαούς, αφού η αληθινή Τέχνη δεν έχει σύνορα. Άλλωστε, εμάς μας ενώνουν κοινές ρίζες καταγωγής πολιτισμών και απελευθερωτικών αγώνων. Μας είναι γνωστά και τα χαρήκαμε ορισμένα δικά-σας μεταφρασμένα σε περιοδικά κι εφημερίδες. Μα τώρα θα σας μεταφράσουμε ολόκληρα έργα που ταιριάζουν για την αγωγή και στη δική-μας κοινωνία. Εμείς προτιμούμε πάντα ό,τι ωφελεί και διδάσκει, ό,τι διαπαιδαγωγεί και διαπλάθει σωστά τους χαρακτήρες και τη συνείδηση του λαού-μας. Διότι όπως σωστά πιστεύετε και δηλώσατε και στον Τύπο-μας, ότι η Αληθινή Λογοτεχνία διορθώνει, φρονιματίζει, ηθικοποιεί, καλλιεργεί τον ψυχικό-μας κόσμο, τη γλώσσα, το πνεύμα και τη συνείδηση των λαών. Τιμούμε την Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία και Τέχνη. Έχουμε μεταφράσει από αυτή αρκετά έργα στο παρελθόν. Θαυμάζουμε και θέλουμε να μεταφράσουμε και Νέα Ελληνική Λογοτεχνία. Ελπίζουμε πως από δω κι εμπρός, και με τη βοήθειά-σας, θα προχωρήσουμε σε καλές επιλογές κι επιδόσεις, για να γνωριστούνε μέσω της Τέχνης καλύτερα οι λαοί-μας στην εξελικτική και δημιουργική-τους πορεία· ν' ανταλλάξουμε και να γευτούμε κι εμείς, κι εσείς, τη νέα-μας κουλτούρα...

Με τη σειρά-μας, είπαμε κι εμείς αρκετά εποικοδομητικά λόγια πάνω στο πνεύμα της φιλίας και της γόνιμης

Δροπολίτικα φολκλорικά.

συνεργασίας που απαιτούν οι λαοί και οι καιροί-μας όπως και τούτα που ακολουθούν.

— Έρθα στη χώρα-σας με μια συναίσθηση υπέρτατης ευθύνης, σαν ελεύθερος πνευματικός άνθρωπος, αλλά και με την εθνική-μου περηφάνια, σαν ελάχιστος και ταπεινός εργάτης των Γραμμάτων της πατρίδας-μου, σαν τίμιος Έλληνας αγωνιστής της λευτεριάς και της εθνικής ανεξαρτησίας, πρεσβευτής της αγάπης και της συμφιλίωσης ανθρώπων και λαών, να προσφέρω ό,τι μπορώ για την Ελλάδα, την Αλβανία κι όλους τους αδερφούς βαλκανικούς λαούς. Έρθα με το χρέος και την πίστη να δουλέψω με τις φτωχές-μου δυνάμεις, για να πέσουν επιτέλους κάποτε τα φράγματα της άγνοιας και της μόνωσης στον τομέα της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής των πολύπαθων χωρών-μας. Νιώθουμε βαθιά το πως, και οι δυό βασανισμένοι-μας λαοί, έχουν περάσει πολλούς γολγοθάδες μαζί! Μοιράστηκαν σε πολύ δύσκολες περιστάσεις τη μπουκιά το πικρό-τους ψωμί, τ' αλάτι, το φάρμακο, το νερό, το τσιγάρο· και πόνεσ' ο ένας ολόψυχα τον άλλο. Πέρα από τις όποιες σταβάθη των αιώνων προστριβές και διχόνοιες, που υποκινούσαν τα συμφέροντα δεσποτάδων, αγάδων και λογής αφεντάδων. Έρθαμε στον τόπο-σας να γνωριστούμε με τον πνευματικό και καλλιτεχνικό-σας κόσμο, ν' αφηκραστούμε από κοντά την ανάσα και το χτύπο της καρδιάς του λαού-σας· αλλά και να προσκυνήσουμε τα μνημεία των ηρώων και μαρτύρων-σας, των γενναίων εκείνων συναγωνιστών-μας κατά του ιταλογερμανικού φασισμού το 1940-45. Θαυμάζουμε κάθε πρόοδό-σας και τους ηθικούς κι ενάρετους χαρακτήρες που διαμορφώνει η νέα αλβανική κοινωνία· και που γι' αυτό, συμβάλουν στο ακέραιο τα Γράμματα κ' οι Τέχνες. Θέλουμε να πιστεύουμε πως και η εδώ ελληνική μειονότητα, βγάζει περήφανο το εθνικό-μας όνομα, και είναι αφοσιωμένη στα δημιουργικά-σας έργα, για το καλύτερό-σας μέλλον. Αν ένας συγγραφέας σαν φορέας του ανθρωπιστικού πολιτισμού, έχει δικαίωμα να μιλάει εξ ονόματος του λαού-του, τότε σας βεβαιώνουμε ότι: η πλειονότητα των Ελλήνων εκτιμάει, αγαπάει και θαυμάζει τη σημερινή

Αλβανία. Ο λαός-μας είναι ξένος προς όποια μίσση και πάθη, προς όποιες μικροψυχίες και προκαταλήψεις. Αυτά τα κακά τα υποθάλπουνε λίγοι καιροσκόποι, τυφλοί και πορωμένοι. Γι' αυτό, πρέπει να βοηθήσουμε όλοι, ο καθένας από τον τομέα-του κι από τη δική-του σκοπιά και δυνατότητα, να ξεπεραστούν οι δυσκολίες κ' οι αντιξοότητες. Να ρυθμιστούνε δίκαια οι όποιες διαφορές· ν' ανοίξουμε λεωφόρες ανταλλαγών και να συσφίξουμε στενότερα τις σχέσεις-μας. Πρέπει να μορφώνονται αδιάκοπα και ν' αναγεννιούνται οι λαοί-μας. Εμείς οι συγγραφείς οφείλουμε να είμαστε οι προπομποί στην κοινωνική και την ιστορική-μας πρόοδο. Να σφυριλατούμε τα ανθρωπιστικά ιδανικά. Νά 'μαστε πλάι και μέσα στο λαό. Ν' αγωνιζόμαστε μπροστάρηδες για την ατομική και την κοινωνική-του ανάπτυξη. Για την ηθική-του τελειότητα, για το γενικό ανέβασμά-του σε υψηλά επίπεδα αρετής κι ευδαιμονίας. Για το γνήσιο Σοσιαλισμό που αγκαλιάζει, λυτρώνει, και αξιοποιεί το σύνολο. Οι βαλκανικοί λαοί-μας πρέπει να ζούνε φιλιωμένοι και μ' ευγενική άμιλλα αδερφικοί κι ευτυχισμένοι... με τη Χάρτα, το Σύνταγμα και τ' όραμα του Ρήγα-μας Φεραίου..

Για όλα όσα είπαμε, οι κρατικοί φορείς της αλβανικής κουλτούρας έδειξαν ενθουσιασμό και κατάφαση, κι έλαμψε στα πρόσωπά-τους με βαθιά ικανοποίηση, η ανάταση κ' η περηφάνια για τη μεγάλη αξία της Τέχνης, για τον κοινωνικό σκοπό και την αποστολή των ίδιων, πάνω στον πνευματικό και πολιτιστικό αγώνα της ζωής και της προόδου. Μιλήσαμε ώρα πολλή. Αδερφώσαμε τα ποτήρια και ήπιαμε «εις υγείαν» όλων των δημιουργών της Τέχνης. Τους διαβίβασα χαιρετισμό κι από μέρους της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών, από μέρους της Ένωσης Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών και από μέρους της Ένωσης Συγγραφέων και Δημοσιογράφων Τουρισμού και του Συνδέσμου Ιστορικών Συγγραφέων.

Ανταλλάξαμε απόψεις, προτάσεις κι αντιπροτάσεις για ανταλλαγές και μεταφράσεις, για μόνιμες εκθέσεις και παραστάσεις, στη Λογοτεχνία, στο Θέατρο, στον Κιν/φο.

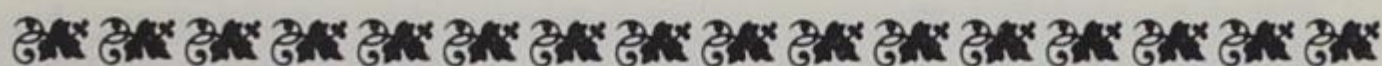
Δώσαμε τα χέρια σε θερμό χαιρετισμό, και νιώσαμε σα

ν' αγγίζαμε με την αγάπη-μας όλο τον κόσμο της Ελλάδας και της Αλβανίας.

Χωρίσαμε μ' αδερφικό ασπασμό, κι ο ουρανός ήτανε ξάστερος, ο ήλιος λαμπερός, κ' οι δρόμοι ανοίγονταν μπροστά-μας ρόδινοι κ' ελπιδοφόροι.

Το ίδιο βράδυ, χαρήκαμ' ένα ποιητικό και μουσικό ρεσιτάλ στη μεγάλη αίθουσα της Ένωσης Συγγραφέων και Καλλιτεχνών... και σε συνέχεια στο Λαϊκό Θέατρο, μια παράσταση από το έργο του δραματικού συγγραφέα Κίτσου Μπλούση: «Η Τελευταία Τραγωδία του Ντέας». Ήτανε τρίπραχτο, από την Αντίσταση του αλβανικού λαού ενάντια στους Αυστροουγγαρέζους και Ιταλούς επιδρομείς άρπαγες και κλέφτες των αρχαίων αγαλμάτων. Οι καλλιτέχνες με φυσική κ' υπέροχη βαθιά εντυπωσιακή και συγκινητική κωμικοδραματική ερμηνεία, και μ' επιβλητική και υποβλητική σκηνογραφία και σκηνοθεσία, έδωσαν πιστή και διδαχτική την εποχιακή ατμόσφαιρα του έργου.

Κρούγια και Σκεντέρμπεης

Η Κρούγια είναι μια πολιτειούλα με 11 χιλ. κατοίκους, 32 χλμ. ΒΑ από τα Τίρανα, απλωμένη σαν μ' αετήσια φτερούγια πάνω στην κορφοπλαγιά του βουνού Κρούγια. Περίοπτη και ζηλεμένη θέση. Κορώνες φυσικές απάνω της τα οχυρά. Απόρθητα σκέμπια πό' γιναν τραγούδια λευτεριάς και θρύλων. Άπαρτα κάστρα των λεύτερων αλβανών πολεμιστών, των αδούλωτων ανταρτολιόντικων ψυχών.

Πάνω από τα ταμπούρια της αντικρύζεις πλατιούς ορίζοντες. Εικοσπέντε ολάκερα χρόνια πολεμούσ' εδώ πάνου ο Σκεντέρμπεης τους Τούρκους, και θέριζε το σπαθί-του κεφάλια που κατρακυλούσαν σε βαθιά ομαλά κι ανώμαλα βάραθρα. Αλλά, κι έντεκα χρόνια μετα τον τρανό εθνικό-τους ήρωα, πολέμουσαν 100 χιλ. οι Τούρκοι, με 10.000 Αλβανούς. Τρεις ασφυχτικούς κλοιούς και 3 φορές το κατάστρεψαν. Κι όταν αποδεκατισμένοι κατέλαβαν το Κάστρο, το βάφτισαν «Ακχισάρ». Το 1832 το διαμόρφωσαν όπως είναι τώρα.

Θέαμα και φαντασία, ιστορία και μνήμη, σ' ανεβάζουν μετάρσιο κι ευτυχή σε κορφάδες υπέρτατης ανθρώπινης αξίας και θυσίας για το μεγάλο ιδανικό της λευτεριάς.

Απολαμβάνουμε το κολατσιό στη βεράντα του ξενοδοχείου της Κρούγιας και την απέραντη θέα μπροστά-μας. Κοιτάμε το μεγάλο ανδριάντα του Σκεντέρμπεη.

Ο Αλέξης είναι πάντα ευχάριστος και θυμόσοφος. Στο παραμικρό που τον κεντρίζει κάτι, βρίσκει αντίδοτο και σατιρικό από τις πλούσιες εμπειρίες και τη μεγάλη μνήμη-

του. Θυμάται εδώ το γελοίο διχτάτορα Μουσολίνι σε δύο περιστατικά-του και ξεκαρδιζόμαστε στα γέλια. Το πρώτο ήτανε σύνθημα κι αξίωμα του Ντούτσε: «*Armiamo é antate*». Δηλαδή ν' αρματωνόμαστε όλοι κσ' να προχωρείτε, κι όχι να προχωρούμε!

Το άλλο είναι, όταν ο Μπενίτο έδινε τα παραγγέλματα οι «*sultatti*» (φαντάροι) να τρώνε γρήγορα και με την παρουσία-του να σηκώνονται σαν ελατήρια. Σ' ένα στρατόπεδο ένας Ιταλός φαντάρος δε σηκώθηκε ο κακομοίρης, ήταν πάνω στο συσίτιο, κι έτρωγε λαίμαργα την καυτή-του «*παστασιούτα*».

—Εσύ γιατί δε σηκώνεσαι βρέ; τονε παρατηρεί ο Ντούτσε.

—Γιατί μου κρυώνουν τα μακαρόνια!... τ' απάντησε μ' αδιαφορία ο στρατιώτης.

Έπειτα κάνουμε επίσκεψη στο Μουσείο του Σκεντέρμπεη. Η Ζάνα Λήτω, η δ/ντρια, μας εξηγεί τα εκθέματα. Διαβάζω το σύνθημα του Ίμπν Κεμάλ απο το 15 αιώνα:

«Οι Αλβανοί έχουν για θρησκεία την Επανάσταση και την Αντίσταση».

Και του Μπαρλέτι (αρχές 16 αιώνα)

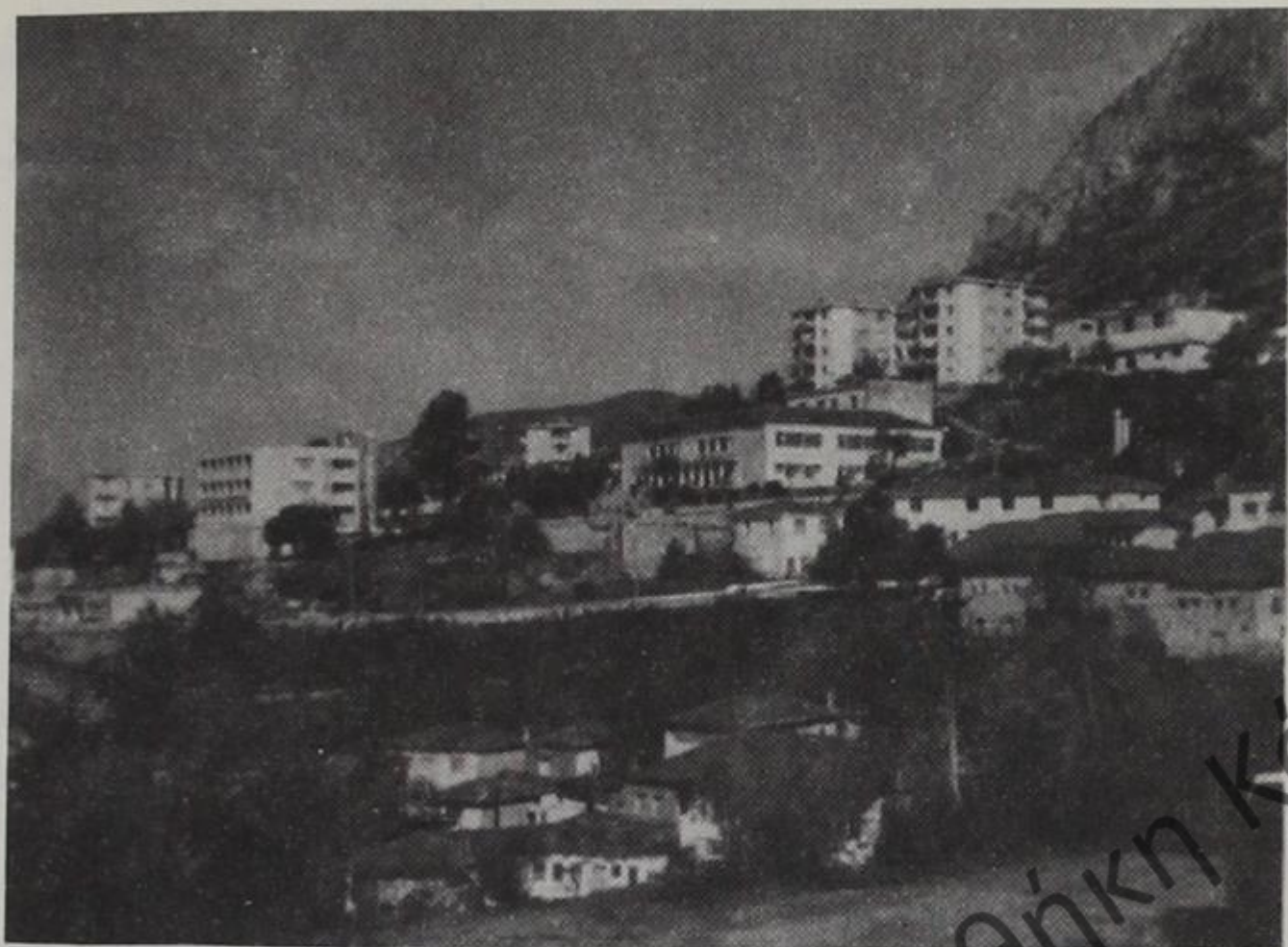
«Ο Αλβανός είναι περισσότερο πολεμιστής παρά θρησκός».

Με τον Σκεντέρμπεη ασχολήθηκαν 300 συγγραφείς κι έγραψαν σχετικά σε 1.100 έργα.

Εδώ, έχουν και το «*Βράχο του μοιρολογιού*» που γκρεμίστηκαν Αλβανίδες για να μη πέσουνε στα χέρια των Τούρκων, σαν άλλες Σουλιώτισσες του Ζαλλόγγου και του Σέλτσου.

Μια προθανάτια υποθήκη του Καστριώτη: Να βάλουν όλοι το χέρι στο ζωνάρι και νά 'ναι πάντα χέρι με χέρι ενωμένοι, να μη κατορθώνει ποτέ κανείς να τους χωρίζει. Κι ο λαός από τότε φαντάζεται πάντα το σπαθί του Σκεντέρμπεη σαν ουράνιο τόξο.

Ένα μέρος του κάμπου το λένε «*Κόκκινο κάμπο*» από

Μικρή άποψη της Κρούγιας.

Νήπια σ' ένα δρόμο της Κρούγιας.

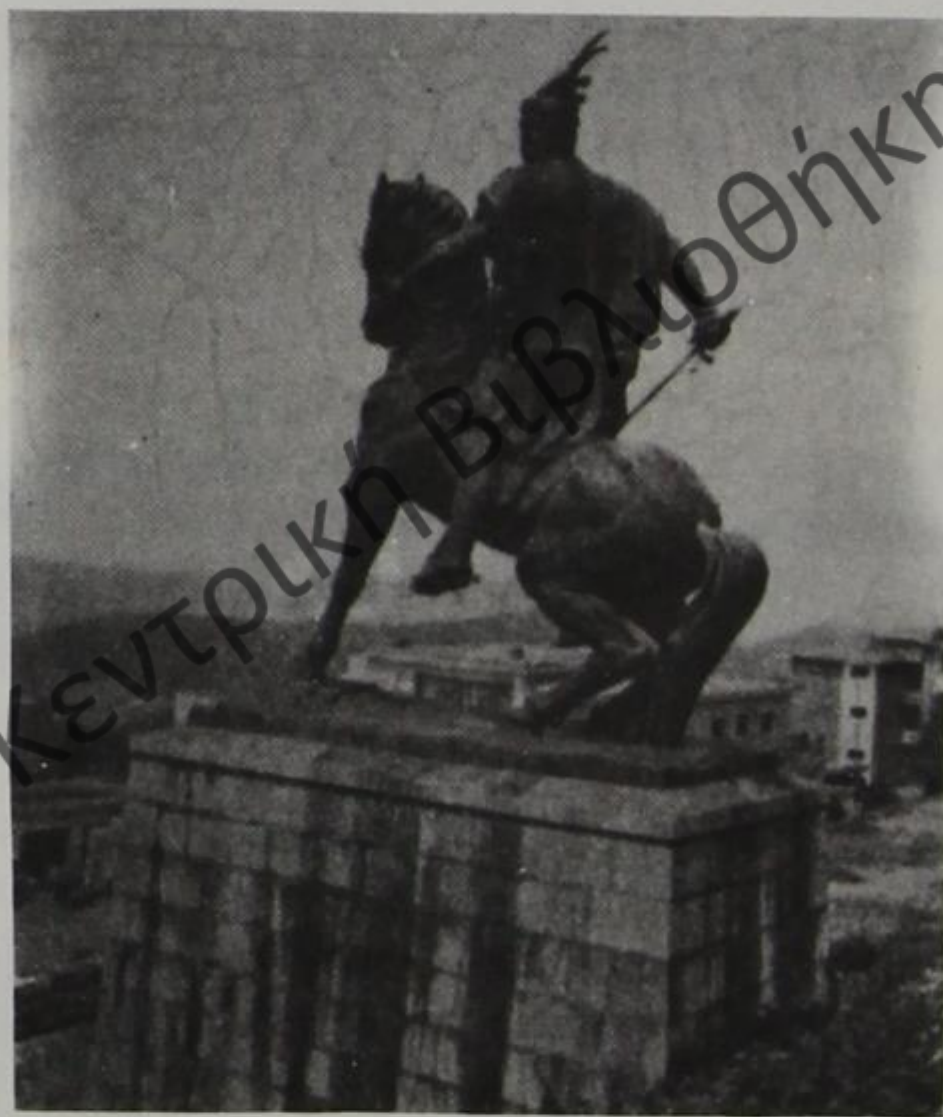
μάχες που είχε δώσει ο Καστριώτης και χύθηκε αίμα πολύ.
Αποχαιρετούμε τη Ζάνα...

—Ο πίοτερος κόσμος εδώ, λέει ο νέος ποιητής Ρούτσης,
είναι:

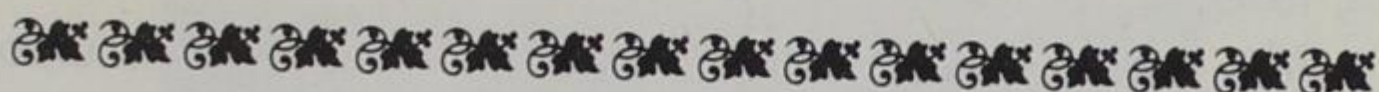
*«Ό,τι παίρνει το στόμα
δείχνει το χρώμα»*

Τούτη την αλβανική παροιμία τη λένε συχνά:

«Τσμερ Κόγια, τρεγκόν μπόγια».

Άγαλμα του Σκεντέρμπεη στην Κρούγια.

Ένα πρωί για το βορρά

Λαχταρούσα να ταξιδέψω στον αλβανικό βορρά. Περίμενα ξέχωρα αυτές τις άγνωστες για μένα λάμιες περιέργειες.

Στα Τίρανα, μιάν αυγή, τα μύρα των ανθών κι οι ευωδιές από τα γύρω πάρκα, μου γεμίζουν την ψυχή καινούρια ευφραντική πνοή.

Μπρος-μου σιμά κι αντικρυστά ο ένας στον άλλον, οι Ολύμπιοι θεοί του Σοσιαλισμού, ο Λένιν και ο Στάλιν, πελώριοι κι αγέρωχοι στα βάθρα-τους, σα να σφυριλατούνε κάθε ώρα, ατσάλινη την πίστη του λαού στα ιδανικά-του. Μεσ στην καρδιά της πόλης κι εκείνοι κι ο φτερωτός Σκεντέρμπεης καλημερίζουνε και χαιρετούν κάθε διαβάτη κι επισκέπτη· κι όλο θαρρείς τούτ' την αυγή με τους αγκώνες-τους παραμερίζουνε και τη στερνή ζαχαροκάντια ομίχλη.

Χαμογελάει ο ουρανός κι ο ήλιος στάζει αντιλαμπιές στα γύρω δροσισμένα καντηλέρια των ελάτων, και των φοινικιών.

Μου χαμογελάει κι ο Αλέξης από κάτω, με την καλημέρα-του, και ο Αγκόλι, ο Μουσαράι, ο Κανταρέ, με περιμένουν για το πρόγεμα. Μα τη φτωχή-μου πένα και γραφή, οι χίλιοι μύριοι πειρασμοί δεν την αφήνουν σε «χλωρό κλαρί», τηνε πλουταίνουνε κι εδώ και τηνε κάνουν μηχανή, και πέφτει πάνω στα χαρτιά βροχή.

Κατεβαίνουμε στο πλούσιο κολατσιό. Μιλάμε για τις ερωμένες τέχνες-μας που μας χαλκόδεσαν γλυκά - πικρά σε ισόβια δεσμά· και για τους δυό αδερφικούς κι αγαπημένους-μας λαούς πό 'χουν σταθεί αλληλέγγυοι στα μεγάλα βήματα

της ιστορίας...

Μα ο Σωτήρης με τ' αμάξι περιμένει απ' έξω. Η ώρα βιάζει να πάμε για τη Σκόδρα. Ένας ρεπόρτερ επιμένει για «ενσταντανέ». Δεν του χαλάμε το χατήρι. Και σε λίγο ξεκινάμε αφήνοντας τα Τίρανα, για τον πρυτανικό βορρά της Αλβανίας.

Κόβουμε δρόμο, κι ένας άλλος αγέρας ευφορίας περιλούζει τα μέτωπά-μας, κι ανακουφίζει την καρδιά-μας.

Περνάμε την Κάτω Κρούγια και τη Λέτσι· μικρές κι όμορφες καινούριες πολιτείες, μ' εργοστάσια λιπασμάτων, κεραμοποιίας κ.ά. Στεκόμαστε σ' έναν ανδριάντα του λαϊκού ήρωα Μηλιώτη. Η πρωινή αύρα μας δροσίζει. Στρωτός και χαμηλόσυρτος κι ο ποταμός ο Μάτι. Στη μεγάλη-του γέφυρα, μια ταξιαρχία παρτιζάνων, ανάτρεψε στην Κατοχή φάλαγγες Ναζήδων και τηνε γλύτωσε από χαλασμό. Μετά συναντάμε τη Λέτσι. Νέα, μετασεισμική από τον Απρίλη του 1979 πολιτειούλα. Παίρνουμε λίγες ανηφορικές στροφές· και πηδώντας ένα λοφάκι, σταματώ για να φωτογραφίσω μια βορειοαλβανέζα ορεσίβια, με την παλιά χαρακτηριστική στολή-της. Μου λέει «φάλε μεντέριτ» (ευχαριστώ πολύ) και δεν το δέχεται. Βγαίνουμε πάλι σε καμποτοπιά. Ένα κοπάδι γουρουνόπουλα βουτάνε τα μουσούδια-τους και χώνονται σ' ένα κανάλι. Σ' ένα χωριό σταματώ και παρατηρώ τα νέα σπίτια. Σιμά στη δημοσιά μπαίνει μια γριούλα στο δικό-της, την ακολουθώ. Βλέπω μια στρομπουλή αρβανιτοπούλα νύφη-της, πλάθει τα πέτουρα με το βεργί και φκιάχνει την πίτα-της. Ένα κοριτσάκι-της παίζει με μια κούκλα πάνω στο κρεβατάκι-του. Με κοιτάει παράξενα.

—Μερμιγκές (καλημέρα) την προλαβαίνω.

Τσι βέτι σι σκούν; Της λέω ευγενικά.

—Μιρ σιούμ μιρ (καλά, πολύ καλά).

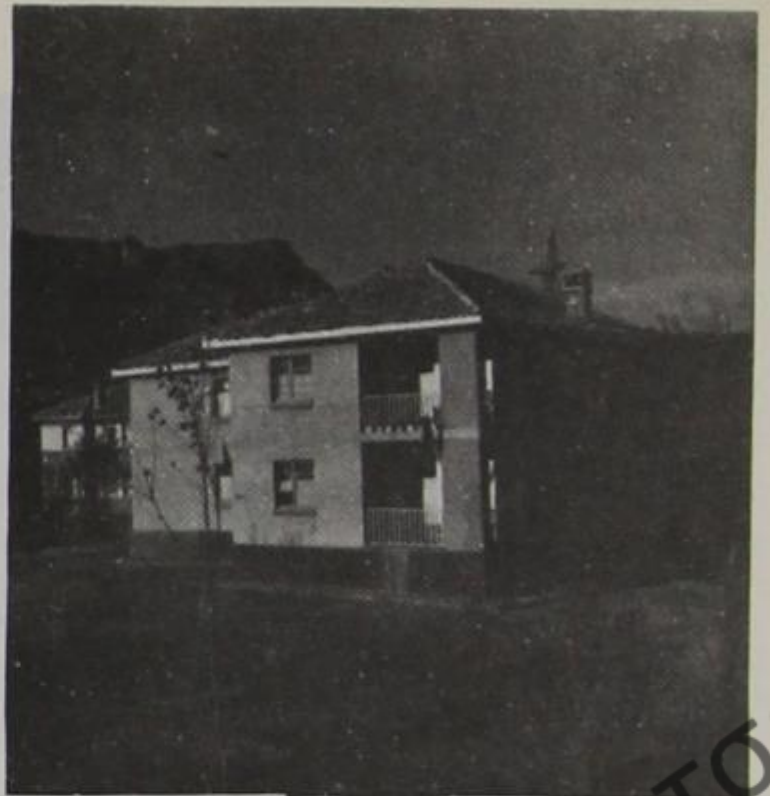
Όλα-της τά 'χε νοικοκυρεμένα. Η παρέα μου φωνάζει. Της δίνω ένα γερό «φάλε μεντέριτ» και βγαίνω. Προχωρούμε. Αντικρύζω μια θεόρατη αφίσσα του Ενβέρ. Ένας ασπροφεσαλής γέρος μας χαιρετάει. Μπαίνουμε στη Λέζια. Δυό αρβανιτοπούλες όμορφες κρατάνε δυό βρέφη αγκαλιά. Μια άλλη, με κίτρινο γιασμάκι και κατάλευκη βράκα τό 'χει κοπανέλι στην πλάτη.

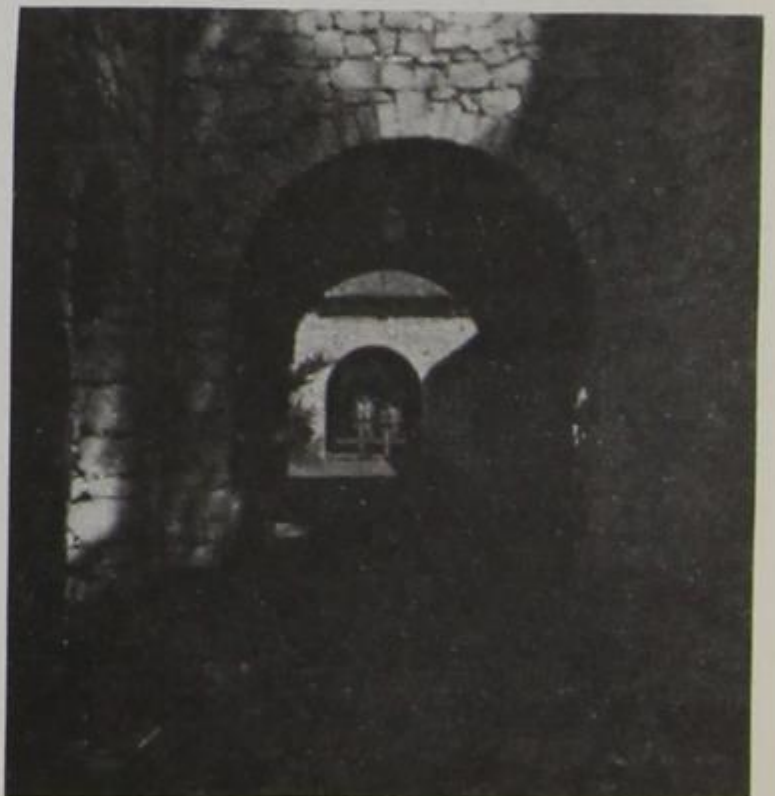
Μνημείο αγωνιστών στην πόλη της κεντρικής Αλβανίας, Λέτσι.

Γιορτή στην Πρεμετή.

Τύποι μετασεισμικών σπιτιών στη Λέζια.

Διάδρομοι από το εξοχικό παλατάκι στη Λέζια.

Θαυμάζουμε τις νέες κατοικίες.

—*Ουδέν κακόν αμιγές καλού*, λέω στον Αλέξη.

Συμφωνεί. Σε λίγο φτάνουμε στο «Νησί της Λέζιας». Είν' ένα χλοερό και μαγικό τοπίο που είχ' εδώ το θερινό παλάτι-του ο Ζώγου. Κι έφερνε και τον Ιταλό τον Τσιάνο ταχτικά κι έκαναν τα περίφημα κυνήγια των πουλιών, πλούσια γεύματα βασιλικά, και μυστικά συνέδρια για τις επιχειρήσεις-τους, να φυγαδεύουνε τον πλούτο, και να ρημάζουνε το μόχτο του βασανισμένου αλβανικού λαού, όπου γύρω τριγύρω οι βάλτοι τονε ρήμαζαν απ' την ελωνοσία. Τώρα το λαϊκό καθεστώς το έκανε ξενώνα μ' ωραία σχέδια αρχιτεκτονικής, κ' ιδανική αναψυχή. Με τους ποιητές Αλέξη και Λάμπρο καθόμαστε στον κήπο με το ποταμάκι πλάι κι εμπνεόμαστε στίχους. Σε λίγο, μας περιμένει η περιποίηση με ειδικό μενού στο ρεστοράν. Χαιρόμαστε και τη φολκλορική παραδοσιακή διακόσμηση, κι ένα υπέροχο κρασί... και παίρνουμε πάλι το δρόμο για τη Σκόδρα...

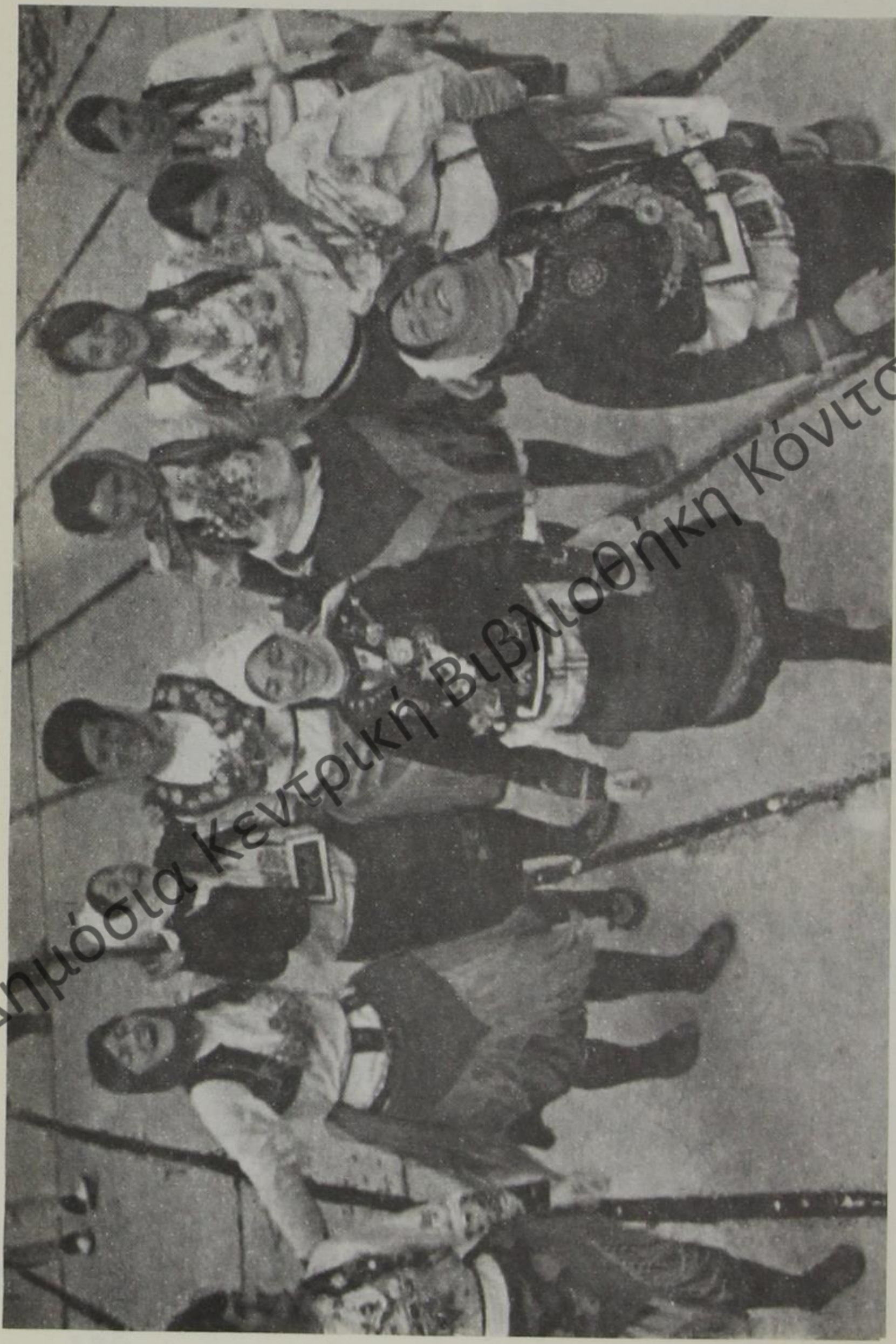
Παντού περιβόλια, κι εδώ ξεχωρίζεις πίο πολλούς συκεώνες. Διαβάζω σε αφίσσες και αφίδες συνθήματα σαν τούτα:

«Ο σεισμός εκάυνησε τα βουνά, μα όχι και τις καρδιές-μας».

«Η γυναίκα είναι μεγάλη δύναμη της σοσιαλιστικής κοινωνίας» κ.ά.

Στα λιβάδια πολλά καλοθρεμένα πρόβατα και γελάδια.

Περνάμε τα νεόχτιστα χωριά Μπουσιάτι και Μπαχτσάλακ με πολλούς αμπελώνες. Κι ο κάμπος της Σκόδρας είναι παχύς και γόνιμος. Εξωτική φυσική ομορφιά της χαρίζει κι ο Δρίνος. Έπειτ' από μια στροφή προβάλλει η νυφούλα πόλη του Βορρά, με το παλιό-της κάστρο, λες κι είναι το αιώνιο στεφάνι-της. Είχε τσακίσει δειλινό. Από πρώτη όψη τα φανά της πόλης, οι λόφοι, τα δέντρα, οι δρόμοι, οι πλατείες, τα κτίρια, δίνουν με ρόδινες λάμπεις καθρέφτες γελαστών ψυχών. Κατεβαίνουμε στο μεγαλύτερο ξενοδοχείο. Μας περιμένει ο καθηγητής και συγγραφέας Φαντίλ Κράγια.

Γυναίκες της Τροπόγιας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Έχει γράψει 20 δράματα και κωμωδίες που παίζονται στα θέατρα-τους.

Η Σκόδρα έχει τη δική-της φυσιογνωμία, την ιδιόμορφη φυσική και τεχνική-της καλλιέπεια. Με γοητεύει. Ανεβαίνω στο ψηλότερο πάτωμα, βγαίνω στη βεράντα, αντικρύζω ολόγυρα την επιβλητική-της θέα, και της αφιερώνω το παρακάτω ποίημα:

Σκόδρα

Χαίρε πόλη της Σκόδρας
βορινέ της καρποφόρας Αλβανίας πνέμονα,
πόλη του θρύλου και του μύθου
σ' έπλαθε η φαντασία-μου ανήλια και ψυχρή
και σ' ήβρα τόσο όμορφη κι ηλιόλουστη,
νεράιδα του Δρίνου μ' άπειρα φώτα
με μάτια γλυκά και άγρυπνα
στις έγνοιες της προόδου·
με μάτια γιομάτα χρώματα και λάμπεις
πλατιά κι εύθυμα χαμόγελα,
λάμπεις μαγευτικές που κληρονόμησες
απ' τα σπαθιά και τις ορμές
απ' τα ουράνια τόξα του Σκεντέρμπεη.
Σύγχρονες λάμπεις θαυμαστές
από τα σπιθοβόλα μάτια
της στοργής και των δακρύων του Ενβέρ
στα μοιρολόγια του λαού-σου.
Όλα-σου τα στολίδια γίνονται
τραγούδια ευτυχίας
και στραφταλίζουν μαγικά
πολύχρωμα διαμαντικά
σ' αυγές ριγήλες
φλογισμένα δειλινά.
Στην αγκαλιά-σου άνθρωποι, σπίτια και καρδιές
σκιρτούν και ξεχειλίζουν ύμνους στον Ενβέρ,
έτσι καθώς εκείνος αγκαλιάζει
τους ανδριάντες των ηρώων!

Πόλη, ωραία νυφούλα των αητών
πόσο γλυκά χαμογελούνε
τα φρύδια των γύρω-σου βουνών
κ' οι ανθισμένοι λόφοι-σου
μοιάζουν αμάραντα στεφάνια στους αιώνες.
Βουνά που σαν δικέφαλοι αητοί
σου φέρουν χαϊδεφτά τους ζέφυρους
και σε τυλίγουν στα ολόθερμα φτερά-τους·
κι ο Δρίνος σου φέρνει απ' το μακρύκαμπο
απέραντες ανάσες ευφορίας
με τα λουσμένα ασημόφωτα
των φεγγαριών και της αγάπης.
Σκόδρα, από το αίμα του λαού-σου σήμερα
ξεφύτρωσ' ένα πέλαο με κόκκινα τριαντάφυλλα
οι λαϊκές χαρές-σου!

Κατεβαίνω. Η συντροφιά περιμένει. Τους το διαβάζω.
Ενθουσιάζονται καθώς, ευτύς το μεταφράζει ο Αλέξης.

Μια σχολή στη Σκόδρα.

Ένας ανδριάντας στη Σκόδρα.

Ο μεγάλος ναός των καθολικών στη Σκόδρα, που σήμερα είναι γήπεδο αθλοπαιδείας.

Βουνήσια αγροτική ζωή σε βορινή περιοχή.
Δύο έργα του γνωστού Έλληνα ζωγράφου Μηνά Χ. Στράτη.

Ιστορικά και μυθολογικά

Ρωτάω το Φαντίλ για τα ιστορικά της πόλης... Κι εκείνος ενημερώνει.

Η ύπαρξη της Σκόδρας έχει ιστορικό βάθος σε 3 χιλιάδες χρόνια. Ήταν πρωτεύουσα του πρώτου κράτους των Ιλλυριών «Κράτος Αρντιάνων». Την αναφέρει και ο Θουκυδίδης και γράφει: «Ήταν η πόλη που κατασκεύαζε όπλα και σίδερα...». Οι κάτοικοί-της τότε θαλασσινοί με ειδικές βάρκες. Οι Αρντιάνοι έμειναν ξακουστοί από το ζεύγος των βασιλιάδων Αγκρόν και Τεούτα. Η Τεούτα είχε νικήσει τους Ρουμάνους το 123 π.Χ. Έπειτα η πόλη παρήκμασε. Είχε δεχτεί πολλές επιδρομές βαρβάρων, γιατί είχε γόνιμη περιοχή. Στον 16 και 17 αιώνα, ξαναπήρε άνοδο κι ακμή, κι έφτασε τους 80 χιλιάδες κάτοικους. Το κάστρο Ροζαφάτ είναι το αρχαιότερο της Ευρώπης. Έμεινε τ' όνομά-του από μια ηγεμόνισσα Ροζάφα. Υπάρχουν σ' αυτό ιλλυρικά τείχη, όπως γράφει κι ο Όμηρος στην Ιλιάδα, μα οι Βενετσάνοι τα μεταποίησαν. Το κάστρο έχει μύθο που ο Λαμαρτίνος έλεγε ότι:

«Ο μύθος της Ροζάφας είναι σπουδαίος και εφάμιλλος του Αίσωπου».

Ήταν τρία αδέρφια, και είχαν το ίδιο δράμα σαν τον Αγαμέμνονα που θυσίασε την Ιφιγένεια, και σαν τον πρωτομάστορα στην Άρτας το γεφύρι. «Ολημερίς το χτίζανε, τις νύχτες γκρεμιζόταν..» Και σαν αντάμωσαν ένα γέροντα, τ' αδέρφια τον παρακάλεσαν να τα βοηθήσει. Τους είπε λοι-

πόν, πως όποια γυναίκα σας φέρει το πρόγεμα... να τη χτίσετε μέσα. Ορκίστηκαν να μη τους ξεφύγει το μυστικό. Όμως το ίδιο βράδυ, τα δυό μεγαλύτερα δεν άντεξαν και αποκάλυψαν την απόρρητη συμβουλή του γέρου στις γυναίκες-τους και στη μάνα-τους. Η κυρά του μικρού αδερφού ήταν μικρομάνα και δεν έπρεπε να πάει. Την άλλη μέρα το πρωί, πήγαν και τα τρία στη δουλειά, κι όταν ήρθε η ώρα για το κολατσιό, η μάνα-τους παρακάλεσε τη μεγάλη νύφη να το πάει. Μα εκείνη προσποιήθηκε την άρρωστη. Το ίδιο έκανε και η δεύτερη. Η τρίτη απάντησε πως δεν είχε ποιος να της κρατήσει το μωρό. Οι μεγάλες της είπαν: το κρατάμε εμείς. Τ' αδέρφια ήταν σ' αγωνία. Το πήγε η μικρή και της το είπαν πως θα τη χτίσουνε στα τείχη. Κι εκείνη τους καταράστηκε...

Υπάρχει κι άλλη εκδοχή πως: στάθηκε πρόθυμη για το κάστρο να θυσιαστεί. Αλλά τους ζήτησε μια χάρη: Να της αφήσουν τόνα μάτι, τόνα χέρι και τόνα βυζί απόξω, για να πηγαίνει το μωρό να το βλέπει, να το βυζαίνει και να το κουνάει. Έτσι, όταν μετά τον τελευταίο ασπασμό μπήκε για τη θυσία, ευκήθηκε: το κάστρο να μη πέσει ποτέ και οι μάνες που δε θά 'χανε γάλα για τα μωρά, να βύζαιναν τους σταλαχτίτες για να κατεβάσουν γάλα.

Οι Αλβανοί έδωσαν κατοπινά και την παρακάτω ερμηνεία, ότι: Και τα τρία αυτά χαρακτηριστικά αξιώματα είναι του αλβανικού λαού: 1) Το μάτι ν' αγρυπνάει στον τόπο-του. 2) Το χέρι να πολεμάει μέχρι θυσίας και 3) Το βυζί να τον κολλάει σ' αυτή την πατρική-του γη.

Οι Σκιππιτάρηδες, παρά τις ξένες επιδρομές κι επιδράσεις, δεν αφομοιώθηκαν καίρια από αλλόφυλους κατακτητές, όπως και οι Έλληνες. Στο διάβα των αιώνων η ελληνική και η αλβανική ψυχή, άντεξαν με δυναμισμό, ξεπέρασαν όλες τις δουλείες, κι επικράτησαν.

Τσουγκρίζουμε τα ποτήρια-μας προς δόξα των γενναίων αδερφών λαών-μας... και ο Κράγια μας δίνει κι άλλα στοιχεία.

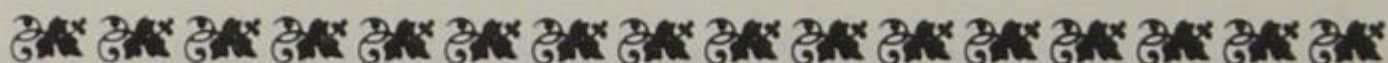
Οι Σλάβοι ήρθαν εδώ τον 8 αιώνα... Ο Ίβο Αντριτς, πέρασε τα εφηβικά χρόνια-του στη Σκόδρα. Και όταν έφυγε

για τη Σερβία, πήρε από δω το υλικό για το έργο-του «*Το Γεφύρι του Δρίνου*» (Βραβείο Νόμπελ). Η Σκόδρα έχει παράδοση στη φιλολογία. Τα πρώτα σπέρματα του διαφωτισμού, από δω άπλωσαν ρίζες και καρπούς. Τα πρώτα βιβλία της Αλβανίας. Ο Γκιόμ Μπουζούκ το 1555 εδώ έγραψε το λαϊκοθρησκευτικό βιβλίο-του με τίτλο «*Λειτουργία*» που έλεγε στον επίλογο:

«Επειδή η αλβανική γλώσσα αλλοιώνεται, εγώ το γράφω το βιβλίο για την αγάπη στην πατρίδα».

Η αλβανική γλώσσα κινεί σήμερα το ενδιαφέρον της διεθνούς γλωσσολογίας. Ο Έλληνας Ζαχαρίας Μαϊάνης, έγραψε δυό βιβλία, που προσπαθεί ν' αναλύσει τη γλώσσα των Ετρούσκων. Το πρώτο είναι: «*Οι Ετρούσκοι άρχισαν να μιλάνε*» και το δεύτερο «*Το τέλος του μυστηρίου των Ετρούσκων*».

Τη Σκόδρα, πάντα τη διεκδικούσαν οι Σλάβοι και οι Μαυροβουνιώτες. Κ' ίσαμε το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, την ήθελαν πρωτεύουσα. Η καταχτητική μανία-τους, είχε αρχίσει από το 17 αιώνα. Είναι γνωστές οι μάχες του Μαχμούτ Μπουσάτ όταν σύμμαχοι με τον Αλή-πασα σχημάτισαν δύο κράτη ανεξάρτητα, όπως γράφει και ο Πουκεβίλ. Και οι δυό βοηθιούνταν όταν χτυπούσανε τους Τούρκους. Ο Αλής κρατώντας άμυνα στους Οθωμανούς, βοήθησε τους Έλληνες. Ο Μπουσάτ κράτησε άμυνα στους Σλάβους, ωστόσο τον περικύκλωσε ο Σουλτάν Μουράτ.

Η Απελευθέρωσή-της

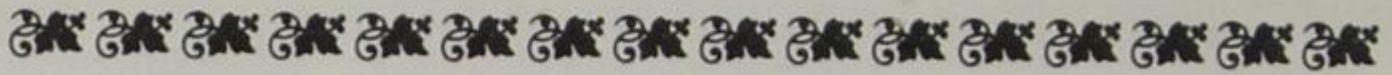
—Η Σκόδρα, απελευθερώθηκε όπως όλη η Αλβανία στις 29 Νοέμβρη του 1944. Συνεχίζει ο Φαντίλ. Από τα παλιά χρόνια ήταν η πόλη τούτη κέντρο του αντιδραστικού κλήρου. Οι καθολικοί ήταν δυνατοί εδώ. Πολεμούσαν κι αποβλάκωναν το λαό με όλα τα μέσα. Σήμερα οι δάσκαλοι είναι πότεροι από τους προπολεμικούς μαθητές. Κι άλλη μια σύγκριση: Όση βιομηχανική παραγωγή πετύχαινε όλη η Αλβανία σ' ένα χρόνο το 1938, σήμερα την προσφέρει η Σκόδρα σε 19 μέρες μοναχά. Όσους μορφωμένους είχε προπολεμικά, σήμερα είναι γιατροί στην πόλη-μας. Οι γυναίκες της Σκόδρας ως το 1944, ήταν μπουλωμένες με το φερετζέ. Ο Κλήρος ήτανε τροχοπέδη κι αναχρονισμός, νέκρωνε από φόβο τις ψυχές, σκοτείνιαζε τα μυαλά και διαιρούσε το λαό. Αν πάντρευόταν από αγνόν έρωτα ένας καθολικός μια μουσουλμάννα, το είχανε για σκάνδαλο.

—Ναι, αυτά είναι αλήθεια. Έναν τόσο αθώο φιλότιμο και φιλόξενο λαό, τον διαιρούσαν, τον εκμεταλλεύονταν ως το κόκκαλο, κ' ήταν μονάχα αυτοί νοικοκυραίοι κι αφεντικά στο σβέρκο-του. Συνηγορεί και ο Αλέξης και προσθέτει: Να σας πω ένα χαρακτηριστικό για τη φιλοτιμία τούτου του λαού: Κάποτε, μια νύχτα, ένας διαβάτης χτύπησε μια πόρτα εδώ στη Σκόδρα και ρώτησε: Εδώ είναι το σπίτι του τάδε; Μάλιστα, εδώ είναι, περάστε, του είπαν. Ο περαστικός μπήκε, άγνωστος. Τον φιλοξένησαν, (έφαγε ήπιε, κοιμήθηκε) και το πρωί του έδειξαν το σπίτι που ζητούσε...

Είπαμε κι άλλα και δειπνήσαμε...

Εργάτριες σ' εργοστάσια.

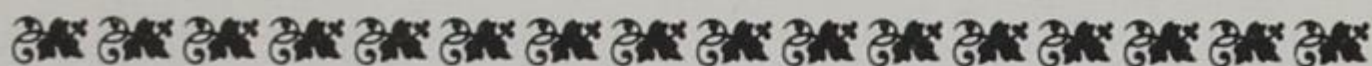

Η σύγχρονη πόλη

Την άλλη μέρα αρχίζει η ξενάγηση. Τη Σκόδρα τη χαίρεσαι ξεχωριστά, γιατί ανοίγουν και την πιο κλειστή καρδιά τα χαμόγελα και τα χαριτωμένα αστεία των πολιτών-της, οι όμορφες, χαρούμενες, και γελαστές κοπέλες. Οι κάτοικοι ανέρχονται σε 70.000. Έχουν ανώτατη παιδαγωγική σχολή, 16 διάφορες μέσες και στους αγροτικούς συν/σμούς άλλες 5. Έναν πανεπιστημιακό κλάδο που βγάζουν ηλεκτρολόγους, μηχανολόγους και οικονομολόγους.

Πριν το 1940 στη Σκόδρα και στα 150 γύρω χωριά-της, είχανε μόνο 10 γιατρούς. Σήμερα είναι πάνω από 300. Οι ανάλογοι και σε κάθε χωριό. Νοσοκομεία και άλλα Κέντρα υγιεινής, που ανέρχονται σε 408.

Η Σκόδρα είναι μια πόλη με έντονη θεατρική ζωή και εκατόχρονη καλλιτεχνική παράδοση. Έχει φιλαρμονική, μπαλέτο, λέσχες νεολαίας, πιονιέρων κλπ. Στα 30 χρόνια το δραματικό επαγγελματικό Θέατρο ανέβασε 180 έργα. Είναι από τα γνωστότερα στην Αλβανία, και με διεθνή δραματολογικά ενδιαφέροντα. Διατηρεί την εθνική-τους παράδοση. Παίζει και κλασσικούς, όπως π.χ. Σοφοκλή, Σαίξπηρ, Μολιέρο, Μπρέχτ, Μπωμερσαί, Ίψεν, Οστρόφσκι, Ντε Φιλίππο κ.ά.

Επίσκεψη σ' εργοστάσιο

Με τον καθηγητή Ασάν που διδάσκει αρχαία ελληνικά στην ανώτατη παιδαγωγική σχολή, επισκεφτόμαστε το μεγάλο αυτόματο εργοστάσιο χαλκοβιομηχανίας καλωδίων. Χτίστηκε το 1963 και λειτούργησε το 1965. Μας υποδέχεται η Μαρίτα Ντούση, μια εξαιρετική κοπέλα μηχανικός του πανεπιστημίου των Τιράνων. Εδώ, το 85% των εργατών, έχουν μέση εκπαίδευση. Δουλεύουν 2.000 περίπου εργάτες και το 65% είναι γυναίκες. Ο μέσος όρος ηλικίας των εργατών είναι μέχρι τα 30 χρόνια. Οι ανειδίκευτοι εργάτες παίρνουν 500 λέκια μεροκάματο, και ο ειδικευμένος 650. Η Μαρίτα σαν μηχανικός παίρνει 710 και η δ/ντρια 900.

Ο αυτόματος αυτός κολοσσός, όπως τονίσαμε κι αλλού, παράγει 92 τύπους καλωδίων σε όλα τα χρώματα και τα διαμετρήματα.

—Χρονιά με τη χρονιά— μας λέει η Μαρίτα— η παραγωγή αυξάνεται σημαντικά. Οι εργάτες ειδικεύονται σε νυχτερινή σχολή.

Βλέπουμε τους φούρνους που καίνε τις πρώτες ύλες, σε 900 βαθμούς Κελσίου, και βγαίνουν αράδα μονάχες φλογάτες, χρυσαφένιες οι χάλκινες κολώνες, που μεταφέρονται πάλι συγχρονισμένα, στο τμήμα κατεργασίας για τα καλώδια. Την πηγή του ορυκτού τούτου πλούτου την έχουν στο Ρουμπίκ.

Συνομιλώ με τους εργάτες. Ο Εκρέμ Ουλτσινάκος μ' αγκαλιάζει με χαμόγελα. Είναι απλός εργάτης, αλλά, φίλος της φιλολογίας και της Ελλάδας. Μου λέει πως αγαπάει

πολύ τα ελληνικά λαϊκά τραγούδια και διψάει για Νέα Ελληνική Λογοτεχνία. Είναι κατενθουσιασμένος που πριν από 2 μήνες, η τραγουδίστρια Μαρίζα Κωχ τους εντυπωσίασε και τους συγκίνησε βαθιά όλους τους σκοδριώτες.

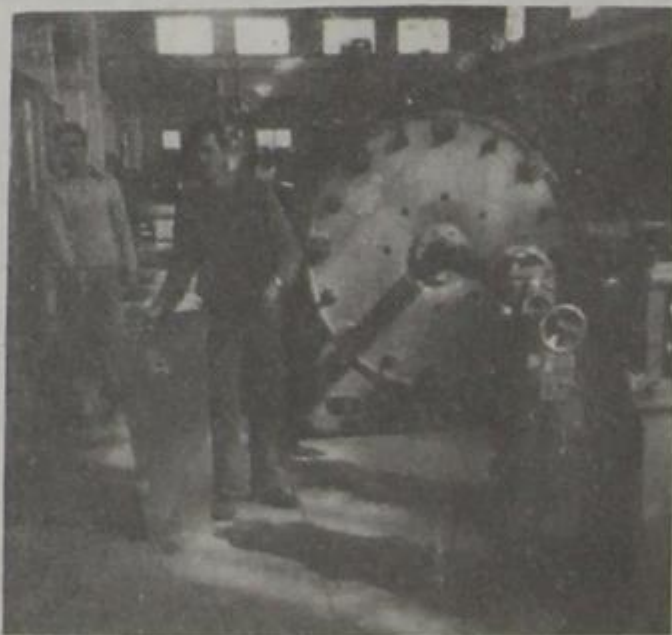
Ανέβηκε σ' έναν πύργο στο προάστιο της πόλης Μπαχτσελάκ, και κελάιδησε πέντε τραγούδια στους εθελοντές εργασίας σεισμοπλήχτων και δούλεψε κ' η ίδια με το συγκρότημά-της... Αλλά, το βράδυ εκείνο, είχε τέτοια επιτυχία στη συναυλία, που ο λαός της περιοχής την αποθέωσε!...

Μπαίνουμε σ' άλλο τμήμα, και γνωρίζω τον τραγουδιστή του εργοστασίου Μπασκίμ Αλημπάλη. Δουλεύει 13 χρόνια μέσα και καλλιεργεί και διαδίδει με ταχτικά ρεσιτάλτα τοπικά λαϊκά τραγούδια. Του αρέσουν πολύ και τα δικά-μας. Τραγουδάει και σε θεατρικές παραστάσεις. Στο εργοστάσιο έχουν μεγάλο συγκρότημα χορών και τραγουδιών με 30 ερασιτέχνες ταλεντούχους που ψυχαγωγούνε τους εργάτες.

— Πώς πάει εδώ ο Σοσιαλισμός-σας; ρωτώ τον εργάτη, γνωστό κωμικό ηθοποιό.

Και μου απαντάει χαμογελώντας:

— Έ, ο δικός μας καλά πάει. Άλλων χωρών δεν πάει καλά. Γιατί στις μέρες-μας το Σοσιαλισμό πολλοί τον καπηλεύονται με λόγια μα δεν τον εφαρμόζουνε στην πράξη, όπως πρέπει. Έγινε κι αυτός ο κακομοίρης η πιό φτηνή πράματσια στον καιρό-μας.

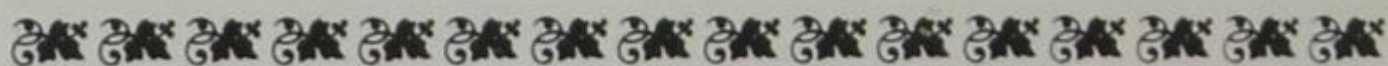

Σ' ένα τμήμα του εργοστασίου καλωδίων.

Φιγούρες μπαλέτου.

Το Μουσείο Αθείας

Πάμε στο Μουσείο Αθείας. Μας ξεναγεί στ' αποκαλυπτικά εκθέματα και ντοκουμέντα ο δ/ντής-του Νιαζή Βανταπ. Λειτουργεί 8 χρόνια. Παρατηρείς τα τεκμήρια και φρίττεις. Έχουν τ' ομοίωμα τ' άγιου Πρόσπερου, κοικκλιστικό, σαν παραγεμισμένο σκιάχτρο, έντεχνα κλεισμένο σε ειδική βιτρίνα, γιάλινη λάρνακα, που οι πιστοί, έπρεπε να τον κοιτάνε μόνο από τα 7 μέτρα... γιατί, από πίο κοντά, θ' αποκαλύπτονταν η απάτη. Ένα σύνθημα πάνω από την είσοδο του Μουσείου, γράφει:

«Οι θρησκείες είναι το όπιο του λαού» (Μαρξ - Λένιν)

—Αυτό δείχνει —λέει ο Νιαζή— ότι ο λαός-μας, τη θρησκεία-του, την είχε ανέκαθεν στην καρδιά-του και όχι στις εκκλησίες. Γι' αυτό, και μόλις ο Ενβέρ μίλησε για περισσότερη διαφώτιση κι επαναστατικοποίηση το 1967, ανταποκρίθηκαν όλοι και ξεσηκώθηκε ο λαός απ' άκρο σ' άκρο και τις κατάργησε.

—Και τους ναούς τι τους κάνατε; τονε ρωτάω κοφτά.

—Τους παραδώσαμε για πολιτιστικούς σκοπούς. Το αμπέλι αγαπητέ-μου δε γίνεται μ' ευχές· αλλά, με τσαπιά και με φτυάρια. Ήταν καιρός και οι παπάδες και οι καλόγηροι που έχασκαν στην τεμπελιά, να μάθουν να δουλεύουν μαζί με το λαό.

Σε μια πρώτη σάλα, διαβάζουμε παροιμιακά συνθήματα:

«Μη ζητάς αλεύρι στον ουρανό».

«Χωρίς λεφτά ο χότζας δεν ανεβαίνει ψηλά στο μινι-ρέ».

«Όσο πιο κοντά είν' το μοναστήρι, τόσο οι χωριάτες πιο φτωχοί».

Στην αίθουσα του αρχείου επιστολών των καθολικών παπάδων, βλέπουμε όργια συμφωνητικών τοκογλυφίας και χρηματοδουλείας...

Ένας νέος παπάς γράφει στο δεσπότη, ότι:

«Ο προκάτοχος παλιός παπάς στα κτήματα της εκκλησίας, πούλησε ένα δάσος 300 χρυσά ναπολεόνια, κι εμένα δε μου 'δωσε κανένα...».

Κι άλλα πολλά. Ένα τεράστιο έργο ζωγραφικής του Νικόλα Ιδρωμένου (μεγάλου και πολυτάλαντου καλλιτέχνη), που πέθανε το 1936. Περιέχει και 60 παλιές στολές της περιοχής Σκόδρας. Αποκαλύπτει και μαρτυρεί πάρα πολλά, παρασταίνοντας τους βασιλείς, κοτσάμπάσηδες, δεσποτάδες, φεουδάρχες, παπάδες, καλόγηρους και καλόγριες, κι όλη την κουστωδία των πλουσίων... να τους οδηγούν οι άγγελοι στον παράδεισο... ενώ παρατάσσει τη μάζα, το φτωχό κι απλό λαό και τον οδηγεί στην κόλαση. Χώρισαν βλέπετε και μεταθάνατο, σε τάξεις τον αφελή λαό, οι θεοπόνηροι εκμεταλλευτές και τύραννοί-του. Ήθελαν ν' αγνοούν αυτοί και το τραγικό ποιητικό εδάφιο της Γραφής, που λέει:

«...Και είδον τα οστά τα γεγυμνωμένα και είπον: άρα τις εστί βασιλεύς ή στρατιώτης, πλούσιος ή πένης...» κλπ.

Είναι πάρα πολλά και συνταραχτικά τα όσα είδαμε σ' εκείνο το Μουσείο, που αν τά 'βλεπε κανάς θρησκευόμενος θά 'λεγε:

«Θου Κύριε φυλακή το στόματί μου...».

Ο Νιαζής μας εξηγεί και μας διαφωτίζει για ορισμένους ήρωες και καταστάσεις:

—Όταν η παπαδοκρατία βύθιζε το λαό στο σκοτάδι, ανάμεσα σ' άλλους και ο Γκετσόβης, ο πρώτος αρχαιολόγος της Αλβανίας, υπερασπίστηκε την αυτόχθονη καταγωγή-μας και μας έδωσ' ένα φως παιδείας έξω από πισωδρομήσεις θεολογίας. Έγραψε το έργο που είχε τον άγραφο ηθικό νόμο των βουνών με τίτλο «Ο Νόμος του Λεκ - Ντουκαγκίνη». Κι ο ποιητής Αντρέ Μιέντα της Αναγέννησης, άφησε ποιητικό και διδαχτικό έργο αξιόλογο. Αγωνίστηκε και είναι από τους πρωτοπόρους στη σύσκεψη του Μοναστηριού, που αποφάσισε το Αλφαβητάρι. Στα 1910 τον έπιασαν και τον έστειλαν πεζό και δεμένο για την Κων/πολη. Ο λαός-μας βοηθούσε τους καθολικούς επί Τουρκίας. Μα εκείνοι δεν έχουνε καμιά μπέσα. Ένα τραγούδι του λαού το 1822 στη Σκόδρα, αναφέρεται σ' έναν ήρωα (απλό άνθρωπο) που τον έλεγαν Κούπε Ντάνε. Ήταν μουσουλμάνος καφετζής, κι όταν γύριζε απόνα ραμαζάνι, άκουσε μια κλαμένη φωνή, καθολικής γυναίκας. Ζητούσε βοήθεια να γλυτώσει από δυό Τούρκους αξιωματικούς... και ο Κούπε τους σκότωσε για να σωθεί εκείνη. Το λαϊκό τραγούδι λέει:

*«Την τιμή και τ' έθνος τό 'χουμε μαζί
μουσουλμάνοι και χριστιανοί».*

Ο παπάς της Σκόδρας, τον καταδίκασε ερήμη σε θάνατο και του 'καψαν το σπίτι. Αλλά, μετά από μιά βδομάδα πήγαν τη νύχτα οι χριστιανοί και του το ξανάχτισαν... και οι φωνές και διαμαρτυρίες του λαού τονε γλύτωσαν.

Γνώριζαν πολλά, οι παραδόπιστοι θρησκοκάπηλοι, κι έλεγαν παραπλανητικά:

*«Όποιος τρώει το τυρί του χότζα
σκάζ' η κοιλιά-του από τη δίψα».*
(Τώρα τό 'χουν αναρτημένο ντοκουμέντο).

*«Ο χότζας παρουσιάζεται σαν άγγελος
κι έχει το διάολο στη σακκούλα».*

*«Όλα τα κοράκια κάναν σύναξη
και διάλεξαν για πρώτο-τους το μπούφο».*

«Στον τόπο-μας είχανε περισσότερα άντρα σκοταδισμού, παρά σχολεία» (Ενβέρ Χότζα).

Κι ο Νιαζής κατατοπίζει ακούραστα:

Το 1967 ο αλβανικός λαός, έκλεισε μαζί με όλες τις εκκλησιές και μια από τις μεγαλύτερες στα Βαλκάνια, τη μητρόπολη των εδώ καθολικών.

Όλοι οι παπάδες ήταν Αλβανοί υπήκοοι. Έτσι, το 1967, αναγκάστηκαν όλοι να προσαρμοστούν. Μια γυναίκα είπε: *«Γιατί εμείς νά 'μαστε προβατίνες του θεού;»*. Κι ένας δεσπότης της απάντησε: *«Κι εμείς είμαστε τα τραγιά και τα κριάρια-του»*. Κατά τη μουσουλμανική θρησκεία... η γης είναι ίσια και όχι στρογγυλή. Εδώ ήταν το μεγάλο κέντρο του Καθολικισμού. Η Σκόδρα είχε και πρέσβη του Βατικανού κι αρχιεπίσκοπο. Οι χριστιανοί κ' οι μουσουλμάνοι ήταν καλοί, προέρχονταν από τον ίδιο τον αγωνιστή λαό-μας. Τώρα είναι ευχαριστημένοι από τη νέα κατάσταση και πρόοδό-μας. Μα οι καθολικοί για τις μεταβολές, είναι και σήμερα επιφυλαχτικοί κι επίφοβοι. Χαρακτηριστικοί υποκριτές οι «γιεζουίτ». Ήταν απλωμένοι σ' όλη τη ΒΔ Αλβανία με κέντρο τη Σκόδρα.

Εδώ διακόπτει τη διαφώτισή-του ο Βαντάη και περιλαβαίνει άλλους...

Στο Μουσείο Αθείας και σε κάθε τμήμα βλέπουμε πολλά αποδειχτικά στοιχεία. Πρυτανική θέση έχει ένα σύνθημα του Ένγκελς σε μια κορφή:

«Κάθε θρησκεία, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά, μια φανταστική αντανάκλαση, που αντιστοιχεί στα κεφάλια των ανθρώπων».

Οι μουσουλμάνοι πιστεύουν ότι: η γυναίκα παίρνει το βάρος των υποχρεώσεων και καταφρονείται ταπεινωμένη από τη θρησκεία. Νά τι γράφουν ιερωμένοι σε ντοκουμέντα πριν από το 1940:

«Έχουμε κληρικούς που είναι κλέφτες, λαθρέμποροι, ανήθικοι, που βρίζει ο ένας τον άλλον».

Περιεργαζόμαστε στη γιάλινη λάρνακα την κούκλα του

Ο νάρθηκας με το κουκλίτικο ομοίωμα του «αγίου» Πρόσπερου στο
Μουσείο Αθείας.

«άγιου Πρόσπερου», όπου οι αφελείς «πιστοί» τον προσκυνούσαν από μακριά. Τα δήθεν οστά του «άγιου» ήταν άχυρα και παραγεμισμένα παλιόρουχα.

Ξαναγουρίζω στον πίνακα του μεγάλου καλλιτέχνη Νικόλα Ιδρωμένου, που δεν ήταν μόνο ζωγράφος, παρά και γλύπτης και αρχιτέκτονας και μουσικός. Στο έργο τούτο, ξεσκεπάσει την απάτη της πολυπλόκαμης άρχουσας τάξης, το πώς οι βασιλιάδες, κ' οι άρχοντες, φεουδάρχες, κοτσαμπάσηδες, πασάδες και καλόγηροι, πίνουν ψευδαισθητικά το κρασί της αιωνιότητας (!) Ο καλλιτέχνης έχει βάλει και τον εαυτό-του σαν βιολιτζή που πάει με το λαό στην κόλαση.

Βλέπουμε παραταγμένα πολλά ντοκουμέντα τοκογλυφίας, που παίρνανε με 15% τόκο οι παπαδοκράτες. Μια φωτογραφία του Τζερτζ Φίστα, ενός Αλβανού προδότη ποιητή, που συνεργάστηκε μ' όλους τους κατακτητές και τό'χουν τα παράσημα απ' όλους τους ξένους επιδρομείς. Τα χρυσά κουτάλια που τρώγαν οι κληρικοί, όταν ο λαός δεν είχε ούτε πικρό ψωμί.

Εδώ και σατιρικές εικόνες σκίτσα για φασίστες του Ντούτσε.

Παρατηρούμε ένα ξύλινο εξομολογητήρι με το ανάλογο παγκάρι για το... μάρτυρα των εξομολογουμένων. Όπλα που είχαν τους ναούς γερμάτων. Βγαίνοντας από το Μουσείο της Αθείας, διαβάζουμε το τελευταίο συνθηματικό απόφθεγμα του Εμίλ Ζολά:

*«Ο Πολιτισμός, δε θα φτάσει στην τέλεια εξέλιξή-
του, αν ίσως, η τελευταία πέτρα της εκκλησίας δεν
έχει πέσει στο κεφάλι του τελευταίου παπαδοκράτη».*

Το κλείσιμο των εκκλησιών

Το αλβανικό κράτος είναι το μόνο σ' όλο τον κόσμο που έκλεισε τις εκκλησίες, τις μετέτρεψε σε Μουσεία, στάδια και σπίτια πολιτισμού. Αυτό ήταν ένα μεγάλο τόλμημα ανανεωτικής καινοτομίας για τα ψυχοφελή «είωθότα» των απλών ανθρώπων και προπάντων των απόμαχων... που ασφαλώς έχει τα αίτιά-του.

Από το 15 ακόμα αιώνα ο Πάσκα Βάσια διακήρυττε ότι:

«Η θρησκεία των Αλβανών, είναι η Αλβανία».

Και ο Τούρκος Ίμπν Κεμάλ έλεγε:

«Οι Αλβανοί έχουν για θρησκεία την επανάσταση και την αντίσταση».

Αλλά, κι ο ιστορικός Μπαρλέτι είπε στις αρχές του 16 αιώνα:

«Ο κάθε Αλβανός, είναι περισσότερο πολεμιστής, παρά θρήσκος».

—Ήταν καιρός. Πάνω στους μιναρέδες χτίσαμε ξενοδοχεία, θέατρα, Μουσεία και παλατάκια κουλτούρας του λαού. Γιατί, αυτά που μας έκαναν οι καθολικοί παπάδες εδώ, ήταν όχι μόνο επιζήμια, μα κι επικίνδυνα, να μας τινάξουν στον αέρα... Τα λειτουργικά-τους ήτανε θεατρικές παραστάσεις κωμικές. Μας λέει ο περίφημος ηθοποιός Γκζίμ Κρούια στη Σκόδρα, κι ένας καθηγητής συμπληρώνει:

—Ο αλβανικός λαός, έβαλε σήμερα πάνω από την

εκκλησία, το έθνος και την πρόοδο. Ός και η Αγγλίδα Έντιθ Ντουράν που πέρασε παλιότερα στους βαλκανικούς πολέμους από δω, έγραψε τούτο το τιμητικό για μας:

«Όταν πέρασα στη Ρωμυλία ρωτούσα τον κόσμο:

—Τι είσαι συ;

—Καθολικός. Απαντούσε ο ένας. Προτεστάντης, ο άλλος.

Στη Βουλγαρία, τι είσαι συ;

—Ορθόδοξος.

Στη Γιουγκοσλαβία, τι είσαι συ;

—Διαμαρτυρόμενος.

Ο καθένας είχε το χαζοχαβά-του (!) Κι έλεγα, γράφει η Ντουράν:

Τι θα γίνει τελοσπάντων μ' αυτές τις παλαβοθηρ-σκειές του κόσμου, που του θολώνουν τα μυαλά και του αδυνατίζουν από φόβους την ψυχή-του, που φτάνουνε να τον καλογερεύουν και να τον κάνουνε αμόρφωτον, αφαλοσκόπο και τερπέλη; Έτσι καθώς είχα μπουχτίσει από τ' ανόητα δόγματα των ανθρώπων, μπαίνοντας και στην Αλβανία ρώτησα:

—Τι είστε σεις εδώ;

—Σκιππτάσ. Μ' απάντησαν ξερά - κοφτά.

Επιτέλους, είπα. Απαλλάχτηκα εδώ, από θρησκοκάπηλους και θεοπλάστες (!)».

Το 1967, το Κόμμα και η Κυβέρνηση της Αλβανίας, τα χρειάστηκε, βλέποντας ύποπτες κινήσεις ρασοφόρων. Έτσι, κυριεύτηκε από οργή κι αγανάχτηση, όταν ανακάλυψε σε βορινές αλλά και κεντρικές πόλεις της χώρας ένα παγι-δευτικό κι επικίνδυνο δίκτυο συνομωσίας των καθολικών. Κι έπειτ' από επαγρύπνηση κι επισήμανση, συνέλαβαν 160 πράκτορες... με όπλα και πιστόλια που τά 'κρυβαν μέσα στους ναούς, ακόμα και σ' ανύποπτες θήκες π' άνοιγαν στα βαγγέλια. Η σατανική αυτή οργάνωση που δεν είχε καμιά ουσιαστική σχέση με το γνήσιο κι αληθινό χριστιανισμό, (όπως πληροφορούν Αλβανοί κομματικοί και κρατικοί παράγοντες), είχε απλώσει πλοκάμια, με δόλιους σκοπούς, ν'

ανάψει πολεμικές φωτιές, να δημιουργήσει ταραχές για την ανατροπή του καθεστώτος. Είχε διασυνδέσεις τρομερές με άντρα σκοτεινών δυνάμεων.

— Ήταν ισχυροί οι πυρήνες των καθολικών συνομηωτών εδώ στη Σκόδρα και στο Δυρράχιο, τονίζει κι ο καθηγητής Ασάν. Ευτυχώς που τους ανακαλύψαμε γρήγορα. Τα ίδατε με τα μάτια-σας τα όργιά-τους στο Μουσείο Αθείας. Ο καθολικισμός ετούτος, στη χώρα-μας δεν αποδείχτηκε, παρά, μια προσχηματική κι αντιλαϊκή πολιτική του καπιταλισμού, ένα προκεχωρημένο κ' ισχυρό φυλάκιο του Βατικανού. Την έδρα-του για όλα τα Βαλκάνια, την είχε πάντοτε στη Σκόδρα. Κινιόταν με άφθονο χρήμα, κι αποκοίμιζε τις μάζες. Οι παπάδες-τους ήταν αριστοκράτες. Είχαν εδώ σε όλη την περιοχή, προκλητικά τσιφλίκια. Κι από τα χρόνια τα παλιά, την αρχιεπισκοπική-τους έδρα. Σε 364 εκτάρια ανέρχονταν τα καλλιεργήσιμα φέουδά-τους. Κι άλλα 245 εκτάρια είχαν οι «φτωχούληδες του Θεού» σε λιβάδια, (κάθε εκτάριο έχει 10.000 τετρ. μ.) και συνακόλουθα: 102 εκτάρια βοσκοτόπια, 9 εκτάρια ελιές, 81 εκτάρια δάση, 3 εκτάρια αμπέλια για επιτραπέζια σταφύλια κ.ά. Χώρια που θα φρίξετε με την τοκογλυφία-τους. Μάλιστα. Έτρωγαν κι έπιναν δεσποτικά και με χρυσά κουτάλια... κι ο κατομοίρης ο λαός... λιμοχτονούσε για ψωμάκι!

Κόβει το λόγο-του ο Ασάν, και συνεχίζει ο συγγραφέας Κράγια:

— Μην απορείτε για όλ' αυτά. Είναι πικρές αλήθειες! Ένας δεσπότης εδώ 'πα, είχ' ένα παλάτι εξωτικό με 42 κάμαρες. Του βρήκαμε 120 πιάτα βαριάς πορσελάνης και 67 ασημόχρυσα μαχαιροπήρουνα. Κι όταν κανάς απλός παπάς ρωτούσε άλλον σύντεκνό-του:

- Πού είναι ο δεσπότης;
- Έπαιρνε την απάντηση:
- Τον σκέπασαν τ' αγαθά.

Είχαν γεμίσει τους ναούς με όπλα, για να τα στρέψουν ενάντια στο λαό. Μυστική οργάνωση με πολλά λεφτά. Αρχηγός-τους ήταν ο Ζεφ Πλούμη, ανώτερος κληρικός του Βατικανού. Είχε καταφέρει πάνοπλο και φοβερό δίκτυο.

Μόλις αντιλήφτηκε την κρατική κινητοποίηση, δραπέτευσε με άλλους δικούς-του για τα βουνά... Μα πιάστηκε και δικάστηκε το 1968...

Ο καθολικός κλήρος ήτανε δυνατός πολύ. Μας πολεμούσε μ' όλα-του τα μέσα και διαιρούσε και πισωδρομούσε το λαό. Ώς το 1940 τύπων' εδώ 12 περιοδικά κι εφημερίδες. Είχαν 3 τυπογραφεία, 4 ιερατικές σχολές, 6 μεγάλες εκκλησίες που η μία μάλιστα ήταν το δεύτερο πρότυπο της Αγια-Σοφιάς. Πλήρωναν και κάτι λακέδες συγγραφίσκους που δηλητηρίαζαν τη νεολαία για να την καθελώνουνε στο ζόφο και στην υποδούλωση. Κι ο ποιητής-μας Μιγκένι στιχουργούσε:

*«Οι μιναρέδες κ' οι σταυροί
έσφαξαν τον ουρανό
κ' η δυστυχία προδινόταν...»*

Το Βατικανό, παράλληλα με τον αρχιερέα-του είχε και πρεσβευτή στη Σκόδρα. Οι χριστιανοί κ' οι μουσουλμάνοι παπάδες και χοτζάδες ήταν αθώοι οι καημένοι, γιατί προέρχονταν κι από τη φτώχεια του λαού, κ' ήτανε άγγελοι μπροστά στους εωσφόρους παπικούς, τους κόλακες, τους μοχθηρούς και φαρισαίους. Αυτούς, στη Σκόδρα τους λέγανε και «γιεζουίτ» (υποκριτές, διαβολικοί, ασυγχώρητοι). Είχαν όλοι πολύπλευρη μόρφωση, (γράφε κακή για το λαό) κ' ήτανε απλωμένοι σ' όλη τη ΒΔ. Αλβανία με κέντρο την πόλη-μας. Με πολλά διπλώματα στα ευρωπαϊκά κολλέγια, γιστροφιλόσοφοι, φιλόλογοι, εθνογράφοι, ζωγράφοι και «ουκέστι αριθμός» στα πονηρά, τα ψεύτικα κι απατηλά παιχνίδια. Πάντα είχαν πολιτικούς κ' υποδουλωτικούς σκοπούς. Ποτέ ψυχοφελείς κι απολυτρωτικούς. Η καθολική εκκλησία, ήταν και είναι πάντα στην υπηρεσία της εκμεταλλεύτριας άρχουσας τάξης. Είχαν και την αναίδεια και το θράσος να διατυμπανίζουνε στους αφελείς και το σύνθημα: «Κάνε όπως λέω εγώ... και μη κάνεις όπως κάνω εγώ» (!). Απόξω δείχναν άγγελοι... και μέσα-τους διαβόλοι. Όταν ανακαλύψαμε τη συνομωσία, ο Ενβέρ Χότζα είπε:

«Να κατεβούμε όλοι οι φωτισμένοι στο λαό, να κά-

νουμε μια διαφωτιστική εκστρατεία να τον πείσουμε για την αλήθεια, ν' αποφασίσει μ' ετυμηγορία μόνος-του, αν θέλει να κλείσουμε ή όχι τους ναούς...».

Αυτό λοιπόν έγινε, σ' ευρεία κλίμακα, και πετύχαμε. Όμως, χρειάστηκε αγώνας: γιατί, όπως είπε τότε ο Ενβέρ:

«Στον τόπο-μας ήταν ακόμα σκοταδισμός στα μυαλά, μιας μεγάλης μερίδας λαού, από τζαμιά, ναούς λογής, που ήταν πióτεροι από σχολεία και νοσοκομεία...».

Το 1938, η περιοχή της Σκόδρας είχε 144 εκκλησιές. Αλλά, σχολεία μόνο 34. Σήμερα, δεν έχει καμία, και φωτίζεται από 400 περίπου σχολεία. Η μητρόπολή-τους, έγινε κλειστό γήπεδο, που χωράει 3.000 θεατές. Με τη συνεχή διαφώτιση βλέπετε, ήρθε κ' η ώρα του θεού - λαού, κι έκλεισε σ' όλη τη χώρα 2.700 τζαμιά και μοναστήρια... και 5.470 παπάδες και χοτζάδες απροσηματίστηκαν. Οι γεροντότεροι πήραν τη σύνταξή-τους. Οι νεώτεροι, δουλεύουν όπως όλοι οι πολίτες και είναι ευχαριστημένοι από τη νέα κατάσταση, γιατί, ήταν κι αυτοί φτωχοί μουσουλμάνοι και χριστιανοί.

—Και γιατί δεν κάνατε εξαίρεση στους χριστιανούς και στους μουσουλμάνους; ρωτώ, και μ' απαντάει:

—Μια παροιμία λέει:

«Ένα ξύλο να βρεθεί στραβό
χαλάει όλ' η στίβα».

Τ' ομολογούμε, πως, τίποτα δε φταίξανε οι χριστιανοί κ' οι μουσουλμάνοι. Αλλά, «κοντά στα στεγνά, καίγονται και τα χλωρά». Μάλιστα, τους είπαμε πως, όσοι πιστεύουν και θέλουν να θρησκευούν, μπορούν αυτό να το κάνουν στα σπίτια-τους. Υπήρξαν βέβαια και παπάδες, που διαφώνησαν με την απόφαση του λαού. Αλλά, ήταν υποχρεωμένοι σαν Αλβανοί υπήκοοι να σεβαστούνε την πλειοψηφία-του. Άλλωστε, από το 1946 όσοι δε θέλησαν να γίνουν πολίτες του αλβανικού κράτους, έφυγαν από τη χώρα. Οι άλλοι οι δικοί-μας, προσαρμόστηκαν.

Η φωτιά, άναψε πρώτα από το Δυρράχι. Σήκωσε παντιέρα μια μέση σχολή... και το κίνημα απλώθηκε όπως το λάδι στη φωτιά σε όλον το λαό που πήρε την τελεσίδικη απόφασή-του.

Στη Σκόδρα και στο Δυρράχι, οι πιά πολλοί ήταν καθολικοί· και λίγοι μουσουλμάνοι. Οι χριστιανοί βρίσκονταν στο Νότο. Τους τιμήσαμε ανάλογα. Δε μπορούσαμε όμως, να κάνουμε εξαιρέσεις. Τους κληρικούς που δούλεψαν για το έθνος, τους εκτιμούμε και τους σεβόμαστε.

Πριν μια βδομάδα, γιορτάσαμε τα 50χρονα του παπα-Στέφανου Γκιετσόβη, που είχε πολύ αγωνιστεί για το αλβανικό σχολείο. Ήταν και ξακουσμένος ποιητής, ιστορικός κι αρχαιολόγος. Το πανεπιστήμιο της Λειψίας τον είχε ανακηρύξει και διδάκτορα. Μας τονε σκότωσαν οι Σέρβοι!...

Τιμούμε τον Αντρέ Μιέντα. Ιερωμένος ποιητής κι αυτός! Άφησε έργο αξιόλογο. Κι είχε αγωνιστεί για το αλφαβητάρι.

Τιμούμε κι άλλους παπάδες που εργάστηκαν και φώτισαν το γένος. Τους έχουμε ανακηρύξει ήρωες. Όπως, τον παπα-Χρήστο που δολοφόνησαν οι ντόπιοι σκοταδιστές το 1906, γιατί είχε κάνει το σπίτι-του σχολείο, κ.ά.

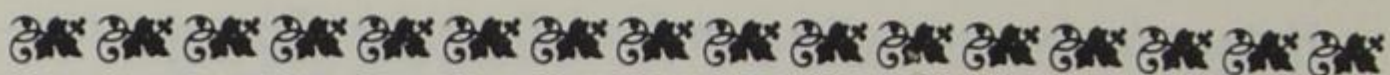
Τέλος, είχαμε καθήκον απέναντι στο λαό, να εξυγιάνουμε τον τόπο-μας, από την επικίνδυνη εστία του καθολικισμού....

Τα θρησκευόμενα στην Αλβανία, είχαν ως το 1967 την παρακάτω αναλογία σε οπαδούς:

Μουσουλμάνοι 60%

Χριστιανοί 28%

και Καθολικοί 12%.

Η συνέχεια μιας έρευνας

Είμαστε πάντα περίεργοι, κι επιμένουμε σ' ένα ανάλογο «γκάλοπ», μια σφυγμομέτρηση του θρησκευτικού συναισθήματος προπάντων σε γέροντες και γριές μειονοτικούς, δικούς-μας. Σε όποια πόλη και χωριό και αν πηγαίνουμε, κύριο μέλημά-μας να ξεκόβουμε παρήλικες, να τους ρωτάμε, να τους ψυχολογούμε, να μας πούνε γνώμη και κρίση, ή επίκριση για το πώς δέχτηκαν, αυτή την τόσο τολμηρή κι επαναστατική αλλαγή, στη συνηθισμένη από παράδοση θρησκευτική τάξη της παπαδοκρατίας. Κι όμως, παντού συναντάμε τις ίδιες περίπου στερεότυπες απαντήσεις:

— Έ, συνηθίσαμε. Δεν μας πειράζει.

— Στην αρχή στενοχωρηθήκαμε. Μα έπειτα συνειδητοποιήσαμε καλύτερα την υπόθεση αυτή.

— Έτσι έπρεπε να γίνει.

— Α, να σας πω: Εγώ είμαι χριστιανή. Μας λέει η Πολυξένη Θεοχάρη στην Κορυτσά, 76 χρονών. Και για ιδέστε... είχα και τις εικόνες-μου, και κάνω και το σταυρό-μου. Αλλά, να κόβει ο Θεός μέρες από μας, να δίνει στον Ενβέρη-μας! Τον αγαπάμε όλοι. Εμένα με πήρε και στα Τίρανα, κι έκατσα δίπλα-του σε μια γιορτή επρόπερσι. Στάθηκε παλικάρι και σωτήρας-μας. Όταν ακόμα ήταν καθηγητής τον είχα εδώ στο σπίτι-μου. Τον περιποιόμουνα σαν αδερφή, κι όταν κάποτε είχε αρρωστήσει τού 'κανα τα γιατρικά περέτια. Μα κι όταν τον κυνηγούσε η αστυνομία του Ζώγου, τον έκρυβα καλά στο σπίτι-μου.

Ο Χρήστο Μάνος στη Δερβιτσιάνη μας είπε:

—Με τους πρώην παπάδες, είμαστε φίλοι αγαπημένοι. Είναι κι αυτοί συνεταιριστές. Δουλεύουνε μαζί-μας.. Έχουν οικογένειες. Τα παιδιά-τους βγαίνουν επιστήμονες. Το χώνεψαν κι αυτοί καλά, το πέταμα του ράσου-τους. Το που σηκώνανε το χέρι-τους και μας βλογούσαν, το κατάλαβαν πως δεν έπρεπε νά 'μαστε κορόιδα. Τώρα, δουλεύουμε μαζί και προοδεύουμε. Γιορτάζουμε άλλες πολλές γιορτές. Γλεντάμε και χορεύουμε εδώ στο μεσοχώρι όλοι αδερφωμένοι. Δεν μας χωρίζει τίποτα. Σαν πέρασαν τα πρώτα χρόνια μετά το 1967, κατάλαβαν κι αυτοί με πόσο κουτά πράγματα καταπιάνονταν. Κι ο λαός γιατί να τους κοροϊδεύει πισώπλατα; Λέγαμε συχνά και την παροιμία:

*«Ο παπάς είναι αμπάρι
θέλ' να φάει και να πάρει».*

—Πώς πάτε με τη θρησκεία; Γιατί κλείσατε τις εκκλησίες; Ρωτάω το χειμαριώτη, Τιμολέα Κόντη.

Και μου απαντάει με χαμόγελο:

—Χμ, κάναμε πολύ καλά. Είμαστε όλοι φχαριστημένοι. Ρωτάτε έναν παλιό παπά και θα ιδείτε πώς θα σας πει, ότι: τώρα ζούνε με πióτερη αξιοπρέπεια και τις χαρές που έχουν όλοι. Ήταν καιρός, γιατί, τό 'χανε παραξηλώσει οι καθολικοί...

Στο χωριό Τσούκα του Βούρκου, είπαμε σε μια γριούλα.

—Καλημέρα γιαγιά.

—Καλοσωρίσατε παλκάρια-μ'.

—Πώς σε λένε;

—Γιαννούλα.

—Θά 'χες το κουράγιο και την καλοσύνη, να μας πεις κάτι για τους παπάδες και τις εκκλησιές που χαλάσατε;

—Τι να σας ειπώ γιόκα-μ'; Αυτοί, χαλάστηκαν μοναχοίτους. Δεν κάθονταν φρόνιμα οι παπικοί... και μας επήρε κι εμάς η κλάρα. Μας κακοφάνηκε στην αρχή... Μα τώρα το πήραμε συνήθιο. Όποτε νιώθω την ανάγκη, κάνω το σταυρό-μου σπίτι-μου... κι αντίς για προσευκή, έχουμε το τραγούδι.

—Ήμουνα παπάς, μου λέει ένας μπαρμπα-Χρήστος στο Σαράντι... Έ, κι αν μου κόστισε λίγο στην αρχή, ύστερα το ξεπέρασα. Έβγαλα το ράσο-μου, ξύρισα τα γένια-μου, κι έχω καλή υπόληψη. Μάθαμε πως οι Βατικανοί είχαν εκτεθεί βαριά εδώ στη χώρα-μας και δε στεκόταν άλλο. Τους έδιωξε η κυβέρνηση. Εμείς οι χριστιανοί είμαστε φρόνιμοι. Δεν αντιδράσαμε. Εγώ τώρα, παίρνω τη σύνταξή-μου και ζω καλά με τη φαμίλια-μου. Έχω 3 παιδιά και 18 αγγόνια. Διαβάζω και την Αγία Γραφή στο σπίτι-μου...

Ο Σωτήρη Καλιάπος σε χωριό της Κορυτσάς, μας τόνισε:

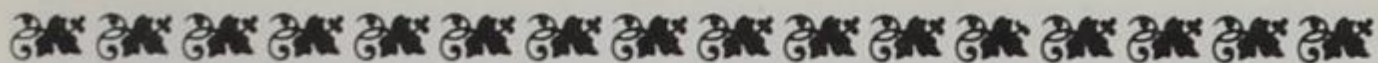
—Τώρα με τους πρώην παπάδες είμαστε αδέρφια και συντρόφια, μια χαρά! Ενώ πριν κοροϊδευόμαστε. Ένας που ήτανε παπάς απ' το χωριό-μας, τώρα είναι και στο θεατρικό-μας Όμιλο. Αλλά, μας παίζει θέατρο αληθινό, και όχι ψεύτικο σαν πρώτα.

—Κι εγώ ήμουν παπάς, μου λέει άλλος απ' το Δέλβινο. Στην Κατοχή βγήκα στ' αντάρτικο, στην Τσέτα του Λευτέρη Τάλιου και πολέμησα τους Γερμανούς φασίστες. Γι' αυτό, και πρώτος, όταν πήρε απόφαση το Κόμμα κι ο λαός, πέταξα το ράσο-μου και είμαι γραμματέας στην κοπερατίβα.

Ασφαλώς, ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, θα υπάρχουν και δυσαρεστημένοι γέροντες από το κλείσιμο των εκκλησιών και δεν το εκδηλώνουν. Όμως, αυτοί είναι μια ελάχιστη μειοψηφία που χάνεται. Οι πίο πολλοί, έχουνε συνηθίσει, κι έχουν εγκολπωθεί το πνέμα του καιρού και του καθεστώτος, και το πλούσιο πολιτιστικό περιεχόμενο ζωής που τους παρέχει.

Πάνω στο θέμα τούτο, υπάρχει κι άλλη αιτία: Όταν αγαπιόταν δυό νέοι που ανήκαν σε αντίθετα θρησκευτικά δόγματα. Η σύγκρουση αυτή δεν επέτρεπε επισημοποίηση σχέσεων και γάμο. Έτσι ο ρόλος των θρησκευτικών δογμάτων γινότανε και αντιφυσικός κι αντικοινωνικός· αφού ο έρωτας φυτρώνει και στις πέτρες.

«Έρως ανίκατε μάχαν» (Σοφοκλής)

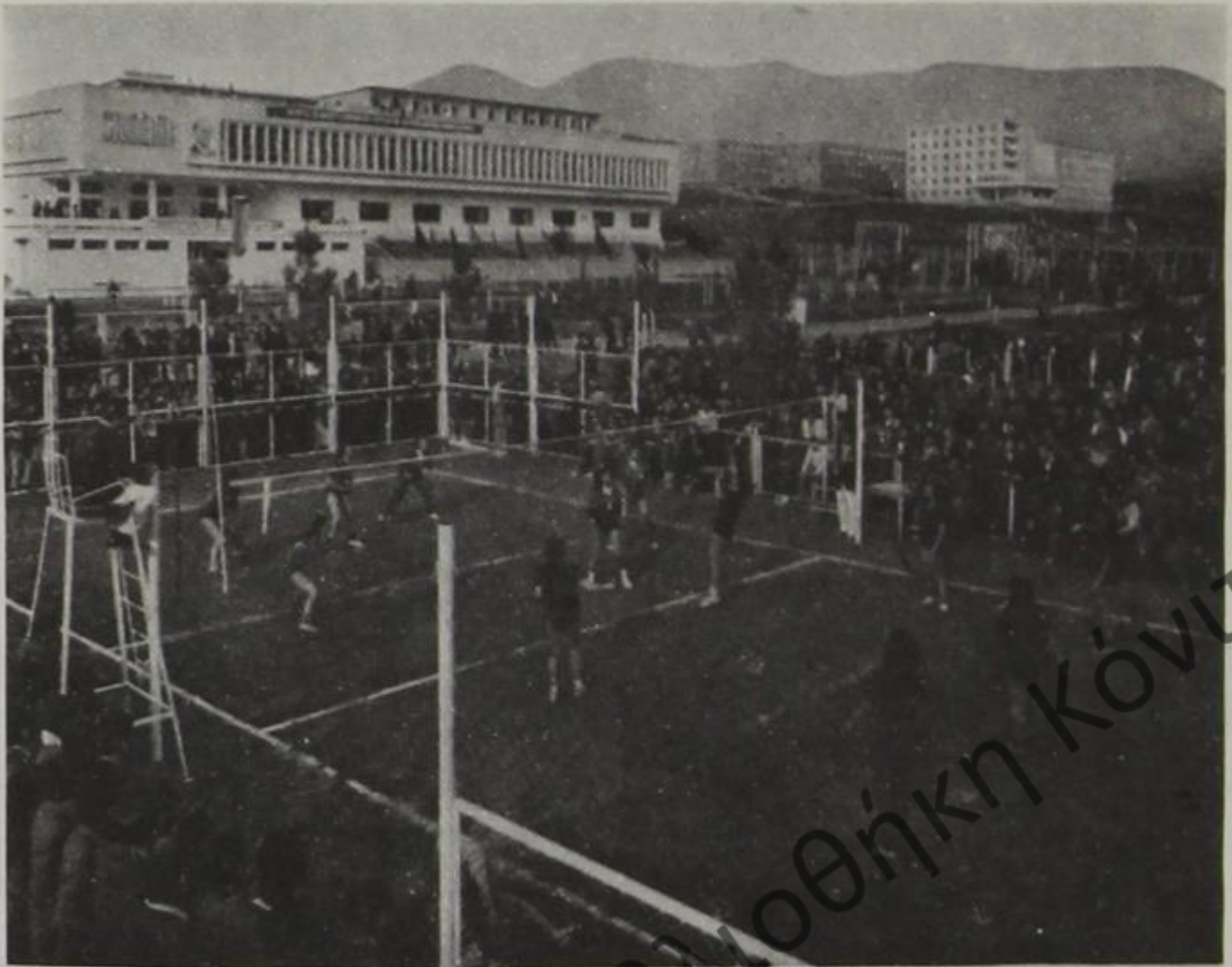

Σκοδριώτικη πανδαισία

Αλλ' ας ξαναγυρίσουμε στη Σκόδρα. Είναι ώρα για γεύμα. Πάμε στο εστιατόριο. Πίνουμε στην αρχή το ταχτικό ρακί. Μας βλέπει κι έρχεται για λίγο μαζί-μας, ένας σπουδαίος κωμικός καλλιτέχνης της πόλης, ο ΓκζιμΚρούια. Είναι εργάτης σ' ένα εργοστάσιο σιγαρέτων, και πολύ αγαπητός στο λαό. Γράφει διάφορα σκετς και κωμωδιούλες που τα παίζει ο ίδιος. Ο Ενβέρ τού 'δωσε τον τίτλο του «ξεχωριστού καλλιτέχνη του λαού». Είναι δημοφιλής και πασίγνωστος σ' όλη τη χώρα. Έχει και πολλά παράσημα εργασίας.

—Με τη σάτιρά-μου πολλές φορές κριτικάρω τους άλλους. Μας λέει. Και θαρρώ πως κάνω δίκαιη κριτική, όταν βλέπω πως υπάρχουν τρωτά κι αδυναμίες, για να διορθώνονται. Δεν ψυχαγωγώ μονάχα, παρά και διδάσκω μ' ευχάριστο τρόπο. Ο Ενβέρ μου 'δωσε τ' όνομα Γκζιμ, που θα πει χαρά. Κατάλαβε κι ένιωσε πως χαίρομαι τη ζωή δουλεύοντας αλλά, δίνοντας χαρά και στους άλλους...

Ο Κρούια είναι και ζογκλέρ και θηριοδαμαστής. Στη σκηνή είναι πάντα γελαστός. Τονε χειροκροτούνε όλοι, και ξεκαρδίζονται στα γέλια με τις κωμικές-του φάτσες. Στο εργοστάσιο όμως, είναι σοβαρός. Τον ανακάλυψαν σ' ένα μαχαλά της Σκόδρας, όταν ήταν 10 χρονών, κι έστεινε πρόχειρα ένα μπερντέ, σαν κείνους του Καραγκιόζη, και διασκέδαζε τη γειτονιά. Κι ενώ, οι συνομήλικοί-του πωλούσανε μικρά εισιτήρια για ν' αγοράζουνε τα ποδοσφαιρικά-τους, ένας υπάλληλος του υπουργείου οικονομικών, φαντάστηκε πως ανακάλυψε ψητό φορολογίας... Κι όταν πήγε και είδε

Σε μαθητικό Στάδιο.

Άποψη του κάμπου της Κρούγιας από το Κάστρο του Σκεντέρμπεη.
(Έργο του Έλληνα νατουραλίστα ζωγράφου Μηνά Χ. Στράτη)

τον 10χρονο Γκζιμ, ντροπιάστηκε και ξέσπασε στα γέλια.

Άλλωστε, η Σκόδρα είναι ξακουστή για το χιούμορ και τ' αστεία των κατοίκων-της.

Με τον Κρούια, το συγγραφέα Φεντίλ και τους άλλους, τσουγκρίζουμε τα ποτήρια φιλικά κι αδερφικά.

—Εμείς —λέει ο Φεντίλ— το φίλο που μας έρχεται τον βάζουμε στην κορφή κι εκείνος καθορίζει το δείπνο και το πρόγραμμα. Αν ο φίλος δεν πάρει πρωτοβουλία για ο,τιδήποτε, μπορεί, κι όλοι να μείνουν νηστικοί ως το πρωί. Ο νοικοκύρης σηκώνει πρώτος το ποτήρι με το ρακί και το δίνει και στο φίλο να πιεί σαν σύμβολο καθαρότητας.

Ζητώ από το Φεντίλ να μας πει ένα παλιό λαϊκό τραγούδι σκοδριώτικο, και μας λέει ένα ερωτικό παλιό κι ορεσιβιακό.

*—«Εσύ όμορφη κόρη που βγαίνεις στο φράχτη
δός-μου το μάγουλό-σου, να σε χαρεί η αδερφή-
σου...»*

*Δός-μου το ροδομάγουλό-σου και τ' άσπρο-σου το
χέρι.*

*—Αν είσαι άξιος παίξε το δάχτυλο
σάλεψε το περίστροφο και το μαχαίρι,
δεν είν' εύκολο να πάρεις μια κοπέλα...»*

Τα παλιά μοιρολόγια έπαιρναν πολιτικό χαρακτήρα. Σήμερα, δεν τραγουδιούνται αλλά, μένουν σαν κειμήλια. Τα σκοδριώτικα μοιρολόγια μοιάζουν πολύ με τα ελληνικά.

Ο Αλέξης πίνει το κρασάκι-του και νιώθει βαθιάν αγαλλίαση, καθώς το κρασί του φέρει στη μνήμη κι ένα μεσελέ του Ιταλού συγγραφέα Καρντούτσι που έλεγε: «*Στον πάτο του ποτηριού βρίσκω εγώ την έμπνευσή-μου*». Το λέει συχνά ο βετεράνος τ' αγώνα ποιητής, για να εκθειάζει το κρασί. Κι όταν μας φέρνουνε φρούτα, θυμάται εκείνο που είπε κι ο Τόμας Μαν:

*«Τρώω ένα μήλο το βράδυ, για να μην έρθει το
πρωί ο γιατρός».*

Αυτό είναι σαν τη δικιά-μας παροιμία που λέει:

«Ένα μήλο την ημέρα το γιατρό τον κάνει πέρα».

Μπαίνει στο κέφι, κι όλο θυμάται περιστατικά απ' τη ζωή μεγάλων συγγραφέων: Κάποτε ο Βολταίρος παρατήρησε τον υπηρέτη-του:

—Γιατί δε μου λουστράρισες τα παπούτσια;

—Διότι βρέχει έξω αφεντικό... Ήταν η απάντηση.

Κι ο Βολταίρος γελάει και του ξαναλέει:

—Γιατί άνοιξες δυό τρύπες στην πόρτα για τις γάτες, και δεν άνοιγες μία μεγάλη να περνούνε κ' οι δυό;

— Έκανα δύο τρύπες, γιατί δύο ήταν κ' οι γάτες αφεντικό

Ο Αλέξης θέλει να εκθειάζει πάντα τις ετοιμόλογες κι έξυπνες απαντήσεις των δούλων.

Ξανατοκάρουμε τα ποτήρια, και μας λέει ένα τρίπτυχο αφορισμού.

—Οι πρόγονοί-μας όταν ήθελαν να μας αφορίσουν έλεγαν:

«Το καλοκαίρι να μη δουν τα χείλη-σου ξυνόγαλο σταγόνα».

«Το χειμώνα, να μη φορέσεις γούνα».

Και *«Στα γηρατειά, να μείνεις χωρίς γριά».*

Όταν πέθανε η μάνα του Αλέξη, αυτός βρισκόταν στην Κίνα και της έβγαλε ένα ποίημα για να παρηγορήσει και ν' αλαφρώσει τον πόνο-του... Τη θυμάται τις μέρες της ιταλικής κατοχής και δακρύζει, και μας αφηγείται ένα περιστατικό.

—Πώς να κάνω μάνα; Τη ρωτούσε.

—Όπως ξέρεις εσύ Λέκα-μου. Τ' απαντούσε μειλίχια εκείνη.

—Πού και πώς να κρύψω τις χειροβομβίδες μάνα, για τους επιδρομείς Ιταλούς;

—Όπως και όπου ξέρεις εσύ γιόκα-μου.

Κάποτε, με κυνηγούσαν οι Ιταλοί του Ντούτσε. Μπήκα κρυφά στο σπίτι-μου για να ιδώ τη μάνα-μου. Κι ευτυχώς τους παραπλάνησε μια γειτόνισσα... και βγήκα από μια πίσω πόρτα, αλλιώς, θά 'πεφτα στα νύχια-τους, και θα με γδέρνανε ζωντανό. Άλλη μια φορά, δεν είχαν γίνει καλά καλά τα

σταφύλια, ήτανε πείνα φοβερή, και πήγα ένα με καμάρι και περφάνια να δώκω στην ταλαίπωρη μάνα-μου. Μα η αγάπη κ' η μεγαλοψυχία της μάνας δείχνεται πάντα δυνατότερη απ' όλες. Της έλεγα και της έδινα με καυχησιά και περηφάνια:

—Μάνα.

—Όρσε Λέκα-μου.

—Σού 'φερα ένα σταφύλι, πάρτο μάνα, φάτο, πεινάς!

—Όχι γιόκα-μου δεν πεινώ, φάτο εσύ. Έφαγα εγώ.

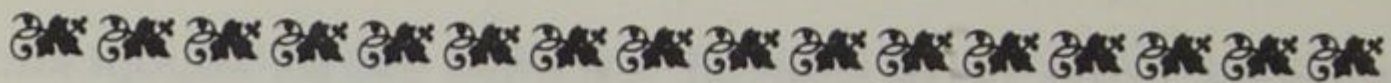
—Μα πότε έφαγες μάνα; Τα σταφύλια τώρα πρωτοβγαίνουν.

—Έφαγα επέρσου Λέκα-μου εγώ. Μού 'λεγε κι ένα δάκρυ κυλούσε στο μαραμένο από την πείνα πρόσωπό-της!

Θαυμάζουμε την αγάπη της μάνας τ' Αλέξη στο μοναχογιό-της, αλλά και κάθε άλλης μάνας τον απαραίτητο πόνο και τη θυσία για τα παιδιά-της. Κουβεντιάζουμε πλατιά για την αγάπη πό 'χει στις διάφορες ηλικίες τις αποχρώσεις-της. Και όταν είναι αγνή κι αυθόρμητη από τη φύση-της, έχει μεγάλη αξία και στα γηρατειά-της.

«Η αγάπη —λέν κ' οι Ιταλοί— δε βγαίνει ποτέ στη σύνταξη».

Δηλαδή, δε γεράζει ποτέ. Περνάει και ξαναγεννιέται άλλη.

Μιγκένι κι επιστροφή

Ο Μιγκένι είναι από τους πίο αγαπημένους νεώτερους ποιητές του αλβανικού λαού.

Το σπίτι-του στη Σκόδρα τό 'χουνε Μουσείο. Άνοιξε το 1961. Είναι απόγεμα. Λίγο πριν αποχαιρετήσουμε την αλβανική νυφούλα του βορρά, το επισκεφτόμαστε. Ο ποιητής γεννήθηκε το 1911 και πέθανε 37 χρονών φυματικός. Στα 50 χρόνια από τη γέννησή-του, ήρθε ο Ενβέρ και έγραψε τα παρακάτω λόγια:

«Τα ωραία ποιήματα του γνωστού-μας ποιητή, ας εμπνέουν τους ανθρώπους-μας, και το Μουσείο τούτο ας γίνει μια αγαπημένη έστια μόρφωσης του λαού-μας».

Το Νικόλα Μιγκένι, από μικρό, φτωχό, πειναλέο και καχεχτικό παιδί, ήθελαν να τον κάνουνε παπά' μα αρνήθηκε επίμονα, κι έγινε δάσκαλος. Υπηρέτησε στη Βράκα. Εκεί έγραψε και τα πρώτα-του ποιήματα, με τίτλο «Ελεύθεροι Στίχοι». Στα 1933 ως το 1936 δημοσίευσε αρκετά. Σπούδασε και στα Μπιτόλια στο Μοναστήρι. Είχε μελετήσει πολύ τον Γκόρκυ, Τολστόη, Μαγιακόφσκι, Ουγκώ, Μπαρπύς κ.ά. Άφησε έναν τόμο με ποιήματα κι έναν με πεζά. Τον είχαν πάει ένα μήνα άρρωστο βαριά και σ' ένα σανατόριο στην Ελλάδα. Έπειτα τον πήγαν στο Τουρίνο, τον εγχείρισαν και πέθανε εκεί το 1938. Στη Σκόδρα έφεραν τα λείψανά-του το 1956. Το έργο-του δραματικό, ρεαλιστικό και βαθιά συγκινητικό, μεταφράστηκε σε 26 γλώσσες. Το

Μουσείο-του τό 'χουν διανθισμένο με φωτογραφίες διάφορα αντικείμενα της ζωής του ποιητή και χειρόγραφέ-του. Γράφω δυό λόγια καρδιάς στο βιβλίο των επισκεπτών για τον μικρό αυτόν Πούσκιν των Σκιππιτάρηδων, και παίρνουμε το δρόμο της επιστροφής...

Γυρίζοντας προς τα Τίρανα, σταματούμε σ' ένα μέρος κοντά στη Λέζια που το φυτίλιαζαν με φουρνέλα. Ο Αλέξης πάντα ξετυλίγει από τη μνήμη-του κάποιον μύθο, ένα ανέκδοτο, ή και πικάντικο περιστατικό της ζωής. Μας λέει:

—Μια φορά, ο χάρος είχε ένα φίλο, και πήγε να τον πάρει... Άιντε σήκου, πάμε, του λέει. Ο φίλος πονηρός τον παρακαλεί.

—Δε μ' αφήνεις ορέ φίλε χάρε για του χρόνου; Ο χάρος τον λυπήθηκε.

—Άι σ' αφήνω, τού 'πε. Μα σαν περάσει ο χρόνος θα ξανάρθω.

Όταν πέρασε η προθεσμία, ο φίλος του χάρου σκέφτηκε να μεταμφιεστεί. Βάφει λοιπόν τ' άσπρα-του μαλλιά και τα κάνει μαύρα. Μα ο χάρος όταν πέρασε ο χρόνος και ξαναπήγε, δεν το λογάρισε αυτό και του λέει:

—Εγώ ήρθα πέρυσι να σε πάρω ασπροπρόσωπο, αλλ' αφού έγινες και μαυροπρόσωπος, πάλι σε παίρνω. Όσα πρόσωπα κι αν αλλάξεις, δε μου γλυτώνεις.

Αφηγήθηκε το μύθο αυτόν ο Αλέξης, γιατί του είπα πειραχτικά, να βάψει τα μαλλιά-του για να φαίνεται μικρότερος από μένα. Και σκέφτηκα πως αυτός ο μύθος κλείνει όλο το νόημα του θανάτου για κάθε θνητό. Αλλά, κεντρίζει και το χρέος κάθε ανθρώπου για την επίγνωση του σωστού νοήματος της ζωής και την αγάπη του «πλησίον», και του συνόλου.

Πάμε πió κάτω, και κάτι αναφέρει για τον Λένιν που είχε συστήσει προσοχή για τον Καπιταλισμό που πεθαίνει ιστορικά' ακόμα κι όταν θαφτεί 7 μέτρα στη γη... κι από κει μπορεί να βρυκολακιάσει. Του λέω πως ο μεγάλος δάσκαλος που άλλαξε τις κοίτες των ποταμιών της ιστορίας, θέλησε να τονίσει τη σκληρότητα, το ανέκδοτο, το ανυποχώρητο και το ασυμβίβαστο, την ίδια τη βαρβαρότητα που μηχα-

νεύονται κι επιβάλουν οι αδυσώπητοι κερδοσκόποι κι εκμεταλλευτές, στους καταπιεσμένους.

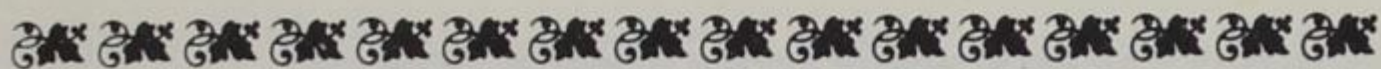
Ο Αλέξης με το Λάμπρο συμφωνούν απόλυτα, κι ο πρώτος αναφέρει ένα παράδειγμα:

—Μια φορά, ένας, πριν πεθάνει, παράγγειλε να του αφήσουν 2 μέτρα σκοινί έξω από τον τάφο. Κι αλήθεια, οι συγγενείς και φίλοι σεβάστηκαν την τελευταία-του επιθυμία και τό 'καναν. Έπειτ' από μέρες, περνώντας από κει η αστυνομία, εντόπισε το σκοινί, και συμπέρανε πως κάποιος τον είχε πνίξει, πως ήταν «έγκλημα». Δε χάνουν λοιπόν καιρό, και για την ανακάλυψή-του, πήγαν στο χωριό και συνέλαβαν πολλούς και τους βασάνισαν απάνθρωπα. Μα τελικά, μάζεψαν όλοι τον άγριο ξυλοδαρμό χωρίς να πει κανείς για «έγκλημα» αφού τέτοιο δεν υπήρχε.

Με το παράδειγμα τούτο, ο Αλέξης θέλει να υπογραμμίσει ότι: Ο κακός ο άνθρωπος ή και ο απρόσεχτος κι επιπόλαιος, κι από τον τάφο ακόμα μπορεί να κάνει το κακό.

Έτσι, οφείλει ο καθένας να παίρνει τα μέτρα-του. Κι όπως προχωρούμε για τα Τίρανα, ο Σωτήρης ανοίγει το ραδιόφωνο, κι ακούμε ένα παλιό γυναίκιο μοιρολόι, από τη Δρόπολη, γλυκό, μακρόσυρτο του πάθους κεντολόι που μας ανάβει τα μεράκια.

*«Εχτές ο ήλιος έλειπε
και σήμερα η νύχτα
μη φεύγεις ήλιε της χαράς
και μη μας ορφανεύεις...» κλπ.*

Μικρή περιδιάβαση

Είναι ζεστό και ηλιόλουστο το πρωινό του Οχτώβρη. Με τον Αλέξη και το Λάμπρο αφήνουμε τα Τίρανα. Ο Σωτήρης με την κούρσα μας οδηγεί δυτικά προς το Δυρράχι. Περνάμε πλάι από μια τεχνητή λίμνη. Νεολαίοι ασκούνται σε κωπηλασίες. Οι θωριές χαϊδεύουν τις ολόγυρα γλυκές του χινοπώρου πρασινάδες.

Αντικρύζω δεξιά κι αριστερά εργοστάσια νηματουργίας, επίπλων, υαλουργίας. Η νιόσπαρτη γη μοσκοβολάει γεννήματα, κηπευτικά λογής. Δεντροπερίβολα που έδωσαν την καρποφόρα-τους σοδειά, αργομαδιούνται από τ' αγέρι, σα θηλυκά πουλιά σ' απόγενα κλωσίματα.

Ο Αλέξης σε κάθε περίπτωση, έχει και τ' ανάλογο χιούμορ, το κατάλληλο χωρατό. Μας κάνει και γελάμε. Σιγογελάει κι εκείνος κάτω απ' τα μουστάκια, και τα πράσινα μάτια-του λάμπουν πίο πολύ, σα ν' αντικαθρεφτίζουν μέσα τους τον απέραντο κάμπο της Μουζακίας που τόσο πικρό-γλυκα τονε τραγούδησε!

— Άναψε τσιγάρο μπαρμπα-Αλέξη..., του λέει ο Λάμπρος που σα νέος καπνίζει με πάθος, θαρρείς και θέλει να κινήσει με τη φαρμακιά τη νικοτίνη, τον ποιητικῶ -του οίστρο .

Κι ο Αλέξης τ' απαντάει με θυμοσοφική νηφαλιότητα.

— Δεν φουμάρω, το ξέρεις, ορέ Λιάμπο.

— Μα γιατί μο μπαρμπα-Αλέξη;

— Γιατί, με το τσιγάρο, δακρύζουν τα μάτια-μου. Έ τον καφέ τον θέλω πότε - πότε' έτσι κι έτσι. Αλλά το ρακί το

καημένο... η ψυχή-μου ξέρει πόσο το ζητάει.

Έξω από τα Τίρανα, στεκόμαστε και μπαίνουμε σ' ένα κατοικιό αιώνια αναπαρέμνων, σ' ένα πλατύ δακρύλουστο και ανθοστόλιστο Ηλύσιο Πεδίο. Κι εδώ οι πάντες και τα πάντα ισότιμα, κοινά. Βλέπω τους τάφους των γονιών του Χότζα και του Σιέου. Παρέκει κλαίει ένα λεβεντονιός πάνω απ' της μάνας-του τον τάφο! Όλ' οι νεκροί τιμημένοι, χωρίς διάκριση, στο ίδιο χώμα. Στοχάζομαι πως όσο σκληροί είναι οι Αλβανοί, άλλο τόσο κι ευαίσθητοι, συναισθηματικοί για ό,τι αγαπούνε, όπως κι εμείς από τα ίδια ιλλυρικά-μας ριζιμιά, και τα νεώτερα τα μυστικά, ετερόκλητα φυλετικά-μας βάθια - πάθια. Πιό πέρα σ' ένα νιόφαντο μνήμα, ακούω έν' αλαφρό δροπολίτικο μοιρολόι!... Πλησιάζω. Μια μεσοκαιρη μάνα έφερε λουλούδια στη δεκαοχτάχρονη κόρη που έχασε στον αγώνα το 1945. Ανοίγω κουβέντα.

—Από πού είσαι κυρά-μου;

—Από τη Δρόπολη.

—Πώς λέγεσαι;

—Λαμπινίκου. Συμπάθιο. Βλέπεις ο πόνος εμάς των μανάδων δε σβήνει ποτέ!

—Κι όμως κυρά-μου! Κάποτε πρέπει να λησμονεί η μνήμη τα θλιβερά κι η ψυχή-μας ν' αλαφρώνει τους πόνους να λιγοστεύει τις λύπες και ν' αυγαταίνει τις χαρές.

—Καλέ-μου, δε μπορώ να ξεχάσω τη Λένη-μου. Της φέρω ταχτικά λουλούδια εδώ στον τάφο! Ήταν ακράτητη για τον πόλεμο η βλαστάρα-μου, κι έπεσε στον αγώνα! Όταν έρχομ' εδώ, μου φαίνεται σα να την έχω· την κλαίω και τηνε χαίρομαι αντάμα! Τι να κάνουμε πατριώτη! Ο πόλεμος βλέπεις θέλει γαίμα! Η λευτεριά δεν έρχεται με δίχως γαίμα!...

Τηνε θαύμασα και την αποχαιρέτησα μ' ένα κρυφό εσώψυχο δάκρυ, σφίγγοντας το ροζιασμένο χέρι-της...

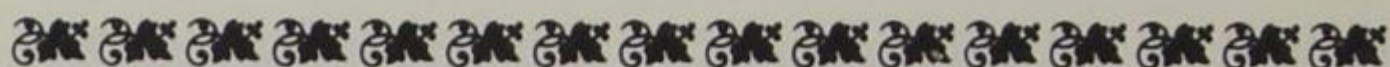
Ξαναμπαίνουμε στ' αμάξι και φεύγουμε για το Δυρράχι. Με λίγη κουβέντα κι απαλά βιγλίσματα στους κάμπους, 39 χιλμ. απ' την πρωτεύουσα φτάνουμε στο «Ντούρες».

Στρίβουμ' αριστερά πριν μπούμε στην πόλη και κατεβαίνουμε στο ξενοδοχείο «Αδριατικό». Είναι πελώριο,

μπροστά σε μια υπέροχη πλάζ, κι ανάμεσα σ' άφθονα λουλούδια. Ψιλή αμμουδιά, γλυκειά κι ελκυστική θάλασσα. Όλα τα ξενοδοχεία στην Αλβανία είναι σύγχρονα, όμορφα και άνετα. Τ' αλαφρά κύματα με τα ρυθμικά-τους φτερά, όπως γλείφουν με τέμπο τη στεριά, νανουρίζουν γλυκά και τον ύπνο. Αντικρύζω το πέλαο απόνα μπαλκόνι· και τα κύματα μικρά και μεγάλα περνούνε στη σκέψη-μου σαν μετρητές των καιρών και των κόσμων. Μου φαίνεται σα να ξεσηκώνει μ' αυτά η Αδριατική από τὰ βάθη-της, όλους τους καημούς και τα όνειρα των γενεών· και όλα των βαρβαρικών επιδρομών τ' άγρια φουσάτα, ξεθυμασμένα από των Ιλλυριών την πολύπλαγκτη ιστορία, ίσαμε τη σημερινή σοσιαλιστική νηνεμία και κοσμογονία.

Έπειτ' από το γεύμα και την ανάπαυση, μ' ένα κατάλαμπρο λιόγερμα που αντανακλάει στο πέλαο τις φωτοβόλες σαϊτιές-του και χρωματίζει ποικιλόμορφα τη στεριανή ανθοφορία, τραβάμε για ξενάγηση στην πόλη.

Το Δυρράχι

Το σημερινό Δυρράχι είναι χτισμένο πάνω στην αρχαία Επίδαμνο. Έχει 60 χιλ. πολιτογραφημένες ψυχές, με νέες κατοικίες, αγορές και πλατείες. Ζερβά το μεγάλο εμπορικό της λιμάνι. Δεξιά στην κορφή-του το κάστρο απ' τον 5ο π.Χ. αιώνα, με τείχη δυσανάβατα και για δεινούς καβαλαραίους. Τρεις φορές η πόλη δοκιμάστηκε από συντέλειες σεισμών. Παλιότερα την έλεγαν και «Ταβέρνα της Αδριατικής».

Έχει έν' αρχαίο αμφιθέατρο με 4 γαλαρίες και άνοιγμα η κάθε μια 25 και 150 μ. Ανακαλύφτηκε το 1966. Ο ιστορικός Μπαρλέτι το εντόπιζε στην παλιότερη συνοικία της πόλης. Όλοι οι ξένοι που επιχείρησαν κατά καιρούς να το εξιχνιάσουν, δεν κατόρθωσαν να το βρουν. Οι κερκίδες-του είναι για 25.000 θεατές.

Ο Κικέρων εξύμνησε το Δυρράχι σαν «Μεγάλη πόλη» για τον εμπορικό-της θόρυβο. Στην περίοδο του Βυζαντίου που έλαχε μια σεισμική καταστροφή, οι γαλαρίες χρησίμευαν για τάφοι. Επισκεφτόμαστε το αμφιθέατρο. Μας ξεναγεί η καθηγήτρια και δ/ντρια Νιμέτα Κάμπα και μας κατατοπίζει... Το ανακάλυψε ο Δ/ντής του Μουσείου Βαγγέλης Τότσης, που έλεγε συχνά σαν ανύπαντρος: «Εγώ παντρεύτηκα με τα Μουσεία». Και τονε βράβευσε ο Ενβέρ.

Κατεβαίνουμε στις στοές. Στη μεγάλη γαλαρία, έμπαιναν οι άρχοντες με τις καρότσες που τραβούσαν οι δούλοι ζεμένοι στο ζυγό-τους, σαν υποζύγια καματερά. Οι 25.000 που απολάμβαναν τα θεάματα, ήταν οι προύχοντες, η κυρίαρχη τάξη. Το 912 - 913 βασίλευσε εδώ ο αυτοκράτο-

Δυρράχιο κοντά στα θέρετρα της εργατικής «Νίκος Μπελογιάννης».

Μια πλαζ

ρας του Βυζαντίου Αλέξανδρος. Υπάρχουν πολλές επιγραφές με ψηφιδωτά γράμματα στην ελληνική γλώσσα και παραστάσεις των αρχαγγέλων και του αγίου Στεφάνου. Εδώ ήταν κι ο πρώτος Σταθμός της Εγνατίας. Από το 1400 και δώθε, οι ξένοι επιδρομείς όσα αρχαία τεκμήρια έβρισκαν τα λήστευαν.

Όταν αποπερατώσουν τις ανασκαφές στο αρχαίο τούτο Θέατρο, με τα ευρήματα, θα φτιάσουν ειδικό Μουσείο. Η Νιμέτα είναι πολυσπουδαγμένη. Μας πάει στο Εθνικό κι αρχαιολογικό Μουσείο-τους. Έχουνε δύο μεγάλες σάλες, κι αποθήκες γεμάτες με πολύ σημαντικά κι αποκαλυπτικά πολιτισμικά στοιχεία, που ανασκάφτουν από της γης τα σπλάχνα και τα ταξινομούν σιγά - σιγά. Ανάμεσα σ' άλλα κι ένα έργο, αφιερωμένο στην Αφροδίτη.

—Σ' όλα τα Μουσεία του κόσμου, πολλά σπουδαία ευρήματα είναι κι από το Δυρράχι, και την Επίδαμνο... Μας λέει η Νιμέτα. Στην Κωνσταντινούπολη είναι δύο σαρκοφάγοι που ο ένας μοιάζει του Μεγαλέξανδρου.

Ο Έλληνας Απιάνος έγραφε ότι: Το Δυρράχι (Επίδαμνο) πρωτοέχτισε ο βάρβαρος βασιλιάς Επιντάμ ή Επίδαμος (που έδωσε και τ' όνομά-του) τον 7 π.Χ. αιώνα. Αλλά, στα 627 π.Χ. κατέλαβαν την Επίδαμνο οι Έλληνες, και μ' έναν καταπληχτικό και πανθαύμαστο πολιτισμό, της έδωσαν παγκόσμια αχτινοβολία. Ο ανεψιός του Επίδαμου λεγόταν Ντούρακ. Η πόλη περιβάλλονταν από γονιμότατα μέρη, που κάρπιζαν δύο φορές το χρόνο. Οι Αλβανοί τ' άμαθαν όλα από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς: Θουκυδίδη, Στράβωνα, Αριστοτέλη, Απιάνο, κ.ά. και από το Λατίνο Τίτο Λίβιο. Από τον 1 π.Χ. μέχρι τον 5 μ.Χ. αιώνα, πέρασαν σαν κατακτητές από το Δυρράχι και οι Ρουμάνοι. Αυτοί είχαν αλλάξει και τ' όνομα, από Επίδαμνο σε Ντουράκ, Ντουράχιο· κι επικράτησε Δυρράχιο. Οι ανασκαφές γίνονται όλες με βάση τα στοιχεία των Ελλήνων ιστορικών. Το κάτω μέρος της πόλης το λέγανε «Ντουράκ»· και το πάνω στη ράχη «Ντουράχι». Στην αρχαιότητα είχε πάρει τόση φήμη, που το ταύτιζαν εφάμιλλο της Αθήνας και της Σπάρτης, και οι διάφοροι κατακτητές, τ' άχανε καύχημα μεγάλο. Το 14 αιώνα, όταν το πήραν οι

Τούρκοι, ήταν αποικία της Βενετίας. Αλλά παντού υπάρχουν τα ελληνικά και ιλλυρικά περίπου 200 ονόματα, σε μικρές και μεγάλες πλάκες και τάφους κι αγάλματα. Βλέπεις το «χαίρε» σφραγίδα σε όλα. «Χαίρε Ζαϊμίνα», «Χαίρε Ζαϊμίρα», «χαίρε Λύδρα», «χαίρε Μπατώννα», «χαίρε Σαϊμίρα» κ.ά.

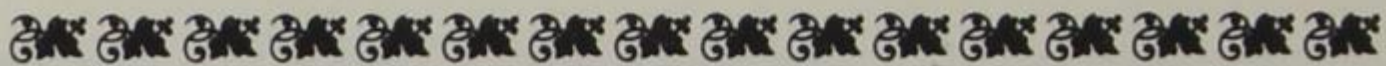
Ένας Έλληνας Ιλλυριός ο Μονούνης ήταν κι αυτός αποικιοκράτης εδώ, με ελληνικά ονόματα. Βρήκανε και μια πέτρινη στάμπα με το νόμισμά-του. Ένα άγαλμα της Αθηνάς, με πρωτότυπό-του στη Βιέννη. Εδώ κατοικούσε κ' η ιλλυρική φυλή των «Ταυλάντων».

—Η ελληνική κουλτούρα ξάπλωσε παντού όλον τον πολιτισμό..., μας τονίζει και πάλι η Νιμέτα.

Είναι πολλά εδώ τα τεκμήρια, κι από τη Σχολή Πλαυτικής των Ελλήνων του 7 π.Χ. αιώνα. Κεφαλές τ' Απόλλωνα, του Διόνυσου, του Ερμή, κλπ., ελληνορωμαϊκά μωσαϊκά και ψηφιδωτά.

Σήμερα, στα Λαϊκά Συμβούλια, έχουνε λίστες ιλλυρικών ονομάτων που διαλέγουν οι γονείς για τα παιδιά-τους.

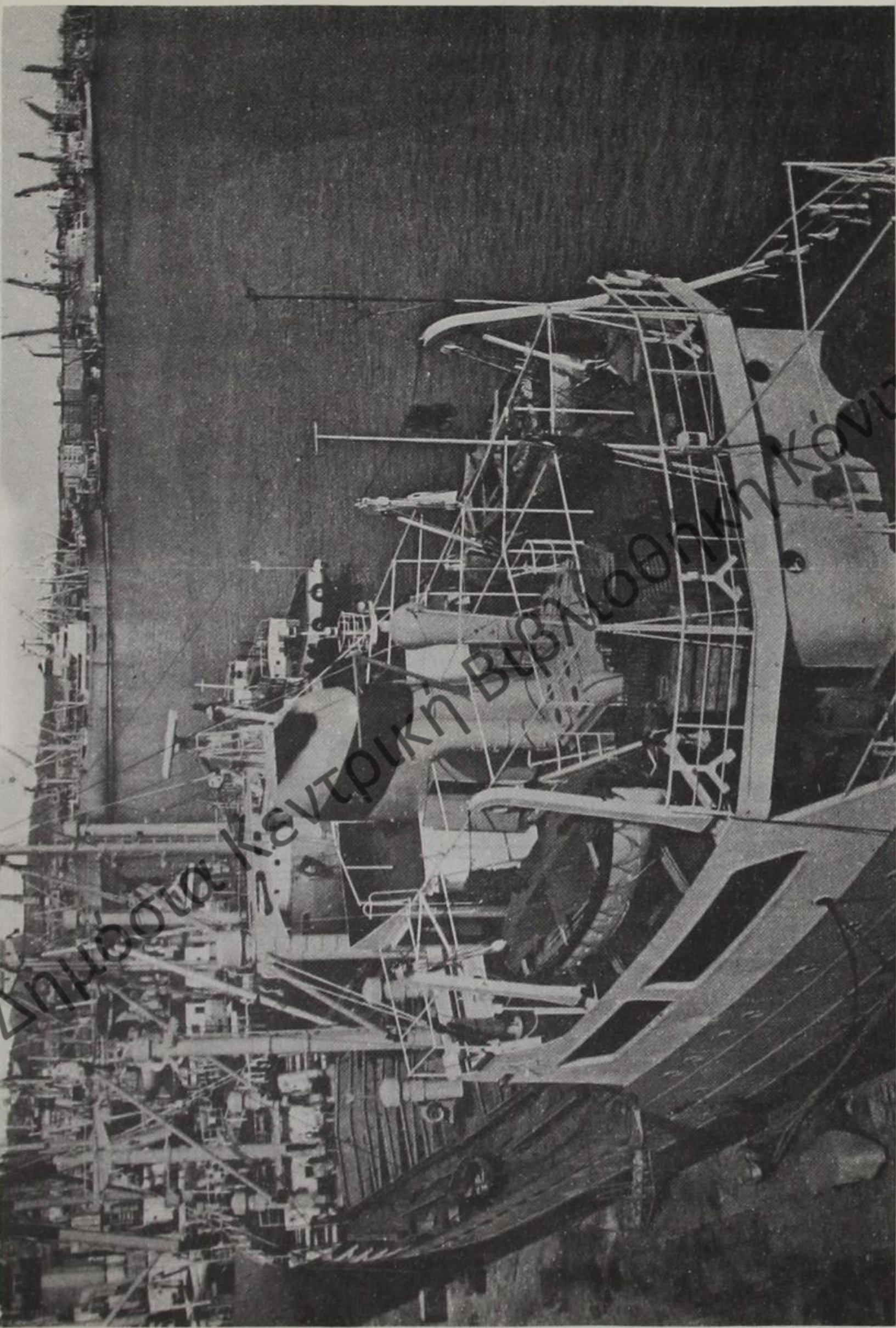
Το 1939, εδώ έκαναν και οι Ιταλοί την απόβασή-τους...

Ένας περίπατος στην πόλη

Βγαίνουμ' από το Μουσείο και κάνουμ' έναν περίπατο στην πόλη. Οι δρόμοι είναι γεμάτοι από άλκιμα νιάτα και στέρια γηρατειά.

Παρέες και παρεούλες οι δυρραχιώτες, βολτάρουν, συζητούν νηφάλια, κι άλλοι σε μπυραρίες, ζαχαροπλαστεία, ρεστοράν, τρώνε και πίνουνε και τραγουδάνε· κι άλλοι ψυχαγωγούνται σε σπίτια πολιτισμού. Πέφτει γλυκό κι ολόδροσο το λιοβασίλεμα. Σπίτια ολοκάθαρα και νοικοκυρεμένα. Μεγάλα καταστήματα με σειρά και τάξη σ' όλα τα είδη-σματα. Υφάσματα, φαγωσιμα, ποτά λογής - λογής. Με φρονιμάδα κι ευγένεια ψωνίζουν όλοι με μια διάχυτη υπομονή κι αγάπη. Είναι κι εδώ με δίχως λούσα, έκδηλη η ευχαρίστησή-τους. Θαρρείς και πρυτανεύει σ' όλη την Αλβανία, με σύμφωνη επάρκεια ο καθωσπρεπισμός. Ψυχολογείς, μελετάς, και συμπεραίνεις το πώς διαμορφώνεται ζηλευτή κι ομόνοη στ' αλήθεια κοινωνία, που ποιός ξέρει σε πόσες δεκαετίες μπορεί να γίνει η ποθητή αταξική, της αφθονίας, της ισότητας και της αδερφοσύνης. Τώρα, δείχνουν, σα να είναι όλοι σ' όμοια καλά επίπεδα, με ίδια ευχαρίστηση, αξία και μεταχείριση από την πολιτεία. Μοιάζει σα νά 'ναι μια πειθαρχημένη αθόρυβη μελισσοκοινωνία. Παντού η προβολή στο παρελθόν του μηδενός, με τα σημερινά-τους, όσα έχουν. Σε κάθε κουβέντα με τον ξένο ή το φίλο-τους, όλοι έχουν στα χείλη σαν ποίημα τη σύγκριση της φτώχειας που βρισκότανε πριν τρεις δεκαετίες, με την κάθε μιά-τους συγχρονη κατάκτηση. Όλοι-τους είναι στο πόδι

Μέρος του λιμανιού στο Δυρράχιο.

και στην παραγωγή. Ακόμα και τα νήπια, μιμούνται κι αυτά με τα μικρά σκαλιστηράκια-τους την καλλιέργεια της γης. Δουλεύουν ευσυνείδητα. Ξεχωρίζεις κι εδώ, τη μισή κοινωνία νεολαιίστικη και τη χαίρεσαι. Δεν ακούς πουθενά διαφωνίες τρανταχτές, θυμούς και καυγάδες και βρισιές. Λες κι επιπλέει μια σύμπνοια, μια ομόθυμη κατανόηση σε όλα: Στα παραγωγικά πλάνα δουλειάς, στην παιδεία και τη μόρφωση, στη στρατιωτική εκπαίδευση, στη γενική εθνική και συμφέρουσα ανθρωπιστική κουλτούρα. Σοβαροί κι αράθυμοι, βολεύονται και προχωρούν με προσφιλή-τους όπλα την πίστη στο Σοσιαλισμό, τη λατρεία στον Ενβέρ και τόνα χέρι στο τουφέκι και τ' άλλο στη σκαπάνη.

Μπαίνουμε με τη σειρά σ' όλα τα καταστήματα. Παρατηρώ τα πάντα και τους πάντες που συναντώ. Τα μάτια ολουνών πέφτουνε πάνω-μου περίεργα. Δεν θέλουν ακόμα τον πολύ και παραλεύτερο τουρισμό. Είναι τα μέτρα φειδωλά κι ανάλογες οι προτιμήσεις. Ξεκάβω απ' την παρέα-μου και προχωρώ μονάχος... Πλευρίζω ένα γέροντα.

—Τσιάου αμικό μίο κάρο.

Ανταποδίδει μ' εγκάρδιο χαμόγελο ζεστό χαιρετισμό.

—Κόμε σάτε κουί.

—Μπένε, μόλτο μπένε.

Πετιέται από δίπλα μια κοσάχρονη ρωμιοπούλα. Είχε αντιληφτεί τη δική-μου ομογένεια.

—Μάλιστα, πολύ καλά είμαστε. Διακόσια χρόνια να ζήσει ο Ενβέρης-μας.

—Πώς σε λένε κοπελιά-μου;

—Θοδώρα Καρντάση με λένε.

—Γιά πές-μου Θοδώρα, είσαι Ελληνίδα;

—Μιλώ ελληνικά. Είναι η μητρική-μου γλώσσα.

—Πότε ήρθατ' εδώ στο Δυρράχι;

—Μένουμε μόνιμα από το 1945, κι είμαστε πολύ ευχαριστημένοι.

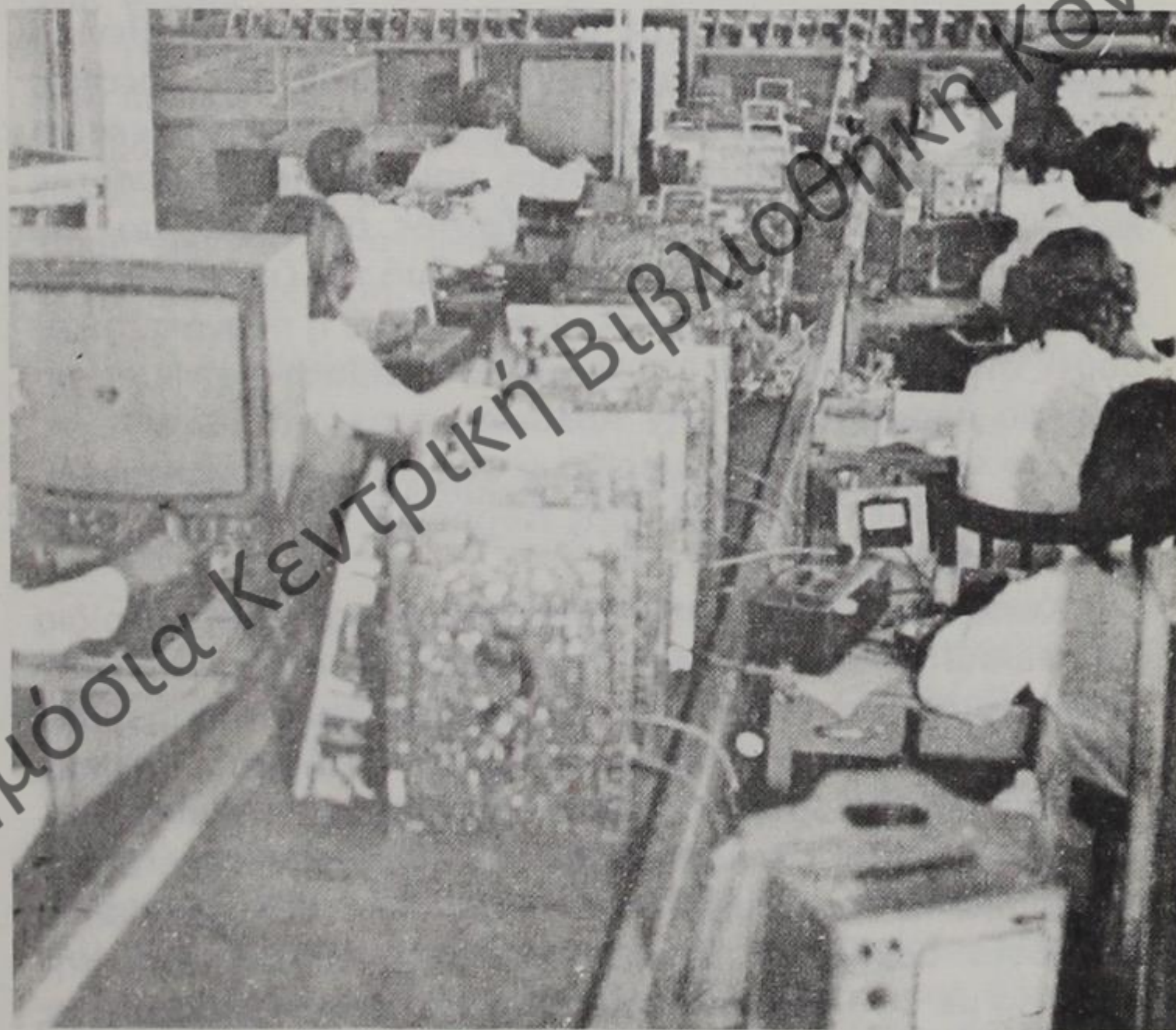
Ήταν ετοιμόλογη και μού 'ριχνε βροχή τις απαντήσεις. Είπαμε κι άλλα, για τη δουλειά, για τη φαμίλια-της και τη χαιρέτησα...

Ρωτώ και πάμε στο παράρτημα της Ένωσης Συγγρα-

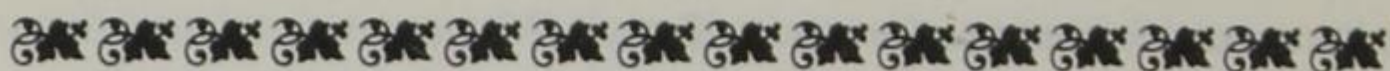
φέων και Καλλιτεχνών εδώ. Έχει 100 περίπου μέλη δόκιμα και ταχτικά. Βρίσκουμε το σατιρικό «καλλιτέχνη του λαού» Τάνο Μπανούση. Τον ξέρει και τον τιμάει όλος ο λαός. Ο Ενβέρ τον είχε ένα διάστημα στη μετασεισμική ανοικοδόμηση κοντά-του...

—Εμείς εδώ, δίνουμε μεγάλη σημασία στους νέους ποιητές και καλλιτέχνες. Πάντα οφείλουμε να πλαισιώνουμε με νέο αίμα την κουλτούρα... Μας λέει και τον συγχαίρουμε.

Σε λίγη ώρα γυρίζουμε στο «Αδριατικό»... Παίρνουμε τὸ δείπνο-μας, και χαίρεται η ψυχή-μας μουσική μ' ένα γλυκύτατο κλαρίνο...

Ώρες δουλειάς σε τμήματα του εργοστασίου τηλεοράσεων στο Δυρράχιο.

Ταξιδεύοντας στη Μουζακία

Ένα πρωινό στα Τίρανα, με δροσερεύει τόσο η παρθενική ατμόσφαιρα, που ξανανιώνει-μου η ψυχή. Οι φρέσκες λιαχτίνες βαρύνε κατακούτελα τα δεντροφυλλα κι εκείνα σταλάζουν μιαν ασημένια πάχνη που τα πασπάλισε της χαραυγής η ανάλαφρη ομίχλη. Τούτος ο κόσμος πό 'χει οργανωμένο και πειθαρχημένο το ρυθμό της ζωής-του, μου φαίνεται πως όσες δυσκολίες κι αν πέρασε ή περνάει, οικοδομεί σίγουρα ένα καλύτερο μέλλον. Είμαστε έτοιμοι για διήμερη περιοδεία ως την Αυλώνα.

Στο νου-μου στριφογυρίζουν ένα σωρό περιέργειες...

Παίρνουμε το δρόμο προς Δυρράχιο· κι ύστερα ζερβά για την Καβάγια.

Κοιτώ ένα γύρω τα νιοφύτια σπαρτά, τα λυράτα χλοΐδια και κιάθω βαθιά ευτυχία, που, από τον ιδρω του κάθε ανθρώπου βλασταίνει η χαρά του συνόλου. Μοσκοβόλο αγέρι μας ευφραίνει. Λάμπει στο βάθος τ' Αδριατικό πέλαο. Τα περιβόλια ολούθε μαγεύουν εκπέμποντας τριανταφυλλιές αποχρώσεις. Συκιές, ροδακινιές κι αμπελώνες. Έξοχα τοπία, ομαλά και δουλεμένα, με αυστηρά πολυβολεία. Κι από δεξιά αρχίζει η πεδιάδα η Μουζακία. Περνάμε την Καβάγια με 10.000 κάτοικους κι εργοστάσια ταπητουργίας και υαλουργίας. Καταβροχθίζουμε μιαν απόσταση και σταματούμε στο μαυσωλείο δυό αδερφιών ηρώων, της Μαργαρίτας και του Χρήστου Τουτουλάνη. Η μεγάλη στήλη γράφει:

«Άξια μέλη του Κ.Κ.Α. Πολέμησαν ενάντια στους φασίστες καταχτητές κι έδωσαν τη ζωή-τους για τη λευτεριά της πατρίδας στις 8/7/43».

Εθνικοί μάρτυρες έγιναν και οι Τουτουλάνηδες που όρθωσαν τόσο θαρραλέα και περήφανα το μπόι-τους, κι έστησαν τα τρυφερά νιάτα-τους στις κάννες των φασιστών, για το ιδανικό της απολύτρωσης του λαού-τους και για να φωτίσουν έτσι στην αιωνιότητα, την υπέρτατη αξία και το νόημα της ζωής, της ολύμπιας ηθικής συνείδησης, το χρέος της θυσίας για τους άλλους. Έτσι, σαν οι δικοί-μας οι 200 της Καισαριανής και οι άλλοι, από τα θρυλικά ολοκαυτώματα του γένους.

Τη Μαργαρίτα την έκανε ο λαός τραγούδι. Οι πατριώτες που περνάν από τούτο εδώ το μνημείο-της, ανακαλούν νοερά και ψυχικά κι ασπάζονται με παραίσθηση νοερά την ωραία παρθένα μορφή-της, που είναι πάντα αναστημένη, όπως είχε πει και ο Τζιορντάνο Μπρούνο πριν ολοκαυτωθεί στην ιερή εξέταση:

«Πεθαίνω, αλλά συνάμα κι αναστιέμαι αιώνια».

Αναθυμάται κανείς και τα λόγια του Μπαλζάκ:

«Η καλύτερη σπορά είναι το αίμα των ηρώων· αυτό φέρνει την πιο σίγουρη και μεγαλύτερη σοδειά».

Κόβουμε δρόμο και περνάμε τη βιομηχανική κωμόπολη Ρογκοζίνα, με σιδηροδρομικό κέντρο και φάμπρικες που παράγουν κονσερβικά, σαπούνια, σχοινιά κλπ. Ζερβά, περιβολία μ' αμπέλια κι ελιές. Προχωρούμε. Δεξιά η Μουζακία «τ' αμπάρι της Αλβανίας». Εδώ στον παλιό θανατογόνο βάλτο, πάλαιψε αντάμα με το φτωχό λαό, ο αγωνιστής ποιητής Τσάτσης, στων μπέηδων τα τσιφλίκια, στις καλαμωτές καλύβες των βασανισμένων κολίγων, που τους τιμωρούσαν οι κεχαγιάδες με τους καπνούς, τα φίδια και τις βδέλες.

Εδώ εμπνέονταν κι έγραφε ποιήματα και διηγήματα, από τον ακράτητο πόνο, την αφόρητη φτώχεια, και τους βαριούς κατατρεγμούς των κολιγάδων κι άστραφταν οι στίχοι-του φως, για να γνωρίσει ο αγράμματος λαός το

χαμένο εαυτό-του. Στα νεώτερα όμως χρόνια, έγραψε μετά την αποξήρανση της Μουζακίας που έγινε η τρανή σιταρογέννα, καθώς του φάνηκε αγνώριστη, ένα ωραίο ποίημα με τίτλο: «Εσύ είσαι Μουζακία;».

Μια φάρμα στη Λούσνια.

Στοχάζομαι και νιώθω ικανοποίηση, γιατί σε τούτ' τον κάμπο, βλάστησε από τα καταθλιπτικά τσιφλικάδικα σπλάχνα του τόπου το αιώνιο γκάστρι της μουζακίτικης γης, η ευφορία των καρπών για όλους τους Σκιππιταραίους και πάνω στις καινούριες πόλεις-τους, οικοδομείται ο νέος κόσμος. Γεννιέται αργά και σταθερά ένας βέβαιος πολιτισμός του μέλλοντος. Αθόρυβος και ανεξάρτητος μικρός λαός, θα κάνει το μεγάλο θάμα-του, με τη δική-του δύναμη και το βαρύ-του μόχτο.

Τρέχουμε και φτάνουμε στη Λούσνια. Μια πόλη που σφύζει από ζωή και κίνηση. Ένας κόσμος λιγόλογος και γαλήνιος. Μελίσσια τα παιδιά στα γήπεδα και στα σχολεία. Γριούλες με τσεμπέρια και γεροντάκια Τουρκαλβανοί με μπουραζάνια κι άσπρα φέσια, λες και δεν πέρασε από πάνω-τους η όποια αλλαγή και αργοβάδιστη αναγέννηση. Παίρνουν τη σύνταξή-τους, και με τις παλιές φορεσιές-τους νιώθουν φαίνεται ευχαριστημένοι... Καλοτρέφονται και πίνουν τα ρακοκράσια-τους, σίγουροι για το αύριο των παιδιών και των αγγονιών-τους.

Κάνουμε μια στάση, Έναν καφέ... και παίρνουμε πάλι τη δημοσιά για το Φιέρ. Βιγλίζω δεξιά και ζερβά τα καρπερά χωράφια, τα γελαστά περιβόλια, από ελιές, συκιές και μηλιές.

Πανίδρομα σε μια ράχη το ξακουστό μοναστήρι της Αρντενίτσας, που είχε γίνει μες σ' αυτό η στέψη του Σκεντέρμπεη. Έπειτα από λίγο μπαίνουμε στην καινούρια κι όμορφη πόλη το Φιέρ. Ρυμοτομήσεις και δεντροστοιχίες, άφθονα λουλούδια και παρκάκια, πλατειούλες, δρόμοι και σπίτια, όψεις όλο πάστρα που λάμπουν πιά πολύ στου χινοπώρου τον ήλιο. Μεθυστικές ευωδιές σκορπάνε τα γιασεμιά, οι λεβάντες, οι φωτιές, τα τελετίνια, τα κατηφέδια κ' οι μπικόνιες.

Σ' ένα ξενοδοχείο παίρνουμε το γεύμα... Γνωρίζω έναν ψηλό θεριακωμένο Τουρκαλά τουρίστα από τη Σμύρνη. Φαίνεται εξευγενισμένος, ήρεμος και καλόκαρδος. Με τη γυναίκα-του και μια γεροντοκόρη αδερφή-του περιοδεύουνε την Αλβανία, και τη χαίρονται. Μου λέει τ' όνομά-του:

Ιμπραήμ Αβραάμ. Μιλάει ελληνικά. Ο πατέρας-του ο Χασάν ήταν Γιαννιώτης, αγαπούσε την Ελλάδα, κι από μικρό τον έμαθε τη γλώσσα και του φύτεψε στο περιβόλι της ψυχής-του και λίγα δέντρα ρωμείκης αρετής και λεβεντιάς. Είναι συνταξιούχος λογιστής. Ανοίγουμε γερή κουβέντα και τονε ρωτώ για την τόσο ανήσυχη έκρυθμη κι αιματηρή κατάσταση της χώρας-του.

—Εμείς στην Τουρκία δεν είμαστε καλά, μου λέει. Τα ντόπια και ξένα αμερικάνικα αφεντικά, έχουν λυσσαξέει και σκοτώνουν πατριώτες κι απορφανίζουν συστηματικά το προοδευτικό-μας κίνημα. Μας αφανίζουν τα στελέχη. Τ ακούτε και το βλέπετε. Είμαστε σε θλιβερή κατάσταση. Τούτο είναι καλό σύστημα, της Αλβανίας. Καλότυχοι που ζουν εδώ, όλοι-τους μια χαρά, μ' εργασία, προκοπή, ασφάλεια κ' ησυχία. Δουλεύουν όλοι, κι όλα είναι δικά-τους. Δεν έχουν αφεντικά στο σβέρκο σαν εμείς.

—Ποιός είναι καλύτερος από τους ηγέτες-σας, ο Ετζεβίτ ή ο Ντεμιρέλ;

—Χμ, μαύρος σκύλος, άσπρος σκύλος, σκύλοι και οι δυό. Είναι σα να μπαίνουμε στους αράπηδες... να διαλέξουμε τον ασπρότερο(!).

—Γιατί δεν ξεσηκώνεστε ενάντια και στους δυό;

—Γιατί δεν έχουμε ενιαίο κι οργανωμένο κίνημα, μήτε στελέχη κορυφαία.

—Ποιά είναι αν επιτρέπεται η ιδεολογία-σας;

—Είμαι σοσιαλιστής, μου απαντά περήφανα ο Αβραάμ.

—Εμείς οι Έλληνες κ' οι Αλβανοί αγαπάμε τον αθώο και πολυβασανισμένο τούρκικο λαό που τραγούδησε ο μεγάλος-σας Κικμέτ και τώρα ο Νεσίν και άλλοι ποιητές-σας, του λέω.

—Τους λαούς δεν τους χωρίζει τίποτε, θέλουν να ζουν μ' αδερφοσύνη και ειρήνη. Μα δεν τους αφήνουν οι κερδοσκόποι κ' οι πολεμοκάπηλοι. Αυτοί τους διασπάνε, τους δημιουργούν προβλήματα και τους ανάβουνε πολεμικές φωτιές. Μου εξηγεί, και συνεχίζω.

—Πώς είδατε την Περσική Επανάσταση στην Τουρκία;

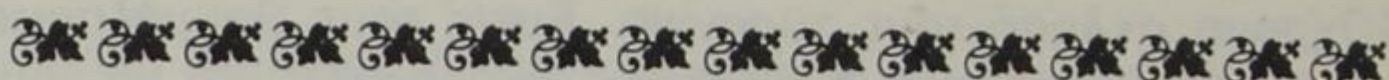
—Πολύ καλά έκαναν οι Πέρσες και ξεκαθάρισαν με τη

40χρονη σκληρή-τους τυραννία. Εμείς τους θαυμάζουμε, αλλά, δε μπορούμε ακόμα τίποτε να κάνουμε, για να τους μιμηθούμε.

Είπαμε κι άλλα με τον Ιμπραήμ Αβραάμ τον Τουρκοέλληνα από τη Σμύρνη, λόγια ζεστά, αδερφικά, από καρδιάς και χωρίσαμε. Εμείς τραβήξαμε κατά τη Βλόρα, κι εκείνος για τα Τίρανα.

Εργατικές κατοικίες στην πόλη του Φιέρ.

Στην Αυλώνα

Φτάνουμε στην Αυλώνα κι είναι δειλινό. Ο τόπος γύρα γόνιμος όλο δροσιά και θηλυκάδα. Οι αυλές ευωδιάζουν τριαντάφυλλο δυόσμο και λεβαντίνη. Ο ήλιος ξετελεύει τις αχτίνες-του στη γκρίζαν αχλύ της βαθύκαμψης άπλας.

Κατεβαίνουμε σ' ένα ξενοδοχείο ανάμεσα στις πρασιές ενός πάρκου. Πάνω σε μια φοινικιά, χορεύουν μεθυσμένα πεντέξη τσιροπούλια, σα να προμηνύουν γιορτάσι στον ερχομό του χειμώνα.

Έπειτ' από λίγη ανάπαυση, βγαίνω μια βόλτα στην πόλη μονάχος.

Πρώτο συναντώ ένα 11χρονο αγόρι...

Το λένε Γιώργο ή Γκόγκο. Είναι του Γρηγόρη ή Γκόρη Κομίνη και πάει στην 6η τάξη.

—Γκόγκο αγαπάς την πατρίδα;

—Ναι, αγαπώ πολύ την πατρίδα-μου, τους γονείς-μου, τ' αδέρφια και τους φίλους-μου. Κι ακόμα πίο πολύ τον Ενβέρη-μας.

—Γιατί Γκόγκο;

—Νά, μας έφερε τούτες τις χαρούμενες μέρες που ζούμε... Μου λέει θαρραλέα ο πιτσιρίκος και τρέχει να παίξει με τη μπάλα-του σ' ένα γήπεδο λίγο πίο πέρα.

Προχωρώ κι ανοίγω κουβέντα με μια τριαντάρα γυναίκα.

—Με συγχωρείς, είσαι Ελληνίδα;

—Μιλώ ελληνικά.

—Τι δουλειά κάνεις;

- Ράφτρια.
- Πόσα παίρνεις το μήνα;
- Πεντακόσια λέκια.
- Πόσες ώρες δουλεύεις;
- Οχτώ.
- Είσαι παντρεμένη;
- Μάλιστα.
- Τι δουλειά κάνει ο άντρας-σου;
- Διευθυντής σ' εργοστάσιο.
- Πόσα παίρνει;
- Εννιακόσια λέκια.
- Έχετε παιδιά;
- Τρία, πάνε στο σχολειό.
- Σας φτάνουν οι δυό μισθοί να ζείτε;
- Μάλιστα, αρκούν και περισσεύουν.
- Έχετε μεγάλο σπίτι;
- Τρία δωμάτια και κουζίνα.
- Έχετε ψυγείο;
- Ναι, και πλυντήριο.

Την αφήνω, και πλησιάζω έναν άλλον. Είναι ο δάσκαλος Νικόλα Μπελέρης.

- Πώς τα περνάτε;
- Πολύ καλά. Είμαι ο δάσκαλος τάδε.
- Είσαι Έλληνας;
- Όχι, είμαι Αλβανός· και απλώς μιλάω ελληνικά.
- Είναι μητρική-σου γλώσσα;
- Μάλιστα.

—Άρα είσαι ελληνικής καταγωγής, και θαρρώ πως πέρα από την υπηκοότητα, πρέπει να νιώθεις τιμή και περηφάνια για την καταγωγή-σου...

Με χαιρέτησε κι έφυγε μέσα στο πάρκο. Κάνω μια βόλτα σ' αυτό. Βλέπω μια προτομή του Αβνί Ρουστέμη που είχε σκοτώσει τον Εσάτ πασά στο Παρίσι το 1920.

Την Αυλώνα, από τα ρωμαϊκά και τα βυζαντινά χρόνια, την αγαπούσαν και την παίνευαν όλ' οι βαλκανικοί λαοί, κι όχι μόνο για το εμπορικό λιμάνι-της, παρά και για την ομορφιά-της. Οι δε αρχαίοι και νεώτεροι επιδρομείς, την

έβλεπαν σαν «κόρη οφθαλμού» και σαν πανέμορφη νυφούλα της Αδριατικής, και την παρομοίαζαν παραλληλιστικά, σαν μικρή Κων/πολη και Βενετία. Χαρακτηριστικό είναι και το παρακάτω δίστιχο:

*«Καλώς τα μάτια-σου τα δυό και το κορμί-σου τόνα,
π' αξίζει Πόλη, Ιντρινέ, και Βενετιά κι Αυλώνα».*

Η Αυλώνα έχει τα δικά-της εύφορα μέρη και τα έξοχα παραθαλάσσιά-της. Απέραντοι οι νέοι περιβολιώνες: 18.000 νέοι, μαθητές και σπουδαστές, απ' όλη την Αλβανία, δούλεψαν κι εδώ 3 χρόνια και ξεχέρσωσαν όλα τα γύρω λοφάκια, καλλιέργησαν κι εξευγένισαν τη γη, φυτεύοντας χιλιάδες δέντρα εσπεριδοειδή κ.ά.

Σε μια περίοπτη θέση, έστησαν και μια στήλη ψηφιδωτή με παράσταση νέας και τις λέξεις:

«Αγρυπνούμε, δουλεύουμε, μαθαίνουμε».

Ένα μεγάλο άγαλμα του νου και των χεριών-τους.

Πριν βασιλέψει ο ήλιος, επισκεφτόμαστε το Μουσείο Εθνικής Ανεξαρτησίας, Η Κάια Βείζη, μια χαριτωμένη καθηγήτρια της ιστορίας, μας ξεναγεί. Εδώ πρυτανεύει ο Ισμαήλ Κεμάλ, ηγέτης των Αλβανών που αγωνίστηκε και πέτυχε την ανεξαρτησία τους στις 28 Νοέμβρη του 1912, και πέθανε στην Πετρούτσια της Ιταλίας το 1919. Παρατηρώ διάφορες φωτογραφίες, πίνακες, έγγραφα και ντοκουμέντα από την πρώτη κυβέρνηση της χώρας, και βγαίνουμε...

Η Κάια μας οδηγεί στο πιό περίοπτο τοπίο της πόλης. Είναι το πανώριο μπαλκόνι της Αυλώνας. Από δω μακραίνουν και βαθαίνουν πιότερο οι ορίζοντες της δύσης και του Αδριατικού. Η Αυλώνα (Βλόρα) είναι απλωμένη στον κάτω κόρφο της Μουζακίας εκεί που τελειώνει ο μακρύκαμπος, και γύρω από το φυσικό λιμάνι-της. Πριν το 1945 είχε μόνο 8 με 10.000 κάτοικους. Σήμερα περνάει τους 60.000. Η Κάια μας δείχνει τον πλατύ κεντρικό-της δρόμο, που έχει τ' όνομα «Λεωφόρος των Πορτοκαλιών». Ένα μοναδικό τζαμί από το 16 αιώνα που σπαθίζει τον αιθέρα, τόσο παράταιρα με πολλές υψικάμινες, που παράγουν τσιμέντο, σόδες, λαμ-

Άποψη μιας φάρμας κοντά στην Αλιώνα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Μικρή άποψη της Αυλώνας.

πιόνια, κονσέρβες, τανίνες, μακαρόνια, ρίζια, χλωρίνες, τερνίτες, κεραμικά, άλευρα κ.ά. Είναι πολλές εδώ και οι ανώτερες σχολές. Ναυτική, Ιατρική, Οικονομική, Εμπορική κλπ.

Βιγλίζουμε δεξιά στο βάθος του κάμπου πλάι σ' ένα στεφανωτό δαχτυλιδένιο λιμανάκι το πανέμορφο χωριό Νάρτα που έχει πάνω από 2.000 ψυχές, και μιλούν όλοι ελληνικά. Σ' αυτή τη μασχάλη η θάλασσα ζωογονεί και θησαυρό ψαριών. Αντίπερα, ξελαγαρίζει στα μάτια-μας και το νησί Σάζανο, που είχαν οι Ιταλοί, καθώς το πορφυρώνουν διάφανα με τις αντιλαμπιές του πέλαου σ' ένα θεσπέσιο λιοβασίλεμα οι τελευταίες ηλιαχτίνες.

Τέτοιες ώρες, τούτη η βεράντα της Αυλώνας που έχει στην κορφή κορώννα κέντρο αναψυχής για το λαό και στις πλαγιές-της ελαιώνες, σε χιλιομαγεύει με την πανοραμική-της θέαση και τη θέση την ονειρική. Ο περιηγητής όντας φυσιολάτρης και ανθρωπιστής, που πρώτη φορά θα ρεμβάσει από δω την ξακουστή Αυλώνα, θ' ανυψωθεί σίγουρα πάνω από ανθρώπινες μεμψιμοιρίες, ελλείψεις και αδυναμίες, σε υπέρτατες σφαίρες και στιγμές ευτυχίας. Ρωτώ για πολλά την Κάια· ακόμα και για τα ήθη κι έθιμα. Σ' όλα μου απαντάει με προθυμία και γλυκό χαμόγελο. Είναι μελετημένη και πανέξυπνη.

—Στην Αλβανία σήμερα οι νέοι και οι νέες παντρεύονται γρήγορα κ' ισότιμα. Από τα 16 κι ως τα 23, με την εκλεκτική συγγένεια, τη φυσική επιλογή-τους. Σπουδάζουν, δουλεύουν και δημιουργούν. Δεν παν τα νιάτα-τους χαμένα. Γεννάμε και πολλά παιδιά, και τα βυζαίνουμε το μητρικό-μας γάλα. Το κράτος βοηθάει τις έγκυες και τις απότοκες μανάδες. Μου εξηγεί η Βεΐζη.

Σε λίγο όμως πέφτει το σούρουπο απαλό και δροσερό και χωρίζουμε. Της εύχομαι για λαμπρό κι ευτυχισμένο μέλλον. Μου αντεύχεται σύντομη επάνοδο στην Αλβανία. Τότε της συμπληρώνω: Του χρόνου αν ξανάρθουμε στην Αυλώνα, να σε βρούμε ζευγαρωμένη και με τρίδυμα!...

Η Κάια σκάει ένα γέλιο πλούσιο, περδικίσιο, τραγανό. Και όπως έλαμψε το πρόσωπό-της, μου φάνηκε σαν τον πανσέληνο τ' απόβραδο, που φωτίζει όλους τους ορίζοντες της αγνότητας και της αγάπης του κόσμου.

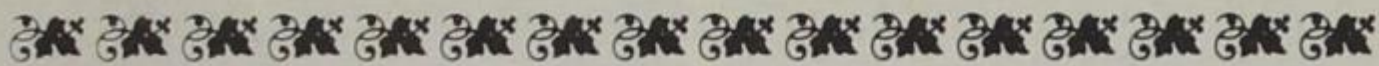
Την άλλη μέρα το πρωί, το πρόγραμμα είχε Απολλωνία.

Χωριό στη Μουζακία.

Κιονόκρανο, επί Κορινθίων (6 π.Χ. αιώνας).

Η αρχαία Απολλωνία

Σ' ένα περίλοφο της δυτικής καρακαμπιάς, πίο πάνω απ' την Αυλώνα, είναι τα ζωντανά και παραστατικά λείψανα της αρχαίας Απολλωνίας. Διασκίζοντας λίγη πεδιάδα, περνάμε το χωριό Πόιανη. Μοσκοβολούν σε ντάνες τα σανά και οι σβουνιές στα κοντινά τα βοϊδοτόπια. Σε ήσυχια και απαλόρροα κανάλια με νερά δροσολογιούνται τα παπιά, κι ένα ομάδα νήπια στρομπουλά, σαν περιστερία, τα πάει καμαρωτά μια δασκαλίτσα εκδρομούλα. Οι αγρότες έχουνε πάει στα έργατα' και τα πουλιά παγηγυρίζουν λεύτερα στις νιόβγαλτες τις πρασινάδες. Στρίβουμε ζερβά. Αλλάζουμε χαιρετισμό με κάποια γεροντάκια. Βγαίνουμε στη θέση «Πόλλινα».

Ο ήλιος ζυγίζει το δίσκο-του πάνω στη ράχη της απολλωνιάτικης ακρόπολης. Με τρεις στροφές ανεβαίνουμε. Μπαίνουμε στον περίβολο του ναού της Παναγιάς από το 13 αιώνα. Ένα κωδωνοστάσι εξέχει, βλοσυρό στον αιθέριο λοφ. Είναι σαν τα παλιά μοναστήρια. Σε χαγιάτια, κρεβάτες και μεγάλα κελιά έχουν τοποθετήσει πρόσκαιρα, πολλά ευρήματα, απ' τις ανασκαφές. Κολώνες, κιονόκρανα, κορινθιακού ρυθμού, κιούπια, κεφαλές, λάρνακες, πέτρινα οστεοφυλάκια, όλα με ελληνικές επιγραφές και το «χαίρε». Τα περιεργάζομαι. «Πόντιε Ρούφε χαίρε». «Φυράδος ετών ΚΔ χαίρε». Αρχαία ελληνικά ονόματα. «Λεοντία», «Ευταξία», «Ιουνία Κρήνη χαίρε». «Δανία». «Αριστοφώντα χαίρε». «Ηρωίδος Φιλιππίδος Σπονδαί». «Αμύντα», «Αλεξίων», «Νίκανδρε», «Αγροτίων χαίρετε». Χαίρετε μνήμες προγόνων του 6 π.Χ. αιώνα, ψελίζω μέσα-μου, αθάνατοι, αναιώνια

αθάνατοι. Δόξα-σου αρχαία και τρανή-μου Ρωμισύνη.

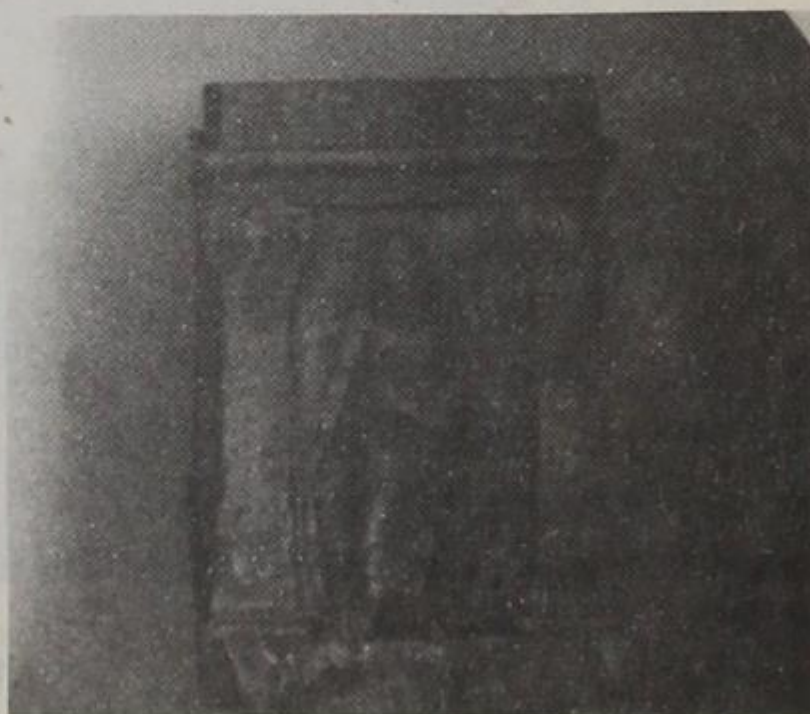
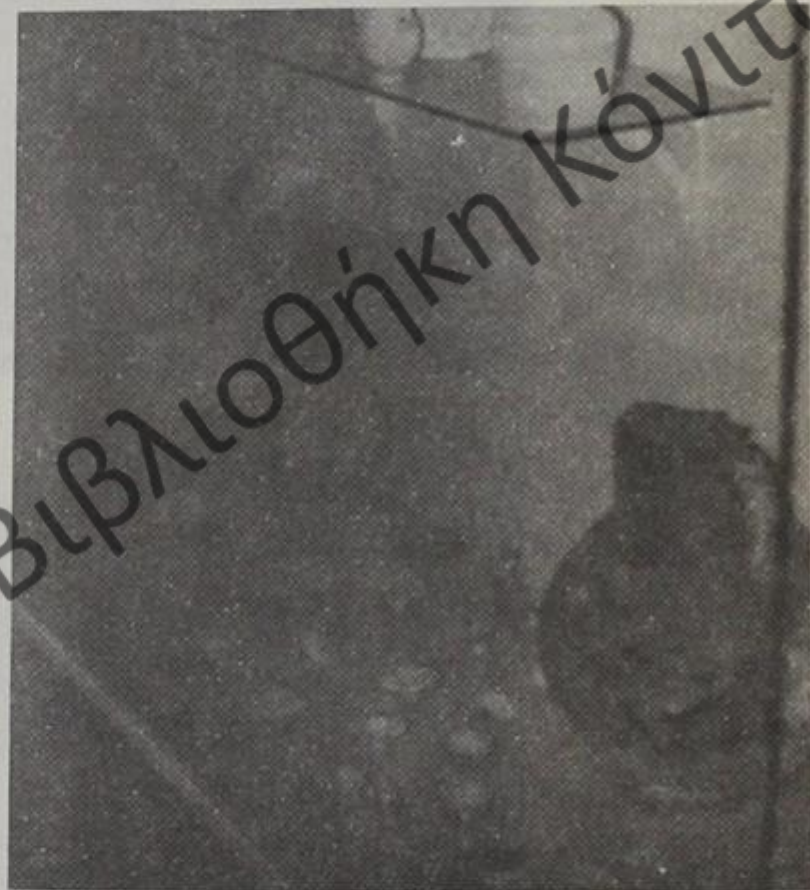
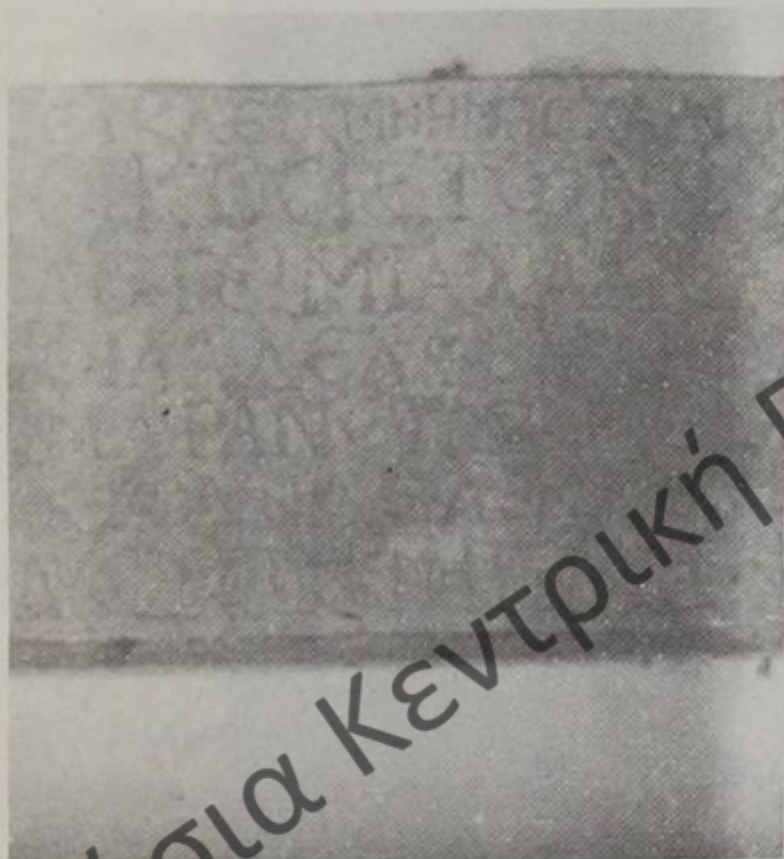
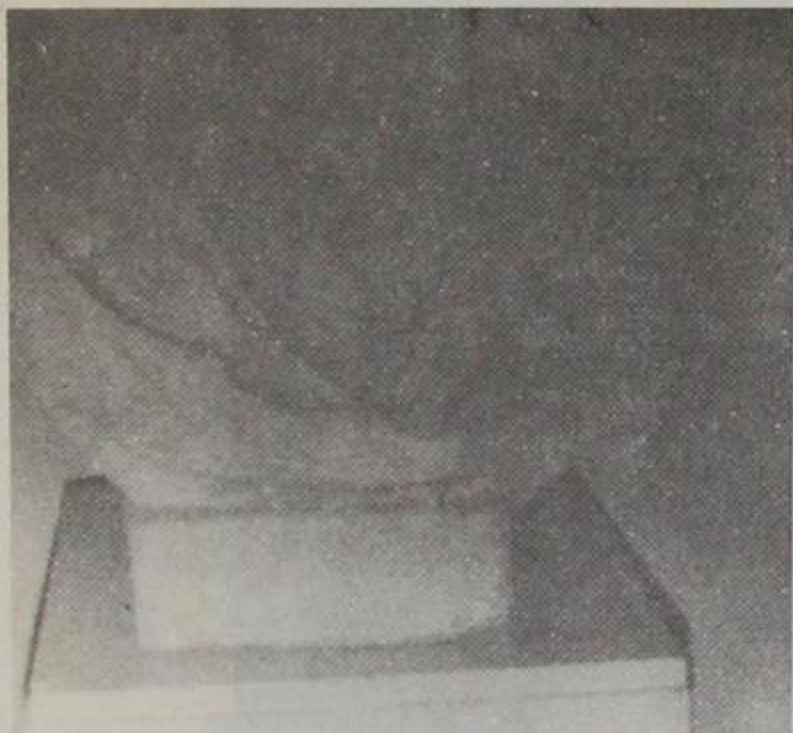
Ο Ηρόδοτος μάλιστα, μας μιλάει και για τον περίφημο μάντη Ευήνιο, και για το μύθο με τα ιερά πρόβατα που αποκοιμήθηκε, του τά 'φαγε ο λύκος, και τονε δίκασαν οι Απολλωνιάτες σε τύφλωση... Μα εκείνος με τη μαντική-του, τους εκδικήθηκε, και τους επήρε μεγάλη έκταση γης και την έκανε δική-του. Νά τι γράφει σχετικά ο αρχαίος ιστορικός-μας:

«Υπήρχον εις την Απολλωνίαν πρόβατα ιερά του Ηλίου. Την ημέραν έβοσκον εις τας όχθας του ποταμού. Κατά δε την νύκτα εφύλαττον αυτά οι πλουσιότατοι και ευγενέστατοι των πολιτών. Έκαστος ο πολίτης επί εν έτος...».

«Οι Απολλωνιάται εθεράπευον την μαντικήν με τον ονομαστόν μάντην Ευήνιον».

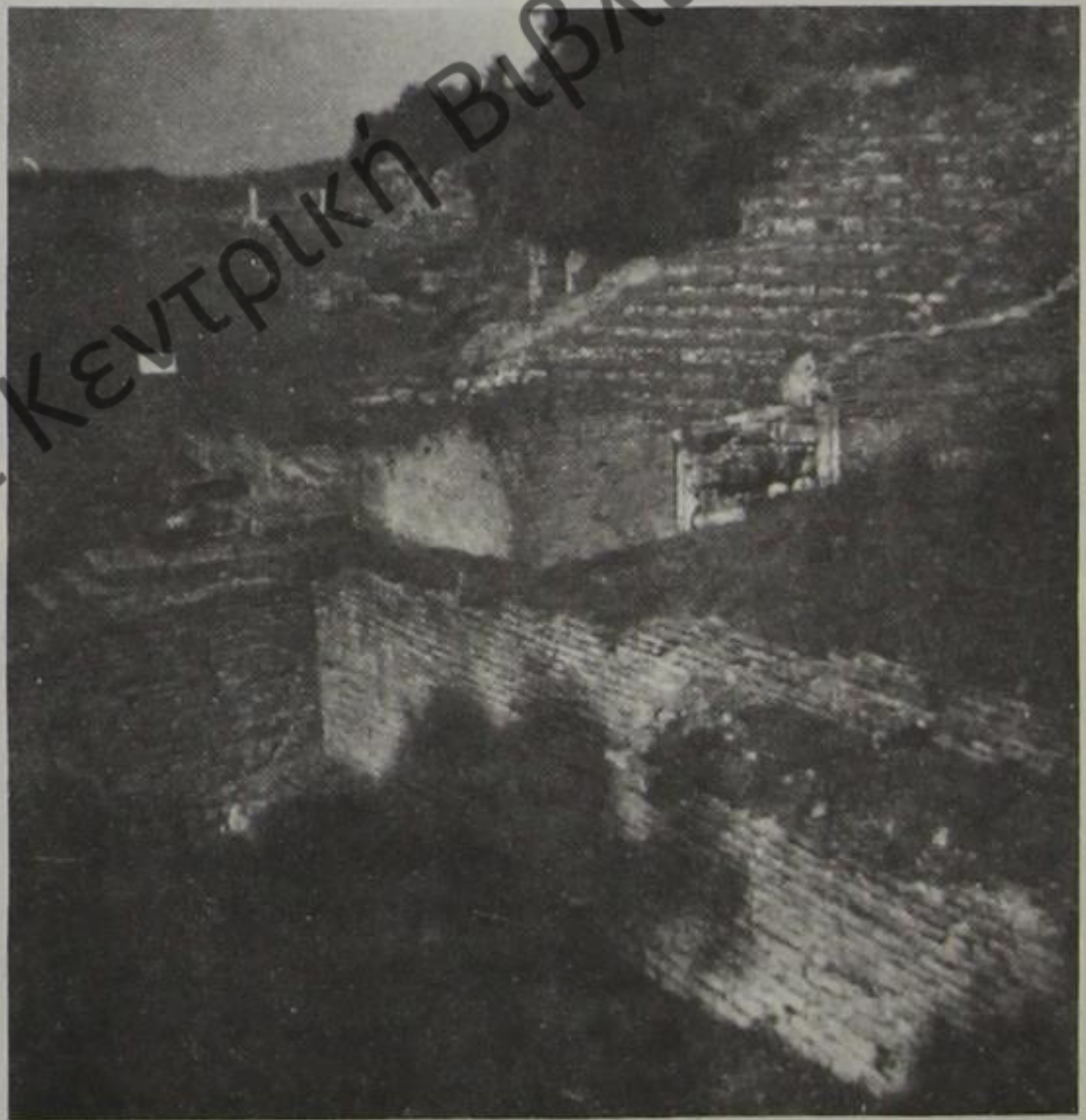
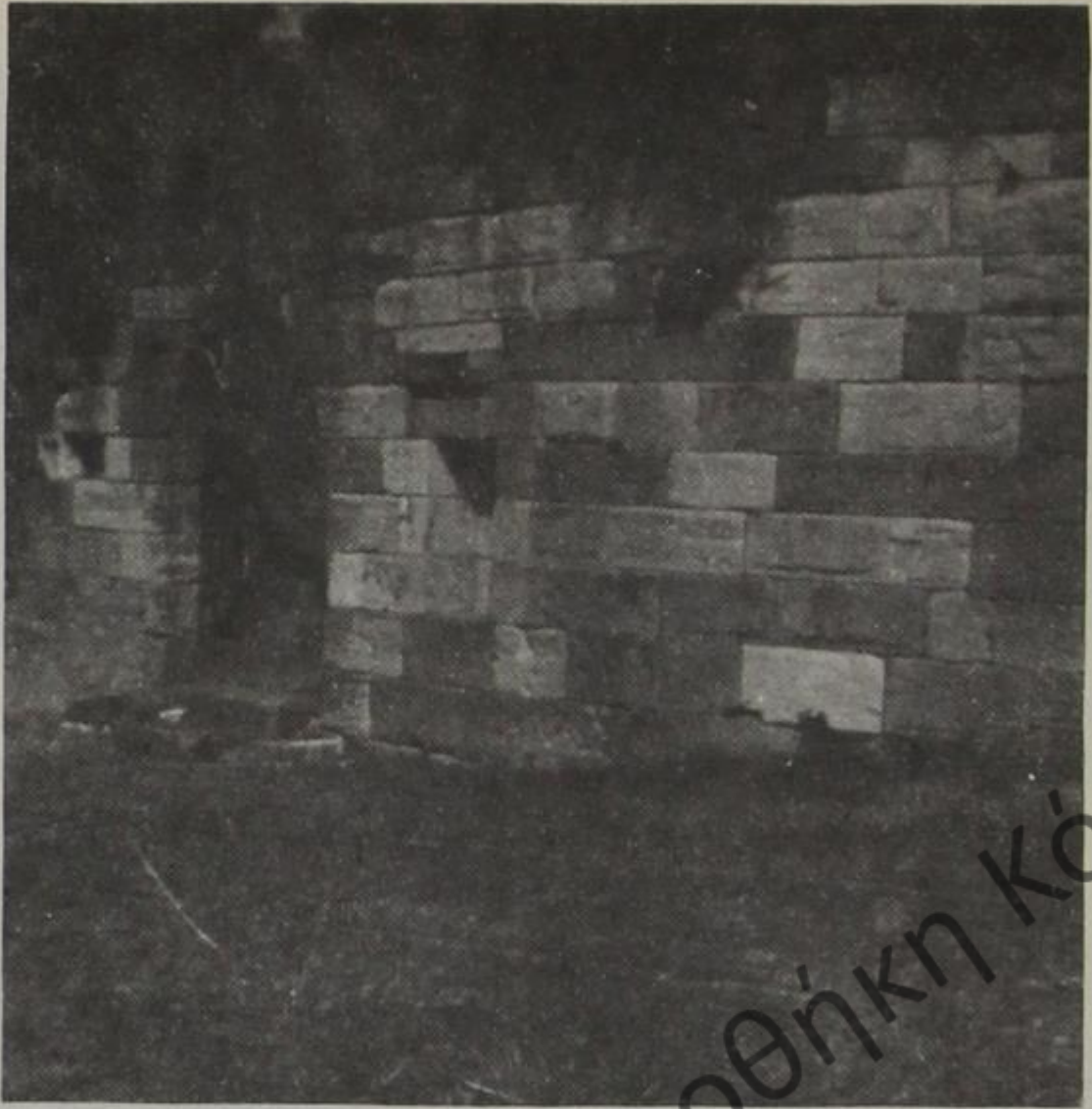
Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού το δούλευαν μια δεκαετία (1917-'27) τ' αδέρφια Βενιαμίν και Ηλίας Τζιούφκας. Η πόλη της Απολλωνίας είχε θεμελιωθεί σε τούτ' το λόφο και την κατοίκησαν το 650 π.Χ. Την είχαν δημιουργήσει Έλληνες δωρικής φυλής Αθηναίοι, Κορίνθιοι και Κερκυραίοι. Στην ακμή-της είχε μεγάλη οικονομική και πολιτιστική άνθιση, και το εμπορικό αλισβερίσι-της, έφτανε σ' όλα τα σημαντικά κέντρα της Δυτικής Ευρώπης και Ανατολής. Ύστερα για κάμποσον καιρό, την είχε η ιλλυρικής καταγωγής φυλή των Ταυλάντων. Το 229, περιήλθε στην ηγεμονία της Ρώμης. Όμως, σε όλη την περίοδο της ρωμαιοκρατίας, η Απολλωνία κράτησε την αυτονομία-της, ίσαμε τις αρχές του 4 μ.Χ. αιώνα που έπεσε σε παρακμή. Στην πρώτη βυζαντινή περίοδο, έγινε κέντρο επισκοπικό. Με τις ανασκαφές στα χρόνια-μας, έχουν ανακαλύψει και θέατρο με 9.000 θέσεις. Θαυμάζουμε το μεγάλο μνημείο του Αγνοθέτη απο το 2 μ.Χ. αιώνα. Ένας κορυδαλός πάνω στην πυραμίδα, στο αέτωμα ψέλνει τρελά τον απολλώνιο ύμνο-του στη φυγή του χινοπώρου.

—Εδώ φροντίζουμε όλοι με δουλειά και μεράκι να φέρουμε στην επιφάνεια όλους τους αρχαίους θησαυρούς του τόπου-μας. Μας λέει ο υπεύθυνος φύλακας του μουσεια-

Πέτρινος τάφος στην Απολλωνία με την επιγραφή «Ευκλείδης - Αριστοτέλης - Χαίρε».

Ευρήματα στην Απολλωνία.

Αρχαία τείχη στην Απολλωνία.

κού υλικού, και συμπληρώνει. Στην Αλβανία αγαπάμε όλοι τον αρχαιολογικό-μας πλούτο. Κανείς δεν αδιαφορεί γι' αυτόν.

—Γιατί να έχουμε αδιάφορους; Τσοντάρει κι ο Αλέξης. «Οι αδιάφοροι ρίχνουν νερό στο μύλο του εχθρού».

Ύστερ' απόναν περίπατο στον απολλώνειο λόφο, καθόμαστε στ' αναψυκτήριο. Πίνουμε κάτι κι ο φύλακας, ένας απλός, χαμογελαστός και ψυχικά ωραίος άνθρωπος, μας λέει μια γκαρδιακή ευχή:

—Άιντε και... «νά 'χουμ' ο ένας τον άλλον».

Τούτες οι τρεις απλές κ' ίσως κοινότοπες λέξεις, βγαλμένες από τα χείλη ενός αθώου Αλβανού αδερφού, μπήκαν και θρονιάστηκαν κατευθείαν στην καρδιά-μου.

—Γιά προσέχετε, λέω στους άλλους, τι υπέροχη αυθόρμητη, άδολη κι ειλικρινέστατη ευχή είναι αυτή! «Νά 'χουμ' ο ένας τον άλλον»! Ν' αγαπάμε ο ένας τον άλλον, να ζούμε όλοι, να μη λείπει κανείς. Νά 'μαστ' ενωμένοι και μονιασμένοι.

—Πω πώ! Θαύμαζε κι ο Αλέξης. Πού την είχες ορέ τούτη την ευχή; Μπράβο-σου.

—Θα τη λέμε πάντα Αλέξη, του προτείνω, και δε θα την ξεχάσουμε ποτέ. Ζήτησαν οι λαοί-μας.

Κι ο Αλέξης χαμογελάει γεμάτος ευτυχία και μέσα στα πράσινα μάτια-του, λάμπει ένα δάκρυ συγκινησιακής χαράς και λαϊκής περηφάνιας.

—Μάλιστα, τους εξηγώ και τους παραλληλίζω, πως αυτή η ευχή μοιάζει με την παλιά του δικού-μας λαού που έλεγε: «Ευτυχείτε κι όλοι αντάμα», ή σαν το αρχαίο ρητό «η ισχύς εν τη ενώσει» και «πάντα η νίκη αν ενωθείτε πάντα εσάς θ' ακολουθεί» (Σολωμός). «Νά 'χουμ' ο ένας τον άλλον» λοιπόν.

Τι ψυχικό και δημιουργικό λαϊκό μεγαλείο κρύβουνε τούτα τα ευχητήρια λόγια!

Ασπαζόμαστε τον απλό απολλώνειο μύστη, κι αναχωρούμε. Μα η παραπάνω ευχή παραμένει αδιάκοπα στην καρδιά και στα χείλη.

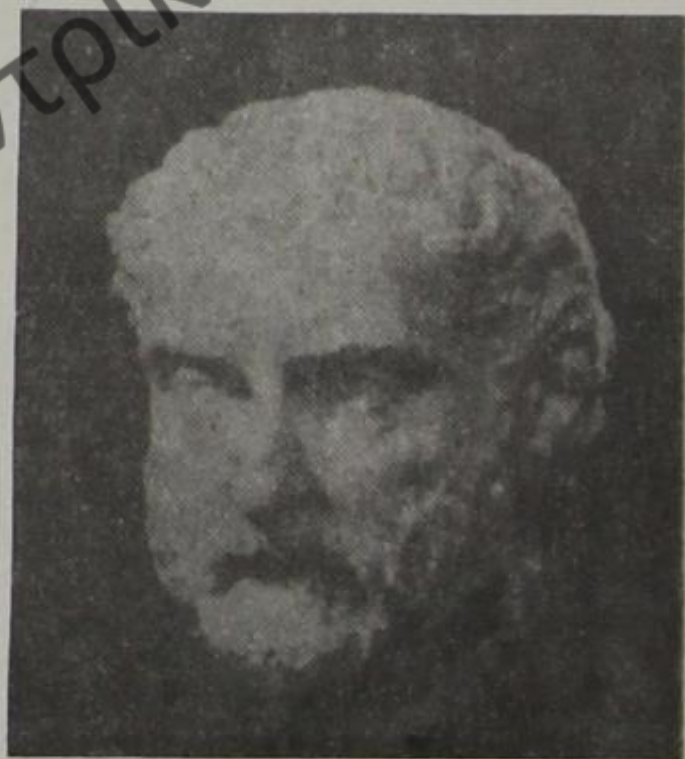

Άγαλμα ενός ήρωα του λαού.

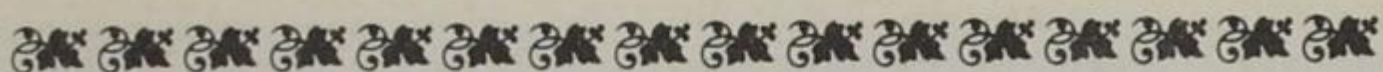

«Ο Έρωτας»

Γλυπτική τέχνη του 2 μ.Χ. αιώνα

Άγαλμα του Δημοσθένη με την κεφαλή-του μόνο, στην Απολλωνία (2 μ.Χ. αι.).

Μια έξοχη διαδρομή

Είχε ο καιρός μian όψιμη καλοκαιριά αναπάντεχη και ο Νοέμβρης 2. Πρωί με τον Αλέξη και ξεκινάμε για την Κορυτσά.

Περνάμε τον ποταμό Ερζέν, και κάνουμε μια στάση σ' ένα μεγάλο μνημείο στη θέση «Μουσκετά». Εδώ είναι μια στενή κοιλάδα, μια χούνη, που εξοντώθηκαν 3.000 Ούννοι, σε μια από τις μεγαλύτερες μάχες των παρτιζάνων, που απ' αυτή κρίθηκε κ' η τύχη των Τυράνων. Ο Σιέου μάλιστα έγραψε και βιβλίο σαν επικεφαλής, με τίτλο «Η Μάχη για τα Τίρανα».

Πάμε πió πέρα. Άλλη στάση σε μια κοπερατίβα. Και ο Σωτήρης πάει για ώριμους λωτούς...

Προχωρούμε, και δεξά με πολλές κογγυλιστές στροφές, ανεβαίνουμε τα βουνά της Κράμπας. Εδώ, είναι πολλά τα βουναλάκια, αραδιαστά, και λόφοι και πλαγιές ξεχωνιασμένες σε ζωνάρια με δεσούλες και τaráτσες κι όλο δεντρόφυτα περβόλια.

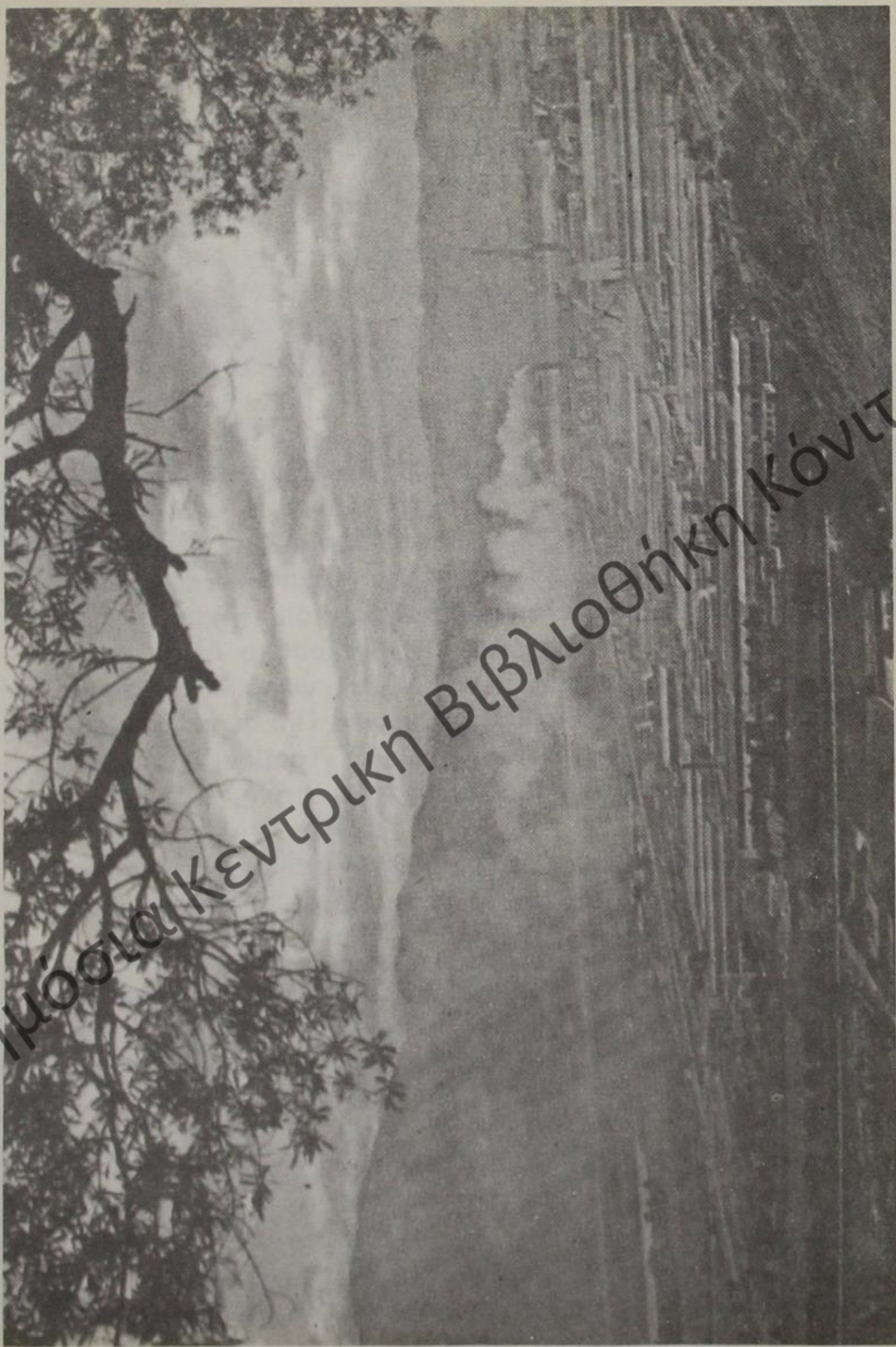
Σε λίγο αντικρύζουμε ζερβά τ' όμορφο χωριό Πετρέσι. Γύρω τριγύρω-του οι καταραχιές με οπωροφόρα δέντρα φυτεμένες. Ετούτ' την καρποφόραν όαση, οι πετρεσίτες μ' εθελοντική δουλειά, τη μεταμόρφωσαν σε μια μέρα, με φάλαγγες κερασιές κι αμυγδαλιές. Έπειτ' απόνα στροφιλιστό καγγέλι, βγαίνουμε σ' ένα ξάγναντο, και αντικρύζουμε κάτωθέ-μας την πεδιάδα του Ελμπασάν, με τις πυκνές-της καμινάδες.

Αν η Κορυτσά είναι ο δεξιός πνέμονας της εργοστασιακής Αλβανίας, και το Μπαλς ή η Αυλώνα ο ζερβός, το Ελμπασάν είναι η καρδιά-της, που εδώ πάλλεται ο ρυθμός του ατσαλιού, τσιμέντα και άλλα μεταλλεύματα. Πλάι ο ποταμός ο Σκούμπι διασκίζει τον κάμπο, κι ολόγυρά-μας οι ραχούλες κατάσπαρτες όλες. Κατηφορίζουμε, πάντα με χαμηλή ταχύτητα, κι ένας ήλιος δυνατός φωτίζει διάφανα την καινούρια πόλη. Αντικρύζω κάποιες ομάδες γυναικών που καθαρίζουν τις καλαμιές απ' τα χωράφια· κι άλλες σελαγίζουν κοπάδια πρόβατα, πιό κάτω σε μια βρύση. Κοπαδιαστά πουλαράκια βόσκουνε φιλιωμένα με γαλόπουλα και παίζουν σ' ένα λιβαδάκι.

Μπαίνουμε στο Ελμπασάν. Ετούτο τ' όνομα τ' αγάπησα από τα παιδικά-μου χρόνια τα προπολεμικά που τ' άκουγα συχνά σε αρβανίτικο και πηδηχτό λεβέντικο χορό και το χαιρόμουνα καθώς το σέρνανε βαριά - βαριά οι πατεράδες κ' οι παπούδες του χωριού-μου...

Αφήνουμε τις μεγάλες φάμπρικές δεξιά, και χαίρομαι την εξαιρετική καινούρια πόλη με τους 70 χιλ. κάτοικους. Όμοιες παντού κομψές εργατικές πολυκατοικίες και δρόμοι πλατιοί, με ανθρωμένες στις άκρες αλέες. Είμαστε σχεδόν στον αφαλό, σε κέντρο ψυχής της «νύφης των αετών». Κάνουμε στάσεις. Φωτογραφίζω. Μας χαιρετούνε πολλοί. Παίρνουμε καφεδάκι και τραβάμε ΒΑ. σε μια στενή κοιλάδα να βγούμε πάνω στο Λιμπράζντ. Ο Σκούμπι φιδογυρίζει πολύ πιό πάνω σε βορινότερα βουνά. Κι εδώ, δεξιά ζερβά, ομάδια - ομάδια η νεολαία κ' η φανταρία δουλεύει εθελοντικά σε σιδηροδρομικούς συρμούς και σε τούνελ. Με ειδικά σουηδικά γεωτρύπανα σε τούτα τα στενά βουνά-τους, αριδίζουνε τη γη σαν οι αετοί όπου τροχάν τα ράμφη-τους πά σε κορφές και κράκουρα και τηνε πελεκάνε, ξανοίγουν σήραγγες πολλές και συντομεύουνε το δίκτυο.

Ανεβαίνουμε σε υψώματα. Κι εδώ οι ραχούλες όλες περιβόλια. Σε μια βίγλα κάνουμε μια στάση. Παίρνουμ' αγέρα καθαρό κι ανάσες μοσκοβόλες. Ένας αχός από φλογέρα έρχεται όλο γλύκα και καημό σελαγισμένος απ' τον άνεμο ως τ' αυτιά-μας. Κοιτάμε ένα χωριό σε μια πλαγιούλα κοντι-

Η βαριά μεταλλουργική βιομηχανία στο Ελμπασόν

νή με όμοια κόκκινα σπιτάκια· και γύρω - γύρω καφετιά τα νιόσκαφτα χωράφια. Κινάμε πάλι και σιμώνουμε στην πολυόμορφη κωμόπολη Λιμπράζντ. Γλυκοσέρτικη, κυματιστή, η πράσινη χλόη απλώνεται μπροστά-μας. Μια μάνα στην αυλή-της βυζαίνει ένα μικρό κι άλλα 3-4 παίζουνε γύρω στα λουλούδια.

Χαίρε ώ νιόβουλη κι ανέφελη ζωή που γίνεσαι απάθιαστη μες στη δουλειά, στη σιγουριά και στο τραγούδι! Λέω μέσα-μου κι όλο πασκίζουν να καταβροχθίζουνε τα μάτια-μου τις πιό σιμοτινές εικόνες, το καθώς τρέχει ο Σωτήρης με το «Βόλβο» και φεύγουν κ' οι εικόνες σαν οι πέρδικες και χάνονται στα πλάγια.

Ένας γέρος με τ' άσπρο φέσι και το σαλιβάρι-του, σελαγίζει ένα κοπαδάκι πρόβατα. Κάνουμε στρόφες σε παραπόταμο του Σκούμπι. Πλάι στο δρόμο-μας, όλο πλατάνια και λεύκες με φύλλα κιτρινέλια. Ρωμαντική κι ωραία η Λιμπράζντ. Χτισμένη σ' ακροποταμιά, που τη χρυσίζει και την ομορφαίνει πιό πολύ του χινοπώρου ο ήλιος με τα χρώματά-του. Τόποι σπαρμένοι, δέντρα ψηλά. Ανάμεσα και κάποια φουγάρα σπαθίζουν τον αιθέρα. Πιό πέρα μια γέφυρα, κι άλλη θεόρατη 51 μέτρα ύψος. Τραβάει η δημοσιά στην ακροποταμιά, με μια ήμερη, μαγευτική κι αλλιιώτικη ομορφιά!

Δεξιά μεριά σ' ένα πλατώ, προβάλλει ένα πρωτότυπο σε πολυσύνθετη παρτιζάνικη παράσταση πελώριο μαυσωλείο. Κατεβαίνω. Διαβάζω:

«Ζήτω η 1η Ταξιαρχία. Εδώ άνοιξε ο Σιέου τάφους φασιστών»

Έργο του γλύπτη Περικλή Τσουύλη.

Αντίκρυ το χωριό Πισκάσι.

—Εδώ έγιναν φονικότατες μάχες με τους Ναζήδες. Οι παρτιζάνοι του Σιέου τους τσάκισαν. Μ' ενημερώνει ο Αλέξης.

Παίρνουμε άλλες στρόφες. Σβήνει ο ποταμός. Αφήνουμε τα κοντ.νά βουνά του Ελμπασάν και ανεβαίνουμε ψηλότερα σε σκούρα καφετιά τοπία.

Ελμπασάν

Μια θαυρατική γέφυρα χτισμένη από φοιτητές.

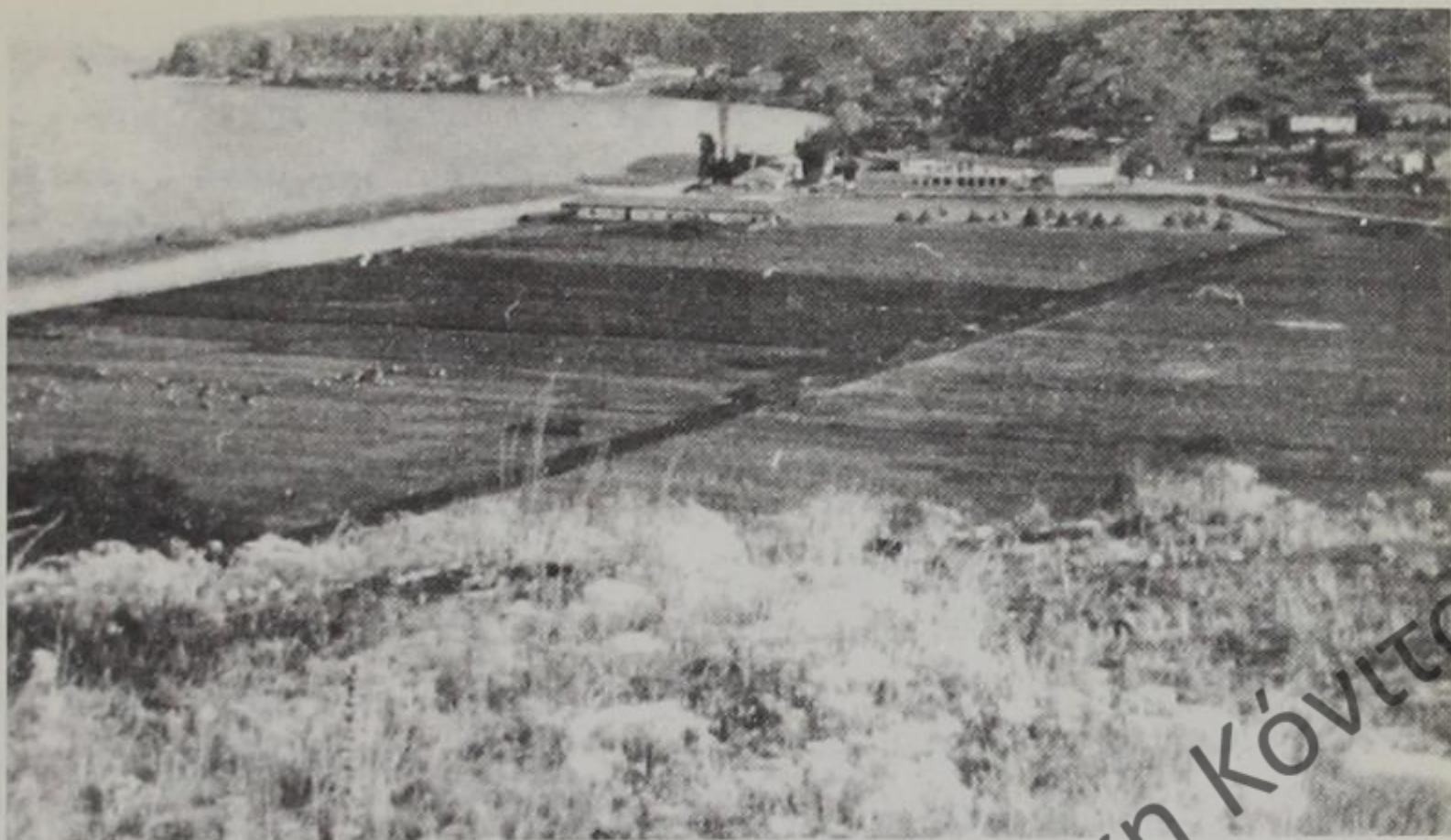
Σε λίγο προβάλλει μπροστά-μας η πόλη Πρένιαση. Κάτω δεξιά ένα πλατύ λεκανοπέδι. Στα πόδια δυό λόφων μια λιμνούλα. Ζερβά πάνω στις ράχες της εργατούπολης αρμέγεται ο πλούτος του χρώμιου. Πάγια οрукτά αγαθά που ξεχύνονται σε χαβούζες και φάμπρικες, και κοσκινίζονται και παίρνουνε ξεχωριστές μορφές. Η εργατιά ξαμολιέται μελίτσι τούτη την ώρα σε δρόμους και σπίτια. Μικρή και νέα η εργατούπολη τούτη, με κόκκινες ψηλές λαϊκές κατοικίες, με τη λίμνη στο πλάι που της δίνει δροσιά και χάρη· κι ασημίζει και λάμπει, κ' η αύρα κεντάει θαρρείς με νεράιδες κυματάκια πυκνά, λες κι εναρμονίζει τον παλμό της ζωής, σα μεγάλη καρδιά στον εύφορο τόπο. Λες και συντονίζει τις βαριές εξορυχτικές κινήσεις των μηχανών, ή τις ανάσες των ατσαλένιων μινადόρων. Την Πρένιαση τη λέγε και «πόλη των μινადόρων».

Προχωρούμε και διασκίζουμ' άλλον κάμπο, κατάσπαρτο, χλοερό, που το γρασίδι φαντάζει σαν απέραντο αραβούργινο χαλί.

Καλλιέργειες νιόφυτρες, παντού θαμαστές, γλυκομάτες. Χωριά καρφωμένα σε πλαγιές, σαν άσπρα περιστέρια κι ανοιχτόφτεροι δικέφαλοι αητοί, σα να δίνουν μια περήφανη όψη γελαστή, στο καθετί εδώ στο βορρά της νύφης των αετών.

Ένα κοπάδι αγελάδες παρδαλές τραβούν καμαρωτά για μια μεγάλη βρύση. Άφθονα νερά ξεχύνονται από κανάλια και λόφους οργωμένους. Μια γριά μ' ασπρορούτι και κόκκινο μαντίλι μας χαιρετάει από μian άκρη, κουνώντας το χέρι ψηλά. Το «Βόλβο» στριφογυρίζει στη δημοσιά καθώς ανεβαίνει σαν τυλιγάδι προς το βουνό. Δεν προλαβαίνω να ρίχνω πίσω κατα τον κάμπο και τα κοπάδια, πióτερα ευχάριστα βλέμματα. Κυκλικές στροφούλες σαν ελατήρια ανοιχτές, μας ανεβάζουν σ' έν' αλώνι.

Στην κορφή στον αυχένα, κάνουμε στάση. Άλλοι εδώ πάνου αγέρες. Άλλα φόντα, κάτω και πέρα, νέοι ορίζοντες, καινούριες όψεις. Βιγλίζω εκείθε προς την Ανατολή, από την πίσω μεριά του βουνού. Στο βάθος η Οχρίδα και στη μέση-της τα σύνορα Σερβίας. Δεξιά το Πογραδέτς. Τούτα τα

Τ' όμορφο χωριό Λιν σε κόλπο της Οχρίδας.

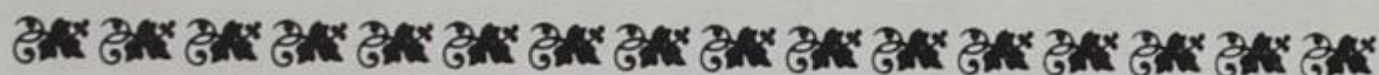
Μια γωνιά στο Πόγραδετς.

πλάνα σχήματα, μ' αφήνουν λίγο εκστατικό. Από την ξαφνική κι απaráμιλλη όαση, πλαταίνουν οι ανάσες, σαν όταν λαχταράς να ιδείς μια νύφη όμορφη, κι όπως προσμένεις με γλυκειά αγωνία ν' ανοίξει μια θεατρική αυλαία της ζωής. Πολλές οι νιές θωριές οι αχόρταγες, και από τούτες τις κορφές. Μου ριγηλίζουν την ψυχή, κι αναφτερώνουν την αγάπη και το ζήλο-μου στις ομορφιές του βίου.

Από δω πάνω τα σκιππιτάρικα τα θέλγητρα φαίνοντα, πλουσιότερα. Η ίδια η φύση, σου σκιρτοβολεί καινούργια αίσθηση χαράς. Αλλά μαζί και ο λαός, σου προκαλεί το θαυμασμό. Το πώς οι νέοι άνθρωποι με δύναμη και πίστη ημερεύουν κι εξευγενίζουνε τ' άγρια θηριά βουνά-τους. Σαν οι Αλβανοί να γίνονται αετοί και οι αετοί αρχάγγελοι και να σε παίρνουν στα φτερά-τους, να σ' ανεβάζουνε πουπουλιαστά στο λιοπερήφανο αιθέρα. Σα να σε νανουρίζουνε στα πιό ευτυχισμένα όνειρα, να σε λικνίζουν σ' αναπάντεχες ομαδικές χαρές και σε μετάρσια πλούμενα της γης και τ' ουρανού.

ο λατρεμένος των Αλβανών.

Οχρίδα – Πόγραδετς

Είναι χινόπωρο γλυκύτατο.

Κατεβαίνουμε προς την Οχρίδα. Ο ήλιος καλοξυγιάζει το λαμπερό-του μεσημέρι. Κάτω απλώνεται σαν αυγουλένια και οβάλινη απαλοστρωσιά η πολυφηρισμένη λίμνη. Διασίδα οι λιαχτίδες πάνω-της, πλέκουν ασήμια και μαλάματα. Σμήνη λευκά τα λιμνοπούλια κρώζουν με χαρές την καιρικήν εξέλιξη. Κι άλλα μαυροκοτσύφια πίνουν στην ακρολιμνιά νεράκι και ταξιδεύουνε σαν περιστέρια την αγάπη των αλβανικών ψυχών για το Κοσυφοπέδι...

Κάνουμε στάσεις συχνές και κοιτάζω την Όχριδα σα να τη θωρώ γιομάτη μυστικούς καημούς, και μαγικές κι ατέλειωτες εμπνεύσεις. Κατηφορίζουμε κι όλο σιμώνουμε κοντά-της.

Μικρούλια σεντεφένια κύματα σαν πλουμιστά φτερά, από τη λαμπροβόλαν άπλα-της, ασημονανουρίζει τις ψυχές του γύρω-της καλότυχου λαού, π' οργώνει αισιόδοξα, σπέρνει με χαρές, κι όλο θερίζει τραγουδώντας τη μάνα γη-του ως τα όχτια-της.

Όσο σιμώνουμε, τόσο με κυριεύει το μάγεμα της Όχριδας. Ζητώ συχνά να σταματούμε. Όσο οι ομορφιές πληθαίνουν, τόσο τα μάτια της ψυχής δεν τις χορταίνουν.

—Νά έν' ακρολίμνιο χωριό-μας, το Λιν, μου δείχνει ο Αλέξης.

Το αντικρύζω και το χαίρομαι, έτσι πως είναι αραδιαστό σαν κοντυλογραμμένο σε δυό φρύδια της λίμνης, με νέα κοκκινωπά σπιτάκια και δέντρα ψηλά, που θαρρείς κι

Πόγραδετς και λίμνη Όχριδας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

εκφράζει την ορθόκορμη ανατολικοαλβανέζικη λεβεντουριά. Ένα καμαρωτό χωριό, μαγευτικό, τραγούδι αναψυχής αιώνιο!

—Αλέξη, τούτη η φύση, τούτος ο τόπος μ' όλες τις ομορφιές-του και προπαντός η Λίμνη με το Λιν και τ' άλλα πανέμορφα χωριά-σας εδώ γύρω, θά 'πρεπε να σας ελκύουν κάθε τόσο εσάς τους ποιητές που συχνά θα βρισκόσαστε εδώ, να γράφατε σε θέρετρα αναψυχής. Εμένα τούτες οι ομορφιές μ' αιχμαλωτίζουνε στ' αλήθεια.

—Έχεις δίκιο. Μα πού να πρωτοπάμε; Ο λαός μας χρειάζεται παντού, κοντά-του. Πρέπει να δουλεύουμε με το πνέμα της καθοδήγησης σ' όλα τα μέρη της πατρίδας, μου απαντάει με περίσκεψη, και συμπληρώνει. Ιδές και τη Στρούγα απέναντι, τα γιουγκοσλάβικα χωριά. Μέσα στη λίμνη και πάνου στα ραχοβούνια, εκεί, είναι τα σύνορά-μας.

Αγναντεύω στην αντικρυνή όχθη της Οχρίδας την ξακουσμένη Στρούγα των ποιητών. Ένα πούσι υστερνής ομίχλης διαλύθηκε σε γκρίζα πεπλάκια μικρά που φαντάζουν σα γλάροι στον παράλιο εκεί κι ολόβλαστο παράδεισο της Στρούγας, που κάθε αρχή καλοκαιριού συνάζονται πολλοί του κόσμου ποιητές και σμίγουνε τα όνειρα και σμίγουν τις ωδές των πόνων-τους σ' ένα τραπέζι αδερφοσύνης! Και τραγουδούν σα λεύτερα πουλιά τις πεθυμιές του κόσμου...

Τρέχοντας, μ' αγαλινή ταχύτητα, κι απολαβαίνοντας ρεμβαστικά τούτον το βλογημένο τόπο, τραβάμε νοτιοανατολικότερα και συναντάμε το χωριό Πισκοζάτι· κ' ύστερα το βιομηχανικό παρέκει «Κόκκινο Λιθάρι».

—Εδώ είναι το «Γκούρι Ικούτς» (Κόκκινο Λιθάρι), μου λέει ο φίλος, και πιάνουμε ίσια την παραλίμνια δημοσιά σ' ένα μακρύ κορδόνι.

Εδώ κι εκεί η εργατιά σε φάμπρικες· κ' η αγροτιά όλη στο πόδι, στη σπορά και στη σοδειά. Μικροί μεγάλοι στην ιδρωκοπιά, μαζί και στη μελέτη. Χαίρομαι όλες τούτες τις μορφές και τις παραλλαγές της κοινωνίας και της φύσης, σε εργοτάξια λογής, ζώα, πουλιά και δέντρα σε σειρές, που χρυσοκοκκινίζουν τα τοπία, κι ωραία σπίτια ομοιόμορφα, σανά 'σαι στην Ευρώπη. Ρωτάω κάποιον και μου λέει πως η

Κορυτσιώτικο τοπίο.

(Από πίνακα ζωγραφικής του Έλληνα καλλιτέχνη Μηνά Χ. Στράτη)

Οχρίδα σ' ένα μέρος έχει 200 μ. βάθος.

Σε λίγο μπαίνουμε στο Πόγραδετς. Νέα και τούτ' η πόλη πρασινοκόκκινη και καθαρή, αρμενίζει τις νηφάλιες χαρές στους κόρφους της Οχρίδας.

Ο Αλέξης παραγγέλει τα νοστιμότερα ψάρια δίχως κόκκαλα, σαν πεστροφούλες, που τα λένε «κοράνια», με πογραδετσιώτικο μπρούσικο κρασί! Φάε και τι να φας! Ακέρια μια ποίηση τραγανιστή με τόσες νοστιμάδες... κι όλο να γράφω αράδες τις τόσες γύρω αρίφνητες εικόνες κι ομορφάδες. Ώσπου να ψηθούνε τα κοράνια, βγαίνω από το «ρέστοραν» σε μια βεράντα, κι αφήνομαι σ' ένα ρεμβασμό!

Το κύμα και οι φυλλωσιές μου τραγουδάνε με τ' αγέρι. Η πόλη έχει μια δική-της ζωτάρα γοητεία. Ψελίζω με τα χείλη-μου: Γειά-σου χαρά-σου Πόγραδετς, και Σου λαέ αναγεννημένε που τό 'χτισες και που το χαίρεσαι με τη ζεστή-σου αγάπη!...

Για μια στιγμή, ανασκαλίζ' η μνήμη-μου, θούρια Ελλήνων κι Αλβανών στον απελεύτερο αγώνα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Τούτο το Πόγραδετς, κ' η Κορυτσά, πιά πέρα, που μας καρτερεί, μου θυμίζουν τα ελεεινά κνούτα τα φασιστικά των Ιταλών και των Ναζήδων. Το «Μια mama!» των πρώτων φουκαράδων, που τόσο μισούσανε τον πόλεμο και παραδίνονταν «αμαχητί». Κι εκεί που σκέφτομαι τα θλιβερά-τους καταντήματα που πάθαιναν από τα πλήγματα κι από τις φούργιες των ανίκητων δικώνε-μας τσολιάδων και των σκιππιτάρικων «αετών»... βγαίνει κι ο Αλέξης και με ρωτάει:

—Τι συλλογιέσαι; Όλο στοχάζεσαι και γράφεις.

—Θυμάμαι εδώ, τους έρμους Ιταλούς —του λέω— τους κοκορόφτερους του Ντούτσε, κι αναρωτιέμαι: πού πήγαιναν οι φουκαράδες;

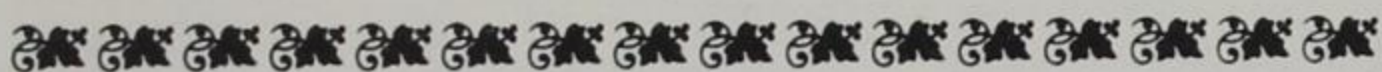
Κι ο φίλος μου λέει στίχους που σατίριζαν τότε τους «μακαρονάδες» οι Σκιππιτάρηδες, και τους λυπούμαστε, μα και γελάμε αθώα.

*«I fasistes sone boni
Per manzare macaroni
Per cacare pantaloni».*

(Οι φασίστες είναι καλοί
για να τρώνε μακαρόνια
και να χ... τα πανταλόνια).

29 Νοέμβρη 1944.
(Από πίνακα (υπογραφής))

Στον κάμπο της Κορυτσάς

Μετά την ευφραντική πανδαισία των «κορανιών» και του υπέροχου κρασιού... παίρνουμε το δρόμο νοτιότερα κατά της Κορυτσάς τον κάμπο...

Πυκνές αραδιαστές κι ατέλειωτες σ' όλη τη δημοσιά οι λεύκες με τα λιροκίτρινα φύλλα στις χρυσές αντηλιές, μας καλοσωρίζουνε σα νύφες λυγερές, και σα θεόρατες πασχάλινές λαμπάδες αναμμένες.

Πρασινοκαφετιά η απλοκαμπιά, ξανοίγει βλησίδα τους κάρπους. Κ' οι κοπερατιβίστες στον τόπο-τους αφέντες, κινούνται μαζικά σαν τα χαρούμενα πουλιά, κι αρμέγουν τα γαλατοφόρα στήθια, της παλιότερα τελματωμένης τούτης γης. Εδώ η «γύφη των αετών» γίνεται αγγέλισσα των τραγουδιών, μιας ευσυνείδητης εργατικής καρποφορίας. Εδώ οι αλέες μοιάζουνε κούνιες πάνω απ' τα σπαρτά, όπου φιλτράρουν λικνιστά τις ζωοδότρες αύρες. Κι ο ήλιος διασιδιάζει με κάθε ψωμοδότη αγέρα, το ζεστοφόρο μέλι της πνοής, στάλα τη στάλα, για τ' ωρίμασμα των αγαθών, της κάθε εποχής.

Λιβανωτές κ' οι ανασεμιές από τις μοσχολίπαρες σβουινιές στα καρπογόνα ψωμοτόπια. Κι εδώ οι Άλβανοί αγρότες, ξήλωσαν όλες τις ράχες και τις φυτέψανε αμπέλια και ροδακινιές, σηκώνοντας σε μπράτσα και σε ώμους, σα νέοι άτλαντες τη γης και σα θηριοδαμαστήδες με χορό την κάνανε αλώνια και φεγγάρια, από μυγδαλιές, απιδιές και κερασιές: γη που αιώνες είχε το γκάστρι της καρπομάνας μες στα σπλάχνα-της, και τώρα ξαμολάει απότοκους μαστούς

Θέρος σε κορυτσιώτικο κάμπο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κοπέλες σε σιτοβολώνα.

και βυζαίνει ο λαός τ' αμυγδαλόγαλο, το νέκταρ, κι αποτρυγάει τα μήλα της υγείας!

Ανάμεσα σε Πόγραδετς και Κορυτσά είναι η λίμνη η Μαλίκη.

Σαν προχωρούμε στο μακρύκαμπο, η ώρα τρέχει, κι ο ήλιος πέφτει, κρύβεται. Κι αγάλια αγάλια, αρχίζουνε να λουλακιάζουν γύρω τα κορυτσιώτικα βουνά, με το γυμνό Γκολέμι από ζερβά. Όλα εδώ τα χρώματα είναι χρυσαφιά και κόκκινα, κι όλα τα σπίτια και τα χώματα, τα ημεροπούλια, τα χωριά και τα τοπία και η χινοπωρίσια η βλάστηση, γεμίζουν την πνοή-σου αρώματα, κι αναμετράς κι εκστασιάζεσαι πού φτάν' η θέληση τ' ανθρώπου! Τι θάματα δημιουργεί η ομόψυχη νικήτρα ορμή και δύναμη, της κάθε ενωμένης κι αυτοπειθαρχημένης μυρμηγκιάς λαού, που θέλει να κυριαρχεί και να ευτυχεί στον τόπο-του.

Παντού συνθήματα «*Parti Enber*», «*Lavdi Puna*», κ.ά. Φκιάχνουν όσο μπορούν με τη σειρά τον κάθε τόπο περιβόλι, τα βουναλάκια-τους παρτέρια καρπερά και λουλουδένιους κήπους.

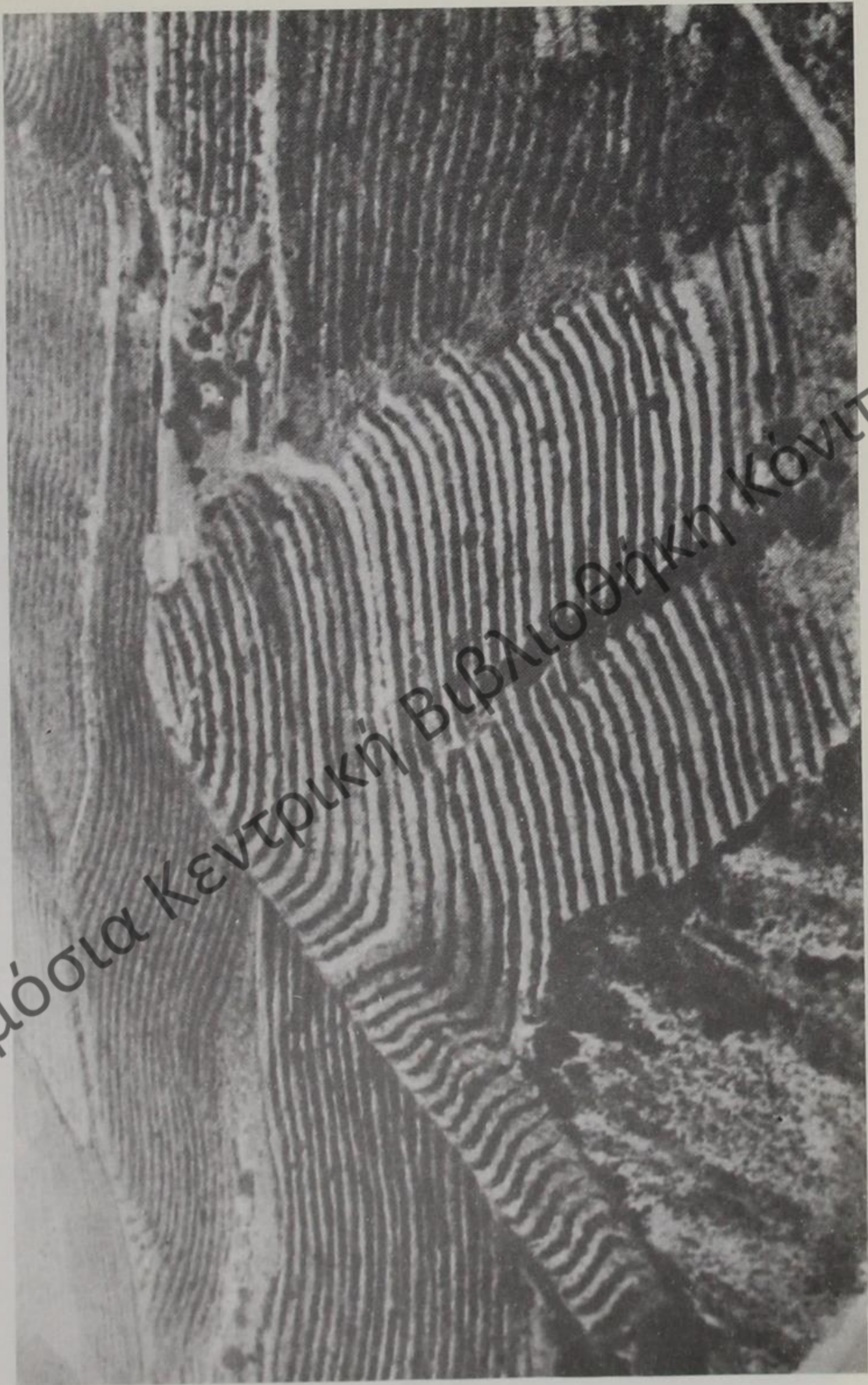
Περνάμε δεξά το χωριό Τοιοράβα. Κοιτάζω ολόγυρα και τα τοπία μοιάζουν κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης.

Σε λίγο φτάνουμε στο Μαλίκι. Είναι μια πολύβουη κωμόπολη και μ' εργοστάσια ζάχαρης, ξυλείας κ.ά. Παντού ο κάμπος σφύζει από ζωή και κίνηση, από σπαρμούς και τρύγους, από λιοψημένη αγροτιά, κι από κοπάδια πρόβατα και βόδια.

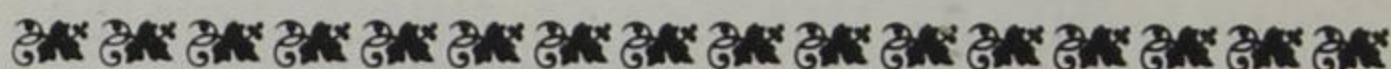
Κοπερατίβες και φάμπρικες ζευγαρωτές. Ντάνες, σωροί τα ζαχαρότευτλα, άλλα φορτώνουνε στ' αμάξια, κι άλλα τα καμουφλάρουνε από βροχή. Αρμάθες - αρμάθες τα καπνά, σε ειδικά υπόστεγα. Ένα κοπάδι γουρουνόπουλα, βγαίνει μπροστά στο δρόμο-μας. Τρεις καβαλάρηδες τρέχουν πίο πάνω σ' ένα ισιοτόπι.

Έπειτ' από λίγη ώρα, μπαίνουμε στην Κορυτσά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Νεοπερίβολα σε ράχες.

Κορυτσά

Φτάνοντας στην Κορυτσά, μας περιμένουν στο τρανό ξενοδοχείο-τους μπροστά στην κεντρική πλατεία που τηνε λένε «Πλατεία διαδήλωσης για το ψωμί».

Η Κορυτσά σαν περιφέρεια, έχει τη μισή έκταση πεδι- νή, με το μεγάλο κάμπο-της, και τη μισή ορεινή με 190 συνολικά χωριά. Σαν πόλη είναι χτισμένη με παλιά και νέα σπίτια στην κορφή του κάμπου-της, κι έχει τη συγκινητική- της ιστορία.

Ανεβαίνω στην ταρατσα του ξενοδοχείου κι αντικρύζω ευθύγραμμους δρόμους, πολλές πλατείες και πάρκα και φουγάρα. Κι απάνω στα ριζά του Μόραβα ψηλά, μια βεράν- τα πλατιά, με υπέρθεα το πανόραμα της πόλης. Εκεί είναι το παλάτι της ανάπαυσης των εργατών, με πολλά πατώματα, ξενώνες και μεγάλο ρεστοράν, βιβλιοθήκη κι άλλα ψυχαγω- γικά μέσα. Εργάτες απ' όλη την Αλβανία περνάν εδώ τις διακοπές-τους, πολύ φτηνά και άνετα 3 φορές την ημέρα φαΐ και ύπνο με 3 λέκια το άτομο.

Μα ευτύς με φωνάζουν κάτω στη σάλα υποδοχής. Μας καλοδέχεται ο συγγραφέας Αντώνης Μάρας, είναι και δ/ν- τής στην ελληνική εκπομπή του Ραδιοσταθμού της πόλης. Ψηλός, μορφωμένος κι ευγενικός άνθρωπος. Παλιός παρτι- ζάνος με τραύματα και σφαίρες στο κορμί-του. Η αγάπη, η σεμνοπρέπεια, η κρυφή περηφάνια κ' η τιμή, θαρρώ πως εί- ναι γι' αυτόν η πιό ακριβή ανθρωπίνη αξία. Γεννήθηκε στην Πόλη, κ' ήταν εκεί ως το 1937. Έχει καταγωγή απ' τη Μακεδονία. Μα πριν από τον Πόλεμο βρέθηκε στην

Παλιό λαϊκό αρχοντικό στην Κορυτσά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Εικόνα από την Κοριτσά.

Κορυτσά κι αγωνίστηκε πάνω στα βουνά.

Είναι βραδάκι. Ο Αντώνης μας παίρνει και μας πάει πρώτα στην «Πλατεία των Μαρτύρων της διαδήλωσης» όπου το Μάρτη το 1936 έγινε ένα μεγάλο συλλαλητήριο των εργατών με πρωτοπόρους τους τσαγκαράδες, που έπεσαν πολλοί κάτω από τις σφαίρες του Ζώγου. Έπειτα μας πάει για προσκύνημα στο «Κοιμητήριο των Ηρώων» που τό'χουν στην κορφή της πόλης, στην πιό ιδανική τιμητική θέση. Όλ' οι τάφοι με μάρμαρα, λουλούδια κι άψογη περιποίηση. Ολάκερο, έχει σχήμα αετού με τα φτερά ανοιγμένα. Στη μέση ένας γιγάντινος γρανιτένιος αντάρτης, προοιωνίζει τη λαϊκή αντίσταση, σε κάθε ξένο επιδρομέα.

Σε λίγο κατεβαίνουμε και μας οδηγεί σε μια Έκθεση ζωγραφικής και γλυπτικής.

Βουβό μελίσσι ο κόσμος μέσα-της. Μικροί, μεγάλοι, νέοι και γέροι συμμετέχουν όλοι εδώ σε τέτοιες εκδηλώσεις, και χαίρουνται τα έργα των καλλιτεχνών-τους, τα επικά κ' ηρωικά-τους έργα, που απεικονίζουν την αγωνιστική κι απελευθερωτική-τους ιστορία, όπως και τη νέα δημιουργική ζωή και πρόοδό-τους. Όλα στη φυσιολογική και ζωντανή αισθητική γραμμή, και στον κοινωνικό και ηθικοπαιδαγωγικό σκοπό της αληθινής τέχνης.

Πέφτει το σούρουπο απαλό, κι ο κόσμος όλος πήχτρα και ξενιασιά, βολτάρει σε πλατείες και σε πάρκα. Ξεπνέουν ακόμα ίσως κάποιες στερνές ώρες τ' αναπόμεινα φύλλα των δέντρων που τα σκορπάει τ' αλαφρό αγέρι στην όψιμη καλοκαίριά.

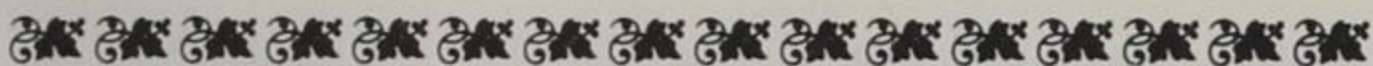
Ύστερα μπαίνουμε σε ορισμένα «σούπερ-μάρκετ» και σε άλλα καταστήματα τουριστικά.

Θαυμάζω μια προγραμματισμένη επάρκεια δικών-τους βασικών αγαθών...

Έργο γλυπτό στην Κόρυτσα.

Ενημερωτικά κι ανέκδοτα

Μετά, στο ξενοδοχείο, ο Αντώνης μας φωτίζει για πολλά πράματα.

—Οι κάτοικοι της πόλης είναι γύρω στις 80.000, το υψόμετρο 850 μ. και πάνω-μας ΝΑ. το βουνό του Μόραβα με την ψηλότερη κορφή-του 1.700 μ. Η Κορυτσά έχει εργοστάσια: υφαντουργίας, ταπητουργίας, υποδηματοποιίας, δερματοποιίας, κονσερβοποιίας, ποτοποιίας, μακαρονοποιίας, μηχανοποιίας, ενδυματοποιίας, ξυλουργίας, τροφίμων, μπίρας, εργαλείων, ζάχαρης, καλλιτεχνικών προϊόντων κ.ά. Έχει και ορυχεία άνθρακα και χαλκού. Τμήμα πανεπιστημίου των Τιράνων, 8 μέσες σχολές και 2 ανώτατες. Βγαίνουν από δω μηχανολόγοι, μηχανικοί, οικονομολόγοι, παιδαγωγοί και φιλόλογοι, 2 Θέατρα μόνιμα και εκατοντάδα άλλων σε χωριά κι εργοστάσια.

Ότι έδινε επί Ζώγου η Κορυτσά με υποτυπώδη και καχεχτική μικροβιομηχανία σε 1 χρόνο, τώρα τα παράγει σε 4 μέρες. Τότε ο μέσος όρος ζωής εδώ, ήτανε τα 40 χρόνια. Τώρα τονε φτάσαμε στα 75. Δυό φορές τη βδομάδα βγάζουμε μια εφημερίδα το «Εμπρός». Στο Ραδιοσταθμό είμαι υπεύθυνος. Έχουμε βιβλιοθήκη στην πόλη με 100.000 τόμους, και αθλητισμό γερό. Περισσότερα από 5.000 εκτάρια, αποξηράναμε στον κάμπο κι όλα καλλιεργήσιμα, μετά την εκτέλεση 4 μηχανικών πρακτόρων που σαμποτάριζαν τα πρώτα χρόνια συστηματικά την αποξήρανση. Όλος ο κάμπος της Κορυτσάς, είναι περίπου 90.000 στρέμματα. Έχει 26 κοπερατίβες, και 2 μεγάλες κρατικές γεωργικές

Παλάτι αναψυχής των εργατών στην Κορυτσά.

Ναίμ Φράσερι.

επιχειρήσεις. Η μία είναι παραγωγής κρεάτων. Η επαρχία της Κορυτσάς έρχεται πρώτη σε παραγωγή γάλατος και κρεάτων και δεύτερη σε παραγωγή σιτηρών. Έχουμε μια δεξαμενή από τις μεγαλύτερες της Αλβανίας, για να ποτίζονται 9.000 εκτάρια. Προπολεμικά, υπήρχε μόνο 1 τρακτέρ και τώρα οργώνουν τον κοριτσιώτικο κάμπο 1.300, 15 υποδυνάμεων...

Του κάνω κι άλλες ερωτήσεις, και μ' απαντάει πρόθυμα. Για την κουλτούρα, τη δημόσια υγεία, τη Λογοτεχνία κλπ.

Μετά το πλούσιο δείπνο ανοίγουμε πλατιά κουβέντα, και μας λέει για τον Τούρκο συγγραφέα Αζίζ Νεσίν που ήταν κι αυτός πριν λίγες μέρες στην Κορυτσά σαν καλεσμένος από την Ένωση Συγγραφέων και Καλλιτεχνών και τους έλεγε για τ' ανεκδιήγητα σημερινά χάλια της Τουρκίας.

—Ο Νεσίν —μας λέει ο Αντώνης— είναι ένας τύπος σοβαρός, αγέλαστος, σκληρός και βλοσυρός στην όψη-του, ελάχιστα εκδηλωτικός και γύρω στα 65 χρόνια-του. Και τις δύο μέρες που έμεινε εδώ, μονάχα έν' αστείο μας είπε, πως: ήταν ένας πολυφαγός κι είχε περιδρομιάσει ασυλλόγιστα, πολλά πιάτα από κάθε φαί, κι αρρώστησε απ' την πολυφαγία. Όταν πήγε στο γιατρό, εκείνος τονε ρώτησε:

—Τι έφαγες;

—Το δείνα φαί και το τάδε και τούτο και τ' άλλο, τ' απάντησε.

—Τόσα πολλά;

—Μάλιστα.

—Ψωμί έφαγες;

—Έ, λιγουλάκι!

—Ά, να σου πω, του κάνει ο γιατρός με σοβαρότητα: Αν έτρωγες περισσότερο ψωμί, να ξέρεις δε θ' αρρώσταινες (!).

Και γελάσαμε όλοι.

Με την αφορμή της πολυφαγίας του Τούρκου, μας λέει κι άλλο ένα ο Αλέξης.

Ρώτησαν έναν Τούρκο πεινάλα:

—Πώς το λέτε το ζεστό ψωμί;

—Σετζάκ εκμέκ, του απαντάει ο κακομοίρης ο ψωμολύσας.

—Το κρύο ψωμί;

—'Α, σ' αυτό δεν έχουμ' όνομα, γιατί από την πείνα το χάφτουμε ζεστό - καφτό και δεν προλαβαίνει να κρυώσει. 'Ολ' οι πεινασμένοι Τούρκοι το ρίχνουνε από την πείνα «φού και χάπι» και δεν προφταίνει να κρυώσει. Ξαναγελάμε, κι αλλάζουμε το θέμα της πείνας με την παροιμιακή επωδό του Αλέξη:

*Αν θες ζωή που να βαστάς
αν θες καλή υγεία
έχε τα πόδια-σου ζεστά
την κεφαλή-σου κρύα
και προφυλάξου απ' τα πιοτά
και την πολυφαγία.*

Και συνεχίζουμε μια στα σοβαρά και μια στ' αστεία, έτσι όπως έρχεται η ζωή, μέσα σε χιλιόμεδια αντιθέσεων.

Ο Αντώνης εξαίρει το σκληρό παρτιζάνικο αγώνα του λαού-τους, τις αφόρητες δυσκολίες που πέρασαν τα πρώτα χρόνια, την υπομονή και τη μπέσα να κρατηθούν, ν' αναπυχθούν, να προοδέψουν, ώσπου να φτάσουν στα σημερινά τους επιτεύγματα.

—Τα μετά το 1945 εκείνα χρόνια, ήταν αβάσταχτα, φτωχά και δύσκολα, λέει ο Αντώνης. Οι πióτεροι Αλβανοί είχαν ακόμα στο μυαλό και στην ψυχή τον τρόμο, το σκοτάδι.

—Ας είναι καλά ο Στάλιν και ο Χότζα. Σιγοντάρει κι ο Αλέξης. Αν πηδήσουμε το φράχτη, γινόμαστε δικοί-σας, έλεγαν οι άξεστοι κολίγοι στους διαφωτιστές.

Και ο Αντώνης συνεχίζει:

—Οι χωριάτες κι εδώ κοιμόταν σε υγρές και βρώμικες καλύβες. Χρειάστηκε συστηματική κι επίμονη διαφώτιση από τους καθοδηγητές. Το Κόμμα ήταν νέο. Πηγαίναμε και τους μιλούσαμε για ένωση και για κοπερατίβες... και βρίσκαμε αντίδραση κι επιφυλάξεις από τις πολύχρονες συνήθειες της αθλιότητας και της αμάθειας που δεν ξεριζώνονταν εύκολα. Η ολότελη αμορφωσιά κι ο επί Ζώγου χτηνώδικος βίος, τους έφερνε σε πισωδρόμηση. Όταν πηγαίναμε

να τους διαφωτίσουμε για το καλό-τους, μας μιλούσαν μέσα από φράχτες, δε μας ζύγωναν· κι είχαν το φόβο μη σαρώσουμε τους φράχτες και τους κολλήσουμε την «αρρώστια» της αφύπνησης και του Κομμουνισμού. Όμως, έπρεπε να επιτελέσουμε το σκοπό-μας, μ' ευγένεια και λεπτότητα, και προπάντων να δημιουργήσουμε κάποιες πρώτες βάσεις. Να τους καταφέρουμε με παραδείγματα. Το παράδειγμα πείθει.

—Και βέβαια. Αυτό έλεγε κι ο Λένιν! Επικυρώνουμε.

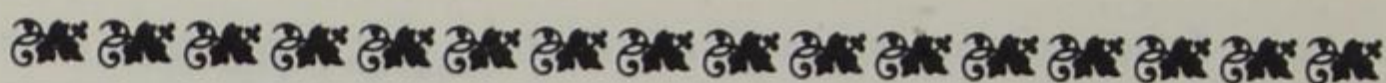
—Αυτό αξίωνε και ο Χο τσι Μίνχ! συνηγορεί κι ο Αλέξης.

—Εδώ στην Κορυτσά, οι τσαγκαράδες και οι χτίστες έκαναν αιματηρούς αγώνες. Στάθηκαν πρωτοπόροι. Γι' αυτό έχουμε πολλούς ήρωες του λαού και τους τιμάμε.

—Την υπέροχη, τους λέω κι εγώ, σε αντρισμό, ηρωισμό κι αυτοθυσία, αρβανίτικη ψυχή, την εξυμνεί και ο μεγάλος ποιητής-μας ο Βαλαωρίτης, στο τραγικό ποίημα του «Διάκου»:

*«Δεν είν' κανένας από σας καθάριος Αρβανίτης
να ντρέπεται τη γύμνια-μου την καταφρόνεσή-μου,
να μου φυτέψει ψυχικό στο μέτωπο ένα βόλι;...».*

Απωανατολίτικα...

Στη συνέχεια, ανοίξαμε κουβέντα για τα ήθη λαών της Άπω Ανατολής. Ο Αλέξης έχει βιώματα από μια τρίχρονη ζωή εκεί, το 1957-60. Ξέρει πολλά. Η μια κουβέντα φέρει την άλλη. Μας δείχνει και μια φωτογραφία με το γέρο Χο-Τσι-Μίνχ. Τότε βρέθηκε ανταποκριτής της «Ζέρι Πόπουλιτ» στο Πεκίνο, και είχε πάει και στο Ανόι.

Φλογίζομαι από τις περιέργειες να μάθω πότε, έγκυρα κι αληθινά.

Ο Χο-Τσι-Μίνχ —μας λέει— ήταν λιγώσωμος, απλός, σοφός και μεγαλόψυχος! Τι θαμαστός και γλυκομίλητος! Δε θα ξανάβρω τέτοιο ηγέτη! Ένας νεοβιβλικός και πολυφωτισμένος! Πήγε στη σκηνή-του. Με καλοδέχτηκε. Του είπα πως είμαι Αλβανός δημοσιογράφος και ποιητής· μ' αγκάλιασε, με φίλησε και μου είπε:

«Ν' αγαπάς και να υπολογίζεις το λαό πάντα, γιατί έχει και βλέπει τη ζωή μ' εκατομμύρια μάτια...»

Στον άνθρωπο όμως νά 'χεις δυσπιστία. Γιατί, στο βίο-μου πέρασα πολλά, περπάτησα σε δάση και ζούγκλες, γνώρισα άγρια θηρία, αντάμωσα τίγρεις, λιοντάρια, πιθήκους. Κανένα δε με πείραξε. Αλλ' αντάμωσα και με τους ανθρώπους και μ' έκλεισαν μια ζωή στη φυλακή...

Αυτούς τους ανθρώπους αγωνιζόμαστε να ημερέψουμε από δω κι εμπρός, μονάχα με το Σοσιαλισμό».

Μου είπε κι άλλα ο σοφός Βιετναμίτης γέροντας. Μα τι να σας πρωτοειπώ;

Στην ταπητουργία της Κορυτσάς.

Μια πλατεία στην Κορυτσά.

—Αυτόν τον άφταστο επαναστατικό κι αντιστασιακό λαό του Βιετνάμ που φώτισε ο γέρο-Χο, χτύπησαν οι μπαμπέσηδες οι Κινέζοι ηγέτες, λέω με συμπόνια.

Κι ο Αλέξης παίρνει φόρα:

—Οι Κινέζοι είναι μοχθηροί και σκοτεινοί τύποι, μοιάζουνε τις αλεπές, τις οχιές και τα κρυφά σκυλιά. Με τον Κομφούκιο και το Βούδδα, πλάι στον Μαρξ, δε μπορούσε να γίνει γνήσιος Σοσιαλισμός στην Κίνα. Μιλούσαν οι ηγέτες για Σοσιαλισμό, αλλά ήταν πολύ συμβατικοί και υποχωρητικοί στους καπιταλίστες. Τώρα ξεστράτισαν ολότελα. Κι αν κάποτε φάνηκαν μια φορά πατριώτες οι Κινέζοι, ο Ενβέρης-μας λέει ότι «*Δε φτάνει νά 'μαστε μόνο μια φορά πατριώτες, αλλά πάντοτε*». Έβαλαν πολλά καρφιά σε τοίχους, κι άφησαν πολλές ανοιχτές πληγές. Μα το κακό που κάμανε στον εαυτό-τους και στους άλλους είναι ανομολόγητο.

Έπειτα ο Αλέξης μας λέει πώς πήγε κι ένα ταξίδι στην Μογγολία, που έχει ενάμιση εκατομμύριο τετρ. μ. έκταση και την κατοικούνε μόνο 1 εκατομμύριο Μογγόλοι. Εκείνα τα χρόνια 1957-60 τους βρήκε ολότελα άξεστους, αγράμματους, μπουμπουνοκέφαλους και καθυστερημένους· με τα ήθη ξεπεσμένα, πολυγαμικά και λεύτερα και τ' αφροδίσια πληθώρα, με τρομερές κοινωνικές δυσσομίες κι αρρωστημένη πλατιά υπογεννητικότητα. Ζούσαν χοντροκοπιάρικα σε σπηλιές και σε καλύβες και σε αφόρητη ζωώδικη κατάσταση. Πόρος ζωής-τους βασικός η αγροκτηνοτροφία. Έσφαζαν θεριακωμένα πρόβατα, τους έβγαζαν τα κόκκαλα και τάψηναν ακέρια μες στο δέρμα-τους και καταβρόχθιζαν σε μια κατσιά, οι δυό Μογγόλοι ένα κριάρι (!)

Κι ενώ στην παλιά Κίνα, οι έμποροι γλεντούσαν τα φτωχά τα κοριτσόπουλα, από μια βδομάδα το καθένα... Τους τά 'διναν οι ίδιοι οι γονείς και πληρωνότανε αδρά για να τους φκιάχνουνε την προίκα... στη Μογγολία έχουνε το σεξ αμολυμένο και πρωτόγονο και τζάμπα.

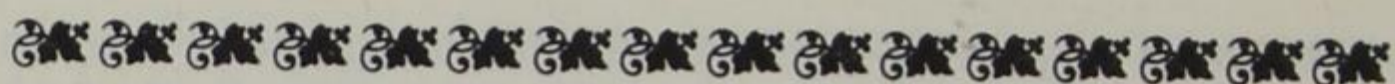
Ο Αλέξης μας αφηγείται εντυπώσεις κι από το Θιβέτ. Εκείν' η χώρα είναι γεμάτη από βουνά, όλο βουνά και στέρφα γης, αιμομιξίες και σκοτάδια. Ένας άντρας εκεί έχει

δικαίωμα να συγυρίζει ερωτικά πεντέξη αδερφάδες· και μια αδερφή μπορεί να έχει 5 αδέρφια αγαπητικούς, και να γεννάει με τη σειρά, απ' όλους απογόνια...

Αλλά, τ' απωανατολίτικα... δεν έχουν τελειωμό, και πίνοντας κρασί καλό, το ρίχνουμε σ' ανέκδοτα, ίσαμε την ώρα του ύπνου.

Σ' εργοστάσιο φαρμάκων

Σ' εργοστάσιο ταπητουργίας

Τη νύχτα άλλαξ' ο καιρός. Ο Μόραβας κατέβασε έναν άγριο αγέρα, προμήνυμα της χειμωνιάς, που γρίλιζε μανιακά, πάνω από την πόλη. Μας χάλασε τον ύπνο. Το πρωί, είχε τον ίδιονε θυμό. Τονε βιγλίζω τον περιβόητο το Μόραβα, κι από τα κορφοβούνια-του. Γκρίζα και μπλάβα σύννεφα κατηφορίζουνε στις Κορυτσάς τον κάμπο. Ένα ξυριστικό μπουγάζι-του δεξιά, κατά βορρά, πέφτει με δύναμη στην Όχριδα και τηνε φουρτουνιάζει.

Κάτω στο ρεστοράν μας καρτερεί ζεστός και νόστιμος παραδοσιακός πατσάς!

Κι ο Αντώνης έπειτα μας οδηγεί σ' ένα τρανό εργοστασιακό συγκρότημα.

Είναι το εργοστάσιο που το λένε «Έρβα της Σοσιαλιστικής Δουλειάς», πιό κάτω από την κεντρική «Πλατεία Διαδήλωσης του ψωμιού». Δουλεύουνε σ' αυτό χιλιάδες γυναίκες από την πόλη και τα περίχωρα, που φκιάχνουν τα περίφημα και στον έξω κόσμο χαλιά της Κορυτσάς. Πρωτάνοιξε το 1947 με 7 κοπέλες μοναχά και 2 εργαλεία. Τώρα 300 και πάνω αργαλειοί, βγάζουν ολόμαλλα αραβουργήματα! Με 3 βάρδιες εργασία την ημέρα, οι 4 εργάτριες τελειώνουν έναν τάπητα σε 30 με 40 μέρες. Τα μαλλιά είναι ντόπια, αλλά τα φέρουν από το μεγάλο εργοστάσιο νηματοουργίας και υφαντουργίας της πρωτεύουσας. Το μέσο μεροκάματο εδώ, είναι 560 λέκια.

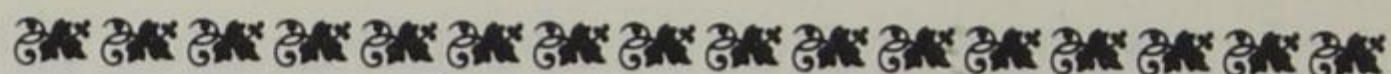
Μας υποδέχεται και μας ξεναγεί σ' όλα τα τμήματα η διευθύντρια (παλιά παρτιζάνα) Δόρκα Λάκο.

—Το εργοστάσιο τούτο —μας ενημερώνει— στα 1940 ήταν ένα μικροεργαστήριο ενός έμπορα. Το 1947 άρχισε να χτίζεται το συγκρότημα, πρώτα των πλεχτών ειδών και το 1960 των χρωμάτων και νημάτων. Το 1969 έγινε το τμήμα κεντημάτων και κλωστοραψιμάτων. Σήμερα, απασχολεί 4.000 εργάτες, και τα 80% είναι γυναίκες. Έχουμε εδώ και σχολή μέση τεχνική, και Κέντρο υγιεινής με όλους τους γιατρούς. Έχουμε 80 στελέχη ανωτάτων σπουδών, και η εξελιχτική-μας εκπαίδευση είναι αδιάκοπη.

Περιφερόμενοι τα διάφορα τμήματα των αργαλειών, χαιρετίζω τη δουλευτάρικη νιότη έτσι μ' ευγενικό χαμόγελο και μια «καλημέρα»... και καμαρώνω τις ροδοκόκκινες κοπελούδες της Αρβανιτιάς, ενώ εκείνες αφοσιωμένες στα ξόμπλια-τους, χαμηλώνουν από παρθενική ντροπούλα τα μάτια και γεμίζ' η ψυχή-μου χαρά, από το συλλογικό και παναμώμητο λαϊκό μεγαλείο της ηρωικής εργατιάς! Αραδαριές οι αργαλειοί, κ' οι κοπελιές, σα μέλισσες πάνω στους μίσχους των ανθών, διασιδώνουν με τέμπο, ρυθμό και μεράκι τη γλύκα και τη σοφία της λαϊκής τέχνης!

Φεύγοντας συγχαίρουμε τη Δόρκα για την καταπληχτική τούτη μονάδα του κορυτσιώτικου λαού, που εφοδιάζει με χαλιά, όχι μόνο την Αλβανία, μα και πολλές χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής.

Άλλες επισκέψεις

Στη συνέχεια επισκεφτήκαμε κι άλλα εργοστάσια, πάρκα, ηρώα, Μουσεία και λαϊκά αρχοντικά.

Πάμε στον ανδριάντα του ήρωα και μάρτυρα αγωνιστή κι επαναστάτη Θεμιστοκλή Γκερμένη. Τον είχαν εκτελέσει οι Γάλλοι το 1917 στη Θεσ/νίκη και στην ώρα της εκτέλεσης τους βροντολόγησε τις πιο αξιοθαύμαστες κοφτές κι αντρίκιες υποθήκες που μνημονεύω και σ' άλλη σελίδα. Ο Γκερμένης το 1916, είχε κάνει αυτόνομη την επαρχία Κορυτσάς και με μέρος της Κολώνιας. Είχε ανοίξει κι 60 σκολειά, μα κράτησ' ένα χρόνο μοναχά...

Έπειτα είδαμε το άγαλμα του Ναούμ Βεκήλ Άρτζη (έργο τ' Οδυσσέα Πασχάλη). Στον Άρτζη οι Σκιππιτάρηδες οφείλουμε την πρώτη αλβανική Γραμματική το 1844.

Μια ξέχωρη ζεστασιά και περιποίηση νιώσαμε στο παλιό αρχοντικό (Μουσείο του Ενβέρ) της Πολυξένης Θεοχάρη. Μας καλοσώρισε με τη μεγάλη-της καρδιά και μ' ένα άδολο αδερφικό χαμόγελο. Ένα σπίτι με ιδιότυπη και άκρα περιποίηση. Καθηστικά, οντάδες και μαντζάτα. Μας κερνάει με το παλιό ρωμείο έθιμο, λουκούμι караμέλα και ρακί. Όλα καλοστολισμένα όλα με το μεράκι της Πολυξένης καλοφκιαγμένα. Τζάκια μεσανταράδες και ντουλάπια σκαλιστά. Δίπατο και τα στρωσίδια λογιαστά, αυλές και δέντρα και λουλούδια. Καθόμαστε στα μπάσια-της.

—Πώς τα περνάτε εδώ κυρα-Πολυξένη;

—Μια χαρά! Ο Ενβέρης-μας νά 'ναι καλά! Τον αγαπάω σαν αδερφό-μου. Έμενε χρόνια εδώ στο σπίτι-μου...

Η Πολυξένη είναι ευφυέστατη και ψυχικά δυναμική. Τα 76 χρόνια δεν της φαίνονται. Ο άντρας-της, παλιός ρωμιός μετανάστης στην Αίγυπτο και στην Αμερική, έχει από χρόνια αποδημήσει.

—Εδώ τον είχα χρόνια τον Ενβέρη-μας και τον περιποιόμουνα σα μάνα και σαν αδερφή.

Μας ξεναγεί. Ιδέστε νά, το δωμάτιο που κάθονταν και μελετούσε κι έγγραφε όταν πρωτοδούλευε καθηγητής σε ιδιωτικό Λύκειο εδώ το 1940-'41. Εκεί 'ναι το τραπέζι κ' η καρέκλα-του πάνω κ' η λάμπα που άναβε όλα τα βράδια και μελέταγε. Διάβαζε όλο διάβαζε κι έγγραφε όλες τις νύχτες. Μόνο λιγοστές ώρες κοιμότανε. Δίπλα, είν' τ' άλλο το δωμάτιο με τα μικρά καθίσματα, το στρογγυλό τραπέζι που μάζευε και τους άλλους σε συσκέψεις όταν είχε φτιάσει τον πρώτο-του κομματικό πυρήνα. Δούλευε πολύ να σκάσω το παλικάρι-μου κι έτσι κέρδισε το μεγάλο αγώνα. Νά και το ντιβάνι που κάποτε αρρώστησε βαριά και τού 'ριχνα βεντούζες. Ιδέστε και τα ρούχα πού 'κανε τις αμφιέσεις-του. Κι όταν τον κυνηγούσε η αστυνομία του Ζώγου, νά, εκεί τον έκρυβα... Κι από κείνη την πορτοπούλα τους έφυγ' ένα βράδυ... Νά και μερικές φωτογραφίες την εποχή εκείνη, κι από τον αγώνα των τσαγκαράδων, και άλλα προσωπικά-του αντικείμενα.

Η Πολυξένη είναι ετυμόλογη και με πολλή ευφράδεια. Τη ρωτώ πως δέχτηκε το κλείσιμο των ναών. Μα ούτε που μοιάζει για θρησκευόμενη γερόντισσα, και μήτε δείχνει δυσπαρέσκεια καμιά.

—Εγώ είμαι χριστιανή γιόκα-μου' και κάνω το σταυρό-μου όποτε θέλω σπίτι-μου. Μα αγαπώ τον Ενβέρη-μας γιατί είναι μεγάλος αρχηγός κι έσωσε την Αλβανία, το λαό-μας. Τα θυμάται όλα εκείνα που περάσαμε εδώ... Και μου τηλεφωνάει καμιά φορά.

Τα λέει η Πολυξένη ετούτα και καυχιέται και χαίρεται η ψυχή-της και ξανανιώνει από τιμή και περηφάνια, γιατί στο σπίτι-της Μουσείο, παίζει κι αυτή το ρόλο-της, φωτίζει και ζωντανεύει μια πτυχή ζωής του αρχηγού στα ξεκινήματα τ' αγώνα. Έτσι βρίσκει την ευτυχία-της, επιτελώντας ένα σκο-

πό κοινωνικό στο βίο-της, σε τέτοια ηλικία, δε νιώθει καν να τη λυγάει το βάρος τόσων χρόνων.

Την αποχαιρετούμε και της λέω πως θα γράψω για τ' όνομά-της. Χάρηκε και γέλασαν ακόμα και τ' αυτιά-της.

—Είμαι παλιά Ελληνίδα —μου λέει— και σας θέλουμε, να μας ξανάρθετε.

Ο εθνικός ήρωας των Αλβανών Θεμιστοκλής Γκερμένης.
(Έργο του Οδυσσέα Πασχάλη)

Λειτουργία Συνεταιρισμών και πολιτιστική ζωή

Έχω ζητήσει να επισκεφτώ και μια Κοπερατίβα. Ο καιρός ανάλογα μας είναι θυμωμένος. Μα επιμένω να πάμε σε χωριά του κάμπου.

Παίρνουμε τον Αντώνη και ξεκινάμε βόρεια της Κορυτσάς. Πότε ψιλοβρέχει και πότε σταματάει· μα ο Σωτήρης οδηγεί προσεχτικά, γιατί η ασφαλτοστρωμένη δημοσι-α γλιστράει. Ύστερ' από κάμποσα χιλιόμετρα, περνάμε το χωριό Πενταβίνι. Πλούσιο, με ομοιόμορφα κόκκινα μεγάλα σπίτια. Σταματούμε και διαβάζω ένα σύνθημα σε πελώριαν ασίδα:

«Η δουλειά είναι τιμή, δόξα και ηρωισμός».

Προχωρώντας φτάνουμε στο Ρεμπέτσι. Έχει κι αυτό την ίδια φυσιογνωμία, όπως και τ' άλλα χωριά της κορυτσιώτικης πεδιάδας.

Έχει 1.800 κατοίκους. Μεγάλο σχολείο με 300 παιδιά. Μέση νυχτερινή σχολή με 80 μαθητές. Ένα ωραίο παλατάκι κουλτούρας, με θέατρο 400 θέσεων και κιν/γράφο. Ιστορικό και λαογραφικό Μουσείο. Μουσική ορχήστρα. Χορευτικό Συγκρότημα, και 15 λαϊκούς τραγουδιστές. Δραματικό και κωμικό θέατρο, με 18 και 28 αντίστοιχα ερασιτέχνες ηθοποιούς. Όπως σε κάθε χωριό, έτσι κι εδώ, κανονίζουν το μηνιαίο πρόγραμμα ψυχαγωγίας. Ανταλλάσσουν παραστάσεις και μ' άλλους θιάσους. Έχουν βιβλιοθήκη με 3.600 τόμους.

Αρχίζει να ψιλοχιονίζει. Ζητάμε ιθύνοντες της Κοπερατίβας. Στο Σπίτι Πολιτισμού, μας καλωσορίζει ο διευθυντής του σχολείου Χριστάκης Γκιάτας και ο δάσκαλος και ηθοποιός του δραματικού-τους θίασου Σταύρος Σάρρος. Καθόμαστε σε μια αίθουσα. Μας κερνούν εγκάρδια. Αλλάζουμε ευχές. Έπειτα μας κάνουν ξενάγηση... Ζητάμε να μάθουμε για την Κοπερατίβα-τους.

Μας αφηγείται ο Γραμματέας:

—Το Ρεμπέτσι, ίδρυσε για πρώτη φορά το Συνεταιρισμό που έχουμε σε όλη την περιοχή, στις 16/10/48. Αυτή είναι και ημέρα των γεννεθλίων του Ενβέρ. Κάναμε την αρχή 85 οικογένειες, με πρωτοβουλίες αγροτών. Τον πρώτο χρόνο, αποχώρησαν οι 15. Έπειτα όμως από μια απροσδόκητη παραγωγή, με την πρώτη κιόλας σοδειά, που κάθε εκτάρι, μας έδωσε 13 κουιντάλια στάρι, 70 κουιντάλια πατάτες, 15 καλαμπόκι και 100 ζαχαρότευτλα... μπήκανε πάλι όσοι είχαν φύγει, και προσχώρησαν κι άλλοι πολλοί. Το 1957, γράφτηκαν στην Κοπερατίβα-μας άλλα 3 γύρω χωριά. Το 1970, κι άλλα 3. Τώρα, έχει τ' όνομα: «Ενωμένος Συνεταιρισμός», και παράγει 4 φορές περισσότερα προϊόντα από τότε. Τα κουιντάλια σε στάρι φτάνουν τα 54 το χρόνο σε κάθε εκτάρι. Τα ζαχαρότευτλα 500· οι πατάτες τα 350.

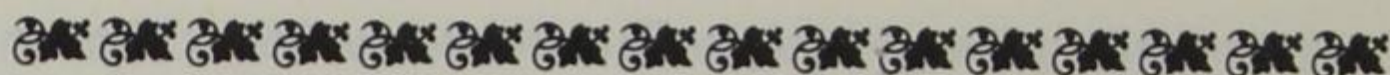
Καλλιεργούμε συνολικά 3.350 εκτάρια και είναι όλοι οι Συνεταιριστές 8.600, με κέντρο την Πλιάσα. Μηχανήματα έχουμε δικά-μας για σπορές και θερισμούς. Αλλά, ό,τι και όσα άλλα μας χρειάζονται, τα παίρνουμε από τον Κρατικό Σταθμό της Κορυτσάς. Δουλεύουμε όλοι, σε ειδικευμένες σκουάντρες και μπρικάτες (ομάδες και ταξιαρχίες). Πληρωνόμαστε κάθε 15νθήμερο. Σε 580 λέκια, ανέρχεται ο μέσος μηνιατικός μισθός. Αν οι καιρικές συνθήκες δε δώσουν την ανάλογη απόδοση σε παραγωγή, ή ακόμα, κι αν δεν αποδώσουν τα μέλη-μας την ανάλογη εργασία, ο Συνεταιρισμός έχει στο ταμείο-του, αποθεματικά κεφάλαια που πληρώνει πάντα το 90% της απολαβής, κάθε 15νθήμερο σε όλους-μας, και το δικαιούμενο υπόλοιπο, το παίρνουμε στο τέλος του χρόνου. Κι αν με κακοκαιρία δε δουλέψουμε, πάλι πληρωνόμαστε 5 λέκια την ημέρα. Δηλαδή, «βρέχει χιονίζει... το σακκούλι του συνεταιριστή θα γεμίσει». Παράλληλα βέ-

βαια, το κάθε μέλος-μας έχει στο σπίτι-του δώρο ιδιοκτησίας από το κράτος 1 στρέμμα περιβόλι για τα ζαρζαβατικά-του, τα 10 πρόβατα, ή την αγελάδα, για νά 'χει τζάμπα το γάλα, το τυρί και το βούτυρό-του. Καθώς επίσης συντηρεί και όσα θέλει πουλερικά, και άλλα οικιακά. Έτσι, η ζωή-μας είναι εξασφαλισμένη και οργανωμένη καλά. Έχουμε όλα τα φυσικά και απαραίτητ' αγαθά. Άλλωστε και οι τιμές στα προϊόντα αυτά, είναι χαμηλές και όλα τα χρόνια σταθερές. Το γάλα και το ψωμί έχουν μόνο 2 λέκια, τα μήλα 1, το κρέας από 13 ως 16 και το βούτυρο 20. Όσοι διακρίνονται στη δουλειά-τους, παίρνουν ηθικές αμοιβές. Γενικά, η κάθε αμοιβή, κανονίζεται σύμφωνα με την απόδοση. Το κυρίαρχο όργανο του Συν/σμού είναι η Γενική Συνέλευση. Συνέρχεται κάθε 2 χρόνια κι εκλέγει άμεσα την αντιπροσωπεία, τη Διοίκηση και τον πρόεδρό-της. Ο ένας στους 10 συν/στές, γίνεται μέλος της Αντιπροσωπείας. Στο Κέντρο του Συν/σμού, έχουμε 6 γιατρούς σε όλες τις ειδικότητες και σε κάθε χωριό έχουμε βοηθό γιατρό, μαμή και μικρή κλινική. Στα 3 χωριά, αντιστοιχούν και 2 ακόμα γιατροί. Πριν από την απελευθέρωση κι επί Ζώγου, στην περιοχή της Κορυτσάς, και στον τότε πνιγμένο κάμπο-της, που σήμερα έγινε όλος ευφορότατος, ο μέσος όρος ζωής ήταν μονάχα 32 χρόνια και σήμερα έφτασε στα 76. Η κάθε έγκυος γυναίκα θα πάρει την τρίμηνη άδειά-της, και στις μικρομάνες δίνονται ελαφρότερες δουλειές. Ο κάθε συν/στής με τη φαμίλια-του, θα πάει κάθε καλοκαίρι σ' ένα παραθαλάσσιο θέρετρο της πατρίδας, όπου και όπως επιθυμεί, να περάσει τις διακοπές-του. Στα 55 χρόνια-τους, οι γυναίκες παίρνουν τη σύνταξή-τους.

Έπειτα ακολούθησε μια παράκλησή-μου να επισκεφτώ ένα σπίτι όποιου συνεταιριστή, παρά τον αγέρα και το νερό-χιονο, που σιφούνιαζε απ' τα ψηλά στα χαμηλά κι ο ξακουστός ο Μόραβας.

Πάμε στο σπίτι του Σωτήρη Καλλιάπου, κι ακολουθεί μια βαθιά συγκινητική του μπαρμπα-Σωτήρη και των παιδιών-του υποδοχή, φιλοξενία και ξεπροβόδισμα... με αγκαλιές και δάκρυα και λόγια ζεστά κι εγκάρδια.

Την άλλη μέρα ξαναγυρίζουμε στα Τίρανα...

Ταξιδάκι στο Νότο

Τέλη Οχτώβρη. Δροσερό πρωινό. Κι ένας ήλιος ζεστός προμηνάει αλλαγή του καιρού.

Με τους ποιητές Τσάτση και Ρούτση ξεκινάμε για το Νότο της χώρας.

Φτάνουμε στο Δυρράχι. Κι όξω απ' το θέρετρο εργατών «Νίκος Μπελογιάννης» στρίβουμε αριστερά. Σε λίγα λεπτά περνούμε την πόλη Καβάγια.

Σχολιαρούδια σε αυλές και σε γήπεδα εξασκούνται κι αξιώνουν, λες κ' η τοπολατρεία, τα βιάζει ν' αντρανέψουν, ν' αυγατίσουν πιότερο το νιό πληθυσμό-τους.

Κοιτώ σε χωράφια εργαζόμενα νιάτα, σφριγηλά, μονιασμένα στην έγνοια, στο μόχτο, να εγγυούνται τη σπορά και το θέρο για κάθε σοδειά.

Προχωρούμε. Δεξά-μας πάλι ο κάμπος της Μουζακίας. Το βλέμμα-μου χάνεται στα βάθη της απέραντης τούτης ψωμότοπης γης.

Από δω κι από κει στην πλατιά δημοσιά, τα περιβόλια των λωτών κιτρινίζουν, γιομάτα καρπούς, σαν αμέτρητ' αστέρια χρυσά. Φτάνουμε στο μνημείο της ηρωίδας Μαργαρίτας και του αδερφού-της Χρηστάκη. Σταματάμε. Όσοι περνούνε και βλέπουν εδώ, αποχτούν ακατάλυτο νοερό και ψυχικό δεσμό με τα εφηβικά εκείνα παλικάρια του λαϊκού αγώνα, που πρόσφεραν την ωραία ζωή-τους, και ταπείνωσαν τους βάρβαρους Ούννους.

Μας χαιρετούν οι αγρότες με χαμόγελα· κι ο Σωτήρης φέρνει λωτούς που μας φιλεύουν.

Ένα τμήμα από τα Διυλιστήρια του Μπάλς.

Κινάμε πάλι. Έντονη ολούθε η καλλιεργητική ζωή του χινοπώρου. Αλλά και φάμπρικες παντού που αντικαθρεφτίζουν τη συγχρονισμένη αξιάδα της αρβανίτικης εργατιάς.

Σε λίγη ώρα, άλλη στάση στη Λούσνια.

Νέα πόλη κι όμορφη με πυκνή και ζωηρή κίνηση. Ζητώ και πηγαίνουμε σ' ένα σπίτι. Είναι της Βιργινίας Σάκκου. Χαιρετούμε γνωστούς, μας κερνούνε και φεύγουμε...

Πιό κάτω αφήνουμε τη διακλάδωση που πάει για Φιέρ - Αυλώνα, και τραβάμε κατανοτιά, προς την παλιά Τιτούπολη το σημερινό Τεπελένι.

Χαίρομαι τα λογιών - λογιών ζωντανά, όπου κοπάδια - κοπάδια βόσκουνε σε λιβάδια· και τα πλατιά ψωμοτόπια με τα νιόφυτρα χλοερά σπαρτά που γλυκαίνουν απαλά τις θωριές-μου.

Όλες οι γύρω που βλέπουμε ράχες, έχουν πεζούλια και δέσεις με νιόβαλτα δέντρα. Ήμεροι τόποι. Πολύστροφοι δρόμοι. Πολύχαρο και τούτο το ταξίδι. Σε λίγο συναντάμε την περιοχή των πηγών πετρελαίου του Μπαλς. Πολλά κι αμέτρητα πηγάδια, κι απάνω-τους στρόφιγγες, τροχαλίες, γερανοί που τραβούν αργά και σταθερά το μαύρο θησαυρό από τα σπλάχνα της γης· κι όλος ο τόπος τριγύρω γεύεται την οσμή-του. Ευλογημένο τούτο τ' αγαθό, κάνει περήφανο τον κάθε Σκιππιταρη. Με τις στροφές του δρόμου και την ταχύτητα του αμαξιού, κυκλοβολούν στα μάτια-μου και οι πηγές του πλούτου. Η μυρωδιά σ' όλη την άπλα της περιοχής δίνει διάχυτη την όσφρηση του μαύρου χρυσού. Κι όπως τρέχουμε, στα ζερβά του δρόμου σε μια κοιλάδα ορθώνεται η νέα τεράστια πετρελαιοβιομηχανική πόλη του Μπαλς.

Παίρνουμ' αρκετές στροφές και βγαίνοντας σε μια κορφούλα, αντικρύζουμε σ' έναν καμπίσκο κάτωθέ-μας τ' όμορφο χωριό Μεμαλίαλ, δώθε από το βουνό της Τρεμπεσίνας.

Βιγλίζω κατά κει. Στη μέση η Κλεισούρα και δεξιά η βουνοσειρά του Τσαγιούπι.

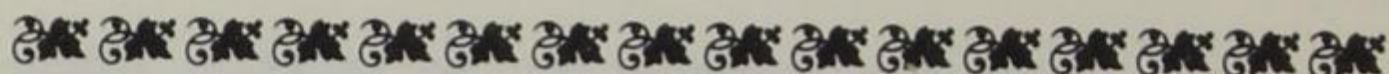
Κατηφορίζει τώρα η δημοσιά ως το πλατύ ποτάμι το διπόταμο. Δώθε απ' την περιβόητη Κλεισούρα σμίγει ο

Αώος με το Δρίνο κάτω ακριβώς από το Τεπελένι. Πάνω-
μας δεξιά μεριά, η θρυλική πατρίδα του Αλήπασα που έχει
χτιστεί από τα πρώτα Δεσποτάτα της Ηπείρου· και το 1401
την κατέλαβαν οι Τούρκοι. Την πιότερη φήμη την έχει από
τα πολυτελή παλάτια του Αλή Τεπελενλή πού είχε χτίσει μες
από το κάστρο.

Εδώ και η σκληρή γραμμή άμυνας των Ιταλών το
1940-41.

Εργάτριες σε Διυλιστήριο πετρελαίου.

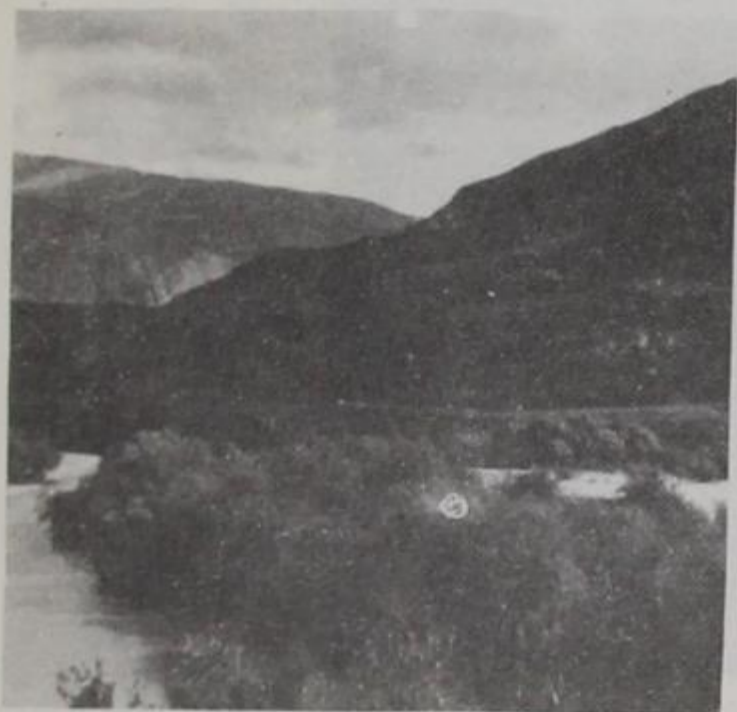

Κρυονέρι, στοχασμοί και μνήμες

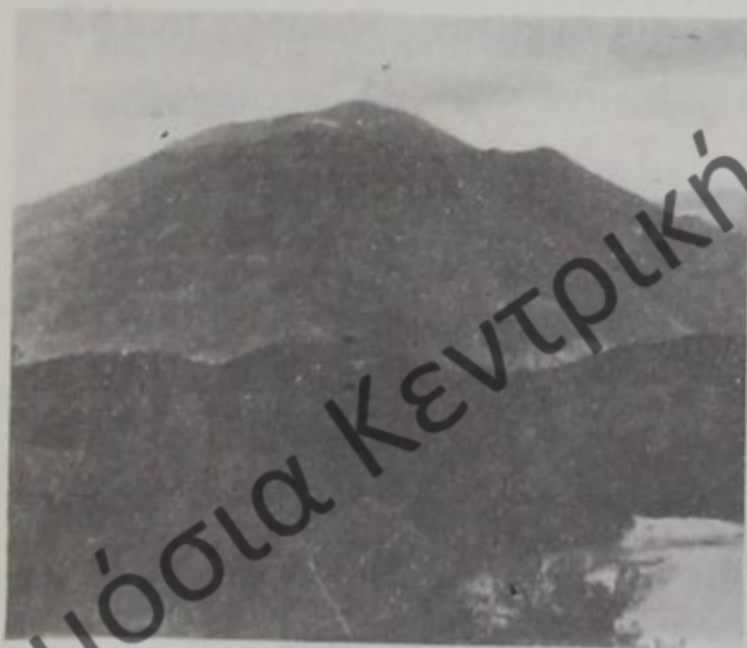
Περνώντας το Τεπελένι, ζητώ μια στάση και γίνεται λίγο πιο πέρα στο Κρυονέρι. Αναριγώ στο θώρεμα τούτης της βουνοσειράς. Κι είναι τόσο κοντά στα μάτια-μου και στην ηλιόθωρη διαφάνια τ' αντικρυνά και ξακουσμένα τούτα μέρη. Βιγλίζω αδιάκοπα. Μου κυριεύει τη συνείδηση ένα λεφούσι από μνήμες, σα νά 'ναι αόρατες μορφές νεκρών και μου κεντούν τα φυλλοκάρδια! Την Τρεμπεσίνα σα θωρώ από ζερβά, κι ανάμεσα τη φοβερή Κλεισούρα· και το μακρύβουνο Τσαγιούπι από δεξιά, νιώθω συγκίνηση βαθιά.

Στο Κρυονέρι εδώ, είν' ένα κέντρο αναψυχής κι ένα τοπίο μ' ασύγκριτη ομορφιά! Σ' αιχμαλωτίζ' η βλάστηση· και τ' άφθονα κρύα νερά που πηγάζουν σα γαλατεροί μικροί καταρράχτες από τα έγκατα του Μαλιθάτ. Μα εμέ πετάει ο νους αντικρυνά, κ' η μνήμη-μου ξεκουβαριάζει μες στ' αυτιά, σα νά τ' ακούω τώρα τα βουητά των κανονιών, κι όλα τα τραγικά τα θύματα εκείνου του πολέμου! Μού 'ρχεται στα χείλη το δημοτικό τραγούδι: «*Μες στις Κλεισούρας τα βουνά...*» κτλ. κτλ.

Συζητώ με τους φίλους... Θυμίζω στον Αλέξη τον πόλεμο του 1940... Τρώμε απόναν ώριμο λωτό, κι είναι το χρώμα, η γεύση κ' η γλύκα, με δικιά-του νοστιμάδα κρεμελιά. Πίνουμε το σπάνιο κρούσταλλο νερό, που κελαηδάει με δίχτυα καταρράχτινα μες από βράχια και βραγιές. Θεσπέσια ώρα! Οι φίλοι πίνουνε καφέ. Ανάβουνε τσιγάρο. Μα εγώ κοιτώ, φωτογραφίζω και συλλογιούμαι. Πιάνω απόμερα μιαν άκρη, και τα μάτια του νου και της ψυχής καρφώνονται καταντικρύ στην Τρεμπεσίνα, στην Κλεισούρα.

Η περιβόητη από το 1940 Κλεισούρα, με τον ποταμό Αώο.

Μικρή άποψη Τεπελενιού και Αώου.

Δωρικές κολώνες στην αρχαία πόλη Αντιγονεία, σ' ένα λόφο στα στενά του Αώου κοντά στο Αργυρόκαστρο. Την είχε χτίσει ή ο μέγας Πύρρος προς τιμή της γυναίκας-του το 274 π.Χ. ή ο Αντίγονος Γονατάς το 263 π.Χ.

Το Κρουονέρι κοντά στο Τεπελένι.

Ο ήλιος μου ξεδιαλύνει καθάρια τα γυμνά φαράγγια, τα πλάγια, τις κορφές. Καλπάζει ο νους και σε ψηλά και χαμηλά, με πάει η μνήμη στη Γραμμή του Ελληνοϊταλικού Πολέμου. Νιώθω πως παίρνω τα μάτια των αετών, κι αναζητώ κουφάρια νεκρών φαντάρων προσφιλών! Τεντώνω τ' αυτιά-μου κι αφηκράζομαι. Θαρρώ σα νά 'ναι τα βουνά και τα φαράγγια γιομάτα οπτασιακές μορφές. Το κελάρυσμα του νερού που μου σπάει τη σιωπή, τ' ακούω σαν κλάματα των Ιταλών «σουλτάτων» στους χιονισμένους βράχους και γκρεμούς, που τους εστρίμωχναν του Ντούτσε οι κορδόκωλοι πιστοί, με το «*Προχωρείτε να δοξαστούμε*» (!) Και οι «φρατέλοι» φουκαράδες στρατιώτες, του λαού παιδιά, ειρηνόφιλα, πετούσαν το τουφέκι και κρατούσανε τη φυσαρμόνικα και την κιθάρα και κλαίγαν και ικέτευαν και σήκωναν τα χέρια... με τη φωτογραφία της φαμίλιας φυλαχτή για ζεστασιά στους κόρφους!

Σα φιλειρηνιστής κι ανθρωπιστής, μπορείς να μη τους λυπηθείς; Κι αναρωτιέσαι: πού πήγαιναν οι άμοιροι; Πού πήγαιναν σε ξένους τόπους και γιατί; Κοιλούσαν τα κορμιάτους, σ' αυτές τις φοβερές και ταφιαστές χιονοστιβάδες, μες στα βαθιά και σκοτεινά φαράγγια της Κλεισούρας; Κυκλοβολάει ο νους σ' αναδρομές ευλαβικά, σα να ζητάει για να βρεί άταφα κόκκαλα που χάσκουνε σε ρεματιές, έρμα γυμνά απομεινάδια, από μπόρες και νεροσυρμές που άφησεν ο ξέφρενος ο φασισμός του Ντούτσε και του Φύρερ. Τότε που τ' ασίγαστο κανονίδι σειούσε τους τόπους γύρω, κι έσκιζε, κι άνοιγε τη γη σ' άγρια θηλέστια στόματα πλατιά και τρεμορίγια χάη. Κι έβγαιν' ο άδης ο φονιάς και θέριζε κι αλώνιζε κορμιά, διαφεντεφτά, στου πόλεμου την κόλαση! Ποιός ξέρει, κι ο Αώος μες στην κοίτη-του, πόσα να ρούφηξε άταφα παλικάρια, τ' άδικου εκείνου πόλεμου, και τά 'συρε τουμπανιασμένα, μες στη θαλάσσια βαθιά χωνέφτρα της ζωής, και των καημών του κόσμου.

Κι οραματίζομαι και συνταιριάζω πως, ίσως οι έντονες αναλαμπές του ήλιου, νά 'ναι από φώσφορ' απομεινάρια λείψανα, εκείνων των θυμάτων! Και σα να γρικώ: μύρια κρανία στη σειρά, να τα κυλάει το βουητό τ' Αώου, ψέλνον-

Δροπολίτικες φορεσιές.

τας της αδικιάς το αιώνιο μοιρολόι!

Κι όλο στοχάζομαι, πως, ίσως να λιγκρίζουν ακόμα, κούφια, φοβερά τα καύκαλα, ναμνήσκουνε βουβές διαμαρτυρίες, στ' άδεια κοχύλια μάτια-τους. Κ' ίσως οι πιό έντονες σπίθες που περιχύνουν οι λιαχτίνες, νά 'ναι από τσούφες ανάλλιωτων μαλλιών, της ωραίας κι αγλέντητης εκείνης νιότης!

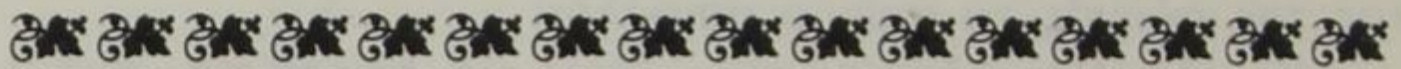
Κι όπως τις ράχες τούτες χωραφιάζουν τώρα οι Αλβανοί αγρότες, θωρώ ν' ανασκαλίζουν ακόμα φιδόπουλα μαλιά και μπλάβα διαβρωμένα κόκκαλα!

Οι Έλληνες κ' οι Αλβανοί δεν έφταιγαν γι' αυτό το μακελειό. Υπερασπίζανε τον τόπο-τους. Και ξέρουν πάντα να αγρυπνούν και να τον προασπίζουν. Για κάθε τόπο και πατρίδα-τους, πολεμάν γενναία κ' υπεράνθρωπα, σαν άξιοι Ιλλυριών απόγονοι. Κι όταν χρειάζεται, ολοκαυτώνονται, πεθαίνουν κι αναστιούνται!...

Μα ήθελα ώρες και μέρες να σκέφτομαι εδώ, ν' ανακαλώ τις μνήμες, να γίνονται ψάλλοι στους κόρφους των φρουρών της Ειρήνης, κι όλων των φιλοπόλεμων, τ' αλόγευτου και κερδοσκόπου βίου.

Ομορφιές της Ν. Αλβανίας.

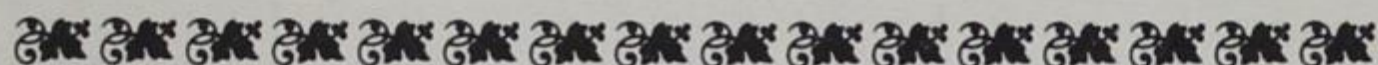

Στη Θρυλική πόλη

Η ώρα τρέχει, σαν τα τραχιά κι αείροα νερά του Κρυονερίου. Ο Αλέξης μας λέει δυό λόγια για την αρχαία πόλη Αντιγόχεια... και μπαίνουμε πάλι στ' αμάξι γι' αναχώρηση. Τρέχουμε στην ούγια του Δρίνου, στα ριζά του βουνού Μαλιθάτ. Κι έπειτ' από μισή ώρα, τα στροφάλια του δρόμου, μας φέρνουν σε μιαν όαση θεαματική! Μπαίνουμε στο θρυλικό Αργυρόκαστρο!

Ανεβαίνουμε στην κεντρική πλατεία. Μας περιμένουν στο ξενοδοχείο «Σοπότι» που έχει τ' όνομα διπλανού βουνού. Καταλύουμε στο κορφινό πάτωμα. Ο Αλέξης έχει παραγγείλει ξέχωρα νόστιμα φαγιά και ντόπιες πίτες. Απόνα πλατύ παράθυρο κι ένα μπαλκόνι αγναντεύω τη γραφικότητα της πόλης, και τη θαυμάζω. Ακούω κλαρίνα και βιολιά και λαχταρώ και χαίρομαι περίσσια.

Με συνεπαίρνει τ' Αργυρόκαστρο πολύ και τούτ' την ώρα το θορρώ εμπνέομαι τους παρακάτω στίχους.

Αργυρόκαστρο

Σε λένε Αργυρόκαστρο, κι είσαι μια πόλη χρυσαφένια,
των λαϊκών καταβολών μέθη, σοφία κι έννοια.
Παλιών επιδρομέων πριγκίπισσα και «κόρη οφθαλμών»
μα του λαού-σου περιδαίριο ελεύθερων καημών.
Δεν είσαι συ φανταστική πόλη δρυάδα νύφη
αφίφνητων είσαι θησαυρών, διαμάντι και μασίφι.
Της ιστορίας οι άνεμοι θρέψανε την τιμή-σου
και σ' ομορφαίνει η νιά ζωή στην καρποφόρα γη-σου.

Κάστρο αργυρό-μου

σ' έπλεξαν χρυσό αδράχτι οι χρόνοι

για να σε χαίρεται ο λαός και να σε καμαρώνει.

Σου φτάνουν τα πλακόστρωτα και σκούρα καλτερίμια
πό'χουν λευκά ζικ-ζακωτά κεντίδια σαν κιλίμια.

Δεν έχεις χρεία για υφαντά της τέχνης ξόμπλια νέα,
με τα παλιά κι ασύγκριτα, θα μείνεις πάντα ωραία.

Με τα ψηλά τα σπίτια-σου, τ' άφθονα παραθύρια
τ' αγάλματα ηρώων-σου, τα κάστρα, τα γιοφύρια.

Μελισσολοί τα νιάτα-σου, κυπέλες-σου οι δρόμοι

σ' έχουν σ' ωριόπλουμη αγκαλιά του Μαλιθάτ οι ώμοι.

Μουσειά, φώτα, άνθη, ψυχές, πρασιές, μοσχοβολάνε
πουλιά, χαρές και άνοιξες, όλα σου τραγουδάνε!

Μια σκηνή από το φολκλωρικό φεστιβάλ Αργυροκάστρου το 1978.

Κατεβαίνω στο κάτω πάτωμα. Βγαίνω και πάλι σε βεράντα κι έρχεται ώς τ' αυτιά, από κοντινά, το ελληνό-γλωσσο κουβεντολόι. Στενά σοκκάκια, μαγαζιά, λαός αδερ-φωμένος συνομιλεί απάνω - κάτω. Κρύβετ' ο ήλιος πίσω από το Μαλιθάτ. Σε μια λέσχη γλεντάνε και χορεύουν. Ένα γλυκό ρίγος συντονίζει το χτυποκάρδι-μου. Σε τούτ' την πό-λη την ιδιόμορφη νυφούλα, τη γιομάτη παλιά και νέα ιστο-ρία, όπου φτάνουν οι πρώτες-μου θωριές και την αγγίζουν, νιώθω μιαν αλλιώςτικη συγκίνηση χαράς. Πάντα τη λαχτα-ρούσα την ιδή-της. Την έπλαθα ξέχωρα στα όνειρά-μου. Τώρα, χειροπιαστή την αγκαλιάζει η ψυχή και τηνε καμαρώ-νει. Είναι πολιτειούλα γραφική και κοντυλογραμμένη, με 20.000 κάτοικους. Από σεβασμό στην ιστορία-της, την έκα-ναν μουσειακή. Δίπατα, πλατιά, μεγάλα σπίτια, με λαϊκή παραδοσιακή αρχιτεκτονική, και καλύτερμία από γρανίτη. Το σχήμα της πόλης είναι σα μια ανοιχτή αετοφτέρουγη κι αμφιθεατρική βιτρίνα, φαντασμαγορική κι αγαπητή σε όλο τον οικείο Νότο. Νύφη λουσμένη από φώτα κι άνθια και μυροβόλες αύρες: τυλιγμένη από κόκκινες στέγες, πολλά παράθυρα, μπαξέδες καρποδοτές. Κάθε θωριά-της σε μεθάει.

Ο Ενβέρ είπε: «*Να μη χαλαστεί ούτ' ένα πετραδάκι από την παλιά πόλη*» και χτίζεται η καινούρια πλάι-της. Μου λέει ο Αλέξης. Τώρα γίνεται πολύπτυχη, με τα μικρά-της εργο-στάσια: υποδημάτων, ραπτικής, ηλεκτρικών ειδών κ.ά. Με αρκετά Γυμνάσια, μέσες κι ανώτατη σχολή παιδαγωγίας και βιομηχανική καθώς και Μουσικής και Ακαδημία για τους Ελληνοδάσκαλους. Από το 1922 στην πόλη τούτη, ήτανε μόνο μια σχολή.

Δεν αργεί, και νάτος καταφτάνει για γνωριμία και ξενά-γηση κι ο ντόπιος ποιητής ο Πάνο Τσούκας.

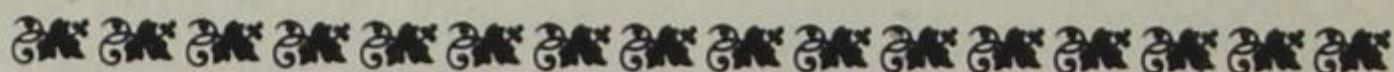
Τ' όνομα Αργυρόκαστρο η πόλη τό 'χει από την αγωνί-στρια του Κάστρου Αργύρω, που το μύθο-της τον ξετυλίγει κι ο συγγραφέας Κανταρέ σ' ένα-του ποιητικό βιβλίο. Αφού είχε σκοτωθεί ο άντρας-της, κράτησε άμυνα στο Κάστρο, κλπ.

Μαθήματα βιολιού.

Μετά τη γλυκοσούρουπη φαγοποσία, βγαίνουμε βόλτα στην κεντρική πλατεία... Τ' Αργυρόκαστρο έβγαλε ήρωες και μάρτυρες κι αγωνιστές και δάσκαλους του γένους. Δυό ανδριάντες δεσπόζουν στο κέντρο. Δυό ονόματα που τ' έκαναν τραγούδι: της Περσεφόνης Κοκδήμα και του Αντον Ζάκο - Τσαγιούπη. Στέκω για λίγο ταπεινός θαμαστής και σε τούτους τους ήρωες... Και λογαριάζω της δικής-μου πατρίδας που ακόμα δε γράφτηκαν μήτε σε βιβλία και τους έφαγεν ο σκόρος της λήθης, της παραξήγησης, της σκοπιμότητας και της αχαριστίας!... Δυό φάλαγγες γυμνασιόπαιδα γυρίζουν με τραγούδι στα χείλη από τ' αθλογήπεδό-τους. Πάμ' έναν περίπατο στα καντούνια. Χαιρετώ τους ομογενείς και με καλοσωρίζουν. Μπαίνω σε καταστήματα. Παρατηρώ τα ειδήσματα. Σε λίγο κλείνουν. Ανεβαίνουμε στον κεντρικό περίοπτο λόφο. Βλέπουμε τη σημαία της επαρχίας Αργυροκάστρου να κυματίζει σ' ένα πανύψηλο κοντάρι. Είναι ειδική σημαία ανακήρυξης της επαρχίας σε «*Ηρωίδα της Σοσιαλιστικής Εργασίας*». Νυχτώνει. Γυρίζουμε στο κατάλυμά-μας...

Στο Λόφο

Το πρωί, μετά το σχετικό αργυροκαστρίτικο πατσά, (σαν τον παλιό γιαννιώτικο) ανεβαίνουμε με τον Τσούκα στο λόφο σ' ένα μουσειακό συγκρότημα.

Στο πρώτο, με μια πέτρινη εξέδρα, γραφικά πεζούλια κλπ. μας δείχνουν ντοκουμέντα από το διαφωτιστικό αγώνα του αλβανικού λαού, για το πρώτο αλβανικό σκολειό που είχε ιδρυθεί εδώ από τους πρωτεργάτες, και την πρώτη λέσχη που την έλεγαν «Ντρίτα» (Φως).

Στοιχεία και συνθήματα από τον αγώνα-τους, για την επιβολή της γλώσσας. Έναν πίνακα που εικονίζει τον Κότο Χότζι «Δάσκαλο του λαού», που έγραψε στον τοίχο της φυλακής των Τούρκων:

«Ω εσείς παιδιά, θα με θυμηθείτε όταν έρθει η λευτεριά! Τι να κάνω εγώ που κλείνονται πιά τα μάτια-μου».

Εδώ και ο Ν.Π. Μέξης που άνοιξε το δεύτερο σκολειό στο Λάμποβο.

Σ' αυτό το χώρο παίχτηκε το 1909 το πρώτο θεατρικό έργο «Μπέσα» του Σαμί Φράσερι. Διαβάζουμε τα λόγια ενός παιδιού 12 χρονώ, που έγραψε στα 1928 σε Αλβανό Νομάρχη:

«Εμείς πεινάμε! Είμαστε γυμνοί και ξυπόλητοι! Μα πióτερη πείνα έχουμε για ένα σχολείο!».

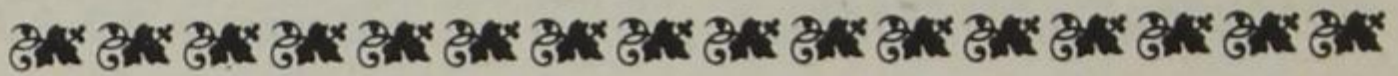
Αγρότες έγραψαν στις 30 Δεκέμβρη του 1908 σε αίτημα που το αναφέρουμε και σ' άλλη σελίδα.

«Από την αναφαγιά, μπορεί να πεθάνουν 20-30 άτομα. Όμως από την αμορφωσιά, πεθαίνει όλη η πατρίδα. Η μόρφωση εξευγενίζει τον άνθρωπο και χαρίζει προόδους στο έθνος-του».

Νά κι ένας παπάς ήρωας, δασκαλόπαπας! Ο παπα-Χρήστος που είχε κάνει και το σπίτι-του σκολειό. Τονε σκότωσαν ντόπιοι αντιδραστικοί το 1906. Και ο Θωμάς παπα-Πάνος άλλος δάσκαλος του λαού, κ.ά.

Ο Ενβέρ με τη γυναίκα-του Ναζμιά, αγκαλιάζει μια γριούλα σε ελληνόφωνο χωριό.

Στο Κάστρο

Από κει ανεβαίνουμε στο μεγάλο πολεμικό Μουσείο του Κάστρου. Εδώ σε συνεπαίρνει και σε συγκινεί κάθε υγρή στοά και κάθε δακρυσμένη πέτρα, γιατί, επί Τουρκίας ήτανε φυλακές...

Στο κάστρο του Κάστρου που έγινε το 560 μ.Χ., νιώθεις ένα ρίγος αλλιώτικο, πίο ανθρωπιστικό και δυνατό. Από δω μέσα, πέρασαν όλοι σχεδόν οι αγωνιστές και μάρτυρες του αλβανικού λαού.

Η πόλη πρωτοχτίστηκε από τους Χάονες, που είχαν κέντρο-τους την Αντιγόνεια.

Τα πίοτερα και τα καλύτερα έργα-τους στο Μουσείο τούτο είναι από τον 11 και 12 αιώνα. Γίνονταν τα οχυρά για τις κατάλληλες προφυλάξεις από τους σταυροφόρους. Οι Τούρκοι το κατέλαβαν το 1418. Το ενίσχυσαν πίοτερο ακόμα, φκιάχνοντας πίο σκληρές φυλακές, αποθήκες, δεξαμηνές, μαγαζιά κλπ.

Στα 1810 πήρε το Κάστρο ο Αλη-πασάς.

Ο λόρδος Βύρων τ' αγνάντευε από τα 500 μέτρα αντίκρου, καθώς ήταν σε πολεμική κατάσταση.

Αργότερα, ο Ζώγου το συντήρησε πίο γερά. Χάλασε ακόμα και το εναέριο υδραγωγείο, κι έφκιασε τις φυλακές πίο σκληρές και πίο βαριές...

Μέσα στο Κάστρο, ως τις αρχές του 20 αιώνα, έμεναν 100 με 120 φαμιλιές. Έπειτα έφυγαν. Έτσι, επειδή πάντοτε στάθηκε πολεμικό οχυρό, κ' η χρήση των όπλων σ' αυτό, ήταν σχεδόν αδιάκοπη, για τούτο έγινε και Μουσείο των

όπλων. Στη μέσα είσοδο, έχουν γραμμένα τα λόγια του Ενβέρ:

«Ο αλβανικός λαός, άνοιξε το δρόμο της ιστορίας με το σπαθί στο χέρι».

Μπαίνουμε, και σε περίοπτη θέση διαβάζουμε τα παρακάτω υμνητικά του Θουκιδίδη:

«Οι Ιλλυριοί, είναι στ' αλήθεια τρομεροί. Όσοι δεν τους γνωρίζουν, άμα τους ιδούν τα μάτια-τους, τους πιάνει μέγας τρόμος και φυγή. Ο κρότος που κάνουν είναι ανυπόφορος, κι ο κραδασμός των όπλων στον αγέρα απειλητικός, που προκαλεί τη φρίκη!».

Γι' αυτό, οι Αλβανοί περηφανεύονται πολύ για την ιλλυρική καταγωγή-τους.

Περιεργαζόμαστε σιγά σιγά τα διάφορα αντικείμενα. Εδώ, ένας χάρτης του Ιταλού περιηγητή Κορονέλι. Εκεί γκραβούρες τριών συγγραφέων και ζωγράφων. Ο περίφημος παλιός φωτογράφος Φώτο Μαρούμπι, και ο γιός-του, που έσωσε πολλές φωτογραφίες. Τα πρώτα όπλα των φυσιγγιών, που κάνουν την παρουσία-τους στη β' πεντηκονταετία του 19 αιώνα. Νιώθουν περφάνια και για το παρακάτω αξίωμα του σοφού-μας Δημοσθένη:

«Όσο για τους Ιλλυριούς, είναι πιά ευχάριστο γι' αυτούς, νά 'ναι ανεξάρτητοι κι ελεύθεροι, παρά υποταγμένοι».

Ένας χάρτης από τον Ιούνη του 1924, απεικονίζει την αστικοδημοκρατική επανάσταση του Φαν Νόλι. Παρέκει ένα σύνθετο και υπέροχο σε κίνηση και ρωμαλεότητα έργο του γλύπτη Οδυσσέα Πασχάλη, με τίτλο «Ο νικητής Παρτιζάνος» πώς σκοτώνει το Γερμανοϊταλό φασίστα, και άλλα πολλά.

Έπειτα, παίρνουμε τα κελιά των φυλακών του Ζώγου με τη σειρά. Μπαίνουμε στου Λευτέρη Τάλιου και διαβάζουμε στον τοίχο την παρακάτω ομολογία-του:

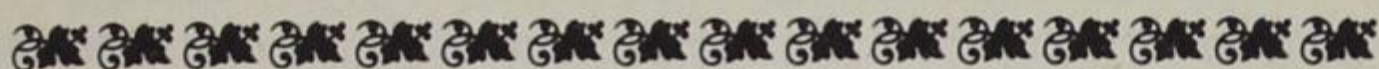
«Οι πόρτες των πανεπιστημίων για μας, ήταν κλειστές. Κι εγώ δε μπόρεσα να γραφτώ σε κανένα! Τα όσα έμαθα, τ'άμαθα στις φυλακές των Τιράνων και του Αργυροκάστρου. Αυτές οι φυλακές μου 'γιναν και είναι τα πραγματικά Πανεπιστήμιά-μου».

Και παραμέσα, το πιό βαρύτερο και σκοτεινότερο κελί, υγρό και 4 μέτρα πάχος τα τείχη-του, είναι της Περσεφόνης Κοκδήμα και της Μπούλε Ναϊπή. Διαβάζω τον όρκο της Περσεφόνης πού 'στειλε στους παρτιζάνους το Σεπτέμβρη του 1943, που τον αναφέραμε και στην αρχή.

«Ορκίζομαι ότι θ' αγωνιστώ ηρωικά για την απελευθέρωση της Αλβανίας. Και θα σταθώ πιστή στο Κόμμα-μου το Κ.Κ.Α. ως το τέλος. Αποφάσισα κι εγώ ν' αρματωθώ και να ορμήσω ενάντια στους Ιταλούς και Γερμανούς φασίστες, για τη λευτεριά του λαού-μας».

Μας ξεναγεί παντού σε όλα, και μας διαφωτίζει με ευφράδεια πολλή, η διευθύντρια Σαϊντέ Κάλφα.

Την ευχαριστούμε, τη χαιρετούμε και κατεβαίνουμε.

Στο Σπίτι του Ενβέρ

Πάμε σ' άλλο Ιστορικό Μουσείο, που είναι στο σπίτι όπου γεννήθηκε ο Ενβέρ. Έχει σταχυολογημένες μορφές και αποδειχτικά στοιχεία του Απελευθερωτικού Αγώνα, από τις 4 γύρω περιοχές.

Σ' αυτό το Σπίτι Μουσείο που είχε καεί το 1913, στεγάζονται και άλλα αντικείμενα, από διάφορα παλιά σπίτια. Πρώτη εδώ, ποζάρει η μορφή του Αβνί Ρουστέμι, που σκότωσε τον Αλβανό φεουδάρχη Εσάτ Τοππάνι, και είχε δικαστεί στο Παρίσι 5 μήνες φυλακή. Μα σαν γύρισε στην Αλβανία ο λαός τον αποθέωσε και τον έβγαλε και βουλευτή. Το 1924, υποχρέωσε τη Βουλή, να κρατήσει 5 λεφτά σιγή, προς τιμή της πρωτοπόρας Αλβανής φεμινίστριας Ουρανής Ρούμπο, που είχε πει και τούτα τα χαρακτηριστικά λόγια:

«Τόσο, όσο μπορεί να πετάξει ένα πουλί με μιά μόνο φτερούγα, άλλο τόσο μπορεί να προοδέψει και μια κοινωνία, χωρίς τη συμμετοχή της γυναίκας».

Στεκόμαστε στην εικόνα του Γιώργη Μέξη, παλαίμαχου δημοσιογράφου, που είχε πει ότι: *«Ο Μπολσεβικισμός είναι η μπέσα των φτωχών».* Στο Βουκουρέστι το 1897 έβγαλε την εφημερίδα «Σκιππρία» (Αλβανία) κι έγραφε:

«Οι Αλβανοί μοιάζουν με τους καταρράχτες του Νιαγάρα». Στους φεουδάρχες: «Αν μπορείτε να ανακόψετε την ορμή του Νιαγάρα... άλλο τόσο και των Αλβανών προλετάρων».

Παρατηρούμε σε μια παράσταση τις 4 περιοχές: τ' Αργυροκάστρου, του Σαραντιού, του Τεπελενιού και της Πρεμετής. Τον Αλή Κελμέντη, παλιό αγωνιστή και συνεργάτη του Ενβέρ, εξόριστο επί Ζώγου και άλλες μορφές εθελοντών ηρώων με αρχηγό τον Σιέου στον πόλεμο της Ισπανίας... Νά και οι 45 μαθητές που έπεσαν στο Κάστρο το 1942!... Ο Μουζαφίρ Ασκερί που είπε σε μια δίκη ότι: «Στο μέλλον ο Μπολσεβικισμός θα είναι η σωτηρία της φτωχο-λογιάς...».

Σπουδαία ντοκουμέντα όπως τούτο το τηλεγράφημα του Μουσολίνι:

«Σχεδόν όλα τ' αλβανικά στρατεύματά-μας πρόδωσαν κι εξεγέρθηκαν ενάντια στα τμήματά-μας».

Είναι πολλά τα εκθέματα. Στεκόμαστε σε μια εικόνα που παρασταίνει τη μεγάλη και μαχητικότερη διαδήλωση στα Τίρανα στις 28 Οχτώβρη του 1941. Τότε, που μετά 10 μέρες ιδρύθηκε το Κόμμα με επικεφαλή τον Ενβέρ και οργανώθηκαν οι επιτροπές, στις 10 περιφέρειες της Αλβανίας.

Ο πρώτος γραμματέας του Κάστρου Ακίμ Τόσκα (τώρα Πολιτικό Γραφείο).

Τα πρώτα όπλα και τ' άλλα σύνεργα τ' αγώνα στ' Αργυροκάστρο.

Ο Σεφκέτ Πέτσι, παλιός αγωνιστής που έστειλε από τη φυλακή μήνυμα για την ίδρυση του Κόμματος. Μετά ήταν διοικητής της 5ης Ταξιαρχίας παρτιζάνων· και τώρα είναι Αντιπρόεδρος του προεδρείου της Λαϊκής Βουλής.

Νά και το πρώτο φύλλο της «Ζέρι Πόπουλιτ» (Φωνή του Λαού) που είχε βγει στις 25 Αυγούστου του 1942.

Οι στολές και τ' αντικείμενα των Γιάννη και Μήτσου Ναθαναήλ από το Δέλβινο που θυσιάστηκαν στον αγώνα.

Ο Ασίμ Ζενέλι της Ιταλικής Ακαδημίας αξιωματικός στις τσέτες, που έπεσε μαχόμενος. Ο λαός τον έλεγε και «Κεραυνό του Μεζγκοράν».

Αρχεία και στοιχεία, από την ίδρυση του Γενικού Αρχηγείου του Εθνικοαπελευθερωτικού Στρατού με πολιτικό επίτροπο τον Ενβέρ, στο Ελμπασάν τις 10 Ιούλη 1943.

Μεγάλος ζωγραφικός πίνακας με τις ηρωίδες του λαού Κοκδήμα και Ναίπη.

Πορτραίτο του βουρκιώτη δάσκαλου και μεγάλου ήρωα Λευτέρη Τάλιου, που έπεσε στις 29 Μάρτη του 1944 στο Πατός, κοντά στο Φιέρ. Τότε είχε βοηθήσει με τους παρτιζάνους-του και τον ΕΛΑΣ του 15ου Συν/τος (που υπηρετούσε ο γράφων) σε μάχες κατά των Γερμανών. Τώρα τον έχουν πιά τραγούδι σ' όλη τη χώρα, και το χωριό που είχε γεννηθεί, έλαβε τ' όνομά-του. Εδώ έχουν και τα ρούχα-του, τα χαϊμαλιά-του και άλλα πράματά-του. Παρέκει βλέπουμε και τον ήρωα Περτέφ Κοκόνα, που έγραφε σε στερνό-του γράμμα:

«Με βασάνισαν 8 ώρες συνέχεια, φριχτά. Έχω αρνηθεί να φανερώσω οτιδήποτε για τους αγαπημένους-μου συντρόφους. Χαιρετίσματα. Ζήτω το Κόμμα».

Εδώ και τ' αυτόματο όπλο του Ενβέρ και τ' αλπινίστικα παπούτσια-του, και ο στυλογράφος-του όταν ήταν καθηγητής στο Λύκειο Κορυτσάς.

Οι συσκέψεις της Πολύτσανης, που πάρθηκαν οι αποφάσεις ότι, μετά το ψωμί προέχει η παιδεία.

Πίνακας από τις 70.000 τ' Απελευθερωτικού Στρατού όπου σ' αυτόν υπηρετούσαν και οι 6.000 Αλβανίδες.

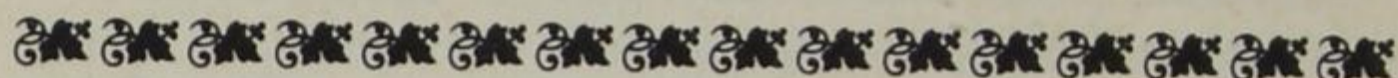
Ο Ισνί Κάπο, διοικητής των δυνάμεων της ζώνης επιχειρήσεων Αργυροκάστρου - Αυλώνας (πέθανε το 1979).

Σ' έναν μεγάλο πίνακα ζωγραφικής παρτιζάνοι που μάθαιναν τους αναλφάβητους γράμματα.

Νά κ' η μικρή και τόσο θαυμαστή ηρωίδα Φάτω Μπερμπέρη 14 χρόνων στο στρατόπεδο Παύλου Μελά στη Θεσ/νίκη με το Νο 8722 που την εκτέλεσαν οι Ούννοι. Όταν την έπιασαν πληγωμένη και της εζήτησαν να πατήσει το παρτιζάνικο αστέρι στο πηλίκιό-της, αρνήθηκε και τους έφτυσε... Έχουν εδώ και τα κεντίσματά-της.

Μπαίνουμε στο δωμάτιο που γεννήθηκε ο Χότζα. Έχουν με μεγάλα γράμματα τούτη τη δήλωσή-του:

«Η μάνα με γέννησε, αλλά το Κόμμα με αναγέννησε. Αυτό μ' έκανε επαναστάτη».

Σε μια βεράντα

Βγαίνοντας με τον Πάνο, καθόμαστε λίγο σε μια πλατειούλα που μοιάζει εξώστη. Νά κι ο Αλέξης.

— Σας τραβάνε βλέπω οι κορφές... Μας κεντρίζει.

Οι Αλβανοί συγγραφείς έχουν χιούμορ και καλή καρδιά. Τους τρέφει το γέλιο κ' η θυμοσοφία. Του ρίχνω ένα πείραγμα, κι αρχίζει:

— Σας είπα πως σας τραβάνε οι κορφές. Κάλλιο να μη τις ανεβείτε μια και καλή.

— Γιατί; τονε ρωτάει ο Πάνος.

— Γιατί, ακούστε. Κάποτε, ένας πήγαινε σ' έναν μπαϊρακτάρη (αρχηγό φάρας) και ζητούσε καλαμπόκι. Κι εκείνος δεν τού 'δινε. Τότε ο φτωχός τον καταράστηκε με τούτα τα λόγια: «*Να μη φτάσεις ποτέ στην κορφή*». Τι είπε; Ρωτάει έναν άλλον δίπλα ο μπαϊρακτάρης. Κι εκείνος του λέει: Σε καταράστηκε.

— Έλα εδώ, γιατί με καταράστηκες;

— Όχι, δεν σε καταράστηκα. Αλλά, είπα, αν φτάσεις στην κορφή, θα πέσεις. Γι' αυτό πρέπει όλο ν' ανεβαίνεις.

— Μπράβο! Αυτός είναι ο εξυπνότερος άνθρωπος! λέει ο μπαϊρακτάρης, δόστου όσο καλαμπόκι θέλει.

— Μπράβο και σε σένα Αλέξη. Αυτό είναι πολύ σοφό, του λέω.

Έτσι, παίρνει φόρα κι ο Πάνος σε δυό χαρακτηριστικά γεγονότα.

— Ήταν —λέει— ένας καλός κι ανθρωπιστής Ιταλός τον καιρό του πολέμου στα Τίρανα, κι άνοιγε κάθε μέρα τη

μεγαλύτερη ιταλική εφημερίδα και την κλειούσε αμέσως.

—Μα γιατί την ανοίγεις και την κλείνεις στο πι και φι; Δεν σου αρέσουν οι μεσαίες σελίδες και η ύλη-τους; Τονε ρωτάει κάποιος.

—Φρατέλο, αυτό που χρειάζομαι και θέλω εγώ, θα τό 'χει η πρώτη σελίδα και με μεγάλα γράμματα κιόλας.

—Τι δηλαδή;

—Νά, περιμένω να σταματήσει ο πόλεμος και να γίνει ειρήνη.

—Αυτό δε γίνεται τώρα, αργεί.

—Τότε, να πεθάνει ο Μουσολίνι. Ας τα τινάξει ο Ντούτσε απόψε και να ιδείς... στην πρώτη σελίδα θα τον βάλουν (!)

Γελάσαμε. Και για να στιγματίσει τον ψυχρό κι αγέλαστο χαρακτήρα των Άγγλων και των Κινέζων, ο Πάνος μας λέει και τούτο:

—Ήταν δυό φλεγματικοί, κάπου, κάποτε, ένας Άγγλος κι ένας Κινέζος· κι έφτασαν με τ' αυτοκίνητά-τους σ' ένα στενό πέρασμα δρόμου. Κι αφού μπλοκαρίστηκαν, έπρεπε ο ένας να υποχωρήσει, να κάνει πίσω. Μα δεν έκανε κανένας. «Κάνε πίσω» ο ένας, «κάνε πίσω» ο άλλος, τίποτα. Τότε ο ένας άρχισε να διαβάζει ένα περιοδικό, ώσπου να υποχωρήσει ο άλλος. Πέρασε ώρα, ωστόσο τελειώσει το περιοδικό· και ο άλλος μη χάνοντας την υπομονή-του, του λέει: 'Αμα το τελειώσεις, να μου το δώσεις κι εμένα (!)...

Αφηγείται κι άλλο ένα ο Πάνος για το μεγάλο-μας Σολωμό.

—Κάποτε πήγαν δυό νέοι ποιητές στο Σολωμό, για να του δείξουν την παραγωγή-τους... Κοιτάζει του ενός, τα σβήνει και τον διώχνει. Κρατάει τον άλλον, και του διαβάζει και του διορθώνει εδώ κι εκεί. Κι ο νεαρός ποετάστρος τονε ρωτάει κακοφαντικά:

—Γιατί σβήνεις στίχους πολλούς, κι αφήνεις λίγους, και τον άλλον τον έδιωξες;

—Διότι εσύ, κάτι έχεις μέσα-σου. Κι αν δε σε κρατούσα να σε διορθώσω, θα σ' έδιωχνα κι εσένα σαν τον άλλον, που ήταν άχρηστος και δε διορθωνόταν. Άρα, κάτι σε

λογάριασα.

Τέλος, κι εδώ στ' Αργυρόκαστρο είχαμε ώρες και μέρες όμορφες και συντροφιές ωφέλιμες. Ο καθένας-μας πάσκιζε κάτι να διδαχτεί από τον άλλον.

Μα στη συνέχεια αφήνουμε τη γραφική κ' ιδιόμορφη πόλη, και πάμε για την Κάτω και Πάνω Δρόπολη...

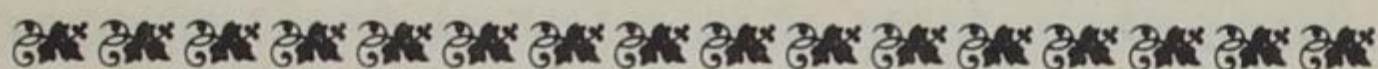
Τη λαχταρούμε πιά πολύ την ξακουσμένη Δρόπολη· και θυμάμαι το παλιό-της πονεμένο μοιρολόι από τη μακραίωνη οθωμανική σκλαβιά:

*«Μωρ' δεροπολίτισσα
μωρ' καημένη
μωρ' δεροπολίτισσα
ζη μωρ' ζηλεμένη*

*.
Χρόνια ήσουν σκλαβωμένη
μωρ' Δερόπολη καημένη
χρόνια σ' έσφαζε η Τουρκιά
σαν τ' αρνιά την Πασκαλιά.
κλπ., κλπ.*

Έτσι, κατηφορίζουμε και περνάμε τη νέα πόλη τ' Αργυρόκαστρου.

Βγαίνουμε σε κάμπου δημοσιά· και σε κοντινή απόσταση φτάνομε έξω από το πρώτο μεγαλοχώρι.

Η Κάτω Δρόπολη

Πλάι, κοντά στα πόδια της νέας πόλης τ' Αργυρόκαστρου, εκεί π' αρχίζει να πλαταίνει πίο πολύ ο δροπολίτικος κάμπος, στη μασχάλη μιας πετροβίωτης λοφοσειράς, έχει απλωμένα σαν αετού φτερά τα σπίτια-του το κεφαλοχώρι τούτο, με 2.000 κάτοικους. Δείχνει νά 'ναι σήμερα, ακρόπολη της εύφορης κοιλάδας, και κεφαλή της Κάτω Δρόπολης.

Η Δερβιτσιάνη, είναι γεροδεμένη, με μια πιστή παραδοσιακή γραφικότητα σε σπιτική διάταξη, και στη νεώτερη ηθικοδυναμική-της υπόσταση με την κοινοχτήμονη ζωή του ανάλογου γεωργικού-της κλήρου, και του μεγάλου Συν/σμού, που της εξασφαλίζει μια σίγουρη, εχούμενη κ' ισότιμη αρμονική ζωή.

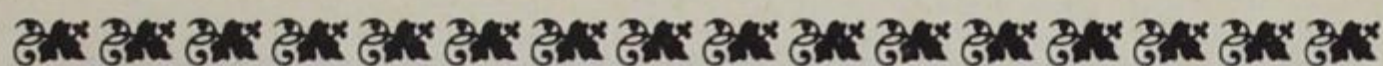
Όλα τα χωριά της Κάτω Δρόπολης που είναι αραδιασμένα στου μεγάλου κάμπου τις κοντυλόγραμμες πλαγιές, όπως η Δερβιτσιάνη, η Γοραντζή, η Βάνισσα, το Χάσκοβο, το Τεριαχάτι, το Ζερβάτι, το Μπουλιαράτι, το Γιωργουτσάτι κ.ά. είναι πυκνοκατοικημένα, σαν αυγοφωλιές, αραδιασμένα, και όλα ελληνόφωνα. Συντηρούνε την παλιά παράδοση, τις πολύπτυχες κι ωραιοστόλιστες γραφικές λαϊκές φορεσιές, τους χορούς, τα τραγούδια. Έχουν τα σκολειά-τους, κι όλα τα έθιμά-τους. Τα φαγητά-τους, τα γλέντια-τους, όλα ηπειρώτικα, πωγωνισιακά. Τα γλυκά κλαρίνα και βιολιά-τους, ανασταίνουν και νεκρούς. Χαίρεσαι τις νύφες με τις πατροπαράδοτες στολές, τα μακριά φουστάνια με τα σειρήνια, τις νταντέλες, τα φρούσια, τα τέλια, τα φλουριά, τα κεμέρια, τα χρυσοκέντητα γιορντάνια, και τα ωριόπλουμα

Λευκά φακιόλια με τις χαντρούλες πούλες.

Εδώ, τη νιώθεις έντονα, στις ρίζες-της τη βέρα ρωμιο-
σύνη. Αναγαλιάζει-σου η ψυχή, που κράτησαν όλα τα θετι-
κά στοιχεία της παράδοσης, κι απόρριψαν σιγά - σιγά κι
ομόθυμα όλα τ' αρνητικά. Αγαπούν και δοξολογούν το νέο
καθεστώς που τους απάλλαξε όπως υποστηρίζουν οι πίο
πολλοί, από την προπολεμική φτώχεια και δυστυχία, από
την ξενητιά, και κάθε κακοδαιμονία. Τους κουβεντιάζεις,
τους παρατηρείς, και σαν σε καντάδα πριμοσιγοντάρουν
ύμνους στην καινούρια ζωή-τους. Σα βρεθείς ανάμεσά-τους
κερνιέσαι κι εσύ αδερφικά, το ζεστό κρασί της νέας ηθικής,
από τα υμνολάλια αισθήματά-τους.

Η Ευθυμούλα, μια χαριτωμένη δερβιτσανοπούλα.

Στη Δερβιτσιάνη

Μπαίνουμε στη Δερβιτσιάνη, και μας υποδέχονται οι δάσκαλοι έξω από το μεγάλο-τους Σχολείο. Προπορεύονται σε ασπασμούς κι εγκάρδια αισθήματα, ο διευθυντής Χ. Ράφτης και ο πρόεδρος του Λαϊκού Συμβουλίου του χωριού Β. Γούντζος. Και οι δύο-τους, με πανεπιστημιακή μόρφωση. Το Διδαχτήριό-τους στεγάζει 8τάξιο Δημοτικό, μικτό Γυμνάσιο, Λύκειο και Μέση Γεωργική Σχολή. Μας οδηγούν εκεί. Είναι 25 δάσκαλοι. Επιμένουν να τους επιθεωρήσουμε. Τα παιδιά είναι στις τάξεις-τους. Μπαίνουμε σ' όλες τις αίθουσες με τη σειρά. Τους κάνουμε διάφορες ερωτήσεις και μαθήματα (φυσικά στην ελληνική, την ξέρουνε φαρσί). Είναι όλα συνολικά 500 παιδιά. Τα δερβιτσανόπουλα δείχνουν καλοθρεμμένα, ροδαλά, έξυπνα και ντροπαλά. Στις μεγάλες τάξεις, διδάσκονται και ρωσικά. Πάμε σε μια αίθουσα της τελευταίας τάξης. Εδώ κάνουν μουσικοχορευτική προπόνηση, με ακορντεόν και βιολί. Γνωρίζουμε την ταλεντούχα κι όμορφη παιδούλα Νεράιδα, γνωστή και στην Ελλάδα, ερασιτέχνιδα του τραγουδιού. Με την κρυστάλλινη φωνή-της, μας κελαηδάει ευθύς μπιρμπίλικα ένα δροπολίτικο συρτό.

Βγαίνοντας, συγχαίρουμε τους δασκάλους για τη δουλειά-τους, και στρίβουμε δεξιά πάνω απ' το Σχολείο. Οι βρύσες του χωριού εδώ, τρέχουνε τ' άφθονα νερά, που μέχρι το 1945 οι δροπολίτες είχανε βασανιστική λειψονεριά· τό 'φερναν από πολύ μακριά, λιγοστό και με βακτηρίδια. Τώρα, ύδρευση κι εξηλεκτρισμό, τα θεωρούν μεγάλα ευεργετήματα του Σοσιαλισμού-τους.

Μουσικοχορευτική ομάδα της Ε' τάξης του Σχολείου Δερβιτσιάνης στη Δρόπολη.

Μια πλευρά του Σχολείου Δερβιτσιάνης.

Χορευτικό Συγκρότημα της Δρόπολης.

Τρεις θεριακωμένες γριές, με φραμπαλάδες, σεγκούνια κι ασπρορούτια, στέκουν μπροστά στις βρύσες και μας κοιτάνε. Τις χαιρετάμε, και τις ρωτάμε πώς περνάνε... Κι ακολουθεί η στερεότυπη απάντηση:

—Εφτά χαρές είμαστε. Τώρα τι ανάγκη έχουμε. Να ζήσει η Ενβέρης. Να κόβει μέρες από μας, και να του δίνει χρόνια. Πρώτα, λέγαμε το νερό = νεράκι... και τώρα έχουμ' όλα τα καλά!...

Σ' όλη την Αλβανία, οι παρήλικες, σχεδόν αυθόρμητα, τούτο τον υμνητικό συγκριτικό ψαλμό κανοναρχάνε. Πάμε πιο πέρα σ' ένα βρεφικό σταθμό. Μας καλοσωρίζουν δυό κοπέλες νηπιαγωγοί. Πενήντα πιτσουνάκια αγοροκόριτσα καλοθρεμένα μπουλουκάκια, είναι καθισμένα γύρω - τριγύρω σε σκαμνάκια και τραγουδούν:

*«Αγαπούμε τον Ενβέρη
π' όλα τα καλά μας φέρει,
έβαλε νερά και φώτα,
και δεν είμαστε σαν πρώτα.
Έφερε τη λευτεριά-μας
την αγάπη τη χαρά-μας».*

Γυρίζουμε στην Κεντρική Πλατεία. Στεκόμαστ' έξω από το Σπίτι Πολιτισμού. Μαζεύονται καμιά εικοσαριά. Τους χαιρετούμε. Μας αντιχαιρετούν θερμά. Παίρνουμε δυό στην τύχη σε ιδιαίτερη κουβέντα. Τον Χ. Μάνο και τον Κ. Τζέτζη. Προσπαθούμε να βγάλουμε με την τσιμπίδα του μαστορικού λόγου κανα βαθύ καημό, κανά κρυφό παράπονο. Τους περιβάλλουμε μ' αγάπη, τους ορκιζόμαστε «μπέσα» κι εχεμύθεια. Μα τίποτα. Κόπια χαμένα. Μας παίρνουν φαλάγγι μ' ένα λόγο αβίαστο, καθάριο και σταράτο, γεμάτον καυχησιές κι επαίνους για το Κόμμα, την κυβέρνηση και τον Ενβέρ... Τους ζητούμε διάλογο.

—Τι λέτε κύριε; Τα παιδιά-μας έγιναν όλα επιστήμονες, τα σπούδασε το κράτος. Δεν πονοκεφαλάμε για τίποτα. Έχουμε το Συνεταιρισμό-μας. Βρέξει χιονίσει... η κατσαρόλα θα γεμίσει... Είμαστε αγαπημένοι. Είμαστε όλοι ένα. Ο

καθένας πληρώνεται ανάλογα με τη δουλειά-του. Κάνουμε τα γλέντια-μας και τραγουδάμε και χορεύουμε όλοι αντάμα...

Περνάει δίπλα-μας μια γριά και μας κοιτάζει με σπιθάτα μάτια. Κάτι πείραξε το Χρήστο και γελάει...

—Πούθε έρχεσαι μάκω-Γάκαινα; τη ρωτάει.

—Από την εκκλησιά... Δοκιμάζω να την πειράξω κι εγώ με αγαθό χαμόγελο.

Και η απάντηση στο χέρι.

—Αυτό που λες, δε με νοιάζει, γιόκα-μου.

—Γιατί να μη σε νοιάζει; της λέει ο φίλος-μου Βαγγέλης. Άμα ξεχνάς την εκκλησιά και τους παπάδες... είναι σα να ξεχνάς το Θεό τον ίδιο.

—Και τι δουλειά είχαν οι παπάδες με τον Θεό γιόκα; Εμείς τους κάναμε χαϊδεμένα παιδιά του Θεού. Τους πηγαίναμε τις «λειτουργιές» και τις έτρωγαν μοναχοί-τους. Τώρα τις τρώμε όλοι αντάμα. Έμαθαν και δουλεύουνε κι αυτοί.

—Δηλαδή ξέμαθες να πιστεύεις σε Θεό; Την ξανακεντρίζει ο Βάγγος.

—Εγώ τον Θεό τον έχω στην καλή καρδιά-μου. Να σου πω ένα τραγούδι γιόκα-μου;

—Άντε πέστο-μας και νά 'ναι παλιακό μάκω-Γάκαινα.

—Θα σας πω τη «Ζαχαρούλα»...

Κι αρχίζει και την κελαηδάει, παθητικό τσιντσίρι!

Ο Βαγγέλης ξεκόβει έναν άλλον πενηντάρη, και του λέει:

—Βρε είμαι Έλληνας αδερφός-σου, κι ήρθα στο χωριό-σου, δε μου λες, καμια αλήθεια;

—Ήρθες, καλώς ήρθες, και να ματάρθεις. Κάτσε να φας, να πιείς και να πας στο καλό-σου. Εγώ είμαι στον τόπο-μου, κι εσύ στον δικό-σου. Εσύ με νοιάζεις σα φίλος και γείτονας, να είμαστε αδέρφια, αλλά ο καθένας στον τόπο-του. Ο δικός-σας ο τόπος δεν μας νοιάζει, γιατί, αν κι εδώ είχαμε το δικό-σας κουβέρνο... στα χωριά δε θά 'χαμε ανθρώπους!

Δικηγόρος ο Βαγγέλης και δεν ξεχνάει και το επάγγελμα, προσποιείται το κοντράρισμά-του.

—Έχετε δικαστήρια εδώ, θα έχετε και σκληρά φαντάζομαι.

—Δεν έχουμε, λέει ο Κώστας.

—Μα γιατί; Άγγελοι είσαστε; Δε μαλώνετε μεταξύ-σας;

—Έ, όχι. Τι έχουμε να χωρίσουμε;

—Μα δεν είστε άνθρωποι, δεν πέφτετε σε παραπτώματα;

—Έ, όταν πέφτουμε σε μικρά, τα διορθώνουμε ειρηνικά και μόνοι-μας...

Κι ο Χρήστος συμπληρώνει:

Πού να σας είχαμ' εδώ, να βλέπατε γάμο τρικούμπερτο! Πέντε μέρες, με όλα τα παλιά σοφά λαϊκά-μας έθιμα. Μερό-νυχτα γλεντούσαμε όλοι καλεσμένοι κι αγαπημένοι σ' αυτή τη μεγάλη πλατεία που βλέπετε με δυό τακίμια βιολιά και ψητά και κρασιά κι όλα τα καλά. Η νύφη με τη ντόπια φορεσιά και τη χρυσή αρμάτα-της!

—Κι όλ' αυτά... χωρίς κουμπάρο και παπά; ξαναπειράζει ο Βαγγέλης.

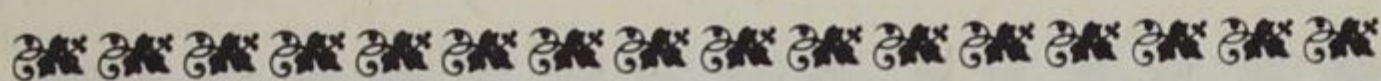
—Αστειεύεστε; Κουμπάροι και βλάμηδες είμαστε όλοι εμείς. Κι αντίς για παπά, τα νιόνυφα ορκίζονται και υπογράφουνε μπροστά στον πρόεδρο του Λαϊκού-μας Συμβουλίου.

Σε λίγο ζητάμ' επίσκεψη σε δύο σπίτια. Ο γράφων πάει στου Νικόλα Λίτσιου, κι ο Βαγγέλης σ' ένα άλλο.

Ο Λίτσιος μας καλοδέχτηκε με παιδιά και νύφες και μ' αγγόνια 25. Ένας κοντός ομογενής συνταξιούχος μαραγκός, με ρόιδο σκαστό στο μάγουλο που δεν του φαίνονται καν τα 70 χρόνια-του. Ευγενικός, φιλόξενος με μόρφωση και άλλα τρία αδέρφια, το Δημήτρη, αξιωματούχο παρτιζάνο που έπεσε στον αγώνα, το Θόδωρο, δάσκαλο μετανάστη στις ΗΠΑ και τη Βιργινία στη Λούσνια. Μας περιποιήθηκαν. Είπαμε πολλά και φύγαμε.

Μια ομάδα δερβιτσιανιώτες μας περίμεναν στο Σπίτι Πολιτισμού.

Μας κερνάνε... Δίνουμε ευχές... από καρδιά και φεύγουμε για την Πάνω Δρόπολη...

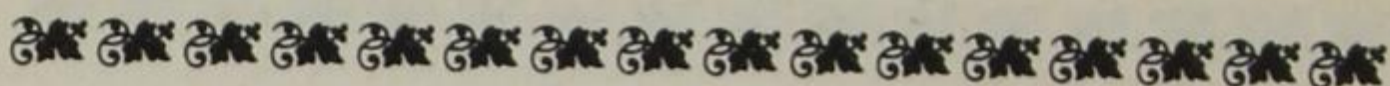
Στα Βρυσερά

Σε λίγο, φτάνουμε στα Βρυσερά...

Εδώ, έχουν Γεωργικό Κέντρο, Νοσοκομείο και πρατήρια. Είναι αντίκρυ από την Κακαβιά.

Επισκεφτόμαστε το μικρό Νοσοκομείο. Μας καλοσωρίζουν οι γιατροί Γιάννης Ράφτης και Θανάσης Νάτσης. Ο πρώτος έχει 15 χρόνια γιατρός με πείρα σε τούτη την περιοχή. Ο δεύτερος έχει μόνο 3 χρόνια. Πρόθυμοι μας κατατοπίζουν. Έχουνε θάλαμο παθολογίας, γυναικολογίας και παιδιατρικής. Σύνολο 40 κρεβάτια. Ο Γιάννης μας ενημερώνει:

Η Πάνω Δρόπολη έχει 17 χωριά. Τούτο το Νοσοκομείο είναι το κεντρικότερο. Έχουμε άλλα 3 κέντρα υγιεινής, και κάθε χωριό έχει τη μαμή και τη νοσοκόμα-του. Από Γεωργουτσάτι μέχρι Κουσοβίτσα, Κακαβιά και Λόγγο, έχουμε 67 άτομα υγειονομικό προσωπικό. Έχουμε και 2 οδοντίατρους και 2 μέσους βοηθούς. Προπολεμικά μάστιζε την περιοχή η ελωνοσία και η φυματίωση. Σήμερα, τέτοια κρούσματα είναι σπανιότατα στους χίλιους 3 και ούτε. Καταπολεμάμε προληπτικά και τους καρκίνους, κ' οι θάνατοι απ' αυτούς ανέρχονται μόνο σ' ένα 10% το χρόνο. Και από ψυχικά νοσήματα δεν έχουμε. Μία περίπτωση το χρόνο, λέει ο Θανάσης. Στα 15 χρόνια πό 'χω εδώ, μόνο 3 περιπτώσεις έχουν παρουσιαστεί. Συμπληρώνει ο Γιάννης. Μας δείχνουν και το Φαρμακείο-τους. Τους αποχαιρετούμε και πάμε για το Σαράντι.

Το Σαράντι

Ένα δροσερό δειλινό φτάνουμε στο Σαράντι. Γαλήνια, ξένοιαστη κι ονειρική πολιτειούλα.

Μετά το ξενοδοχείο, βγαίνω περίπατο στα πλατιά-της βουλεβάρτα και στα μαγευτικά μικρά-της πάρκα.

Ο ήλιος βασιλεύει με μια στεφανόθωρη χρυσόμαλλη φωτιά στο βάθος τ' Αδριατικού πελάου. Βιγλίζω δυτικά την Κέρκυρα. Κοιτάζω δώθε - κείθε, με περιέργεια εντατική, το καθετί, κι ευφραίνεται η καρδιά-μού.

Σε τούτ' την πόλη, με ξελογιάζουν οι μπουρντουριστές και νταντελένιες ομορφιές-της! Η θάλασσα γύρω γλυκειά, με λαμπίκια νερά, φιλεί απαλά τα ζωηφόρα μασχάλια-της. Ελκυστική σα μαγνήτης η κάθε-της όψη, με συνεπαίρνει σύψυχο.

Μια πόλη που τρέφει έναν κόσμο απλό, ξευγενισμένο, φιλότιμο. Αριθμεί 12.000 κατοίκους. Έχει 53 γυμνάσια σε 100 χωριά της περιφέρειας και 12 μέσες σχολές. Τα 80% των μαθητών, καθώς και οι εργάτες, συνεχίζουν σ' επαγγελματικές, καλλιτεχνικές και άλλες νυχτερινές σχολές τις σπουδές-τους. Έχει μικρά εργοστάσια βιομηχανίας ελαιουργίας, κονσερβοποιίας, μακαρονοποιίας κ.ά. τροφίμων.

Με γοητεύει κι ο κόλπος, κοντυλογραμμένος κυκλικός που σαν ανάβουν τ' απόβραδα φώτα, μοιάζει του λιμανιού η απλάδα σα μικρός γαλανός ουρανός με πλεούμενα άστρα.

Τούτη η πόλη σε αμφιθέατρη θέση, μου δίνει μια ξέχωρη μέθη, σα να κρύβει στα κόρφια-της, μάγια λαϊκής αρχοντιάς και ξωτίκια.

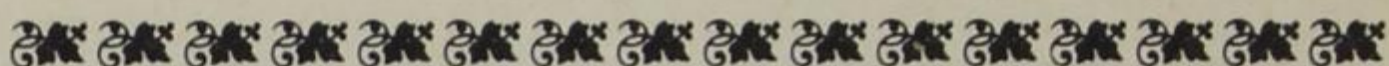
Εύκρατα δέντρα, γλυκύτερο κλίμα! Μου λεν πως δε χιονίζει ποτέ. Τριακόσιες μέρες το χρόνο καλοκαιριές και λιακάδες. Αλλά κ' οι άνθρωποί-της χαμογελαστοί, με καθαρή καρδιά. Κάνουν τη ρωμαντική-τους βόλτα στο μώλο τις ώρες της σκόλης, ή κάθονται σε πάρκα και κουβεντιάζουνε με σύνεση κι ευπρέπεια. Συζητούν σοβαρά, ή γελούνε αλέγγρα· κι άλλοι τρώνε και πίνουν σε μπαρ κι εστιατόρια, με μια σιγουριά ζωγραφισμένη στα ροδαλά πρόσωπά-τους. Βασιλικά και γιασεμιά μύρα, σμιχτά με τη θαλασσινή αλμύρα, αναγαλλιάζουνε την όσφρησή-μου.

Ζεστή και γόνιμη η γης, ρουφάει σα θερμοφόρα, τη γλύκα των όντων και τηνε κάνει ευωδιασμένη ανασεμιά και δύναμη τ' ανθρώπου.

Όλη τούτη η λουλουδιάρα ακρογιαλιά, ανακλαδίζει πεύκα φουντωτά, και φοινικιές πολύφτερες παγώνες. Φοινικιές σαν κοπελιές ναζιάρες, λυγερές, και μπανανιές και φύκους και φραγκοσυκιές, παρτέρες απ' ανθόκηπους και πασκαλιές· τοπία μ' όλο ξομπλιαστά στοιχεία αρμονικά, που σου εμπνέουν έρωτες. Αφηκράζομαι το ρυθμό των απαλών κυμάτων και μου θυμίζουνε λαχταριστά κι ερωτεμένα καρδιοχτύπια εφηβείας.

Το Σαράντι (που από «Άι-Σαράντα» καταργήθηκαν οι άγιοι, κι έμεινε η λέξη «Σαράντα» και τώρα «Σαράντι») είναι στ' αλήθεια μια ερωτούπολη, κλιμακωτή, νέα, παλιά, κι ωραία.

Κάνω έναν - δυό περίπατους σ' έναν πολυάνθρωπο δρόμο. Μα διψώ για κουβέντα. Θέλω να ξεκόψω πολίτες, να μιλήσω, να ρωτήσω, να ψυχολογήσω, να μάθω. Είμαι μονάχος, κι εδώ η μοναξιά δεν έχει πέραση. Εδώ οι κάτοικοι, κάνουν όλοι συντροφικές μονιασμένες παρέες. Παρατηρώ εδώ κι εκεί, με μια κρυφή χαρά, για κάθε πρωτόφαντη ιδή, στη σαγηνέφτρα πόλη! Θέλω να συνομιλήσω με καρδιές που ίσως κάποιον πόνο-τους να κρύβουν σε όποιον ψυχοτάφο. Κάθε λαός στα μέσαθέ-του εμπειρικά, είναι για μας χρυσορυχείο. Αλλά, χρειάζεται και μαστοριά, κι ένα επιδέξιο κλειδί ν' ανοίξεις την καρδιά-του, ν' αγγίξεις και να ξετυλίξεις τα αισθήματά-του.

Με βουρκιώτες ομογενείς

Κόβω δυό - τρεις βόλτες σ' ένα δρόμο. Βλέπω να βγαίνουν τρεις μεσήλικες απόνα καφενείο. Τους πλησιάζω. Ξεκρίνω πως είναι φύραμα αδερφικό.

—Γειά - χαρά-σας λεβεντιές.

—Γειά-σου κι εσένα ορέ λεβέντη.

—Πώς τα περνάτε εδώ 'πα;

—Πολύ ωραία!

Το λένε όλοι μ' ένα στόμα καταδεχτικά. Χαίρω που εδώ βρίσκω ακόμα πιό ζεστό αγέρα ρωμιοσύνης.

Πάμε πιό πέρα λίγα βήματα, φκιάχνουμε ένα «πηγαδάκι» και τους ρωτάω πολλά για τη ζωή-τους. Είναι κ' οι τρεις γεροί, κεφλήδες κι ευχαριστημένοι. Ο Κίτσος, ο Πέτρος κι ο Θωμάς. Τους κοιτώ κι αναρωτιούμαι το πώς μπορεί νά 'πιασε το δίχτυ-μου εύκολα εδώ λαβράκια, πονεμένα με κάποιες ίσως δυσαρέσκειες και κρυφαπωθημένα...

Νά κι ο μπαρμπα-Χαράλαμπος... Μα είναι όλοι από τα ελληνόφωνα χωριά του Βούρκου, παλιοί αγωνιστές και παρτιζάνοι. Φαίνονται καλοστεκούμενοι και καλλιεργημένοι. Έχουν κ' οι τέσσερις από τρία παιδιά, και όλα επιστήμονες. Προπολεμικοί καημακλήδες και βασανισμένοι στα νιάτα-τους βουρκιώτες. Ρωμιοί ως τα μπούνια. Μα τώρα όπως μου λένε, είναι ευτυχισμένοι Αλβανοί υπήκοοι και σοσιαλ-πολίτες...

—Πριν από το 1945, δεν είμαστε άνθρωποι. Είμαστε χειρότεροι από χτήνη. Εβδομήντα χωριά του Βούρκου, δεν είχαμε ούτε σπιθαμή γης δικιά-μας. Μας ρήμαζε η μαλάρια

και κάθε άλλη αρρώστια. Δεν είχαμε ψωμί να φάμε! Μας έτρωγε η ταλαιπώρια, η ξενητιά κι ο θάνατος! Γυρίζαμε και βρίσκαμε τις φαμίλιες-μας πεθαμένες! Κουνούπια σα γκουμάνια σουβλερά, κι αβδέλες φιδομάνες ρουφούσανε το λίγο αίμα-μας κι ώς τα σαράντα, ο χάρος έκανε το ταχτικό-του πανηγύρι!...

Τά 'λεγε αυθόρμητα, ποιητικά ο Χαράλαμπος και με συνέπαιρναν τα λόγια-του.

—Γιατρό δε βρίσκαμε ποτέ. Σ' όλη τη νότια Αλβανία, ήταν ένας μοναχά, και δεν τον έβρισκες κι αυτόνε, όσο κι αν τον χρυσοπλήρωνες. Καθόμαστε σε υγρές παλιοκαλύβες μες στο βάλτο, και τα μάτια-μας έτσουζαν, πάνιαζαν κι έχαναν το φως απ' τα πολλά τα δάκρυα και τους καπνούς που μας τιμώραγαν οι μπέηδες, κι είχαν τον κάμπο όλον τσιφλίκια. Τουλούπες - τουλούπες οι καπνοί μας στράβωναν τα μάτια. Και τα κορμιά-μας σκέβρωναν στην υγρασία και στη λάσπη! Δεν είχαμ' ήλιου μοίρα! Κι ήρθ' ο καιρός στην Κατοχή, κι αγωνιστήκαμε στις τσέτες, και να μας ζήσει ο Ενβέρης! Είμαστε όλοι εφτά χαρούλες. Ενωθήκαμε όλα τα χωριά του Βούρκου. Οργανωθήκαμε σε Συνεταιρισμούς. Πήραμε τη γη δικιά-μας, δουλέψαμε και δουλεύουμε όλοι. Συντροφικά κι αγαπημένα. Δεν τρώει πιά κανένας το δίκιο τ' αλλουνού. Εμείς πήραμε όλοι σύνταξη και οι γυναίκες-μας παίρνουν από τα 50. Τά 'χουμε όλα τ' απαραίτητα. Έχουμε κι απάνα στρέμμα τόπο σπίτι-μας. Βγάζουμε τα ζαρζαβατικά-μας, την αγελάδα-μας ή 10 ζωντανά για το γάλα και το βούτυρό-μας, για το τυρί και τ' άλλα-μας φαγώσιμα, τα κρασοράκια από τα πέργουλά-μας. Έχουμε τους γιατρούς στό πλάι-μας' και τα κλαρίνα-μας κάθε χωριό. Τα παιδιά-μας βγήκαν επιστήμονες και τεχνικοί. Ζούμε όλοι μονιασμένοι, με τα γλέντια-μας και τα παλιά-μας έθιμα τα λαϊκά, σε γάμους και γιορτές και πανηγύρια. Τα κρατάμε όλα όμορφα. Αυτό μας το ζητάει κι ο Ενβέρης. Είμαστε Έλληνες αληθινοί. Μα είμαστε υπήκοοι Αλβανοί. Απαλλαχτήκαμε μιά για πάντα από τα μίσση και τα πάθη τα παλιά. Τώρα δε μας χωρίζει τίποτα...

Είχε πάρει μεγάλη φόρα ο Χαράλαμπος, κ' οι άλλοι συγ-

κατάνευαν. Δεν προλάβαινα να τους ρωτώ, να μ' απαντάνε.

«Πω πώ», έλεγα μέσα-μου, «τι λαός που σου 'γινε, να μη βρίσκω επιτέλους έναν αντιφρονούντα;...».

—Και τους παπάδες τι τους κάνατε, τις εκκλησιές που είχατε;

—Δουλεύουνε μαζί-μας· ή παίρνουνε τη σύνταξή-τους, κι έχουν αναπαμένη τη συνείδησή-τους, ότι δεν ξεγελάνε πιά, τεμπέλικα τ' αδέρφια-τους.

Πετιέται και μου λέει μ' ένα χαμόγελο ο Κίτσος, κ' οι άλλοι ακομπανιάρουν.

—Όταν πέταξαν τα ράσα και ξούρισαν τα γένια-τους, κι έγιναν ένα με μας, κι εκείνοι... τότε κατάλαβαν πόσο κοροϊδευτικά πράματα ήτανε τα ράσα-τους, που ποτές «δεν κάνουν τον παπά», όπως λέει κ' η παροιμία. Συμπληρώνει περήφανα ο Θωμάς, κι ο Πέτρος επικυρώνει ομόφωνα με τη σειρά-του.

—Τι να τους κάναμε; Χωρίς να ιδρωκοπάνε... ψεύτιζαν τον εαυτό-τους και τον κοσμάκη...

—Και οι γερόντοι κ' οι γριές... πώς δέχτηκαν μια τέτοια τολμηρή καινοτομία κι αλλαγή; Τους ρωτώ.

Ο Θωμάς παίρνει πάλι το λόγο.

—Έ, οι γριές σαν αγράμματες, δυσκολεύτηκαν λίγο στην αρχή, ώσπου να συνηθίσουν. Τους λέγαμε: Ανάψτε σπίτι-σας ένα καντήλι σε μια εικόνα και σταυροκοπηθείτε...

—Σωστά. Έτσι, σιγά σιγά με το πέρασμα του καιρού και με τη διαφώτιση, το δέχτηκαν. Βεβαιώνει και ο Κίτσος.

—Ναι, τώρα πιά, δεν τους καίγεται καρφί. Κι αντίς για προσευχή, έχουνε το τραγούδι. Τσοντάρει κι ο Πέτρος.

—Και οι εκκλησιές τι έγιναν; ξαναρωτώ.

—Έ, όσες έχουν εικόνες και τέμπλα, τις έχουμε Μουσειά, τις άλλες Σπίτια Πολιτισμού, λέει ο μπαρμπα-Χαράλαμπος.

Και ο Θωμάς θυμάται παραδείγματα από το παρτιζάνικο και δίνει κι άλλη διάσταση στο θέμα.

—Εμείς είχαμε πολλούς παπάδες στο αντάρτικο... Και όλοι εκείνοι, ήταν από τότε φωτισμένοι και συνειδητοί αγωνιστές. Αυτοί δέχτηκαν πρώτοι ν' αποβάλουν τα ράσα και

βοήθησαν και τους άλλους. Τι να κάναμε; Ο κακομοίρης ο λαός είχε πληγές αγιάτρευτες από θρησκοληψίες, φόβους αγκάθια σε ψυχές από θεούς κι από διαβόλους.

—Μάλιστα. Εμείς είμασταν όλοι κ' οι τέσσερις τότε στ' αντάρτικο, στο τάγμα του Λευτέρη Τάλιου. Κι έτσι κάναμε καλή προετοιμαστική δουλειά και στους παπάδες. Εμάς δεν πήγαν οι αγώνες-μας χαμένοι. Για σας... λυπούμαστε αδερφικά, που χάσατε τη νίκη έτοιμη, μές από τα χέρια-σας!...

Τονίζει ξανά ο μπαρμπα-Χαράλαμπος.

Τότε μού 'ρχεται στη μνήμη κι εμένα μια ανάμνηση απ' το παρτιζανάτο...

—Θυμάστε, τους λέω, όταν χτυπήσαμε το Φλεβάρη του 1944 τους Γερμανούς στην Κακαβιά, ένας λόχος εμείς από το 15 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, και πολεμούσαμε σκληρά ένα 24ωρο, και μας βοηθήσατε κι εσείς με το Λευτέρη Τάλιο πλευροκοπώντας τον εχθρό;

—'Ω ναι, είμαστ' εκεί! Σαν τώρα θυμάμαι και σ' άλλη μια μάχη μετά το νικηφόρο τέλος-της, ήρθαμε και στην Καστάνιανη. Είμαστε καταπεινασμένοι και μας βράσατε κουρκούτι και ξεγελάσαμε την πείνα-μας! Κι έπειτα, τραγουδήσαμε όλοι μαζί θούρια της λευτεριάς και της νίκης. Αναθυμιάται με συγκίνηση ο Κίτσος.

—Ναι ναι, τι ενθουσιασμός ήταν εκείνος! Πέφταμε στη φωτιά, γιατί ήταν δίκαιος ο αγώνας-μας! Τι μεγαλείο! Εξυμνεί κι ο Πέτρος.

—Κι έπειτα ξανασμίξαμε στο Λόγγο αντίπερα πιά μέσα από την Κουσοβίτσα και κάναμ' ένα γλέντι και μπήκαμ' όλοι αγκαλιασμένοι στο χορό!...

—Μα τούτες οι αναμνήσεις δεν έχουν τελειωμό. Πάμε να σε κεράσουμε ό,τι θες και να μας ξανάρθεις πάλι, και στα χωριά-μας. Εμείς είμαστε όλοι βουρκιώτες και θέλουμε να ανταμώσουμε άλλη μια φορά σ' ένα γλέντι σαν εκείνα τα παλιά!

Προτείνει ο Χαράλαμπος. Κι όπως τα λέγαμε ορθοί, στην άκρη στο πλατύ καντούνι, με πάνε σε μια μπουραρία, με κερνούν... αλληλοασπαζόμαστε και φεύγω.

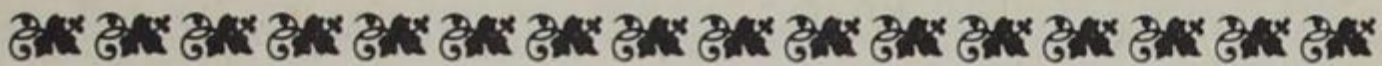
Στο ξενοδοχείο με περιμένουν, για ξενάγηση σ' ένα

Μουσείο, και σε μια έκθεση ερασιτεχνικής ζωγραφικής...
Μα εμένα μ' έχουνε κυριέψει οι αφηγήσεις της βουρκιώτι-
κης ομόγενης τριάδας. Κι οληνώρα στοχάζομαι πως ύστερ'
απ' όλα τα καλά και θετικά της αλβανέζικης ρωμιοσύνης,
εύλογα θυμάται κανείς το πόσο αληθινά βγήκαν τα παρακά-
τω λόγια και οι θέσεις του υπουργού της Άμυνας κ. Ε. Αβέ-
ρωφ - Τοσίτσα που δημοσίευσε τελευταία το «Αντί» στο
107 τεύχος-του:

*«...Πολλοί βορειοηπειρώται Έλληνες, έπαιξαν ρό-
λον εις τον αλβανικόν παρτιζάνικον αγώνα, είχα
δηλαδή η θέσις την οποίαν ούτοι καταλαμβάνουν εις
την κοινωνίαν της αύριον». «...Όσοι απόδημοι επιμέ-
νουν στην ένωση, υφίστανται την επίδραση μιάς
καταστάσεως, η οποία οριστικώς παρήλθεν». «...Εδη-
μιουργήσαμεν μίαν ψευδαίσθησιν, επιστεύσαμεν
τυφλά εις αυτήν, και η εξωτερική-μας πολιτική παρε-
σύρθη από αυτήν και από τας φωνάς του πεζοδρο-
μίου, τας οποίας η ψευδαίσθησις προεκάλει...». «...Το
ελληνόφωνο στοιχείο, όχι απλώς δεν καταπιέζεται,
αλλά ουδόλως επιθυμεί την ένωσιν με την Ελλάδα...».*

Αναθυμάται με συμπάθεια ο ελληνομνήμων και την
επιβεβαίωση του βουλευτή Ηλία Μπρεδήμα στην
«Αθηναϊκή» το 1956:

*«Η ελληνική μειονότητα τιμάει τη Λαϊκή Δημοκρα-
τία της Αλβανίας».*

Συνοπτικές διαπιστώσεις

Αυτοί λοιπόν οι ελληνόφωνες που συναντήσαμε σε πόλεις και χωριά της Αλβανίας, μας έδωσαν τη διαπίστωση —σ' όλη την ερευνητική-μας προσπάθεια— πως δεν είναι εύκολο ένας περιηγητής, να βρεί παράπονα και δυσαρέσκειες σε μια κοινωνία που σου θέτει σαν βάση τη σύγκριση της προ του 1945 ζωής, με τη σημερινή και που βρίσκεται σ' ένα βάσιμο και στέρεο σοσιαλιστικό «γίνεσθαι».

Το καθεστώς φρόντισε όσο κι όπως μπόρεσε, κι αγκάλιασε με στοργή την ελληνική μειονότητα. Είχε βέβαια κι αυτή μεγάλο μερτικό αγώνων και θυσιών από το 1941 ως το 1945. Τους ύδρευσε και τους ηλεκτροδότησε τα χωριά. Τους επέβαλε το χρέος να οργανωθούν σε γεωργικούς συνεταιρισμούς. Αρχικά, πέρασαν πολλές δυσκολίες και αντιδράσεις, στερήσεις και θυσίες. Χωριά όπως ήταν συνηθισμένα και καλοκακομαθημένα από τις αποστολές μεταναστευτικών χρημάτων των συγγενών-τους, και ψυχολογικά, ήταν «βαρύς ο αμανές» να μούνε σε κανάλια πειθαρχημένης εργασίας. Τους άρεγε το καθησιό, και περιμένανε τα «τσέκια».

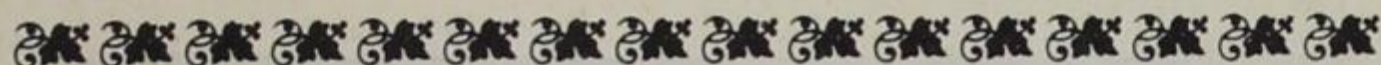
Τα πρώτα χρόνια, είχανε κρούσματα από στάσεις και αρνήσεις. Έπειτα όμως, σιγά σιγά προσαρμόστηκαν, κι ευθυγραμμίστηκαν με τη γενική οργάνωση των Συν/σμών. Έτσι και η μεταχείριση από την κυβέρνηση στάθηκε ανάλογη.

Καλλιεργούν θαυμάσια τα γνήσια ελληνικά ήθη κι έθιμα, τη γλώσσα, κι όλα τα γνωρίσματα της φυλής-μας. Είδα-

με όπου πήγαμε καλά νοικοκυριά και γλέντια. Αγαπημένες συντροφίες, χωρίς διαφορές, ομοθυμίες κι ομοιομορφίες. Έχουν όλα τα χωριά της Δρόπολης, του Πωγωνιού, του Βούρκου, πολλά μικρά παιδιά και σχολεία με πολλούς δασκάλους. Στο Αργυρόκαστρο έχουν την Παιδαγωγική Ακαδημία-τους που αποφοιτούν οι δάσκαλοι, και την Τράπεζά-τους που συναλλάσσουν τα σταλμένα από συγγενείς δολαριά-τους. Είναι γνωστή η εφημερίδα-τους το «Λαϊκό Βήμα» τ' Αργυρόκαστρου. Εκεί, και στα Τίρανα, τυπώνουν και τα πλούσια στην ελληνική γλώσσα σχολικά βιβλία-τους. Κάνουν τους γάμους παλιοκαιρίσιους, πενταήμερους με τα παλιά γνήσια έθιμα της ρωμιοσύνης, και οπωσδήποτε η πλειονότητα της Μειονότητας είναι ευχαριστημένη.

Γυμνασιόπαιδα.

Στη Δερβιτσιάνη

Μπαίνουμε στη Δερβιτσιάνη, και μας υποδέχονται οι δάσκαλοι έξω από το μεγάλο-τους Σχολείο. Προπορεύονται σε ασπασμούς κι εγκάρδια αισθήματα, ο διευθυντής Χ. Ράφτης και ο πρόεδρος του Λαϊκού Συμβουλίου του χωριού Β. Γούντζος. Και οι δύο-τους, με πανεπιστημιακή μόρφωση. Το Διδακτήριό-τους στεγάζει 8τάξιο Δημοτικό, μικτό Γυμνάσιο, Λύκειο και Μέση Γεωργική Σχολή. Μας οδηγούν εκεί. Είναι 25 δάσκαλοι. Επιμένουν να τους επιθεωρήσουμε. Τα παιδιά είναι στις τάξεις-τους. Μπαίνουμε σ' όλες τις αίθουσες με τη σειρά. Τους κάνουμε διάφορες ερωτήσεις και μαθήματα (φυσικά στην ελληνική, την ξέρουνε φαρσί). Είναι όλα συνολικά 500 παιδιά. Τα δερβιτσανόπουλα δείχνουν καλοθρεμμένα, ροδαλά, έξυπνα και ντροπαλά. Στις μεγάλες τάξεις, διδάσκονται και ρωσικά. Πάμε σε μια αίθουσα της τελευταίας τάξης. Εδώ κάνουν μουσικοχορευτική προπόνηση, με ακορντεόν και βιολί. Γνωρίζουμε την ταλεντούχα κι όμορφη παιδούλα Νεράιδα, γνωστή και στην Ελλάδα, ερασιτέχνιδα του τραγουδιού. Με την κρυστάλλινη φωνή-της, μας κελαηδάει ευθύς μπιρμπίλικα ένα δροπολίτικο συρτό.

Βγαίνοντας, συγχαίρουμε τους δασκάλους για τη δουλειά-τους, και στρίβουμε δεξιά πάνω απ' το Σχολείο. Οι βρύσες του χωριού εδώ, τρέχουνε τ' άφθονα νερά, που μέχρι το 1945 οι δροπολίτες είχανε βασανιστική λειψονεριά: τό 'φερναν από πολύ μακριά, λιγοστό και με βακτηρίδια. Τώρα, ύδρευση κι εξηλεκτρισμό, τα θεωρούν μεγάλα ευεργετήματα του Σοσιαλισμού-τους.

Μουσικοχορευτική ομάδα της Ε΄ τάξης του Σχολείου Δερβιτσιάνης στη Δρόπολη.

Μια πλευρά του Σχολείου Δερβιτσιάνης.

Χορευτικό Συγκρότημα της Δρόπολης.

Τρεις θεριακωμένες γριές, με φραμπαλάδες, σεγκούνια κι ασπρορούτια, στέκουν μπροστά στις βρύσες και μας κοιτάνε. Τις χαιρετάμε, και τις ρωτάμε πώς περνάνε... Κι ακολουθεί η στερεότυπη απάντηση:

—Εφτά χαρές είμαστε. Τώρα τι ανάγκη έχουμε. Να ζήσει η Ενβέρης. Να κόβει μέρες από μας, και να του δίνει χρόνια. Πρώτα, λέγαμε το νερό = νεράκι... και τώρα έχουμ' όλα τα καλά!...

Σ' όλη την Αλβανία, οι παρήλικες, σχεδόν αυθόρμητα, τούτο τον υμνητικό συγκριτικό ψαλμό κανοναρχάνε. Πάμε πιο πέρα σ' ένα βρεφικό σταθμό. Μας καλοσωρίζουν δυό κοπέλες νηπιαγωγοί. Πενήντα πιτσουνάκια αγοροκόριτσα καλοθρεμένα μπουλουκάκια, είναι καθισμένα γύρω - τριγύρω σε σκαμνάκια και τραγουδούν:

*«Αγαπούμε τον Ενβέρη
π' όλα τα καλά μας φέρει,
έβαλε νερά και φώτα,
και δεν είμαστε σαν πρώτα.
Έφερε τη λευτεριά-μας
την αγάπη τη χαρά-μας».*

Γυρίζουμε στην Κεντρική Πλατεία. Στεκόμαστ' έξω από το Σπίτι Πολιτισμού. Μαζεύονται καμιά εικοσαριά. Τους χαιρετούμε. Μας αντιχαιρετούν θερμά. Παίρνουμε δυό στην τύχη σε ιδιαίτερη κουβέντα. Τον Χ. Μάνο και τον Κ. Τζέτζη. Προσπαθούμε να βγάλουμε με την τσιμπίδα του μαστορικού λόγου κανα βαθύ καημό, κανά κρυφό παράπονο. Τους περιβάλλουμε μ' αγάπη, τους ορκιζόμαστε «μπέσα» κι εχεμύθεια. Μα τίποτα. Κόπια χαμένα. Μας παίρνουν φαλάγγι μ' ένα λόγο αβίαστο, καθάριο και σταράτο, γεμάτον καυχησιές κι επαίνους για το Κόμμα, την κυβέρνηση και τον Ενβέρ... Τους ζητούμε διάλογο.

—Τι λέτε κύριε; Τα παιδιά-μας έγιναν όλα επιστήμονες, τα σπούδασε το κράτος. Δεν πονοκεφαλάμε για τίποτα. Έχουμε το Συνεταιρισμό-μας. Βρέξει χιονίσει... η κατσαρόλα θα γεμίσει... Είμαστε αγαπημένοι. Είμαστε όλοι ένα. Ο

καθένας πληρώνεται ανάλογα με τη δουλειά-του. Κάνουμε τα γλέντια-μας και τραγουδάμε και χορεύουμε όλοι αντάμα...

Περνάει δίπλα-μας μια γριά και μας κοιτάζει με σπιθάτα μάτια. Κάτι πείραξε το Χρήστο και γελάει...

—Πούθε έρχεσαι μάκω-Γάκαινα; τη ρωτάει.

—Από την εκκλησιά... Δοκιμάζω να την πειράξω κι εγώ με αγαθό χαμόγελο.

Και η απάντηση στο χέρι.

—Αυτό που λες, δε με νοιάζει, γιόκα-μου.

—Γιατί να μη σε νοιάζει; της λέει ο φίλος-μου Βαγγέλης. Άμα ξεχνάς την εκκλησιά και τους παπάδες... είναι σα να ξεχνάς το Θεό τον ίδιο.

—Και τι δουλειά είχαν οι παπάδες με τον Θεό γιόκα; Εμείς τους κάναμε χαϊδεμένα παιδιά του Θεού. Τους πηγαίναμε τις «λειτουργιές» και τις έτρωγαν μοναχοί-τους. Τώρα τις τρώμε όλοι αντάμα. Έμαθαν και δουλεύουνε κι αυτοί.

—Δηλαδή ξέμαθες να πιστεύεις σε Θεό; Την ξανακεντρίζει ο Βάγγος.

—Εγώ τον Θεό τον έχω στην καλή καρδιά-μου. Να σου πω ένα τραγούδι γιόκα-μου;

—Άντε πέστο-μας και νά 'ναι παλιακό μάκω-Γάκαινα.

—Θα σας πω τη «Ζαχαρούλα»...

Κι αρχίζει και την κελαηδάει, παθητικό τσιντσίρι!

Ο Βαγγέλης ξεκόβει έναν άλλον πενηντάρη, και του λέει:

—Βρε είμαι Έλληνας αδερφός-σου, κι ήρθα στο χωριό-σου, δε μου λες, καμια αλήθεια;

—Έρθες, καλώς ήρθες, και να ματάρθεις. Κάτσε να φας, να πιείς και να πας στο καλό-σου. Εγώ είμαι στον τόπο-μου, κι εσύ στον δικό-σου. Εσύ με νοιάζεις σα φίλος και γείτονας, να είμαστε αδέρφια, αλλά ο καθένας στον τόπο-του. Ο δικός-σας ο τόπος δεν μας νοιάζει, γιατί, αν κι εδώ είχαμε το δικό-σας κουβέρνο... στα χωριά δε θά 'χαμε ανθρώπους!

Δικηγόρος ο Βαγγέλης και δεν ξεχνάει και το επάγγελμα, προσποιείται το κοντράρισμά-του.

—Έχετε δικαστήρια εδώ, θα έχετε και σκληρά φαντάζομαι.

—Δεν έχουμε, λέει ο Κώστας.

—Μα γιατί; Άγγελοι είσαστε; Δε μαλώνετε μεταξύ-σας;

—Έ, όχι. Τι έχουμε να χωρίσουμε;

—Μα δεν είστε άνθρωποι, δεν πέφτετε σε παραπτώματα;

—Έ, όταν πέφτουμε σε μικρά, τα διορθώνουμε ειρηνικά και μόνοι-μας...

Κι ο Χρήστος συμπληρώνει:

Πού να σας είχαμ' εδώ, να βλέπατε γάμο τρικούβερτο! Πέντε μέρες, με όλα τα παλιά σοφά λαϊκά-μας έθιμα. Μερό-νυχτα γλεντούσαμε όλοι καλεσμένοι κι αγαπημένοι σ' αυτή τη μεγάλη πλατεία που βλέπετε με δυό τακίμια βιολιά και ψητά και κρασιά κι όλα τα καλά. Η νύφη με τη ντόπια φορεσιά και τη χρυσή αρμάτα-της!

—Κι όλ' αυτά... χωρίς κουμπάρο και παπά; ξαναπειράζει ο Βαγγέλης.

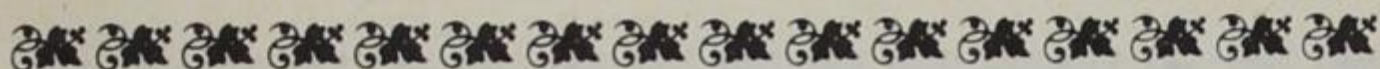
—Αστειεύεστε, Κουμπάροι και βλάμηδες είμαστε όλοι εμείς. Κι αντίς για παπά, τα νιόνυφα ορκίζονται και υπογράφουνε μπροστά στον πρόεδρο του Λαϊκού-μας Συμβουλίου.

Σε λίγο ζητάμ' επίσκεψη σε δύο σπίτια. Ο γράφων πάει στον Νικόλα Λίτσιου, κι ο Βαγγέλης σ' ένα άλλο.

Ο Λίτσιος μας καλοδέχτηκε με παιδιά και νύφες και μ' αγγόνια 25. Ένας κοντός ομογενής συνταξιούχος μαραγκός, με ρόιδο σκαστό στο μάγουλο που δεν του φαίνονται καν τα 70 χρόνια-του. Ευγενικός, φιλόξενος με μόρφωση και άλλα τρία αδέρφια, το Δημήτρη, αξιωματούχο παρτιζάνο που έπεσε στον αγώνα, το Θόδωρο, δάσκαλο μετανάστη στις ΗΠΑ και τη Βιργινία στη Λούσνια. Μας περιποιήθηκαν. Είπαμε πολλά και φύγαμε.

Μια ομάδα δερβιτσιανιώτες μας περίμεναν στο Σπίτι Πολιτισμού.

Μας κερνάνε... Δίνουμε ευχές... από καρδιά και φεύγουμε για την Πάνω Δρόπολη...

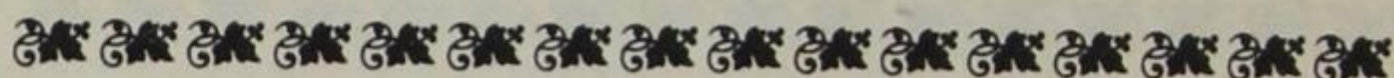
Στα Βρυσερά

Σε λίγο, φτάνουμε στα Βρυσερά...

Εδώ, έχουν Γεωργικό Κέντρο, Νοσοκομείο και πρατήρια. Είναι αντίκρυ από την Κακαβιά.

Επισκεφτόμαστε το μικρό Νοσοκομείο. Μας καλοσωρίζουν οι γιατροί Γιάννης Ράφτης και Θανάσης Νάτσης. Ο πρώτος έχει 15 χρόνια γιατρός με πείρα σε τούτη την περιοχή. Ο δεύτερος έχει μόνο 3 χρόνια. Πρόθυμοι μας κατατοπίζουν. Έχουνε θάλαμο παθολογίας, γυναικολογίας και παιδιατρικής. Σύνολο 40 κρεβάτια. Ο Γιάννης μας ενημερώνει:

Η Πάνω Δρόπολη έχει 17 χωριά. Τούτο το Νοσοκομείο είναι το κεντρικότερο. Έχουμε άλλα 3 κέντρα υγιεινής, και κάθε χωριό έχει τη μαμή και τη νοσοκόμα-του. Από Γεωργουτσάτι μέχρι Κουσοβίτσα, Κακαβιά και Λόγγο, έχουμε 67 άτομα υγειονομικό προσωπικό. Έχουμε και 2 οδοντίατρους και 2 μέσους βοηθούς. Προπολεμικά μάστιζε την περιοχή η ελωνοσία και η φυματίωση. Σήμερα, τέτοια κρούσματα είναι σπανιότατα στους χίλιους 3 και ούτε. Καταπολεμάμε προληπτικά και τους καρκίνους, κ' οι θάνατοι απ' αυτούς ανέρχονται μόνο σ' ένα 10% το χρόνο. Και από ψυχικά νοσήματα δεν έχουμε. Μία περίπτωση το χρόνο, λέει ο Θανάσης. Στα 15 χρόνια πό' χω εδώ, μόνο 3 περιπτώσεις έχουν παρουσιαστεί. Συμπληρώνει ο Γιάννης. Μας δείχνουν και το Φαρμακείο-τους. Τους αποχαιρετούμε και πάμε για το Σαράντι.

Το Σαράντι

Ένα δροσερό δειλινό φτάνουμε στο Σαράντι. Γαλήνια, ξένοιαστη κι ονειρική πολιτειούλα.

Μετά το ξενοδοχείο, βγαίνω περίπατο στα πλατιά-της βουλεβάρτα και στα μαγευτικά μικρά-της πάρκα.

Ο ήλιος βασιλεύει με μια στεφανόθωρη χρυσόμαλλη φωτιά στο βάθος τ' Αδριατικού πελάου. Βιγλίζω δυτικά την Κέρκυρα. Κοιτάζω δώθε - κείθε, με περιέργεια εντατική, το καθετί, κι ευφραίνεται η καρδιά-μου.

Σε τούτ' την πόλη, με ξελογιάζουν οι μπουρντουριστές και νταντελένιες ομορφιές-της! Η θάλασσα γύρω γλυκειά, με λαμπίκια νερά, φιλεί απαλά τα ζωηφόρα μασχάλια-της. Ελκυστική σα μαγνήτης η κάθε-της όψη, με συνεπαίρνει σύψυχο.

Μια πόλη που τρέφει έναν κόσμο απλό, ξευγενισμένο, φιλόπημο. Αριθμεί 12.000 κατοίκους. Έχει 53 γυμνάσια σε 100 χωριά της περιφέρειας και 12 μέσες σχολές. Τα 80% των μαθητών, καθώς και οι εργάτες, συνεχίζουν σ' επαγγελματικές, καλλιτεχνικές και άλλες νυχτερινές σχολές τις σπουδές-τους. Έχει μικρά εργοστάσια βιομηχανίας ελαιουργίας, κονσερβοποιίας, μακαρονοποιίας κ.ά. τροφίμων.

Με γοητεύει κι ο κόλπος, κοντυλογραμμένος κυκλικός που σαν ανάβουν τ' απόβραδα φώτα, μοιάζει του λιμανιού η απλάδα σα μικρός γαλανός ουρανός με πλεούμενα άστρα.

Τούτη η πόλη σε αμφιθέατρη θέση, μου δίνει μια ξέχωρη μέθη, σα να κρύβει στα κόρφια-της, μάγια λαϊκής αρχοντίας και ξωτίκια.

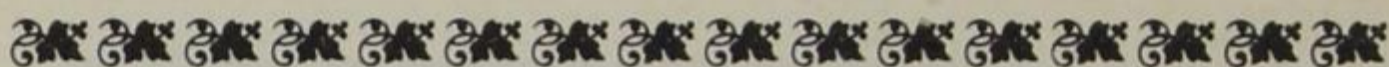
Εύκρατα δέντρα, γλυκύτατο κλίμα! Μου λεν πως δε χιονίζει ποτέ. Τριακόσιες μέρες το χρόνο καλοκαιριές και λιακάδες. Αλλά κ' οι άνθρωποί-της χαμογελαστοί, με καθαρή καρδιά. Κάνουν τη ρωμαντική-τους βόλτα στο μώλο τις ώρες της σκόλης, ή κάθονται σε πάρκα και κουβεντιάζουνε με σύνεση κι ευπρέπεια. Συζητούν σοβαρά, ή γελούνε αλέγγρα· κι άλλοι τρώνε και πίνουν σε μπαρ κι εστιατόρια, με μια σιγουριά ζωγραφισμένη στα ροδαλά πρόσωπά-τους. Βασιλικά και γιασεμιά μύρα, σμιχτά με τη θαλασσινή αλμύρα, αναγαλλιάζουνε την όσφρησή-μου.

Ζεστή και γόνιμη η γης, ρουφάει σα θερμοφόρα, τη γλύκα των όντων και τηνε κάνει ευωδιασμένη ανασεμιά και δύναμη τ' ανθρώπου.

Όλη τούτη η λουλουδιάρα ακρογιαλιά, ανακλαδίζει πεύκα φουντωτά, και φοινικιές πολύφτερες παγώνες. Φοινικιές σαν κοπελιές ναζιάρες, λυγερές, και μπανανιές και φύκους και φραγκοσυκιές, παρτέρες απ' ανθόκηπους και πασκαλιές· τοπία μ' όλο ξομπλιαστά στοιχεία αρμονικά, που σου εμπνέουν έρωτες. Αφηκράζομαι το ρυθμό των απαλών κυμάτων και μου θυμίζουνε λαχταριστά κι ερωτεμένα καρδιοχτύπια εφηβείας.

Το Σαράντι (που από «Άι-Σαράντα» καταργήθηκαν οι άγιοι, κι έμεινε η λέξη «Σαράντα» και τώρα «Σαράντι») είναι στ' αλήθεια μια ερωτούπολη, κλιμακωτή, νέα, παλιά, κι ωραία.

Κάνω έναν - δυό περίπατους σ' έναν πολυάνθρωπο δρόμο. Μα διψώ για κουβέντα. Θέλω να ξεκόψω πολίτες, να μιλήσω, να ρωτήσω, να ψυχολογήσω, να μάθω. Είμαι μονάχος, κι εδώ η μοναξιά δεν έχει πέραση. Εδώ οι κάτοικοι, κάνουν όλοι συντροφικές μονιασμένες παρέες. Παρατηρώ εδώ κι εκεί, με μια κρυφή χαρά, για κάθε πρωτόφαντη ιδή, στη σαγηνέφτρα πόλη! Θέλω να συνομιλήσω με καρδιές που ίσως κάποιον πόνο-τους να κρύβουν σε όποιον ψυχοτάφο. Κάθε λαός στα μέσαθέ-του εμπειρικά, είναι για μας χρυσορυχείο. Αλλά, χρειάζεται και μαστοριά, κι ένα επιδέξιο κλειδί ν' ανοίξεις την καρδιά-του, ν' αγγίξεις και να ξετυλίξεις τα αισθήματά-του.

Με βουρκιώτες ομογενείς

Κόβω δυό - τρεις βόλτες σ' ένα δρόμο. Βλέπω να βγαίνουν τρεις μεσήλικες απόνα καφενείο. Τους πλησιάζω. Ξεκρίνω πως είναι φύραμα αδερφικό.

—Γειά - χαρά-σας λεβεντιές.

—Γειά-σου κι εσένα ορέ λεβέντη.

—Πώς τα περνάτε εδώ 'πα;

—Πολύ ωραία!

Το λένε όλοι μ' ένα στόμα καταδεχτικά. Χαίρω που εδώ βρίσκω ακόμα πίο ζεστό αγέρα ρωμιοσύνης.

Πάμε πίο πέρα λίγα βήματα, φκιάχνουμε ένα «πηγαδάκι» και τους ρωτάω πολλά για τη ζωή-τους. Είναι κ' οι τρεις γεροί, κεφλήδες κι ευχαριστημένοι. Ο Κίτσος, ο Πέτρος κι ο Θωμάς. Τους κοιτώ κι αναρωτιούμαι το πώς μπορεί νά 'πιασε το δίχτυ-μου εύκολα εδώ λαβράκια, πονεμένα με κάποιες ίσως δυσαρέσκειες και κρυφαπωθημένα...

Νά κι ο μπαρμπα-Χαράλαμπος... Μα είναι όλοι από τα ελληνόφωνα χωριά του Βούρκου, παλιοί αγωνιστές και παρτιζάνοι. Φαίνονται καλοστεκούμενοι και καλλιεργημένοι. Έχουν κ' οι τέσσερις από τρία παιδιά, και όλα επιστήμονες. Προπολεμικοί καημακλήδες και βασανισμένοι στα νιάτα-τους βουρκιώτες. Ρωμιοί ως τα μπούνια. Μα τώρα όπως μου λένε, είναι ευτυχισμένοι Αλβανοί υπήκοοι και σοσιαλπολίτες...

—Πριν από το 1945, δεν είμαστε άνθρωποι. Είμαστε χειρότεροι από χτήνη. Εβδομήντα χωριά του Βούρκου, δεν είχαμε ούτε σπιθαμή γης δικιά-μας. Μας ρήμαζε η μαλάρια

και κάθε άλλη αρρώστια. Δεν είχαμε ψωμί να φάμε! Μας έτρωγε η ταλαιπώρια, η ξενητιά κι ο θάνατος! Γυρίζαμε και βρίσκαμε τις φαμίλιες-μας πεθαμένες! Κουνούπια σα γκουμάνια σουβλερά, κι αδέλες φιδομάνες ρουφούσανε το λίγο αίμα-μας κι ώς τα σαράντα, ο χάρος έκανε το ταχτικό-του πανηγύρι!...

Τά 'λεγε αυθόρμητα, ποιητικά ο Χαράλαμπος και με συνέπαιρναν τα λόγια-του.

—Γιατρό δε βρίσκαμε ποτέ. Σ' όλη τη νότια Αλβανία, ήταν ένας μοναχά, και δεν τον έβρισκες κι αυτόνε, όσο κι αν τον χρυσοπλήρωνες. Καθόμαστε σε υγρές παλιοκαλύβες μες στο βάλτο, και τα μάτια-μας έτσουζαν, πάνιαζαν κι έχαναν το φως απ' τα πολλά τα δάκρυα και τους καπνούς που μας τιμώραγαν οι μπέηδες, κι είχαν τον κάμπο όλον τσιφλίκια. Τουλούπες - τουλούπες οι καπνοί μας στράβωναν τα μάτια. Και τα κορμιά-μας σκέβρωναν στην υγρασία και στη λάσπη! Δεν είχαμ' ήλιου μοίρα! Κι ήρθ' ο καιρός στην Κατοχή, κι αγωνιστήκαμε στις τσέτες, και να μας ζήσει ο Ενβέρης! Είμαστε όλοι εφτά χερσούλες. Ενωθήκαμε όλα τα χωριά του Βούρκου. Οργανωθήκαμε σε Συνεταιρισμούς. Πήραμε τη γη δικιά-μας, δουλέψαμε και δουλεύουμε όλοι. Συντροφικά κι αγαπημένα. Δεν τρώει πιά κανένας το δίκιο τ' αλλουνού. Εμείς πήραμε όλοι σύνταξη και οι γυναίκες-μας παίρνουν από τα 50. Τά 'χουμε όλα τ' απαραίτητα. Έχουμε κι απόνα στρέμμα τόπο σπίτι-μας. Βγάζουμε τα ζαζαβατικά-μας, την αγελάδα-μας ή 10 ζωντανά για το γάλα και το βούτυρό-μας, για το τυρί και τ' άλλα-μας φαγώσιμα, τα κρασοράκια από τα πέργουλά-μας. Έχουμε τους γιατρούς στό πλάι-μας' και τα κλαρίνα-μας κάθε χωριό. Τα παιδιά-μας βγήκαν επιστήμονες και τεχνικοί. Ζούμε όλοι μονιασμένοι, με τα γλέντια-μας και τα παλιά-μας έθιμα τα λαϊκά, σε γάμους και γιορτές και πανηγύρια. Τα κρατάμε όλα όμορφα. Αυτό μας το ζητάει κι ο Ενβέρης. Είμαστε Έλληνες αληθινοί. Μα είμαστε υπήκοοι Αλβανοί. Απαλλαχτήκαμε μιά για πάντα από τα μίση και τα πάθη τα παλιά. Τώρα δε μας χωρίζει τίποτα...

Είχε πάρει μεγάλη φόρα ο Χαράλαμπος, κ' οι άλλοι συγ-

κατάνευαν. Δεν προλάβαινα να τους ρωτώ, να μ' απαντάνε.

«Πω πώ», έλεγα μέσα-μου, «τι λαός που σου 'γινε, να μη βρίσκω επιτέλους έναν αντιφρονούντα;...».

—Και τους παπάδες τι τους κάνατε, τις εκκλησιές που είχατε;

—Δουλεύουνε μαζί-μας· ή παίρνουνε τη σύνταξή-τους, κι έχουν αναπαμένη τη συνείδησή-τους, ότι δεν ξεγελάνε πιά, τερπέλικά τ' αδέρφια-τους.

Πετιέται και μου λέει μ' ένα χαμόγελο ο Κίτσος, κ' οι άλλοι ακομπανιάρουν.

—Όταν πέταξαν τα ράσα και ξούρισαν τα γένια-τους, κι έγιναν ένα με μας, κι εκείνοι... τότε κατάλαβαν πόσο κοροϊδευτικά πράματα ήτανε τα ράσα-τους, που ποτές «δεν κάνουν τον παπά», όπως λέει κ' η παροιμία. Συμπληρώνει περήφανα ο Θωμάς, κι ο Πέτρος επικυρώνει ομόφωνα με τη σειρά-του.

—Τι να τους κάναμε; Χωρίς να ιδρωκοπάνε... ψεύτιζαν τον εαυτό-τους και τον κοσμάκη...

—Και οι γερόντοι κ' οι γριές... πώς δέχτηκαν μια τέτοια τολμηρή καινοτομία κι αλλαγή; Τους ρωτώ.

Ο Θωμάς παίρνει πάλι το λόγο.

—Έ, οι γριές σαν αγράμματες, δυσκολεύτηκαν λίγο στην αρχή, ώσπου να συνηθίσουν. Τους λέγαμε: Ανάψτε σπίτι-σας ένα καντήλι σε μια εικόνα και σταυροκοπηθείτε...

—Σωστά. Έτσι, σιγά σιγά με το πέρασμα του καιρού και με τη διαφώτιση, το δέχτηκαν. Βεβαιώνει και ο Κίτσος.

—Ναι, τώρα πιά, δεν τους καίγεται καρφί. Κι αντίς για προσευχή, έχουνε το τραγούδι. Τσοντάρει κι ο Πέτρος.

—Και οι εκκλησιές τι έγιναν; ξαναρωτώ.

—Έ, όσες έχουν εικόνες και τέμπλα, τις έχουμε Μουσειά, τις άλλες Σπίτια Πολιτισμού, λέει ο μπαρμπα-Χαράλαμπος.

Και ο Θωμάς θυμάται παραδείγματα από το παρτιζάνικο και δίνει κι άλλη διάσταση στο θέμα.

—Εμείς είχαμε πολλούς παπάδες στο αντάρτικο... Και όλοι εκείνοι, ήταν από τότε φωτισμένοι και συνειδητοί αγωνιστές. Αυτοί δέχτηκαν πρώτοι ν' αποβάλουν τα ράσα και

βοήθησαν και τους άλλους. Τι να κάναμε; Ο κακομοίρης ο λαός είχε πληγές αγιάτρευτες από θρησκοληψίες, φόβους αγκάθια σε ψυχές από θεούς κι από διαβόλους.

—Μάλιστα. Εμείς είμασταν όλοι κ' οι τέσσερις τότε στ' αντάρτικο, στο τάγμα του Λευτέρη Τάλιου. Κι έτσι κάναμε καλή προετοιμαστική δουλειά και στους παπάδες. Εμάς δεν πήγαν οι αγώνες-μας χαμένοι. Για σας... λυπούμαστε αδερφικά, που χάσατε τη νίκη έτοιμη, μές από τα χέρια-σας!...

Τονίζει ξανά ο μπαρμπα-Χαράλαμπος.

Τότε μού 'ρχεται στη μνήμη κι εμένα μια ανάμνηση απ' το παρτιζανάτο...

—Θυμάστε, τους λέω, όταν χτυπήσαμε το Φλεβάρη του 1944 τους Γερμανούς στην Κακαβιά, ένας λόχος εμείς από το 15 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, και πολεμούσαμε σκληρά ένα 24ωρο, και μας βοηθήσατε κι εσείς με το Λευτέρη Τάλιο πλευροκοπώντας τον εχθρό;

—'Ω ναι, είμαστ' εκεί! Σαν τώρα θυμάμαι και σ' άλλη μια μάχη μετά το νικηφόρο τέλος-της, ήρθαμε και στην Καστάνιανη. Είμαστε καταπεινασμένοι και μας βράσατε κουρκούτι και ξεγελάσαμε την πείνα-μας! Κι έπειτα, τραγουδήσαμε όλοι μαζί θούρια της λευτεριάς και της νίκης. Αναθυμιέται με συγκίνηση ο Κίτσος.

—Ναι ναι, τι ενθουσιασμός ήταν εκείνος! Πέφταμε στη φωτιά, γιατί ήταν δίκαιος ο αγώνας-μας! Τι μεγαλείο! Εξυμνεί κι ο Πέτρος.

—Κι έπειτα ξανασμίξαμε στο Λόγγο αντίπερα πιά μέσα από την Κουσοβίτσα και κάναμ' ένα γλέντι και μπήκαμ' όλοι αγκαλιασμένοι στο χορό!...

—Μα τούτες οι αναμνήσεις δεν έχουν τελειωμό. Πάμε να σε κεράσουμε ό,τι θες και να μας ξανάρθεις πάλι, και στα χωριά-μας. Εμείς είμαστε όλοι βουρκιώτες και θέλουμε να ανταμώσουμε άλλη μια φορά σ' ένα γλέντι σαν εκείνα τα παλιά!

Προτείνει ο Χαράλαμπος. Κι όπως τα λέγαμε ορθοί, στην άκρη στο πλατύ καντούνι, με πάνε σε μια μπουραρία, με κερνούν... αλληλοασπαζόμαστε και φεύγω.

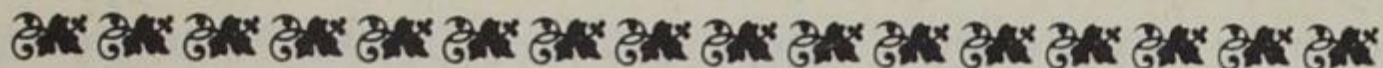
Στο ξενοδοχείο με περιμένουν, για ξενάγηση σ' ένα

Μουσείο, και σε μια έκθεση ερασιτεχνικής ζωγραφικής... Μα εμένα μ' έχουνε κυριέψει οι αφηγήσεις της βουρκιώτικης ομόγενης τριάδας. Κι οληνώρα στοχάζομαι πως ύστερ' απ' όλα τα καλά και θετικά της αλβανέζικης ρωμιοσύνης, εύλογα θυμάται κανείς το πόσο αληθινά βγήκαν τα παρακάτω λόγια και οι θέσεις του υπουργού της Άμυνας κ. Ε. Αβέρωφ - Τσοσίτσα που δημοσίευσε τελευταία το «Αντί» στο 107 τεύχος-του:

«...Πολλοί βορειοηπειρώται Έλληνες, έπαιξαν ρόλον εις τον αλβανικόν παρτιζάνικον αγώνα, είναι δηλαδή η θέσις την οποίαν ούτοι καταλαμβάνουν εις την κοινωνίαν της αύριον». «...Όσοι απόδηλοι επιμένουν στην ένωση, υφίστανται την επίδραση μιάς καταστάσεως, η οποία οριστικώς παραλλθεν». «...Εδημιουργήσαμεν μίαν ψευδαίσθησιν, επιστεύσαμεν τυφλά εις αυτήν, και η εξωτερική-μας πολιτική παρεσύρθη από αυτήν και από τας φωνάς του πεζοδρομίου, τας οποίας η ψευδαίσθησις προεκάλει...». «...Το ελληνόφωνο στοιχείον, όχι απλώς δεν καταπιέζεται, αλλά ουδόλως επιθυμεί την ένωσιν με την Ελλάδα...».

Αναθυμάται με συμπάθεια ο ελληνομνήμων και την επιβεβαίωση του βουλευτή Ηλία Μπρεδήμα στην «Αθηναϊκή» το 1956:

«Η ελληνική μειονότητα τιμάει τη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας».

Συνοπτικές διαπιστώσεις

Αυτοί λοιπόν οι ελληνόφωνες που συναντήσαμε σε πόλεις και χωριά της Αλβανίας, μας έδωσαν τη διαπίστωση —σ' όλη την ερευνητική-μας προσπάθεια— πως δεν είναι εύκολο ένας περιηγητής, να βρεί παράπονα και δυσaréσκειες σε μια κοινωνία που σου θέτει σαν βάση τη σύγκριση της προ του 1945 ζωής, με τη σημερινή και που βρίσκεται σ' ένα βάσιμο και στέρεο σοσιαλιστικό «γίνεσθαι».

Το καθεστώς φρόντισε όσο κι όπως μπόρεσε, κι αγκάλιασε με στοργή την ελληνική μειονότητα. Είχε βέβαια κι αυτή μεγάλο μερτικό αγώνων και θυσιών από το 1941 ως το 1945. Τους ύδρευσε και τους ηλεκτροδότησε τα χωριά. Τους επέβαλε το χρέος να οργανωθούν σε γεωργικούς συνεταιρισμούς. Αρχικά, πέρασαν πολλές δυσκολίες και αντιδράσεις, στερήσεις και θυσίες. Χωριά όπως ήταν συνηθισμένα και καλοκακομαθημένα από τις αποστολές μεταναστευτικών χρημάτων των συγγενών-τους, και ψυχολογικά, ήταν «βαρύς ο αμανές» να μπούνε σε κανάλια πειθαρχημένης εργασίας. Τους άρεγε το καθησιό, και περιμένανε τα «τσέκια».

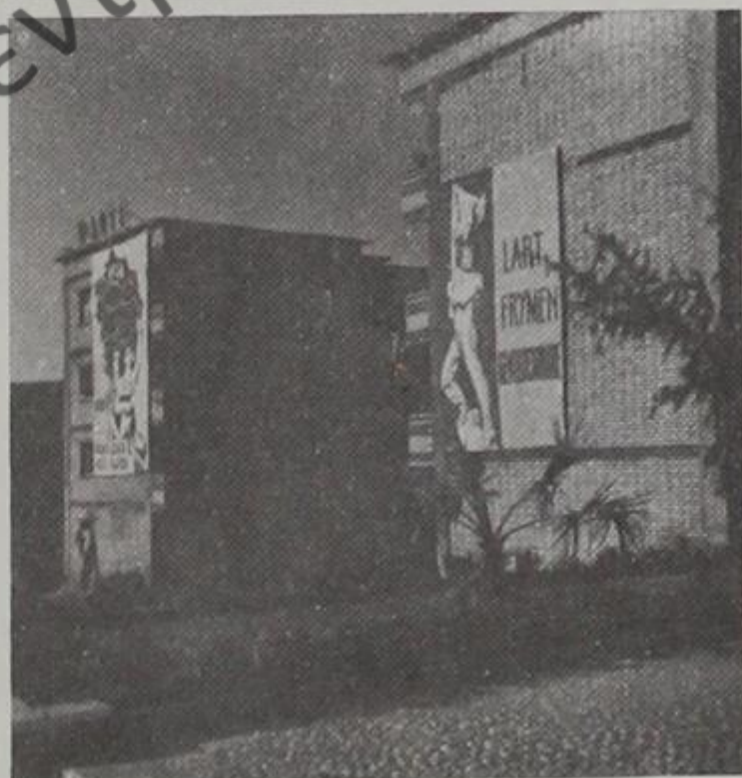
Τα πρώτα χρόνια, είχανε κρούσματα από στάσεις και αρνήσεις. Έπειτα όμως, σιγά σιγά προσαρμόστηκαν, κι ευθυγραμμίστηκαν με τη γενική οργάνωση των Συν/σμών. Έτσι και η μεταχείριση από την κυβέρνηση στάθηκε ανάλογη.

Καλλιεργούν θαυμάσια τα γνήσια ελληνικά ήθη κι έθιμα, τη γλώσσα, κι όλα τα γνωρίσματα της φυλής-μας. Είδα-

με όπου πήγαμε καλά νοικοκυριά και γλέντια. Αγαπημένες συντροφίες, χωρίς διαφορές, ομοθυμίες κι ομοιομορφίες. Έχουν όλα τα χωριά της Δρόπολης, του Πωγωνιού, του Βούρκου, πολλά μικρά παιδιά και σχολεία με πολλούς δασκάλους. Στο Αργυρόκαστρο έχουν την Παιδαγωγική Ακαδημία-τους που αποφοιτούν οι δάσκαλοι, και την Τράπεζά-τους που συναλλάσσουν τα σταλμένα από συγγενείς δολαριά-τους. Είναι γνωστή η εφημερίδα-τους το «Λαϊκό Βήμα» τ' Αργυρόκαστρου. Εκεί, και στα Τίρανα, τυπώνουν και τα πλούσια στην ελληνική γλώσσα σχολικά βιβλία-τους. Κάνουν τους γάμους παλιοκαιρίσιους, πενταήμερους με τα παλιά γνήσια έθιμα της ρωμιοσύνης, και οπωσδήποτε η πλειονότητα της Μειονότητας είναι ευχαριστημένη.

Γυμνασιόπαιδα.

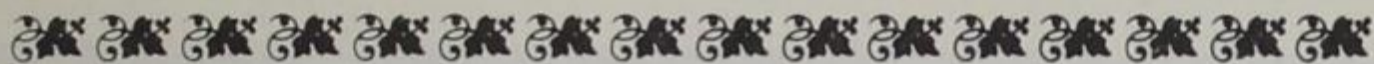

Εικόνες από το μαγευτικό Σαράντι.

Θεαματικοί χοροί από ερασιτέχνες χορευτές της περιοχής Σαραντιού.

Αυγή «Πελόμπε» και Ξαμίλι

Η νύχτα κλωσούσε μαγικά τις αυγινές χαρές και τα δροσάτα κέφια. Ξυπνάμε το πρωί μ' ανανιωμένη χάρη. Το κυματάκι παφλαστό, με φουσκωμένα μάγουλα γουλίζει τη στεριά.

Κατεβαίνουμε για κολατσιό. Με τον Αλέξη και τους άλλους. Ανοίγουμε κουβέντα για καιροσκοπούς και διπλωμάτες πονηρούς, όπου, σε κρίσιμες στιγμές αγώνων, γλιστράνε σαν τα χέλια και τη βγάζουν καθαρή... Κι ο φίλος μας λέει μια παροιμία στη γλώσσα-τους:

*«Ουρτ εμπούτ
δε πλιότ τηγκάν».*

Δηλαδή: «ήσυχος και μαλακός και γιομάτο το τηγάνι».

Ύστερα, επισκεφτόμαστε στην πόλη μιαν έκθεση ερασιτεχνικών ζωγραφικής και γλυπτικής. Ο νέος γλύπτης Νίκος Γκοντρόλης και ο ζωγράφος Βασίλης Κάτσης μας ενημερώνουν για τα έργα και τη δουλειά-τους. Τα θέματά-τους κύρια, τά 'χουν από την Αντίσταση κατά του φασισμού, κι από την αγροτική ζωή... Συγχαίρουμε τους νέους ταλεντούχους... και ξεκινάμε για το Βουθρωτό. Παίρνουμε τη δημοσιά ΝΑ. της πόλης. Δεξιά ζερβά, ραχούλες φυτεμένες οπωροφόρα, από τα φοιτητικά-τους νιάτα.

Μια πελώρια στήλη σ' ακροθάλασσο λοφάκι, αποθανατίζει συνθήματα και άθλους εργασίας. Στρίβουμε κατά του Βούρκου την ακροκαμπιά. Φυσάει έν' απαλό αγέρι και κυματίζει τα νιόφυτρα σπαρτά του κάμπου. Σ' ένα χάντακα πλατύ που σέρνει της πεδιάδας τ' απόστραγγα νερά, η

Ξαμίλι.

ποταμιά ριγηλίζει σα με πολύφωνα δαχτύλια αρμονικά· λες και πανηγυρίζουν αγέρας και νερό τη νίκη του νέου δυναμικού ανθρώπου, όπου, καπίστρωσε τα δυό αυτά της φύσης τα στοιχεία, για τα χαρούμενα και σίγουρα ψωμιά και τα γλυκά τραγούδια. Είναι το τρανό της Τσούκας το κανάλι που φέρνει και τον ποταμό το Μπίστριτσα στο χωνεφτήρι του πελάου, απ' τον απέραντο βουρκιώτικο σιτοβολότοπο. Πάνω, ζερβά και μακρυά, έπειτ' απόνα τούνελ, είναι κι ένας τρανός υδροηλεκτρικός σταθμός, που στέλνει φως και στην Ελλάδα... Κόβουμε λίγο δεξιά, πέρα κατά του Ξαμιλιού τα νέα περιβόλια. Εργάτες σωληνώνουν σε όχτια ομαλά τ' αρδευτικό-τους δίχτυο, για τα ποτιστικά-τους. Τρέχουν αγάλια με τ' αμάξι, κι αντιθωράω τα λοφάκια, τις πλαγιές, κι όπως τραβάμε βαθιά στην ούγια του στεριανού ποδιού, προβάλλει μπρος στα μάτια-μας ΝΑ., νωχελική, η περιβόητη του Βουθρωτού η λίμνη. Την αντικρύζω και συλλογιούμαι: το πόσα κορμιά δεν έχασε μες στη βαθιά-της άβυσσο και τούτ' η λάμια η θηλέστια κ' η θολή καταχωνέφτρα των παλιών επιδρομών και του Αλήπασα διαφέντρα. Πάνω στη γιάλινη πλατφόρμα-της με τα 20 χιλιάδες στρέμματα και το πίο βαθύτερό-της 16 μέτρα φαντάζουμε στα μάτια του οραματιστή και της ιστορικής μνήμης, φάλαγγες - φάλαγγες αραδιαστές οι χαλκοπράσινες μορφές νεκρών στρατιωτών με τη βουβή περίσκεψη στην όψη, για τον αδικοχαμένο βίο-τους. Η λίμνη πριν από το μεσαίωνα λεγότανε «Πελόμπε». Μα από τότε κ' ύστερα, πήρε τ' όνομα του Βουθρωτού. Σμάρια σμάρια τα πουλιά πετούν σπασμωδικά απάνω-της· κι άλλα υψώνονται κυκλικά κι όλο γαζώνουνε μακρόσυρτα τους γκριζομόλυβους αιθέρες. Ο καρποφόρος πιά κάμπος του Βούρκου, δίνει στα μάτια-μας θέση στη στοιχειωμένη απ' τους βαρβαρικούς πολέμους, και τους μύθους κέρβερη τούτη νερομάνα.

Φτάνουμε στο Ξαμίλι, νέα πολιτειούλα, με 1.500 κάτοικους, τα πιότερα ζευγαράκια νιόπαντρα. Τριγύρω οι ράχες φυτεμένες μ' εκατοντάδες χιλιάδες πορτοκαλιές κι ελιές. Κι όλο προβλέπονται με τη σωστή δουλειά, θάματα νέας ευφορίας.

Κάνουμε στάση και μας οδηγεί στα περιβόλια τα πολύ-καρπα ο γεωπόνος Τόμσον, που μας κατατοπίζει γενικά.

—Εδώ, όλη τούτη η περιοχή ως το 1968, ήτανε τόποι για βοσκές και έλη για τ' αγρίμια. Μα βλέπετε πως την εξημερώσαμε και τηνε φκιάχνουμε παραδεισένια. Όλα τα πετυχαίνουνε οι άνθρωποι, σαν έχουν όρεξη και ζήλο για ευσυνείδητη συλλογική δουλειά. Το 1966 πέρασε ο Ενβέρ εδώ, μας υποκίνησε, μας έδωσε σχέδια ξεχερσωμού, και μας είπε:

«Αυτός ο τόπος που παραμένει άχρηστος και άκαρπος, μπορεί με τη δουλειά και τον ιδρώτα-μας να γίνει αγνώριστος μέσα σε 10 χρόνια...».

Κι έγινε αλήθεια, όπως βλέπετε, η άγονη τούτη γης σε 8 χρόνια ολότελα μια γεννοβόλα καρπομάνα! Όλα με το τσαπί και με το φτυάρι με προαιρετική δουλειά και άμιλλα των φοιτητών. Φέρνουμε το ποτιστικό νερό από 13½ χιλιόμετρα και με 5½ χιλιάδες μέτρα ατσαλοσωλήνες. Κάθε 10 μέρες τους δίνουμε κι ένα χορταστικό νερό. Έχουνε 6 χρόνια που καρπίζουνε γερά, και μας δίνουνε πολλές φορές το χρόνο λεμόνια, πορτοκάλια και μανταρίνια λογιών λογιών. Πέρυσι πήραμε μόνο από τις ελιές 3 χιλιάδες κουιντάλια (9.000 κιλά). Η νιόφυτη ελιά, γεννάει στα 14 χρόνια της καρπό και η πορτοκαλιά στα 7. Μα εμείς από την πολλή και καλή περιποίηση, πρωτοτρυγήσαμε καρπό στα μισά απ' όσα προβλέπει η γεωπονική επιστήμη χρόνια. Οικοδομούμε βλέπετε στο Ξαμίλι-μας όλο και νέες πολυκατοικίες. Πολλοί από τους νιόπαντρους ζητάν να εγκατασταθούν εδώ. Θέλουμε χέρια για δουλειά. Σε μια - δυό δεκαετίες μπορεί να γίνουμε διπλοί.

Οχτώβρης και δοκιμάζουμε μανταρίνια και πορτοκάλια. Μοσχοβολάνε άρωμα και γλύκα!...

Αυτά όλα είναι του αλβανικού λαού, μας ξαναλέει ο Τόμσον, και μπορείτε να γευτείτε όσα θέλετε. Γιατί ο λαός-μας που σας φιλοξενεί σας νιώθει φίλους· και στους αληθινούς φίλους, δίνει και την ψυχή-του ακόμα.

Τονέ συγχαίρω και τονε ρωτώ για τους λωτούς (ούρ-

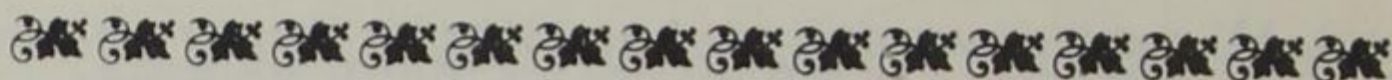
μες). Μ' ενημερώνει πως αυτό το είδος τό 'φεραν απ' την Τουρκία. Ο λωτός με τον υπέροχο καρπό-του, περιέχει βιταμίνες C, B1 και B3.

Τα μάτια-μας δε χορταίνουν να βλέπουνε πορτοκαλιές, μανταρινιές και κιτρολεμονιές, σα νύφες στολισμένες με πλήθια κίτρινα φλουριά.

Έπειτα μας οδηγεί σ' ένα παλατάκι περίοπτο και μας κερνάει...

Ανεβαίνω στην πίο ψηλή βεράντα-του, κι αγναντεύω την Κέρκυρα. Το Στενό-της, το βουνό του Παντοκράτορα, τη Σπαρτίλα, την Κασσιώπη κι άλλα χωριά, που με διόπτρες τα ξεκρίνω τόσο κοντινά, σα να τα χεροπιάνω. Σε τούτον το ρωμαντικό κι έξοχο του Ξαμιλιού ξενώνα, κερνιούμαστε, αλλάζουμε ευχές και χαιρετούρες και φεύγουμε για την αρχαία ελληνούπολη.

Το Βουθρωτό

Έπειτ' από μικρή διαδρομή σ' άλλα νιοφυτεμένα καταράχια, μπαίνουμε στ' αρχαία βασίλεια του Βουθρωτού...

Από δεξιά το Ιόνιο στρίβει και σμίγει με τη λίμνη. Στο ανοιχτό κανάλι ανατολικά, το κάστρο του Αλήπασα, ορθώνει κάτω απ' αραιά και μπλάβα σύννεφα την επιβλητική σκιαγραφία-του και σκυθρωπιάζει πιο πολύ, το αιματόδυνο βάρος της ιστορίας-του. Σύννεφα που γυροφέρνουνε στο Βουθρωτό σαν πατριαρχικές κι αιωρούμενες εφοδιοπομπές, που θαρρείς και απειλούν ν' αμολύσουν τους ασκούς του Αίολου περιμαζεύοντας μαγνητικά τ' άυλα μίση των αιώνων.

Στην πόλη, μας καλοσωρίζει ο αρχαιολόγος Δημοσθένης Μπουτίνας, που δούλεψε αποδοτικά και στ' Αργυρόκαστρο και στο Σαράντι. Μας ξεναγεί λοιπόν σε μian έκταση από 200 στρέμματα, ανάμεσα στα λείψανα και τους βασιλικούς κήπους της αρχαίας πόλης.

Έκσταση σου προκαλούν οι διαρυθμιστικές πτυχές από τα ογκολίθινα βάθρα και τείχη και τα γέρικα ψηλά ημερόδεντρα που θρέφονται από τη γης και την αλμύρα και ριζοβολούν, θαρρείς κι αναζητούν σαν τα παρθένα δάση τους νεκρούς κι αγύριστους δυνάστες κυνηγούς γι' αρχοντικά θηράματα. Στην κορφή δεσπάζει η βενετσιάνικη Κούλια. Εδώ κατά το 1.200 π.Χ. με την κάθοδο των Δωριέων κι άλλων ελληνικών φυλών, είχαν πρωτοπεράσει οι Ιλλυριοί.

Η πόλη με τη μακραίωνη και πολυτάραχη ιστορία, ιδρύθηκε τον 7 π.Χ. αιώνα. Τ' όνομα Βουθρωτό, το πήρε από το

βούθρο = βόδρος, που προέρχεται από το βόδι. Κάποτε (για το μύθο της λαϊκής φαντασίας) ένα τεράστιο βόδι είχε βγει σ' ένα μέρος εδώ. Μια άλλη εκδοχή είναι πως τ' όνομα έμεινε από τον τόπο τούτον, που είχε πολλά κανάλια κι αγριόβοϊδα. Βόθρος – βότρος = Βουθρωτό, Βουθρωτός και Βουθρωτόν. Βους - τιτρώσκω και βους θρώσκω. Ο Αθαν. Σταγειρίτης, επικυρώνει ότι, προέρχεται πράγματι τ' όνομα από τ' αρχαία και περίφημα ηπειρώτικα βόδια των Κεστρίνιων και των Κερκυραίων. Από τ' αρχαία χρόνια σέρνονταν διάφοροι μύθοι γι' αυτό. Λένε πως είχε έρθει και η Ωραία Ελένη του Μενέλαου της Σπάρτης. Όταν είχε πέσει η Τροία, έφτασε ταλαιπωρημένη ως τα παράλια του Βουθρωτού. Είχε μάλιστα με τους φίλους-της και άλογα και βόδια, κ' ήθελε να ξαναχτίσει μια νέα Τροία εδώ πέρα. Ο Ιταλός Ουγκολίνι, έδωσε επίρρωση στο μύθο αυτόν, γιατί είχε και στενές αντιλήψεις πάνω στην ιστορία. Έτσι, όλα τα κτερίσματα από τις ανασκαφές-του, κι όλα τ' αποκαλυπτικά στοιχεία, τα σύνδεσε με τη Ρώμη και την Τροία. Το 1933 έχτισε κι έναν πύργο, αλλά δεν πρόφτασε να τον χαρεί πολύ, γιατί σε τρία χρόνια πέθανε. Ένας άλλος μύθος λέει πως είναι θαμμένη κοντά στην «Πύλη του Λονταριού» στα βορινά τείχη, μια χρυσή γουρούνα με 12 χρυσά γουρουνόπουλα...

Ξέχωρη ζωή και ιστορία, έχουν πολλά αξιοθέατα τμήματα, όπως είναι το Θέατρο, Ωδείο, Ασκληπείο, Βαπτιστήρι, Ακρόπολη Κούλια, δυό αγάλματα αρχαίου πολεμιστή του γλυπτή Σωσικλή (το ένα το πήραν οι Ιταλοί), δυό κεφαλές του Πραξιτέλη με τον Απόλλωνα, κι άλλα ευρήματα από τη Φοινίκη (τα φέραν στο Μουσείο-τους εδώ) καθώς ήταν πρωτεύουσα της Ηπείρου στα χρόνια του μεγάλου Πύρρου.

Το 167 π.Χ. έκαψε το Βουθρωτό ο ύπατος της Ρώμης Αιμίλιος Παύλος με τις 75 άλλες πόλεις της Ηπείρου.

Φωτιά και ρεμούλα σκόρπισαν και οι Γότθοι και Βυσιγότθοι τον 9 μ.Χ. αιώνα.

Από τον 11 αιώνα κ' ύστερα, πέρασαν πολλοί επιδρομείς. Ανάμεσα σ' αυτούς, κ' οι Σταυροφόροι Βενετσιάνοι, Ανζιανοί κ.ά.

Τη βορινή πύλη «Σκαία» που έχει 5 μ. ύψος και 1,80

Άποψη του αρχαίου Θεάτρου στο Βουθρωτό.

φάρδος (για προφύλαξη από τη λίμνη) τη λένε και «Μεγάλη Θύρα», όπως την αναφέρει κι ο Βιργίλιος στην «Αινειάδα». Αυτή χρησίμευε κι ως πόρτα του λιμανιού.

Στην ηπειρώτικη αρχαία τούτη πόλη, οι πρώτες ανασκαφές έγιναν από Ιταλούς κατά την 30χρονη βασιλεία του Ζώγου.

Από το 1928 ως το 1942 ιδιαίτερα, αρκετοί πολύτιμοι θησαυροί μεταφέρθηκαν στη Ρώμη· και άλλους έκλεψαν και ξεπούλησαν οι τοτινοί αετονύχηδες. Κείνα τα χρόνια σ' όλη την Αλβανία, δεν υπήρχε ούτε ένα Μουσείο. Το νέο καθεστώς, όμως, το 1946, με ομάδα επιστημόνων κι αρχαιολόγων της Ακαδημίας Τιράνων, έβαλε πλάνα ανασκαφών με θαμαστά αποτελέσματα.

Έτσι, στα κατοπινά χρόνια, αποκαλύφτηκε το Ασκληπείο και το δεύτερο αμυντικό τείχος με περίμετρο 950 μ. που είχε γίνει στην ακμή της πόλης, από τον 5 ως τον 2 αιώνα π.Χ. Τα πρώτα ίχνη βρέθηκαν στην Ακρόπολη το 1.000 μ.Χ. και πολλά δοχεία από τον 7 π.Χ. αιώνα. Η Αγορά-της, το Εμπορικό Κέντρο, το Θέατρο με 1.400 θέσεις, ο ναός του Ασκληπιού, τα Λουτρά, τα σπίτια και οι αποθήκες του κρασιού.

Τα θέατρα στην αρχαιότητα, γίνονταν και προς τιμή του Διόνυσου... τονίζει ο Δημοσθένης.

Τα ευρήματα είναι πολλά και διάφορα. Μικροί και μεγάλοι αμφορείς, νομίσματα Κορινθίας, Απολλωνίας, Αμβρακίας. Στις αρχές του 3 π.Χ. αιώνα χτίστηκε η Ορχήστρα με 19 σκάλες και 5 διαζώματα. Το άγαλμα τ' Απόλλωνα είχε τέτοια ομορφιά, που ο Ιταλός Ουγκολίνι τ' ονόμασε «Θεό του Βουθρωτού». Ο ίδιος είχε βρει 400 ονόματα (νομοδιατάγματα) απελευθέρωσης 200 σκλάβων γυναικών, και 200 αντρών. Τά 'χουν αρπάξει όλα οι Ιταλοί. Στο Ασκληπείο βρέθηκαν 400 πύλινα αγγεία.

Τους πρώτους μ.Χ. αιώνες, η πόλη είχε βουλιάξει από σεισμούς. Τώρα βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας.

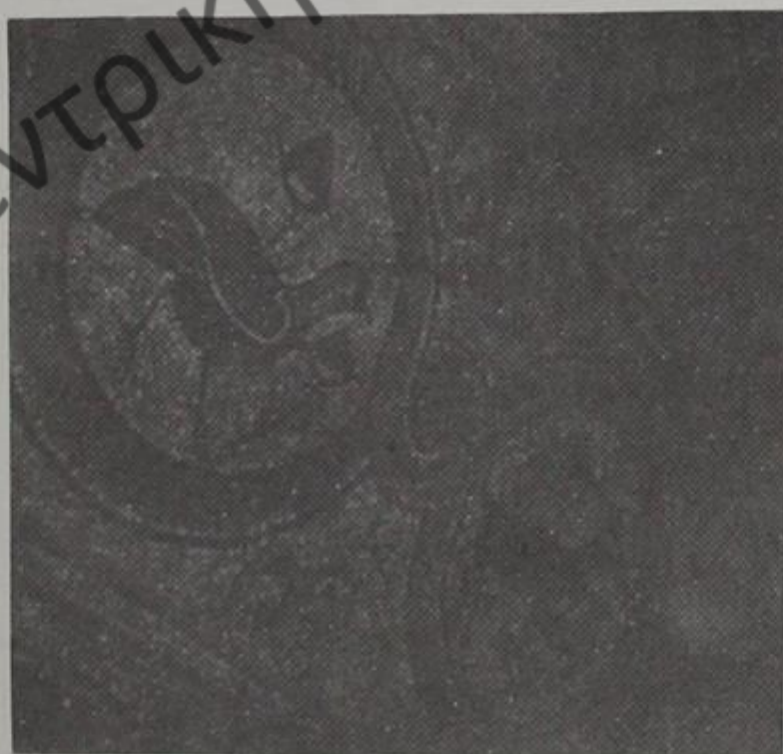
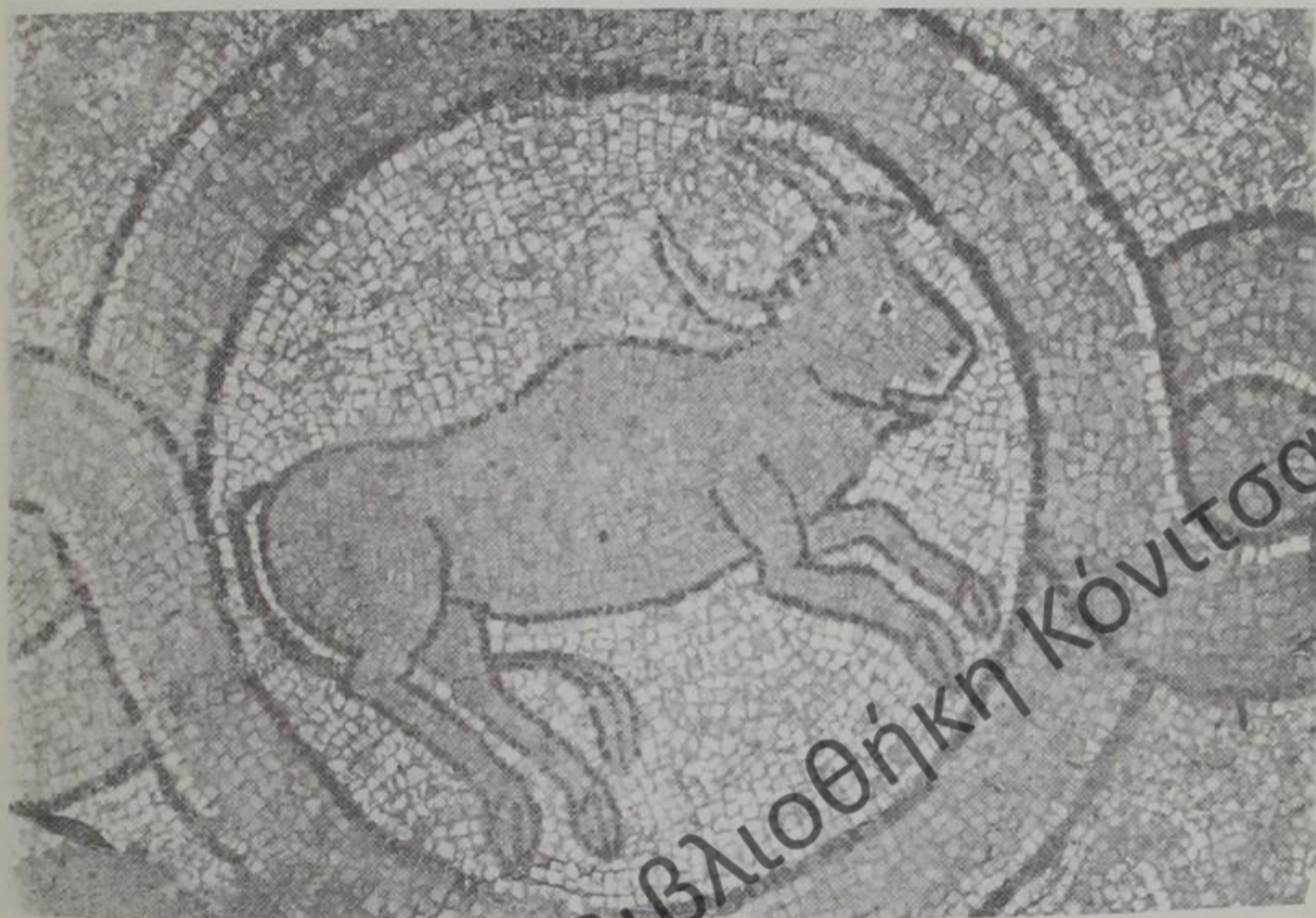
Πλάι από το υπέροχο με μωσαϊκά και ψηφιδωτά Βαπτιστήρι, ορθώνονται οι κολώνες μεγάλου ναού και νυμφαίο

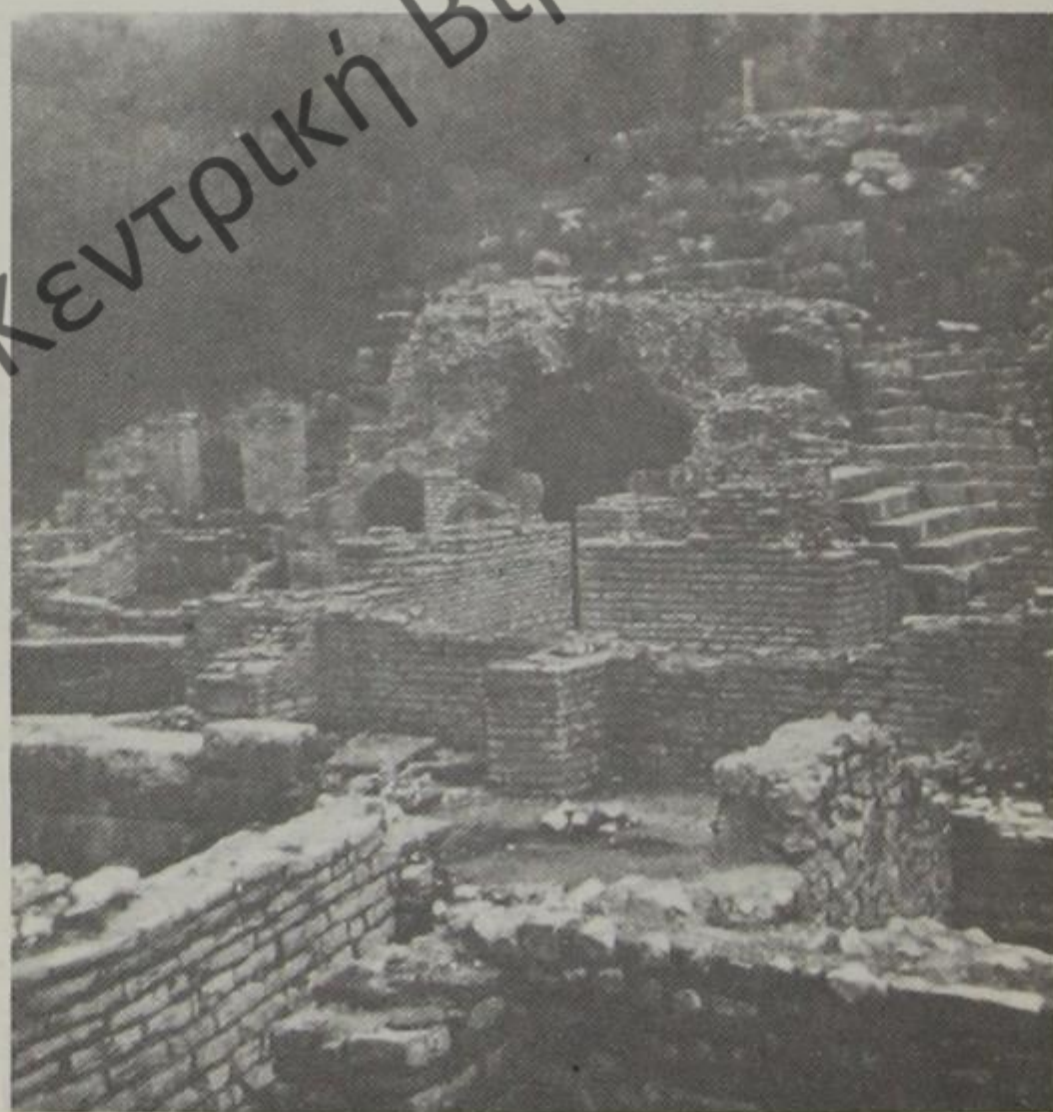
Μια κούλια και κολώνες στην είσοδο του Βουθρωτού.

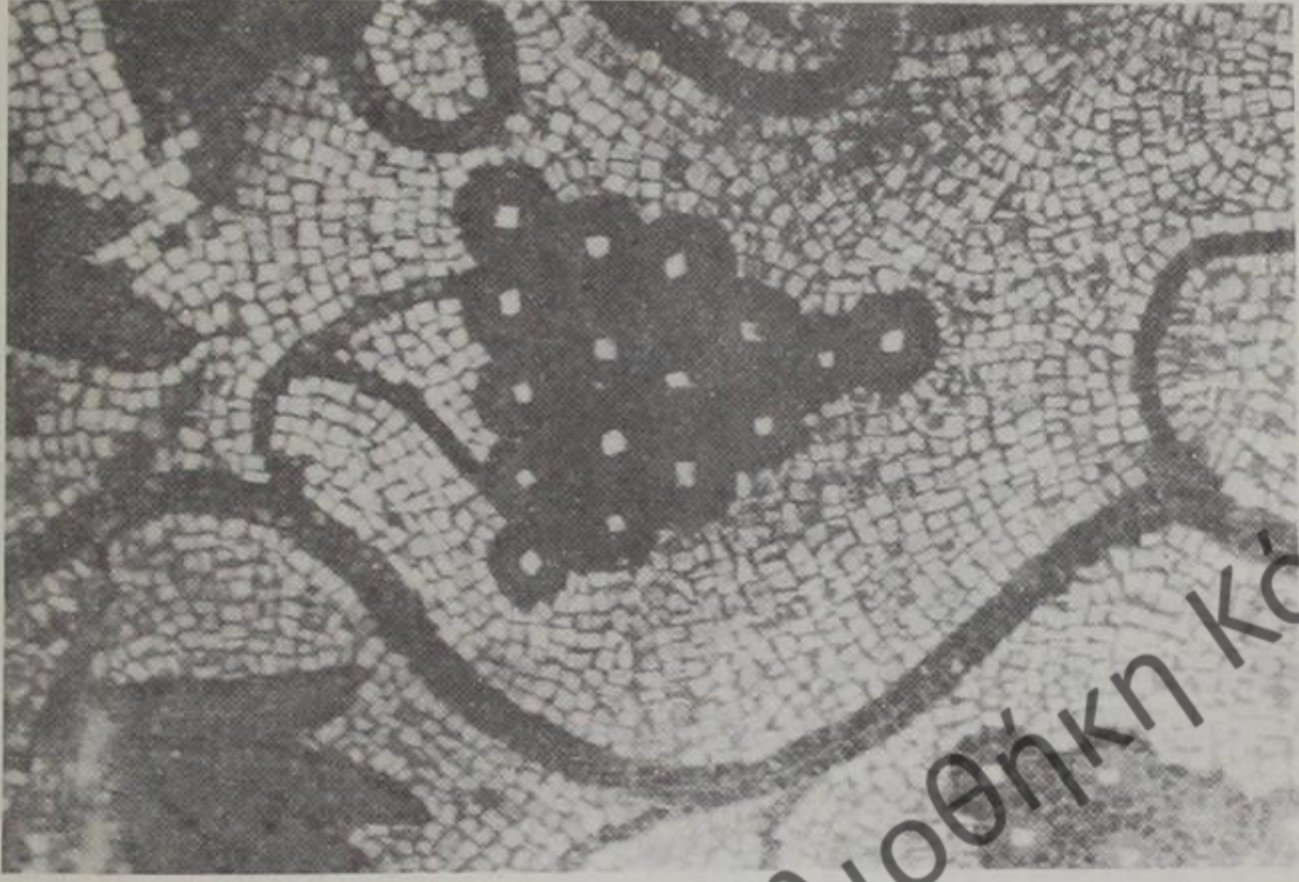
Αρχαίο θέατρο στην Ελληνούπολη του Βουθρωτού.

Ψηφιδωτά στο Βουθρωτό.

Τμήματα από την ελληνική πόλη του αρχαίου Βουθρωτού.

Ψηφιδωτά στο Βαπτιστήρι.

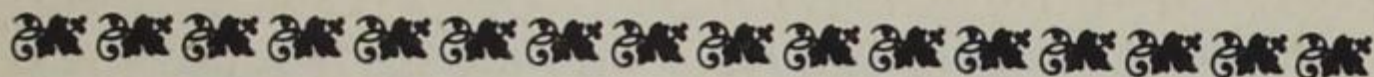
τμήμα της πόλης, που είχε κάνει ο Ιουστινιανός.

Μα τελειών' η περιήγηση και πάει μεσημέρι. Τα σύννεφα κρύψανε τον ήλιο, κ' η σφαίρα μουντώνει πίο πολύ. Ένας άνεμος σφυρίζει στα πανύψηλα δέντρα και φουντώνει τα κύματα της λίμνης, λες κι ανασταίνει το μυθικό τραγούδι των Σειρήνων. Αλαργεύουν τα πουλιά με θλιμένες φωνές. Σειούνται τα φύλλα τα στερνά, από χρυσοξυλιές και φλαμουριές, ιτιές και φοινικιές, σα να τρεμίζουνε τα κόκαλα και οι σπονδές των εδώ θαμένων τύραννων από τις λαϊκές καταλαλιές, κι από τους θρίαμβους των ταπεινών της εποχής-μας. Ο καιρός αγριεύει και προμηνύει μια κάποια μπόρα. Τα σύννεφα κρέμασαν πάνω-μας απειλητικά και σε λίγο ξαμολάνε ντουρφάνια ντουρφάνια μια χοντρόκοπη κι άτσαλη βροχή. Απότομες στάλες πυκνές που χτυπάν με μικρές ανακοπές, σαν παράφωνη κι αλλόκοτη συναυλία θυμών. Τρέχουμε να μη γίνουμε παπιά, κι ανεβαίνουμε στην Κούλια ψηλά στον ξενώνα.

Ο Δημοσθένης μας χαρίζει τα βιβλία-του και μας λέει πως αγαπάει πολύ την Ελλάδα και θέλει να επισκεφτεί τις αρχαιότητές-της.

Πίνουμε καφέ... και ξαναπαίρνουμε το δρόμο του γυρισμού για το Σαράντι και για τα Τίρανα...

Αποχαιρετιστήριο

Έρθε η μέρα να γυρίσουμε στην πατρίδα. Σε λίγες ώρες θα είμαστε στ' αεροδρόμιο. Ξυπνάμε νωρίς. Αν κι ο ύπνος μου 'χε κάνει φτερά, απ' τις πληθωρικές εμπνεύσεις και γραφές. Και στις αγρύπνιες-μου, αλάφρωνε η ψυχή από τη γενοβόλα-μου πνευματική ευφορία. Έχει μια ξέχωρη γλύκα και τουτ' η μέρα του γυρισμού. Με παρασέρνει το γράψιμο στην κάμαρά-μου. Νιώθω σα να χορεύει μέσα-μου κάθε παλμός δημιουργίας και ζωής. Φέρνω με τη φαντασία μπρος-μου τη φύση και τον κόσμο της «νύφης των αετών» που σεριάνισα και γνώρισα κατά τη μπόρεση, την ευκαιρία και τη σύμπτωση. Και οι 21 μέρες του ταξιδιού-μου, ήταν ένας στρόβιλος από αλλεπάλληλες λαχταριστές χαρές. Όμορφα τοπία και λογής χρώματα, ζωντανοί άνθρωποι, σεβαστές μνήμες, γλυκά αχολόγια κι ονόματα, όλα συνάχτηκαν μέσα-μου σ' ένα ποικιλόμορφο λαμπρό πανηγύρι, κι όλα τα τύλιξα σε νου και ψυχή και τα χαϊδεύω στοργικά, τα ξετυλίγω απαλά, τα καμαρώνω και τα περιλούζω με τα μύρα της τιμής και της αιωνιότητας. Κι αυτά ξεπηδάν ακράτητα και χορεύουν αρμονικά σαν κύματα και σαν ηλιόλουστα δεντρόφυλλα στου ζέφυρου τη γλύκα, δοξάζοντας τη ζωή και την τέχνη που τους δίνει πνοή αθανασίας. Μα ο χρόνος περνά κι όλο σφίγγει τις ώρες. Παραμερίζω τη μεγάλη κουρτίνα. Στο βάθος του «Ντάιτι» ο πράσινος λουλουδάτος κήπος, μ' ανοίγει πιά πλατιά τα φτερά της καρδιάς στη χαρούμενη αίσθηση.

Στοχάζομαι: Πόσο υπέροχο είναι να ζεις, να ταξιδεύεις,

να γνωρίζεις, να χαίρεσαι και ν' αγαπάς τον κόσμο· κι όχι μονάχα όπως είναι, αλλά, κι όπως οφείλει να είναι, σύμφωνα με το αξίωμα της τέχνης του Σοφοκλή, του Κορνείγ και του Λομονόσωφ, που εξιδανικεύεται και τελειοποιείται κι ο άνθρωπος και η ζωή. Ν' αγαπάς μ' ευγένεια και πάθος κ' ειλικρίνεια όλα τα πλάσματα της φύσης και ν' αγγίζεις τα πρόσωπα και τα πράματα τόσο τρυφερά και βελουδένια, νιώθοντας ευτυχία, σαν εκείνη που σου χαρίζει η καλή υγεία, το γλυκό χαμόγελο του βρέφους, ο δίφυλος ερωτικός στεναγμός, κ' η χαρά του δημιουργού σαν τελειώνει το έργο-του. Είχε δίκιο ο Νερούντα που έλεγε πως «η καρδιά του ποιητή είναι ατέλειωτη αγγινάρα γι' αληθινούς έρωτες κι επίμονα όνειρα». Έτσι ξετυλίγει και τα φύλλα-της αδράχτι «σ' όλους τους πειρασμούς» του βίου. Άμποτε ν' αγαπιέται παντού η γλυκειά χειροπιαστή ζωή, οι πραγματικές ομορφιές, τα ιδεώδη της ειρήνης και προόδου. Υπερθεματίζω πως, έτσι πρέπει ο ανθρώπινος βίος που έχει την ανάλογη συντομία-του, νά 'ναι έν' ατομικό, ομαδικό κι ομόψυχο πανηγύρι, μια σωστή παλλακή σμήγυρι, με χορούς και τραγούδια· κάθε γης εδέμ με άνθη και ψυχές αγγελούδια, αηδόνια βιολιά, μορφές κι ωραία χρώματα, αθάνατα κρασιά, φώτα και μπόλικα ψωμιά και μεθοβόλα αρώματα.

Οι φίλοι ποιητές της Αλβανίας, μετέχουν και στα φιλόξενα ξεπροβυδίσματα, με πλούσια φαγοπότια, ύστερες ευχές κι αδερφικούς ασπασμούς.

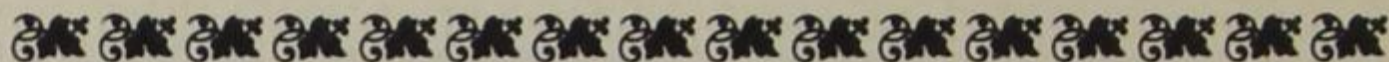
Κατεβαίνουμε στο ρεστοράν... Μας περιμένουν όλοι μ' ένα αισθηματικό ξετύλιγμα ποιητικής αδερφοσύνης, με το κρασί και με τους ύμνους της φιλίας των λαών στα χείλη. Τα τοκαρίσματα των ποτηριών εναρμονίζονται με τα καρδιοχτύπια του ζωντανού ξεχωρισμού σα μικρές καμπανούλες που δίνουν χαρμόсуна μηνύματα κι ελπίδες για πιότερες επαφές κι επιδόσεις...

Μιλούνε όλοι με ειλικρίνεια και λόγια ζεστά, ποιητικά, μ' αγνά κι αυθόρμητα χαμόγελα φιλίας...

Στο τέλος παίρνω σειρά και τους απαγγέλω σαν τετρακούβερτο ευχαριστήριο που ο Τσάτσης κι ο Ρούτσης μεταφράζουν, τα παρακάτω λόγια της καρδιάς-μου:

Από αριστερά Ν. Σιάπλο, Β. Μπάλια, Ν. Αγκόλι, Λ. Μάλαμας, Α.
Τσάτσης και Λ. Ρούτσης.

Ύστεροι στίχοι

(Στους συγγραφείς της Αλβανίας)

Αδέρφια,
ποιητές της Αλβανίας
Ελάτε
να πιούμε το κρασί
της αγάπης και φιλίας,
με τις κούπες της εμπιστοσύνης
και της ευτυχίας.
Ελάτε
να σφίξουμε τα χέρια
σαν τα παιδάκια στα σχολειά
που σμίγουν και ψέλνουν αηδονόλαλα
ύμνους παρθενικής ωραιότητας.
Ελάτε
να ζεστάνουμε σε κύκλους
ατέλειωτης αγκαλιάς
τα κρύα κορμιά του κόσμου.
Ελάτε
να κάνουμε τους τίμιους αγώνες
περιβόλια ευφορίας,
να δροσίσουμε τις φλογισμένες
από τους καημούς καρδιές
με τον ψωμοδότη αγέρα
των βουνών και των κάμπων-μας.
Ελάτε
να φτιάσουμε τον Αώο και το Δρίνο
ηλιόλουστες πισίνες και κανάλια

δύναμης, ομαδικής χαράς κι αδερφοσύνης.

Σαν οι λαοί-μας αγαπιούνται,

τα τυφλά τέρατα του μίσους

είναι Κύκλωπες που τους πρέπει

η περιφρόνηση κι ο οίχτος.

Τα τραγούδια, τα κλαρίνα, οι φουστανέλες

οι φαρέτρες, οι ματιές και οι ψυχές

είν' όλα όμοια, θύελλες ορμητικές,

στο διαφέντεμα της λευτεριάς και της θυσίας.

Οι Κασσάνδρες της διχόνοιας

βαρέθηκαν να ουρλιάζουν

σα λύκαινες, τους άγριους άνεμους της νύχτας.

Είναι καιρός, απάνω από τους τύμβους

των μορφών της Αντίστασης

να κυματίζουν μαζί οι σημαίες-μας

το μέλλον της Ειρήνης.

Θέλουμε οι φωνές όλων των ποιητών της γης

να κυλίσουν στις φλέβες των λαών

αναστάσιμες χαρές και τραγούδια!

Με λευκά περιστέρια στους ώμους

και δάφνινα κλώνια, να πλέκουν

σε νέαν άνοιξη τα στεφάνια της νίκης,

με το πανανθρώπινο κι αρμονικό τραγούδι

της προόδου.

Πήραμε τ' άνθη και τους καρπούς

της φιλοξενίας-σας.

Δώστε-μας τα ποτάμια των όμορφων ονείρων-σας,

να πνίξουμε τα σκληρά ζιζάνια της γης-μας

με τις φανφάρες των Ιλλυριών

να σβήσουμε τους κρωγμούς

των όρνιων του πολέμου...

ν' αφοπλίσουμε από τον πλανήτη τις νάρκες

που φημίλιασαν οι κυνηγοί ασπάλακες

του μαύρου και κίτρινου χρυσού

και της πανούκλας της κερδοσκοπίας.

Με τα σφυριά της «μπέσας» και της θέλησης

σπάζουμε παγόβουνα του μίσους

που όρθωναν φραγμούς
στους πολύπαθους λαούς-μας.
Εμείς που μοιραστήκαμε
σπειρί σπειρί το καλαμπόκι, το φασόλι,
τη μπουκιά το ψωμί,
τη ρουφηξιά το τσιγάρο,
τη γουλιά το νερό,
η αγάπη-μας κυλάει
υμέναιος στο αίμα-μας.
Ελάτε
χέρι με χέρι
ν' ανεβούμε τα σκαλιά των πύργων
σε θρονιά σιγουριάς και παλάτια κουλτούρας.
Είναι καιρός όλοι μαζί
να θρυμματίσουμε
των πολεμικών «γερακιώνε» τα ράμφη,
να πνίξουμε στα βάθη των ωκεανών
κάθε ανάλγητο λεηλάτη του λαϊκού μόχτου.
Σύνορα δεν έχει η αγάπη των ποιητών
σύνορα δεν έχει η αγάπη των λαών
Ελάτε
να ζυμώσουμε
με τα δάκρυα του πόνου
και την πικρή ανάσα της αδικίας
κρουσταλλένιες κ' ηλιοπάρθενες ανθρώπινες υπάρξεις.
Ελάτε,
με την πνοή των μύρων,
με τη λάμψη των άστρων,
με τη συντροφική ανάσα,
με τη χαρά της δημιουργίας
ν' αναγεννήσουμε την πλάση,
να φωτιστεί ο πλανήτης
με τα γιγάντια φώτα
της ποθητής δικαιοσύνης.
Εσείς, που οι αχοί της μουσικής-σας
κρατούν ανοιχτά και των ανθών τα βλέφαρα.
Εσείς που κάνατε τους δρόμους

των Φράσερι, Νόλι και Μιγκέني λεωφόρους.
Εσείς που λυώσατε τα πετρωμένα δάκρυα
της πείνας, της ορφάνιας, της δουλείας,
και με τη σπάθα του Σκεντέρμπεη και του Ενβέρ
χαράξατε στη γη-σας την ενότητα.
Εσείς, που χαρίζετε στο λαό
αστέρια λαμπερά
και ήλιους πορφυρένιους.
Εσείς που ντύνετε τους λόφους-σας
με πράσινα τόξα ευδαιμονίας
σα θωρακισμένοι, πέρφανοι
Ιλλυριοί καβαλλαραίοι,
με τις τρίαινες και τα κοντάρια
σαν Ποσειδώνες στα κύματα της Αδριατικής
αικίνητοι σταυραετοί
των Ακροκεραύνιων και του Αίμου.
Ελάτε,
Αγκόλι, Τσάτση, Κανταρέ, Σιουτερίκη, Τσέρκα,
Μουσαράι, Σιάπλο, Μπάλια, Ρούτση, κι όλοι
Ελάτε και στην Αθήνα,
ν' ανεβούμε στην Ακρόπολη
στην Πεντέλη και στον Όλυμπο.
Και θά'ρθουμε κι εμείς στα Τίρανα
θ' ανέβουμε στο Τομόρ, στο Μόραβα,
στην Τρεμπεσίνα και στις ψηλότερες τις Άλπεις-σας
να κράξουμε στα πέρατα
όπου υπάρχουν σκλάβοι
της φτώχειας του νου και του παρά,
να ξαλειφτούνε οι ντροπές
και οι ταπείνωσες των Ζώγων.
Πήραμε των γιασεμιών-σας τα μύρα,
ήπιαμε των λωτών-σας
το μυστικό και μαγικό-τους μέλι.
Πήραμε τη δροσιά της χαρούμενης αυγής-σας
από τα χρυσά φύλλα του χινοπώρου
νομίσματα ελπίδων
που λάμπουν στα μάτια-μας

σαν τα καθάρια νερά
των ποταμιών στο ζωοδότην ήλιο.
Να χαίρεστε,
να σας χαιρόμαστε
έτσι, όλοι, μονιασμένοι,
αγρότες κι εργάτες,
των γραμμάτων, της τέχνης,
της επιστήμης και της φάμπρικας,
δεχτείτε κι από μέ τον ταπεινό,
γαρούφαλα αδερφοσύνης
Ελλήνων συναγωνιστών...
που πολεμήσαμε σκληρά
και δώσαμε μαθήματα γερά
στο Ντούτσε και στο Φύρερ·
Όλοι σας χαιρετούνε,
όλοι εκείνοι που απόκρουσαν
με τα στήθη-τους
τις σιδερόφραχτες στρατιές του φασισμού·
θέλουν ν' αγγίξουνε τη γη-σας,
να φιλήσουν το χώμα
που έβαψε κάποτε απ' τ' άλικο αίμα-τους,
να κλάψουν για λίγο
τον πρόχειρα τότε θαμένο σύντροφό-τους!
Σαράντα χρόνια καρτερούν
να 'ρθούν να προσκυνήσουν.
Ελάτε να φιλήσουμε όλοι μαζί,
τα φώτα και τ' αρώματα,
τους τάφους των ηρώων-μας
τα δέντρα και τις πέτρες,
όλα όσα τρέφουνε
τις γεννοβόλες κι αστείρευτες πηγές
για την κοινή ευημερία.
Χαίρε ώ Χαίρε σκιππιτάρικε λαέ
κι αγαπημένη Αλβανία.

Τέλος, στα μάτια-τους, λαμπίρισ' ένα δάκρυ από υπέρ-
τατη συγκίνηση χαράς, σα νά 'ταν διάφανο, ηλιοχάιδευτο
ρυάκι, που ξεπήδησε απ' τον κόσμο της καρδιάς.

ΤΕΛΟΣ

Περιεχόμενα

	Σελ.
Μικρή εισαγωγή	17
Η πρόσκληση	19
Εθνολογικά	20
Καταγωγές, επιρροές κι επιδράσεις	22
Επιδρομές και αναδρομές στην ιστορία	26
Έλληνες και Αλβανοί	30
Αντίσταση και απελευθέρωση	34
Πρώτες βάσεις Στάλιν και αντιδράσεις	40
Το καθεστώς και οι σχέσεις-του με την ΕΣΣΔ και τον Τίτο	44
Ταξίδι και υποδοχή	52
Γενικές εικόνες και «πουν-φυσικά»	54
Η διαμόρφωση της νέας κοινωνίας	57
Το πρώτο δείπνο	62
Μερικοί συγγραφείς	68
Στο Εθνικό Μουσείο	74
Φιλία, Λογοτεχνία και Θέατρο	83
Μικροί διάλογοι	91
Ψυχογραφικές νότες	94
Σε Έκθεση λαϊκής κουλτούρας	96
Η γεωργική ανάπτυξη	102
Αυτάρκεια - εργασία - βιομηχανία	106
Από τα υπάρχοντα και μη	112
Ελληνοαλβανικό «κλήριγκ»	116
Σκιππιτάρικα νιάτα και Σπαρτακειάδα	119
Ποιός είναι ο Ενβέρ	125
Επισκέψεις	129
Η συνεργασία με την Κίνα και η διακοπή-της	137
Στιγμιότυπα και παραδείγματα	141
Μουσικές και εικαστικές τέχνες	147
Στο υπουργείο Παιδείας και	

Πολιτισμού	
Κρούγια και Σκεντέρμπεης	159
Ένα πρωί για το βορρά	163
Σκόδρα (ποίημα)	169
Ιστορικά και μυθολογικά	173
Η απελευθέρωσή-της	176
Η σύγχρονη πόλη	178
Επίσκεψη σ' εργοστάσιο	179
Το Μουσείο Αθείας	182
Το κλείσιμο των εκκλησιών	188
Η συνέχεια μιας έρευνας	194
Σκοδριώτικη πανδαισία	197
Μιγκένι κι επιστροφή	202
Μικρή περιδιάβαση	205
Το Δυρράχι	208
Ένας περίπατος στην πόλη	212
Ταξιδεύοντας στη Μουζακία	216
Στην Αυλώνα	222
Η αρχαία Απολλωνία	229
Μια έξοχη διαδρομή	235
Οχρίδα – Πόγραδετς	243
Στον κάμπο της Κορυτσάς	249
Κορυτσά	254
Ενημερωτικά κι ανέκδοτα	259
Απώανατολίτικα...	264
Σ' εργοστάσιο ταπητουργίας	268
Άλλες επισκέψεις	270
Λειτουργία Συνεταιρισμών και πολιτιστική ζωή	273
Ταξιδάκι στο Νότο	276
Κρυονέρι, στοχασμοί και μνήμες	280
Στη θρυλική πόλη	286
Αργυρόκαστρο (ποίημα)	287
Στο Λόφο	292
Στο Κάστρο	294
Στο Σπίτι του Ενβέρ	297

Σε μια βεράντα	300
Η Κάτω Δρόπολη	303
Στη Δερβιτσιάνη	305
Στα Βρυσερά	313
Το Σαράντι	315
Με βουρκιώτες ομογενείς	318
Συνοπτικές διαπιστώσεις	323
Αυγή «Πελόμπε» και Ξαμίλι	325
Το Βουθρωτό	330
Αποχαιρετιστήριο	337
Ύστεροι στίχοι	340

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Όμηρος

Ηρόδοτος

Θουκιδίδης

Σοφοκλής

Δημοσθένης

Στράβων

Βιργίλιου: «Αινειάδα»

Προκόπιου: «Ιστορικά»

Thos Smart Hydhes: «Ταξίδια στη Σικελία, Ελλάδα και Αλβανία 1820»

Gilbert Murgy: «Η Σημερινή Αλβανία, χώρα του νέου ανθρώπου»

S. Pollo - A. Puto: «Ιστορία της Αλβανίας»

Nicola Pano (καθηγ. πανεπιστημίου ΗΠΑ): Άρθρα

Enver Hoxha: «Ιμπεριαλισμος και Επανάσταση»

Enver Hoxha: «Η Αλβανία αντιμέτωπη με το χρουστσιωφικό ρεβιζιονισμό»

Enver Hoxha: «Ημερολόγιο»

I. Λαμπρίδη: Εφημερίδα-του «Αγών» (1912)

Ανώνυμα άρθρα: «Αλβανικός Αστήρ» (1896)

Σ. Σπυρομήλιου: «Αλβανοί και Αλβανισταί»

Θ. Α. Χαβέλα: «Ιστορία της Ηπείρου και Αλβανίας» (Από των αρχαίων χρόνων μέχρι το 1830)

Μίλτου Κυργιάννη: Άρθρα στην εφημερίδα «Πανηπειρωτική»

Άρη Πουλιανού: «Ανακοίνωση» (Σε ανθρωπολογικό Συνέδριο στα Τίρανα 1972)

Αχιλλέα Λαζάρου: «Αρωμουνική και Βλαχόφωνοι»

Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου: «Οι Βαλκανικοί Λαοί»

Ηλία Μπρεδήμα: Άρθρα-του στην εφημερίδα «Αθηναϊκή» (1956)

Ε. Αβέρωφ - Τοσίτσα: Δηλώσεις-του («Αντί» τ. 107)

Κ. Ρόδη: «Αρβανίτες»

Τιμητικές διακρίσεις σε έργα του Συγγραφέα

- 1) Α΄ Βραβείο Φιλολογικού Παρνασού
- 2) Α΄ Βραβείο Ταξιδιωτικής Λογοτεχνίας της ΕΣΔΤ της FIJET
- 3) Α΄ Βραβείο Πεζογραφίας Συνδέσμου Ελλήνων Λογοτεχνών
- 4) Βραβείο Τουριστικής Λογοτεχνίας ΕΣΔΤ της FIJET
- 5) Βραβείο Πανηπειρωτικής Συν/νδίας Ελλάδας για εξαιρετικές υπηρεσίες και την όλη προσφορά-του στα Γράμματα
- 6) Έπαινος Διηγηματογραφίας Φιλολογικού Διαγωνισμού ΓΕΣ (Από τον πόλεμο του 1940)
- 7) Έπαινος Διηγηματογραφίας Ένωσης Νεοελλήνων Λογοτεχνών

Ο Αγνοθέτης με το αέτωμα στην αρχαία Απολλωνία.

Το κάστρο του Αλή-Πασά στην ανατολική πλευρά του Βουθρωτού. Διαχωρίζεται από το πλατύ κανάλι που ενώνει τη φερώνυμη λίμνη με το Ιόνιο.

Το έργο
«ΑΛΒΑΝΙΑ
Η Νύφη των αετών»
γράφηκε μέσα σ' ένα μήνα
από 16 Οκτώβρη έως 16 Νοέμβρη 1979
και τυπώθηκε στο Λιθογραφείο
Δ. Αβραμόπουλος & Σία
Μαραθωνομάχων 51, τηλ. 5126233
το Δεκέμβρη του 1980
στη σειρά των βιβλίων
«Ελεύθερο Πνεύμα»
για λογαριασμό του Συγγραφέα.

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΠΟΙΗΣΗ

Σπίθες απ' τη Στάχτη
Αντίλαλοι του πόνου
Χοροί των Γραικών
Τα τείχη του κόσμου
Φωνές και Δάφνες

ΔΙΗΓΗΜΑ

Πουλιά των Καταιγίδων
Απόκληροι του Ήλιου
Συνομιλία με τη Μόρφω
Μικροί Ήρωες
Τα Ορφανά μιας Πολιτείας
Παλαίμαχοι

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Η Γη των Αδερφών-μου
Κατσαντώνης και Κλεφτουριά

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Λαοσοφία
Απλοί Στοχασμοί

ΘΕΑΤΡΟ

Το Κομπολόι του Αλή
Θωμάς Πρελούμπος
Μεσίτες
Το Όραμα του λυτρωμού
Η Ερωτοπαρμένη
Ενδογαβικά

ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ελλάδα
Τουριστική Ήπειρος
Τουριστικά Γιάννινα
Πρέβεζα - Πάργα
Να πσιά είν' η Αμερική
Η Μάνα του Βορρά
Αλβανία

ΙΣΤΟΡΙΑ

Η Ήπειρος στο 1821

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ»

(Α' εκδ. περ. 1965-67

Β' εκδ. περ. 1975-)

ΓΙΑ ΤΥΠΩΜΑ

Δεκάδες πρωτότυπα έργα και μεταφράσεις

Διαπρεπείς κριτικοί για το Λάμπρο Μάλαμα

Ο Λ. Μάλαμας έχει αληθινό και θαυμάσιο δημιουργικό και αφηγηματικό ταλέντο· γράφει υποδειγματικά, από το λαό και για το λαό με πολύ γενικά ανθρωπιστικά αισθήματα.

Κ. Βάρναλης

Ο Λ. Μ. είναι υπέροχος στην αφήγηση και σωστός θεωρητικός στη Λογοτεχνία.

Β. Ρώτας

Η πεζογραφία του Λ.Μ. μας δίνει ατμόσφαιρα ζωής με όλα τ' αληθινά, σωστά και δίκαια ενδιαφέροντά-της, με καινούργια δημιουργική ποιητική δύναμη και τέχνη.

Γ. Χατζίνης

Ο Λ.Μ. έχει εξαιρετική ηθοπλαστική ικανότητα, άμεση και οξεία παρατηρητικότητα στην αντικειμενική ζωή και στα πράγματα.

Β. Βαρίκας

Συγχαίρω τον άξιο μαχητή, τον δημιουργικό πνευματικό άνθρωπο Λ.Μ. για τα πλούσια, ζωντανά και διδαχτικά-του επιτεύγματα.

Γ. Γυβριώτης

Το έργο του Μ. είναι μαχητικό, αποκαλυπτικό, πλούσιο, πρωτότυπο και διαφωτιστικό. Δίκαια το αγαπούν και το εκθειάζουν όλοι.

Σ. Καραντινός

Ο Λ.Μ. είναι φωτεινό πνεύμα και μεγάλος δημιουργός.

Χ. Σολομωνίδης

Χυμώδες, πλούσιο και δυναμικό ταλέντο, με ειλικρινή ανθρωπιά και κριτική διαμαρτυρία.

Τ. Δόξας

Έργο περιεχτικό, πλούσιο και χρησιμότερο για όλους.

Ε. Παπανούτσος

Η τέχνη του Λ.Μ. είναι ζωντανή, αληθινή και ριζιστική με απόλυτη συμμετοχή στη ζωή, βάθος και δύναμη και μεγάλη διδαχή.

Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος

Ο Λ. Μάλαμας είναι από τους πιο προικισμένους λειτουργούς της δημιουργικής Λογοτεχνίας. Επική πνοή και ρωμαλέο ταλέντο. Μοιάζει τους σεμνούς και σοφούς δασκάλους.

Α. Καραντώνης

Διαβάζεις τον Λ. Μάλαμα και χαίρεται η ψυχή-σου την τέλεια ικανότητα. Μας γοητεύει με το λόγο-του· και μας δίνει έργα νεοκλασικά, αβίαστα, καρπούς συνειδητής ανάγκης, χρέους και τιμής.

Α. Φουριώτης

Ο Μ. προσφέρει τέχνη με απτά θέματα ζωής, θαυμάσιο και ομορφογραμμένο λόγο, με λαϊκή παρουσία και αγωνιστική πεμπουσία.

Μπ. Κλάρας

Ο Λ. Μάλαμας είναι μια σωστή βρυσομάνα, με έργα εθνικά και μοναδικά, απροσδόκητα δώρα για τον ελληνικό λαό.

Στ. Αρτεμάκης

Προικισμένο ταλέντο, με σοφό και πολύτιμο έργο.

Π. Παλαιολόγος

Έργο θαυμάσιο, ισάξιο του περίφημου Τίτου Λίβιου.

REX WITT

Καθηγ. Νεοελληνιστής Πανεπιστημίου του Μπίρμιγχαμ

Έργο που σκλαβώνει και προκαλεί συγκίνηση και θαυμασμό. Χαρακτήρες που μοιάζουν ήρωες τραγωδιών του Αισχύλου.

ROLAND HIBON

Καθηγ. Νεοελληνιστής Πανεπιστημίου της Προβηγκίας

Τα έργα του Λ.Μ. είναι αριστουργηματικά και νεοσαιχηρικά. Γι' αυτό και τα συνιστώ.

Λυκ. Καλλέργης